

Rudolf Steiner

**Osnove
tajne znanosti**

SADRŽAJ

Predgovor od šesnaestog do dvadesetog izdanja.....	2
Predgovor izdanjima od sedmog do petnaestog.....	8
Predgovor četvrtom izdanju.....	9
Predgovor prvome izdanju.....	14
Obilježje tajne znanosti.....	21
Bit čovječanstva.....	35
San i smrt.....	55
Razvoj svijeta i čovjek.....	95
O spoznaji viših svjetova.....	213
Sadašnjost i budućnost razvoja svijeta i čovječanstva.....	283
Pojedinosti iz područja duhovne znanosti.....	300
Astralni svijet.....	302
O čovjekovu životu nakon smrti.....	303
Tijek čovjekova života.....	305
Viša područja duhovnog svijeta.....	307
Članovi čovjekova bića.....	308
Snovito stanje.....	308
O stjecanju nadosjetilnih spoznaja.....	309
Promatranje osobitih zbbivanja i bića duhovnoga svijeta.....	310
Posebne primjedbe.....	311

Predgovor od šesnaestog do dvadesetog izdanja

Danas, petnaest godina nakon što se prvi put pojavila ova knjiga, mislim da pred javnosti mogu ponešto reći o duševnom ugođaju u kojemu je nastala.

Moj je prvotan plan bio da bitni sadržaj ove knjige dodam kao posljednje poglavlje svojoj već mnogo prije objavljenoj knjizi "Teozofija". No, to nije bilo moguće. Naime, taj se sadržaj u vrijeme dok sam radio na "Teozofiji" u meni nije zaokružio onako kao što se zaokružio sadržaj "Teozofije". U svojim sam imaginacijama imao pred dušom duhovnu bit pojedinačnoga čovjeka koju sam mogao prikazati, ali u ono se vrijeme preda mnom još nisu nalazile i kozmičke veze koje je trebalo iznijeti u "Osnovama tajne znanosti".

One su postojale pojedinačno, ali ne i kao cjelovita slika.

Stoga sam odlučio da se "Teozofija" pojavi s onim sadržajem koji sam smatrao bitnim u životu pojedinog čovjeka te da u potpunome miru nastavim raditi na "Osnovama tajne znanosti".

S obzirom na svoje tadašnje duševno raspoloženje, smatrao sam da sadržaj ove knjige treba iznijeti mislima koje su nastavak i daljnji stupanj razvoja misli primjenjivanih u prirodnoj znanosti. U ponovno objavljenom "Predgovoru prvome izdanju" jasno se vidi koliko sam se, u svemu što sam tada pisao o duhovnoj spoznaji, duboko osjećao odgovornim pred prirodnom znanosti.

Takvim se mislima, međutim, ne može izraziti način kojim se duhovni svijet objavljuje duhovnom gledanju. Jer, takvu objavu puka misao ne može primiti. Tko je bit takve objave doživio, zna da se mislima obične svijesti mogu izraziti samo osjetilni opažaji, ali ne i oni duhovni.

Sadržaje onoga što se duhovno gleda moguće je prikazati jedino slikama (imaginacijama) u kojima

progovaraju inspiracije koje potječu od intuitivno doživljene duhovne biti. (O biti imaginacije, inspiracije i intuicije nalazi se sve što je potrebno u samoj "Tajnoj znanosti" i u mojoj knjizi "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?")

No, onaj tko opisuje imaginacije iz duhovnog svijeta ne može ih u današnje vrijeme samo tako izložiti. Time bi prikazao nešto što bi kao sasvim drukčiji sadržaj svijesti bilo bez ikakve veze s našim suvremenim sadržajem spoznaje. On mora suvremenu svijest ispuniti onim što može spoznati druga svijest koja gleda u duhovni svijet. Tada će duhovni svijet biti sadržaj njegova izlaganja; a taj se sadržaj u koji ulazi duhovni svijet javlja u obliku misli. Time postaje potpuno razumljiv običnoj svijesti koja misli na današnji način, ali koja još ne gleda u duhovni svijet.

Ta razumljivost izostaje jedino ako joj sam čovjek postavlja prepreke, odnosno ako usvoji predrasude koje su u naše vrijeme nastale pogrešno shvaćenom postavkom o "granicama spoznaje".

U duhovnome je spoznavanju sve uronjeno u intimno duševno doživljavanje. I to ne samo duhovno shvaćanje već i razumijevanje što ga obična, nevidovita svijest ima za dostignuća vidovitih.

Tu prisnost ne može ni naslutiti tko diletantski govori, kako onaj tko misli da razumije to razumijevanje sebi samo sugerira.

No, istina i zabluda, koje u fizičkome svijetu dolaze do izražaja samo u pojmovima, u duhovnom su svijetu doživljaji.

Onome tko se u svojem mišljenju makar potihom priklanja tvrdnji da obična svijest, koja još nije postala vidovita zbog svojih granica, ne može dokučiti ono što se duhovno gleda, tome ovo mišljenje poput tamnog oblaka onemogućuje razumijevanje i on zaista ne može razumjeti.

No, nepristranoj, nevidovitoj svijesti je to što je u duhu viđeno sasvim razumljivo kada vidjelac tome dade

misaoni oblik. To je razumljivo kao što je gotova slika razumljiva i onome tko ne slika. Razumijevanje duhovnoga svijeta ne temelji se na umjetničko-osjećajnom doživljavanju kao kod umjetničkog djela, nego na posve misaonoj djelatnosti kao što je to slučaj kod spoznaje prirode.

Kako bi razumijevanje zaista bilo moguće, vidoviti mora sadržaj koji iznosi ispravno uobličiti u misli, a da one pritom ne izgube svoje imaginativno obilježje.

Sve mi je to bilo pred dušom dok sam razrađivao svoje "Osnove tajne znanosti".

Godine 1909. osjetio sam da uz ove pretpostavke mogu napisati knjigu u kojoj će se s jedne strane sadržaj mogega duhovnoga gledanja pojaviti u izvjesnoj, ali za početak dovoljnoj mjeri uobličen u misli: a s druge će strane taj sadržaj biti razumljiv svakom čovjeku koji svojem razumijevanju ne stavlja prepreke.

Danas mogu reći da mi se tada (1909.) objavljivanje ove knjige činilo smionim pothvatom jer sam znao da tu potrebnu nepristranost ne mogu smoći upravo oni koji se bave prirodnom znanošću, a ni oni mnogobrojni ljudi čije mišljenje o njoj ovisi.

No, pred mojom je dušom uporno stajala činjenica da su u vrijeme kada se svijest čovječanstva najviše udaljila od duhovnoga svijeta takva priopćenja bila ujedno u najvećoj mjeri i potrebna. Računao sam s time da ima ljudi koji pomanjkanje svake duhovnosti osjećaju tako velikom životnom preprekom da s dubokom čežnjom prihvaćaju priopćenja iz duhovnog svijeta.

Godine koje su slijedile u potpunosti su to potvrdile. "Teozofija" i "Osnove tajne znanosti" knjige su koje su čitatelji, spremni udubiti se u tako zahtjevnu stilizaciju, dobro prihvatili.

Sasvim svjesno nisam dao "popularni" prikaz nego takav koji zahtijeva pravi misaoni napor da bi se ušlo u njegov sadržaj. Time sam svojim knjigama dao takvo obilježje da već njihovo čitanje predstavlja početak

duhovnog školovanja. Miran, sabran misaoni napor koji je pri tom čitanju potreban jača, naime, životne snage i čini ih sposobnima da se približe duhovnome svijetu.

Sâm naslov knjige "Osnove tajne znanosti" izazvao je mnoge nespornosti. Bilo je primjedbi da ono što hoće biti "znanost" ne smije biti "tajna". Kako je nerazborit bio taj prigovor. Kao da bi tko objavljujući određeni sadržaj htio držati ga u tajnosti. Cijela knjiga pokazuje da u njoj ne postoji ništa što bi se moglo smatrati "tajnim". Njezinu je sadržaju štoviše dan takav oblik da bude razumljiv kao bilo koje područje "znanosti". Upotreba riječi "prirodna znanost" pokazuje također daje riječ o znanosti koja proučava "prirodu". Tajna je znanost pak znanost o onomu što je "tajno" utoliko što se ne može opažati u prirodi, a prema čemu se duša orijentira kada svoju nutrinu usmjeri duhu.

"Duhovna znanost" suprotnost je "prirodnoj znanosti".

Moje su gledanje duhovnog svijeta mnogi uvijek iznova dočekivali primjedbama da je riječ o izmijenjenim reprodukcijama onih predodžbi koje su ljudi o duhovnom svijetu imali u minulim vremenima. Smatrali su da takvu objavu puka misao ne može primiti. Govorilo se kako sam koješta pročitao, pohranio u podsvijest, a zatim opisivao vjerujući kako je riječ o vlastitu viđenju. Mislilo se kako sam svoje prikaze vjerojatno crpio iz gnostičkih učenja, iz drevnih istočnjačkih mudrosnih djela.

Takve tvrdnje dokazuju posvemašnju površnost mišljenja.

Potpuno sam svjestan da su moje spoznaje duha rezultati vlastitoga gledanja. Uvijek sam se za sve pojedinosti, kao i za velike cjeline strogo preispitivao prati li svaki korak u daljnjem vidovitom istraživanju krajnje razborita svijest. Kao što kod matematičara jedna misao slijedi iz druge, a da pritom nesvjesnost i autosugestivnost nemaju nikakva udjela, tako i u

duhovnom gledanju jedna objektivna imaginacija mora proizlaziti iz druge, a da pritom u duši ne živi ništa drugo doli duhovni sadržaj jasne, razborite svijesti.

Kako bi se o nekoj imaginaciji znalo da ona nije samo subjektivna slika nego izraz objektivnoga duhovnog sadržaja, potrebno je zdravo unutarne doživljavanje. Ono se postiže na duhovno-duševni način, kao što se uz pretpostavku zdrave tjelesne organizacije u osjetilnome svijetu objektivni opažaji jasno razlikuju od privida.

Tako su preda mnom stajali rezultati mogega duhovnog gledanja. U početku su to bile bezimene "slike".

Da bih te slike mogao ljudima priopćiti, trebalo ih je uobličiti u riječi. Zatim sam u prijašnjim prikazima duhovnoga tražio takve riječi kako bih ono još bezimeno mogao izraziti riječju. Te sam riječi slobodno upotrebljavao, tako da gotovo nijednu od njih nisam upotrijebio u onom značenju koje je prvobitno imala. Ja sam, međutim, tražio takve mogućnosti izraza uvijek tek pošto bih shvatio sadržaj nadosjetilnog gledanja.

Pri svom vidovitom istraživanju utemeljenom na stanju svijesti koje sam netom opisao isključivao sam sve što sam prije pročitao.

U mojim su izrazima zatim pronašli tragove starijih predodžbi. Držali su se tih izraza, a da se nisu udubljavali u njihov sadržaj. Kada bih govorio o "lotosovim cvjetovima" u čovjekovu astralnom tijelu, bio je to dokaz da ponavljam indijska učenja u kojima postoji taj izraz. A kada bih samo progovorio o "astralnom tijelu", tada bi se to smatralo posljedicom čitanja srednjovjekovnih tekstova. Kada bih pak upotrijebio izraze: *Angeloi*, *archangeloi* itd., smatrali su to obnavljanjem predodžbi kršćanske gnoze. Uvijek su me iznova suočavali s mišljenjem koje se kretalo sasvim na površini.

Povodom novog izdanja knjige "Osnove tajne znanosti" htio sam ukazati i na ovu činjenicu. Ta knjiga

sadrži osnove antropozofije kao cjeline. Stoga će ova knjiga biti izložena nespোরазумима kojima je izložena i antropozofija.

Od vremena kada su se u mojoj duši imaginacije koje donosi ova knjiga slile u cjelovitu sliku, bez prestanka sam nastavio s vidovitim istraživanjem čovjeka, povijesnog razvoja čovječanstva, kozmosa itd. te sam dolazio do uvijek novih rezultata. No, osnove koje sam prije 15 godina dao u "Tajnoj znanosti" za mene nisu ničime poljuljane. Sve što sam otad mogao reći, ako se u ovoj knjizi pojavi na pravome mjestu, djeluje kao daljnja razrada nekadašnje skice.

Goetheanum, 10. siječnja 1925.

Rudolf Steiner

Predgovor izdanjima od sedmog do petnaestog

Za ovo novo izdanje mojih "Osnova tajne znanosti" prvi sam odlomak "Obilježje tajne znanosti" gotovo sasvim iznova oblikovao. Mislim da će time biti manje povoda za nespоразume koji su nastali u vezi s ranijom verzijom ovog odlomka. S mnogih sam strana čuo: druge znanosti pružaju dokaze, dok tajna znanost samo ustanovljuje ovo ili ono. Takva je predrasuda prirodna jer se dokazi nadosjetilne spoznaje ne nameću kao oni osjetilne stvarnosti. A to da je samo riječ o predrasudi htio sam jasnije nego u prethodnim izdanjima pokazati preradom novog odlomka ove knjige. - U drugim sam dijelovima knjige dopunama sadržaja nastojao jasnije razraditi svoja izlaganja. Tijekom cijele knjige sam se zbog dotjerivanja sadržaja trudio unijeti izmjene koje su mi se u opetovanom proživljavanju sadržaja učinile nužnima.

Berlin, svibanj 1920.

Rudolf Steiner

Predgovor četvrtom izdanju

Tko hoće iznositi duhovno-znanstvene rezultate kakvi su izloženi u ovoj knjizi, mora imati na umu da se danas u najširim krugovima takvi rezultati smatraju nečim nemogućim. Jer, u daljnjem je tekstu ipak riječ o stvarima o kojima strogo određeno mišljenje našega današnjeg vremena tvrdi da "čovjekova inteligencija o njima uopće ne može prosuđivati". Tko poznaje i prihvaća razloge zbog kojih izvjestan broj ozbiljnih ljudi podržava ovu nemogućnost, trebao bi uvijek iznova nastojati pokazati na kojim se nespoznajima temelji vjerovanje da je čovjekovoj spoznaji uskraćen prodor u nadosjetilne svjetove.

Ovdje je riječ o dvjema stvarima. Kao prvo, nijedna ljudska duša, ako dublje razmišlja, neće moći trajno previđati činjenicu da bi njezina najvažnija pitanja koja se tiču značenja i smisla života, bez pristupa nadosjetilnim svjetovima, morala ostati bez odgovora. Čovjek se s obzirom na tu činjenicu može teoretski zavaravati, ali dubine duševnog života ne sudjeluju u tom samozavaravanju. - Tko neće oslušivati te dubine duše, sasvim će prirodno odbijati izlaganja o nadosjetilnim svjetovima. Ipak ima ljudi, a njihov broj zaista nije malen, koji se ne mogu oglušiti o zahtjeve tih dubina. Oni moraju neprekidno kucati na vrata koja, po mišljenju drugih, sprečavaju pristup "neshvatljivome".

Kao drugo, nikako se ne smiju podcjenjivati razlaganja "strogoga mišljenja". Tko se njima bavi, taj će se ondje gdje ih ozbiljno treba shvatiti u tu ozbiljnost i uživjeti. Pisac ove knjige ne bi htio da ga se smatra čovjekom koji olako previđa golemi misaoni rad koji je izvršen da bi se odredile granice ljudskoga intelekta. Taj se misaoni rad ne može samo tako odbaciti s nekoliko fraza poput "konvencionalno školsko znanje" i slično. Ovakav kakav se u mnogim slučajevima pojavljuje, izvire iz istinske težnje za spoznajom i iz

pravoga oštroumlja. Treba štoviše reći da postoje u neku ruku nepobitni dokazi kako spoznaja koja se danas smatra znanstvenom ne može doprijeti u nadosjetilne svjetove.

Budući da to priznaje i sam pisac ove knjige, nekome bi se moglo činiti vrlo čudnim što se pisac unatoč tomu upušta u izlaganja koja se odnose na duhovni svijet. Čini se gotovo sasvim isključenim da bi netko tko u izvjesnome smislu poriče spoznatljivost nadosjetilnih svjetova unatoč tomu o njima govorio.

Ipak, takvo je ponašanje moguće. A isto je tako i razumljivo da se takvo ponašanje smatra proturječnim. Ne upušta se svatko u iskustva koja se stječu kada se čovjek nadosjetilnome području približi razumom. Tada se ispostavlja da dokazi razuma mogu, doduše, biti nepobitni, a da za stvarnost, unatoč njihovoj nepobitnosti, ne moraju biti odlučujući. Ovo ćemo umjesto teoretskog raspravljanja pokušati objasniti jednom usporedbom. Pritom treba imati na umu da usporedbe nemaju moć dokazivanja, što ipak ne sprečava da često objašnjavaju ono što se želi izraziti.

U svakodnevnome životu i u običnoj znanosti ljudska spoznaja zaista nije takva da bi se mogla vinuti u nadosjetilne svjetove. Ovo se može nepobitno dokazati; samo što bi taj dokaz za određenu vrstu duševnog života imao isto takvu vrijednost, kao i onaj kojim bi se htjelo pokazati da čovjekov vid ne dopire do sitnih stanica nekoga živog bića, a niti do sastava udaljenih nebeskih tijela. Koliko god je točna i dokaziva tvrdnja da običan vid ne dopire do stanica, toliko je točna tvrdnja da se obična spoznaja ne može vinuti u nadosjetilne svjetove. A ipak dokaz da običan vid mora zastati pred proučavanjem stanica ništa ne govori o njihovu istraživanju. Zašto bi dokaz da obična spoznaja mora zastati pred nadosjetilnim svjetovima odlučivao o mogućnosti njihova istraživanja?

Možemo otprilike naslutiti što netko osjeća u vezi s ovom usporedbom. Kada netko taj rad uspoređuje

na ovakav način, treba se zapitati da li on makar samo i sluti svu ozbiljnost spomenutog rada. A ipak je pisac ove knjige tom ozbiljnošću ne samo prožet nego je i uvjeren daje ovaj misaoni radjedno od najplemenitijih dostignuća čovječanstva. Nepotrebno je dokazivati da ljudski vid bez pomagala ne može doprijeti do stanica; prijeko je potreban duhovni rad da se strogim mišljenjem razvije svijest o prirodi toga mišljenja. Sasvim je razumljivo da onaj tko se predaje takvom radu ne primjećuje da ga stvarnost može pobiti. I kao što u predgovorima ove knjige ne može biti mjesta za ulaženje u neke prigovore (raspravu o nekim prigovorima) koje su prvome izdanju uputili određeni ljudi kojima je nedostajalo svako razumijevanje za nastojanja ove knjige i koji su pisca napadali svojim neistinitim tvrdnjama, isto tako treba izričito naglasiti da samo onaj tko se oglašuje na izložena stajališta može u knjizi vidjeti podcjenjivanje ozbiljnoga znanstvenog, misaonog rada.

Čovjekovo se spoznavanje može ojačati, osnažiti kao što se može ojačati očni vid. Samo što su sredstva za osnaženje spoznaje posve duhovne prirode; to su unutarnji, posve duševni procesi. Sastoje se u onome što ova knjiga opisuje kao meditaciju, koncentraciju (kontemplaciju). Običan duševni život vezan je za oruđe tijela; osnaženi duševni život oslobađa se te ovisnosti. S nekih današnjih gledišta ova tvrdnja mora izgledati potpuno besmislena, ona se očito temelji na samoobmani. Prema ovakvom mišljenju lako je dokazati kako je "cjelokupan duševni život" vezan za živčani sustav. Takve dokaze može u potpunosti razumjeti onaj tko dijeli mišljenje ove knjige. On ujedno razumije ljude koji tvrdnju da postoji bilo kakav duševni život neovisno o tijelu smatraju površnošću. Razumije ljude koji su čvrsto uvjereni da su duševni doživljaji povezani sa živčanim procesima, ali da "duhovno-znanstveni diletantizam" tu povezanost ne uočava.

Izlaganjima ove knjige izvjesne se sasvim razumljive - navike mišljenja tako oštro suprotstavljaju da je za sada često još potpuno bezizgledan bilo kakav sporazum. Treba poželjeti da suvremeni duhovni život više ne ocrnjuje jedan drukčiji način istraživanja proglašavajući ga sanjarskim i zanesenjačkim zato što se bitno razlikuje od vlastitoga. - No, s druge je strane već sada uočljiva činjenica da izvjestan broj ljudi ima razumijevanja za nadosjetilno istraživanje koje je opisano i u ovoj knjizi. Oni uviđaju da se smisao života ne razotkriva općenitim frazama o duši i o sebstvu, nego samo istinskim udublјivanjem u rezultate nadosjetilnog istraživanja. Ne zbog neskromnosti nego zbog istinskog zadovolјstva pisac ove knjige duboko osjeća potrebu da se nakon razmjerno kratkog vremena pojavi i četvrto izdanje.

Neskromno ističem da kao pisac vrlo jasno osjećam koliko malo i ovo novo izdanje odgovara onomu što bi to izdanje kao "osnova nadosjetilnog svjetonazora" ustvari trebalo biti. Za novo sam izdanje još jednom sve razradio, na značajnim sam mjestima unio mnogobrojne dodatke i objašnjenja. Ipak sam kao pisac na mnogim mjestima osjetio kako su gruba sredstva opisivanja spram onoga što otkriva nadosjetilno istraživanje.

Stoga sam se u knjizi ograničio na jedva nešto više od jednog načina za stvaranje predodžbi o razvoju Saturna, Sunca i Mjeseca. U novome je izdanju i na ovome području ponovno u kratkim crtama obrađeno jedno važno gledište. Treba također reći da se nadosjetilni doživljaji toliko razlikuju od svih osjetilnih da je za njihovo prikazivanje potrebno neprekidno traženje barem približno zadovolјjavajućeg izraza. Tko je voljan udubiti se u pokušaj opisivanja koji je ovdje učinjen, uočit će možda da se ono što se nije moglo izraziti suhoparnom riječju nastojalo postići *načinom* prikazivanja. On je, primjerice, drukčiji kod opisivanja razvoja Saturna, drukčiji kod razvoja Mjeseca itd.

Drugi dio novog izdanja u kojemu je riječ o "spoznaji viših svjetova" sadrži proširenja i mnoge dopune koje su se piscu knjige činile važnima. Želja je bila da se jasno prikažu unutarnja zbivanja duše kojima se ona oslobađa granica spoznaje zadanih joj u osjetilnom svijetu, postajući na taj način sposobnom za doživljavanje nadosjetilnog svijeta. Nastojalo se pokazati da ovaj doživljaj, iako postignut sasvim unutrašnjim sredstvima i putovima, ipak nema samo subjektivno značenje. Iz ovih izlaganja slijedi da se unutar duše koja prevladava svoja osobna obilježja, svoju posebnost, postižu doživljaji koji su jednaki kod svih onih koji na ispravan način upravljaju razvojem na osnovi svojih subjektivnih doživljaja. Tek kada "spoznaja viših svjetova" poprimi ovakvo obilježje, moći će je se razlikovati od svih doživljaja puke subjektivne mistike. O takvoj se mistici može reći daje ona manje ili više ipak tek subjektivna stvar mističara. Ovdje mišljeno duhovno-znanstveno školovanje duše teži, međutim, za takvim objektivnim doživljajima čija se istina spoznaje doduše na posve unutarnji način, a koji se ipak mogu shvatiti upravo zbog toga jer vrijede za sve ljude. - I ovo je ponovno točka u kojoj se zbog današnjeg načina mišljenja teško može postići sporazum.

Na kraju bi pisac knjige htio napomenuti neka i dobronamjerni čitatelji prihvate ova izlaganja kao nešto što ona jesu s obzirom na njihov sadržaj. Danas se često nastoji pojedinome duhovnom usmjerenju dati neki stari naziv. Tek time pojedino usmjerenje dobiva za pojedinca svoju vrijednost. Može se, međutim, postaviti pitanje: što dobivaju izlaganja ove knjige time što ih se označava kao "rosenkreuzerska" ili slično? Bitno je to što se ovdje sredstvima koja su moguća i primjerena sadašnjem duševnom razvoju nastoji oko uvida u nadosjetilne svjetove i što se s tog stajališta promatraju zagonetke ljudske sudbine i ljudskoga postojanja s onu stranu granica rođenja i smrti. Nije

bitan naziv neke težnje nego je bitna težnja za istinom. Katkad su nazivi za svjetonazor opisan u ovoj knjizi upotrijebljeni s neprijateljskom namjerom. Bez obzira na to što su prigovori kojima se pisca htjelo najteže pogoditi i obezvrijediti apsurdni i objektivno neistiniti, oni se u svojoj neistinitosti ističu time što prezirujednu potpuno neovisnu težnju za istinom, koju sami ne prosuđuju nego izmišljenu i neutemeljeno preuzetu i dalje zastupanu ovisnost o pojedinim usmjerenjima hoće kao uvjerenje nametnuti drugima. Koliko su god ove riječi bile potrebne s obzirom na različite napade na pisca, on nije voljan na ovome mjestu i dalje o tome raspravljati.

Napisano u lipnju 1913.

Rudolf Steiner

Predgovor prvome izdanju

Tko objavi knjigu kao što je ova, morat će se mirno suočavati sa svim danas mogućim primjedbama. Netko tko je razmišljao o ovdje navedenim stvarima u skladu s rezultatima znanstvenog istraživanja mogao bi, primjerice, početi čitati tekst ove knjige i zaključiti: "Iznenadujuće je kako su u naše vrijeme slične tvrdnje uopće moguće. Najjednostavniji se prirodo-znanstveni pojmovi tako zaobilaze da je očito riječ o upravo nepojmljivome nepoznavanju čak i najosnovnijih spoznaja. Pisac barata pojmovima kao što je npr. toplina' poput čovjeka na kojega suvremeni način mišljenja u fizici nije uopće ostavio traga. Svatko tko poznaje barem najosnovnije postavke ove znanosti mogao bi mu dokazati da to što on govori ne zavrjeđuje ni naziv diletantizam nego krajnja ignorancija..." Moglo bi se napisati još mnogo takvih rečenica sa sličnim i sasvim mogućim prosudbama ove vrste. Nakon gore rečenog bio bi, međutim, moguć i sljedeći zaključak:

Tko je pročitao nekoliko stranica ove knjige, ovisno o svojoj naravi, sa smiješkom ili ljutnjom odložit će je i reći: "Pravo je čudo u što se u današnje vrijeme može izroditi pogrešno usmjereno mišljenje. Ova je izlaganja najbolje svrstati među ostala čuda s kojima se danas susrećemo". - Što bi, međutim, rekao pisac ove knjige kada bi zaista bio suočen s takvim primjedbama? Ne bi li morao sa svojega stajališta takvog čitatelja smatrati nesposobnim da prosuđuje ili možda nespasivim da uloži dobru volju kako bi razumno prosudio? - Na ovo pitanje treba odgovoriti: Ne, pisac to ne čini baš uvijek. On misli da onaj tko tako prosuđuje može biti vrlo pametna osoba, možda i vrstan znanstvenik, netko tko vrlo savjesno donosi sudove. Pisac se, naime, može mišlju unijeti u dušu takve osobe, a i u razloge koji je možda navode na takav sud. A da bi se objasnilo ono što pisac zaista kaže, potrebno je nešto što se često i njemu samome čini općenito neprikladnim, a što je upravo za ovu knjigu prijeko potrebno: govoriti o nečemu osobnom. U svakome slučaju, neće biti riječ ni o čemu što ne bi bilo u vezi s odlukom da se napiše ova knjiga. Sadržaj takve knjige zaista ne bi bio opravdan kada bi imao samo osobno obilježje. Ona mora sadržavati opise koji su pristupačni svakome čovjeku i moraju, koliko god je to uopće moguće, biti izrečeni tako da nisu obojeni ničim osobnim. Osobno obilježje ne dolazi, dakle, u obzir. Unatoč tomu što je pisac imao razumijevanja za iznesene primjedbe, ipak je ovu knjigu napisao. Uzmemo li se u obzir sve pojedinosti iz kojih se vidi daje sadržaj ove knjige u skladu sa cijelim napretkom suvremene znanosti, tada je osobno obilježje sasvim suvišno. U suprotnom bi kao uvod u knjigu bili potrebni mnogi svesci. Budući da to u ovom trenutku nije moguće, pisac misli daje potrebno reći na temelju kojih se osobnih okolnosti on smatra pozvanim da tu usklađivanje drži mogućim.

Sasvim sigurno ne bih nikada objavio ono što u ovoj knjizi, primjerice, piše o toplinskim procesima kada ne bih mogao reći sljedeće: prije trideset godina imao je priliku završiti studij fizike, studij koji je obuhvaćao različita područja ove znanosti. Na području toplinskih pojava u središtu studija tada su se nalazila tumačenja koja su pripadala u takozvanu "mehaničku teoriju topline". Ta ga je "mehanička teorija topline" čak i posebno zanimala. Neprekidno se bavio studijem povijesnog razvoja različitih učenja koja su bila vezana za imena kao što su Jul, Robert Mayer, Helmholtz, Joule, Clausius itd. Stoga je u vrijeme svojih studija stekao dovoljnu podlogu, a i mogućnost da slijedi sav napredak na području fizikalne znanosti o toplini i da ne nalazi nikakve zapreke kada se pokušava uputiti u sve što na ovome području znanost postiže. Kada bi pisac sebi morao reći da to ne može, bio bi mu to razlog da ono što je u knjizi izložio ostane neizrečeno i nenapisano. Njegovo je načelo da na području tajne znanosti govori i piše samo o onome o čemu zna po svojem uvjerenju dovoljno reći, što o tome govori suvremena znanost. Time pisac ne želi izreći nešto što bi trebao biti opći i za sve ljude vrijedeći zahtjev. Svaki čovjek može s pravom osjećati potrebu da iskaže ono na što ga navodi njegova moć rasuđivanja, njegov zdravi smisao za istinu i njegovi osjećaji, i onda kada ne zna što o tome kaže suvremena znanost. Pisac ove knjige želi se, međutim, pridržavati onoga što je gore izrekao. On, primjerice, ne bi napisao onih nekoliko rečenica o čovjekovu živčanom sustavu i žlijezdama koje se nalaze u ovoj knjizi kada o tome ne bi umio govoriti onako kako govore suvremeni znanstvenici. - Unatoč mogućem prigovoru da tko na način ove knjige govori o "toplini" ne poznaje osnove suvremene fizike, pisac smatra da je ispravno postupio budući da je zaista upućen u suvremeno istraživanje; on ne bi tako govorio kada bi mu to područje bilo strano. Zna da se razlog zbog kojega tako govori vrlo lako može smatrati

neskromnošću. Ipak je potrebno da se to s obzirom na ovu knjigu izgovori kako istinski piščevi motivi ne bi bili zamijenjeni sasvim drugim motivima. A ta bi zamjena mogla biti mnogo gora nego neskromnost.

Moguća je, međutim, još i prosudba s filozofskog gledišta. Ona bi mogla poprimiti sljedeći oblik. Čita li filozof ovu knjigu, zapitat će se: "Zar je pisac prespavao cjelokupni današnji teoretsko-spoznajni rad? Zar nikada nije čuo dake živio neki Kant i da je jednostavno po njegovu učenju filozofski tako nešto nedopustivo?"

U tome bi se smjeru moglo i dalje nastaviti. A moglo bi se prosuditi i ovako: "Za filozofa su ovakve nekritične, naivne, nestručne stvari nepodnošljive i daljnje bavljenje njima bio bi gubitak vremena." - Iz spomenutog razloga pisac bi, unatoč mogućim nesporazumima, ponovno htio iznijeti nešto osobno. Studij Kanta započeo je u svojoj šesnaestoj godini te danas misli da može, s Kantovog gledišta, zaista potpuno objektivno prosuditi sve ono što iznosi u ovoj knjizi. Imao bi još jedan razlog da knjigu ne napiše kada ne bi znao što filozofa može navesti na to da je smatra naivnom, ako se na nju primijene današnja kritička mjerila.

Može se, međutim, zaista znati kako se ovdje u Kantovu smislu prekoračuju granice moguće spoznaje; može se znati kako bi Herbart mislio da je tu riječ o "naivnom realizmu" koji nije uspio razraditi pojmove itd, itd.; može se čak znati da bi moderni pragmatizam Jamesa, Schillera i dr. smatrao kako je prekoračena mjera "pravih predodžbi" koje "usvajamo, primjenjujemo i provjeravamo".

Sve se ovo može znati, a ipak i upravo zbog toga smatrati sebe pozvanim da se napiše ovo izlaganje. Pisac ove knjige suočio se s filozofskim pravcima u svojim djelima "Spoznajna teorija Goetheovog svjetonazora", "Istina i znanost", "Filozofija slobode", "Goetheov svjetonazor", "Nazoni na život i svijet u 19. stoljeću", "Zagonetke filozofije".

Moglo bi se navestijoš čitav niz mogućih prosudbi. Netko je možda pročitao i koje ranije piščevo djelo kao što je npr. "Nazori na život i svijet u 19. stoljeću" ili njegov kratki tekst "Haeckel i njegovi protivnici". Tko je to pročitao, mogao bi reći: Sasvim je neshvatljivo kako jedan te isti čovjek može pisati ova djela te netom objavljenu "Teozofiju" i knjigu o kojoj je upravo riječ. Kako se netko može jedanput toliko zauzeti za Haeckela, a zatim obara sve ono što kao zdravi "monizam" slijedi iz njegova istraživanja. Bilo bi razumljivo da se pisac ovih "Osnova tajne znanosti" obara na Haeckela "kukom i motikom"; a to što ga je branio, što mu je čak posvetio djelo "Nazori na život i svijet u 19. stoljeću" tako je nevjerojatno da se jedva može i zamisliti. Haeckel bi bio za tu posvetu zahvalio s "neskrivenom odbojnošću" da je znao kako će onaj tko mu je posvetio svoje djelo jednom pisati nešto poput "Osnova tajne znanosti", s njezinim više nego nezgrapnim dualizmom. - Autor ove knjige drži da se Haeckela može sasvim dobro razumjeti, a da se pritom ne mora misliti kako ga se razumijeva samo onda kada se smatra besmislenim sve ono što ne potječe iz samih Haeckelovih predodžbi i pretpostavki. Pisac nadalje smatra kako se Haeckela ne može razumjeti ako se na njega krene "kukom i motikom" nego ako se ima na umu ono što je postigao u znanosti. Autor ponajmanje smatra da su Haeckelovi protivnici u pravu kada je pisao djelo "Haeckel i njegovi protivnici" u kojem brani velikog prirodoznanstvenog mislioca. A kada autor ove knjige nadilazi Haeckelove pretpostavke stavljajući uz njegove samo prirodne, svoje duhovne pretpostavke, on time zaista ne dijeli mišljenje Haeckelovih protivnika. Tko se trudi ispravno gledati činjenice, moći će vidjeti suglasje između sadašnjih autorovih djela i onih ranijih.*

* Takvo je mišljenje moguće i nakon ozbiljnog proučavanja Bergsonove 'kao da' filozofije i "kritike jezika".

Autoru je sasvim razumljiv i prosuditelj koji sasvim općenito i bez daljnjega sadržaj ove knjige smatra izrazom neobuzdane fantastike i nekontroliranom igrom misli. Ipak je sve što o tome treba reći već sadržano u samoj knjizi. Pokazano je koliko razumno mišljenje može i mora biti kamen kušnje iznesenog sadržaja. Tek tko na izneseni sadržaj primijeni razborito preispitivanje kao što ga primjenjuje na činjenice prirodne znanosti, moći će uvidjeti što kod takvog ispitivanja govori razum.

Nakon što je toliko toga rečeno o osobama koje tu knjigu odbijaju, ponešto treba reći i o onima koji je prihvaćaju. Za njih je ono najbitnije sadržano u prvome poglavlju koje nosi naziv "Obilježje tajne znanosti". No, u vezi s time valjajoš ponešto reći. Iako se knjiga bavi istraživanjima nedostupnima razumu koji je vezan za osjetilni svijet, ipak u njoj ništa nije sadržano što ne bi bilo shvatljivo nepristranome razumu i zdravome osjećaju za istinu svakoga čovjeka koji je voljan primijeniti ove udijeljene mu darove. Autor otvoreno kaže: On bi prije svega htio čitatelje koji neće slijepo vjerujući prihvatiti ova izlaganja, nego one koji se trude da to što im je priopćeno ispitaju na osnovi spoznaja vlastite duše i iskustava vlastitoga života.* On bi prije svega htio oprezne čitatelje koji prihvaćaju samo to što se može opravdati logikom. Autor zna da njegova knjiga ne bi ništa vrijedila kada bi bila upućena samo na slijepo vjerovanje; knjiga vrijedi samo u onoj mjeri u kojoj se može opravdati pred bespredrasudnim razumom. Slijepo vjerovanje može istinu vrlo lako zamijeniti za glupost i praznovjerje. Ponetko tko se lako zadovoljava samim vjerovanjem u "nadosjetilnost"

* Ovdje nije mišljeno samo duhovno-znanstveno ispitivanje nadosjetilnim metodama istraživanja nego prije svega ono sasvim moguće ispitivanje zdravim, bespredrasudnim mišljenjem i razumom.

smatrat će da se u ovoj knjizi od mišljenja previše zahtijeva. Kod ovih priopćenja zaista nije riječ samo o tome da se nešto priopći nego da opis bude takav da je primjeren savjesnom razmišljanju na odgovarajućem području života. To je područje na kojem se u stvarnom životu vrlo lako dodiruju i prije svega vrlo lako zamjenjuju najuzvišenije stvari s nesavjesnim šarlatanstvom i spoznaja s praznovjerjem.

Tko je upoznat s nadosjetilnim istraživanjem, prilikom čitanja knjige uočit će da su se nastojale sačuvati oštre granice između onoga što je danas moguće priopćiti s područja nadosjetime spoznaje i onoga što će trebati opisati jednom poslije, a možda i na drukčiji način.

Napisano u prosincu 1909.

Rudolf Steiner

Obilježje tajne znanosti

Za sadržaj ove knjige upotrijebljen je starinski naziv: "tajna znanost". Ovaj naziv može biti povodom da se kod različitih ljudi današnjeg vremena odmah javljaju sasvim suprotni osjećaji. Za mnoge je ljude taj naziv po nečemu odbojan; izaziva porugu, sažalni smiješak, možda čak i prezir. Čini im se da takav način mišljenja proizlazi iz dokonog sanjarenja i fantastike, da se iza "navodne" znanosti krije težnja za obnovom svakovrsnog praznovjerja, kojeg se s pravom kloni svatko tko je upoznao "istinsku znanost" i "pravu težnju za spoznajom". Na druge ovaj naziv djeluje tako kao da bi im njegov sadržaj morao donijeti nešto što se ni na kojem drugom putu ne može postići, a čemu ih, ovisno o njihovoj naravi, privlači duboka unutarnja težnja za spoznajom, a možda i profinjena duševna znatiželja. Između ovih tako izrazito suprotnih mnijenja postoje još i različiti međustupnjevi odbijanja ili prihvaćanja onoga što pojedinci zamišljaju kada čuju riječ "tajna znanost". - Nema dvojbe da riječ "tajna znanost" ima za neke ljude čaroban prizvuk zato što naoko zadovoljava katkad kobnu i neumjerenu težnju za otkrivanjem "nepoznatog", tajanstvenog, nečeg nejasnog što se prirodnim putem ne može steći. Jer, mnogi ljudi najdublje težnje svoje duše neće zadovoljavati onime što se jasno može spoznati. Uvjereni su da osim spoznatljivoga mora postojati još nešto što spoznaji izmiče. Ne primjećuju da posebno odbijaju da svoje najdublje težnje za spoznajom zadovoljavaju nečim poznatim, nego prihvaćaju samo ono što se ne može spoznati prirodnim načinom istraživanja. Važno je da onaj tko govori o "tajnoj znanosti" ima na umu da nespোরазumi na koje nailazi uzrokuju zagovornici takve znanosti koji ne teže za znanjem nego upravo za onim suprotnim.

Ova se izlaganja obraćaju čitateljima koji svoju nepristranost ne gube zbog različitih okolnosti u kojima bi pojedina riječ mogla izazvati predrasude. Ovdje neće biti riječi o znanju koje je bilo u kojem smislu "tajno" i, zahvaljujući posebnoj sklonosti sudbine, dostupno samo ponekima. Ovu je upotrebu riječi moguće ispravno ocijeniti ako pomislimo na ono što je Goethe imao na umu kada je govorio o "objavljenim tajnama" svjetskih pojava. Sadržajem nadosjetilne spoznaje smatra se ono što u pojavama ostaje "tajno", neobjavljeno, ako se te pojave primaju samo osjetilima i razumom koji se na njih nadovezuje.* Komu je znanost samo ono što je dostupno osjetilima i razumu koji im služi, ne može, što je samo po sebi razumljivo, "tajnu znanost" prihvatiti kao znanost. No, takav bi čovjek, kada bi htio razumjeti samoga sebe, morao priznati da bilo koju "tajnu znanost" ne odbija zbog utemeljenog uvida nego zbog nekog prohtjeva proizašlog iz posve osobnog osjećaja. Da bi se sve to uvidjelo, potrebno je samo promisliti kako znanost nastaje i koje značenje ima za čovjekov život. Bit nastajanja znanosti ne spoznajemo zahvaljujući predmetu kojim se znanost bavi; spoznajemo je zahvaljujući djelatnosti duše koja proizlazi iz težnje za znanošću. Pozornost treba usmjeriti na ponašanje duše prilikom usvajanja znanosti. Stekne li čovjek naviku da tu djelatnost izvršava samo onda kada je

* Bilo je slučajeva da je izraz "tajna znanost" - kako ga je autor ove knjige već upotrebljavao u prethodnim izdanjima - bio odbijen upravo iz razloga što znanost ni za koga ne može biti nešto "tajno". Sve bi bilo u redu da je tako mišljeno. No, to nije tako. Kao što se prirodna znanost ne može zvati "prirodnom znanošću", tako i autor pod tajnom znanošću ne podrazumijeva neku "tajnu znanost" nego znanost koja se za obične pojave svijeta pokazuje kao *neobjavljena*, "tajna". To je, dakle, znanost o onome što je, iako je "tajno", ipak vidljivo i očito. Ta znanost, međutim, ne smije biti tajna ni za koga tko spoznaje traži na putovima koji su njoj primjereni.

riječ o osjetilnim pojavama, lako će stvoriti mnijenje da su osjetilne pojave ono bitno. Pritom se gubi iz vida da je djelatnost ljudske duše bila usmjerena samo na objavu osjetila. Moguće je, međutim, prevladati ovo svojevrijedno samoograničavanje i bez obzira na poseban slučaj primjene imati na umu obilježje znanstvenog rada. O tome je riječ kada se ovdje o spoznaji neosjetilnih sadržaja svijeta govori kao o znanstvenoj spoznaji. Ljudska sposobnost predočavanja želi tako angažirati na ovim sadržajima svijeta kao što se na drugim područjima angažira na onim prirodoznanstvenim. Tajna znanost hoće prirodoznanstveni način istraživanja i mišljenja, koji se temelje na povezanosti osjetilnih činjenica i njihovog tijeka, odvojiti od te njihove primjene na osjetilnom planu, ali ih zadržati u njihovoj misaonoj i drugoj osebujnosti. Ona želi o neosjetilnome govoriti na isti način na koji prirodna znanost govori o osjetilnome. I dok prirodna znanost ovim načinom istraživanja i mišljenja zastaje u osjetilnome, tajna znanost shvaća duševni rad na području prirode kao svojevrsni samoodgoj, a ono što time postiže primjenjuje na neosjetilno područje. Ona, doduše, ne govori o osjetilnim pojavama kao takvima, već o neosjetilnim pojavama svijeta govori na način kojim istraživač prirode govori o osjetilnim pojavama. Od prirodoznanstvenog postupka zadržava istu duševnu djelatnost, dakle upravo ono po čemu spoznaja prirode tek postaje spoznajom, stoga se ona može nazvati znanošću.

Tko razmišlja o značenju prirodne znanosti za ljudski život, vidjet će da se to značenje ne može iscrpiti usvajanjem spoznaja o prirodi. Jer, te spoznaje nikada ne mogu voditi ničemu drugom doli doživljavanju onoga što sama ljudska duša nije. Ono duševno ne živi u tome što je čovjek spoznao u prirodi, nego živi u procesu spoznavanja. Duša sebe doživljava u svome bavljenju prirodom. Ono što time živo usvaja sasvim je nešto drugo nego znanje o samoj prirodi. To je iskustvo vlastitoga razvoja stečenog spoznavanjem

prirode. Ostvareni samorazvoj tajna znanost hoće primijeniti na područjima koja nadilaze samu prirodu. Znanstvenik tajne znanosti ne poriče vrijednost prirodne znanosti već je još više cijeni negoli sam prirodoznanstvenik. Zna da bez strogog načina mišljenja svojstvenog prirodnoj znanosti nije moguće utemeljiti nikakvu znanost. No, on također zna da ako se ta strogost stekne prodiranjem u sâm duh prirodoznanstvenog mišljenja, tada se ta snaga duše može zadržati i za druga područja.

Javlja se, međutim, nešto nad čime se čovjek može zamisliti. Predmet promatran u prirodi upravlja u mnogo većoj mjeri dušom negoli neosjetilni sadržaj nadosjetilnog svijeta. U tome promatranju duša mora u mnogo većoj mjeri na osnovi posve unutarnjih poticaja razviti sposobnost da sačuva bit znanstvenog načina razmišljanja. Budući da mnogi ljudi nesvjesno misle da je jedino slijedeći prirodne pojave moguće sačuvati ovu bit, sugeriraju sebi da duša tapka u praznom prostoru čim napusti nit vodilju. Takvi ljudi nisu ni svjesni svog ponašanja; oni prije svega stvaraju svoj sud iz zabluda koje nužno nastaju ako se znanstveno mišljenje na području prirodnih pojava nije dovoljno učvrstilo, a duša se unatoč tomu hoće uputiti u promatranje neosjetilnog područja svijeta. Samo je po sebi razumljivo da se pritom naveliko diletantski naklapa o neosjetilnim sadržajima svijeta. No, ne zato što te priče u svojoj biti ne mogu imati znanstveno obilježje, nego zato što je u pojedinome slučaju nedostajao znanstveni samoodgoj koji se postiže promatranjem prirode.

Tko hoće govoriti o tajnoj znanosti, mora u vezi s onim što je netom rečeno budno pripaziti na nekontrolirano nastajanje i odvijanje misli koje nastaju kada se o objavljenim tajnama svijeta zaključuje bez znanstvene osnove. No, ne bi bilo od koristi kada bi ovdje odmah na početku tajnoznanstvenoga izlaganja bilo govora o svim mogućim zabludama koje bi u duši ljudi punih

predrasuda mogle izazvati odbojnost prema svakome istraživanju ove vrste. Takvi ljudi zbog zaista velikog broja zabluda zaključuju kako je cjelokupno nastojanje neopravdano. No, kako se kod znanstvenika i znanstveno orijentiranih prosuditelja odbacivanje tajne znanosti najčešće temelji na dogmatskom pristupu, a pozivanje na zablude samo - često nesvjesni - izgovor, razračunavanje s takvim protivnicima bit će najčešće neplodno. Ništa ih ne priječi da postavljaju sasvim opravdane prigovore kako se unaprijed ne može znati postoji li kod onoga tko misli da su drugi u zabludi zaista onaj gore opisani čvrsti temelj. Zato onaj tko teži za tajnom znanošću može jednostavno izlagati ono što misli da smije reći. Prosuditi koliko je to opravdano mogu, međutim, samo oni koji se slobodno od svake dogmatičnosti umiju udubiti u način kojim pisac priopćava objavljene tajne svjetozbivanja. On će svakako morati pokazati kako se sadržaj njegova izlaganja odnosi spram ostalih dostignuća znanosti i života. Morat će pokazati moguća razmimoilaženja te potvrđuje li neposredna vanjska osjetima životna stvarnost njegova zapažanja. Ne bi, međutim, nikada trebao težiti takvom prikazivanju koje bi umjesto svojim sadržajem djelovalo snagom piščevog umijeća uvjeravanja.

U vezi s tajnoznanstvenim izlaganjem često se može čuti prigovor: tajna znanost ne dokazuje to što iznosi nego samo ustanovljuje pojedine činjenice. Oni koji tako misle nisu shvatili ta izlaganja. Teži se za tim da se pusti dalje razvijati ono što se u duši razvilo zahvaljujući znanju o prirodi te da se razvija onako kako to odgovara vlastitome biću, imajući na umu da se prilikom ovakvog razvijanja duša suočava s nadosjetilnim činjenicama. Pritom se pretpostavlja da se svaki čitatelj koji se umije udubiti u ove sadržaje nužno suočava s ovim činjenicama. U trenutku kada se stupi na duhovnoznanstveno područje vidi se razlika između toga područja i onog posve prirodoznanstvenoga.

U prirodnoj se znanosti činjenice javljaju u području osjetilnog svijeta. Prirodnoznanstveni izlagatelj smatra duševnu djelatnost nečim nebitnim za odvijanje i međusobnu povezanost osjetilnih činjenica. Duhovnoznanstveni izlagatelj stavlja djelatnost duše u prvi plan; jer, čitatelj otkriva činjenice samo ako tu djelatnost duše na ispravan način učini vlastitom djelatnošću. Do opažaja tih činjenica ne dolazi se kao u prirodnoj znanosti i bez djelatnosti duše, već zahvaljujući upravo samo toj djelatnosti. Duhovnoznanstvenik pretpostavlja, dakle, da će čitatelj zajedno s njim tražiti činjenice. On će u svome izlaganju govoriti o pronalaženju tih činjenica, a u načinu njegova izlaganja neće biti osobne samovolje nego će vladati onaj znanstveni duh koji je odgojen na prirodnoj znanosti. Stoga će morati govoriti o sredstvima pomoću kojih se postiže gledanje neosjetilnoga - nadosjetilnoga. - Tko se upušta u tajnoznanstvene sadržaje, ubrzo će uvidjeti da na taj način stječe predodžbe i ideje koje su mu prije bile nepoznate. Tako nastaju nove misli i o biti "dokazivanja". Čovjek spoznaje daje na prirodnoznanstvenom području "dokazivanje" nešto što na izvjestan način dolazi izvana. U duhovnoznanstvenome se, međutim, mišljenju djelatnost koju duša u prirodnoznanstvenome mišljenju usmjerava na pronalaženje dokaza nalazi već u samom traženju činjenica. A njih se ne može pronaći ako već sam put do njih nije put dokazivanja. Tko zaista ide tim putem, već je doživio taj dokaz jer se izvana danim dokazom ništa ne može postići. Mnogi nesporazumi nastaju zato što se ovo obilježje tajne znanosti jednostavno previdi.

Cjelokupna tajna znanost mora izvirati iz dviju misli koje mogu uhvatiti korijen u svakome čovjeku. Za znanstvenika tajne znanosti kako je ovdje mišljen obje su ove misli izraz činjenica koje je moguće doživjeti koriste li se za to odgovarajuća sredstva. Za mnoge ljude već su i same ove misli krajnje sporne tvrdnje, o kojima se mogu voditi duge prepirke, a njihova se

nemogućnost može čak i "dokazati". Obje ove misli jesu: iza vidljivoga svijeta postoji jedan, osjetilima i za njih vezano mišljenje isprva skriveni svijet, te da je čovjeku razvojem sposobnosti koje u njemu drijemaju moguće doprijeti do njega.

Jedni kažu, takav skriveni svijet ne postoji. Svijet koji čovjek opaža svojim osjetilima jedini je. Njegove se zagonetke mogu razriješiti iz njega samog. Pa, iako je čovjek za sada još daleko od toga da može odgovoriti na sva pitanja života, ipak će doći vrijeme kada će osjetilno iskustvo i znanost koja se o njega oslanja na sve to moći odgovoriti.

Ne može se tvrditi da iza vidljivoga svijeta ne postoji i jedan nevidljivi, kažu drugi; no, ljudske snage spoznaje ne mogu prodrijeti u taj svijet jer imaju neprekoračive granice. Iako potreba "zavjerom" u nevidljivom svijetu traži utočište, istinska se znanost koja se oslanja na sigurne činjenice ne može baviti takvim svijetom.

Treća je skupina ona koja smatra svojevrsnom drskošću kada čovjek hoće svojim spoznajnim radom prodrijeti u područje u kojemu se mora odreći "znanja" i zadovoljiti se "vjerom". Ljudi ovoga mnijenja osjećaju da nije u redu kada slabašni čovjek hoće prodrijeti u svijet koji ustvari pripada samo religioznome životu. Navodi se također da je svim ljudima moguća zajednička spoznaja činjenica osjetilnoga svijeta, a da s obzirom na nadosjetilne pojave u obzir može doći jedino osobno mnijenje pojedinca te da se o tim pojavama ne može govoriti kao o općevrijedećoj izvjesnosti. Drugi, pak, tvrde štošta drugo.

Sasvim je jasno da promatranje vidljivoga svijeta stavlja čovjeka pred zagonetke koje se nikako ne mogu riješiti na osnovi samih činjenica toga svijeta. One se na ovaj način neće riješiti ni onda kada znanost bude i dalje uznapredovala. Jer, vidljive činjenice svojim vlastitim unutarnjim bićem jasno upućuju na jedan skriveni svijet. Tko to ne uviđa, zatvara se zagonetkama koje se posvuda očituju u osjetilnom svijetu. Izvjesne stvari

i pitanja uopće ne želi vidjeti, stoga će misliti da se na sva pitanja može odgovoriti zahvaljujući osjetilnim pojavama. Na sva pitanja koja hoće postaviti može se zaista odgovoriti činjenicama za koje se on nada da će u budućnosti biti otkrivene. To je bez daljnega prihvatljivo. No, zašto bi netko tko uopće ne postavlja pitanja trebao očekivati odgovore? Tko teži za tajnom znanošću, ne kaže ništa drugo nego to da su mu takva pitanja sama po sebi razumljiva te da ih treba priznati kao opravdani izraz ljudske duše. Znanost se ipak ne može zatvoriti u granice time što se čovjeku brani da slobodno pita.

S obzirom na mišljenje o granicama čovjekove spoznaje, o granicama koje on ne može prekoračiti i koje ga prisiljavaju da se zaustavi pred jednim nevidljivim svijetom, treba ipak reći: nema uopće sumnje, ovako se shvaćenom spoznajom ne može prodrijeti u nevidljivi svijet. Tko takvu spoznaju smatra jedinom mogućom, neće doći ni do koje druge spoznaje nego do one da čovjek ne može doprijeti do nekoga mogućeg, postojećeg višeg svijeta. Može se, međutim, reći i sljedeće: možda se može razviti i drukčija spoznaja, a ta bi odvela čovjeka u nadosjetilni svijet. Ako se takva spoznaja drži nemogućom, svaka priča o nadosjetilnom svijetu izgleda sasvim besmislena. Nepristrano prosuđivanje za takvo mišljenje ne nalazi nikakav drugi razlog nego da je sljedbenicima navedenoga mišljenja nepoznata ona druga vrsta spoznaje. A kako je uopće moguće da netko sudi o nečemu o čemu kaže da mu je nepoznato? Nepristrano se mišljenje mora prikloniti postavci da čovjek treba govoriti samo o onome što mu je poznato, a da ne treba ništa tvrditi o onome što mu nije poznato. Takvo mišljenje može govoriti samo o pravu na iznošenje onoga što je netko iskusio, ali ne i o pravu da smatra nemogućim nešto što netko ne zna ili neće znati. Nikome se ne može osporavati pravo da ne mari za nadosjetilno; ne postoji, međutim, ni jedan pravi razlog

zbog kojega bi se netko mogao smatrati mjerodavnim ne samo za ono što on sâm može znati nego i za sve ono što "čovjek općenito" ne može znati.

Nasuprot onima koji ulaženje u nadosjetilni svijet smatraju drskošću, tajna znanost podsjeća na to da je to moguće i da se čovjek ogriješio o dane mu sposobnosti ako dopusti da usahnu, umjesto da ih razvija i da se njima služi.

Tko, međutim, misli da shvaćanje nadosjetilnog svijeta potpuno pripada osobnome mnijenju i osjećanju, poriče ono što je zajedničko svim ljudskim bićima. Sigurno je da uvid u ove stvari svatko mora naći sâm za sebe; stoji, međutim, i činjenica da svi ljudi koji idu dovoljno daleko ne dolaze u tim stvarima do različitog nego do istog uvida. Različitost postoji samo tako dugo dok se ljudi najvišim istinama ne žele približiti znanstveno osiguranim putem nego osobnom samovoljom. Samo se po sebi razumije da ispravnost tajnoznanstvenoga puta može priznati samo onaj tko se hoće uživjeti u njegovu osobitost.

Svaki čovjek može u vrijeme koje je za njega pogodno pronaći put do tajne znanosti, ako u objavljenome prepoznaje, pretpostavlja ili sluti postojanje jednoga skrivenog svijeta. Iz svijesti da su snage spoznaje sposobne za razvoj počinje osjećati da bi mu se skriveni svijet mogao razotkriti. U čovjeku kojega su ti duševni doživljaji doveli do tajne znanosti ne budi se samo nada da će u svojoj težnji za spoznajom naći odgovore na određena pitanja nego da će uspjeti nadvladati sve ono što guši život i čini ga slabim. A u nekome je višem smislu zaista gušenje života ili čak smrt duše kada je čovjek prisiljen odvratiti se od nadosjetilnoga ili ga poreći. Pod određenim uvjetima čovjek pada čak u očaj ako gubi nadu da će mu se objaviti skriveni svijet. Ta smrt i taj očaj u njihovim najrazličitijim oblicima ujedno su unutarjni duševni protivnici tajnoznanstvene težnje. Oni se javljaju kada sahne čovjekova unutarnja snaga. Da bi je uopće zadobio, svu mu snagu života treba

privesti izvana. Tada svojim osjetilima opaža stvari, bića i događanja i raščlanjuje ih svojim razumom. Oni mu pričinjaju radost i bol; navode ga na djelatnost za koju je sposoban. To može trajati izvjesno vrijeme, ali jednom će morati doći do točke na kojoj će unutarnje početi odumirati. Jer, ono što se za čovjeka može crpsti iz svijeta, iscrpljuje se. Ovo nije tvrdnja koja potječe iz osobnog iskustva pojedinca nego je nešto što proizlazi iz nepristranog promatranja cjelokupnog ljudskog života. A to što spašava od iscrpljivanja je ono skriveno što prebiva u dubini svih stvari. Presahne li u čovjeku snaga da se spusti u ove dubine da bi iz njih uzmogao crpsti uvijek nove snage života, neće ga naposljetku više ni vanjske stvari poticati na život.

Ovo se nipošto ne odnosi samo na pojedinog čovjeka, na njegov osobni probitak ili štetu. Upravo istinskim tajnoznanstvenim razmatranjem čovjeku postaje jasno da su s jedne više točke gledišta dobro i zlo pojedinca usko povezani sa srećom i nesrećom čitavoga svijeta. Postoji put na kojemu čovjek dolazi do uvida da nanosi štetu čitavome svijetu i svim bićima ako na ispravan način ne razvija svoje snage. Opustoši li čovjek svoj život time što gubi vezu s nadosjetilnim svijetom, u svojoj nutrini ne razara samo nešto što ga propadajući naposljetku vodi u očaj, nego svojom slabošću stvara prepreku za razvoj cijeloga svijeta u kojemu živi.

No, čovjek se može i zavaravati. Može se predati uvjerenju da skriveni svijet ne postoji i da je u onome što je pristupačno njegovim osjetilima i njegovom razumu već sadržano sve što uopće postoji. Taje varka, međutim, moguća samo za površinsku, a ne i za dubinsku svijest. Osjećaji i težnje ne pokoravaju se toj varci. Oni će uvijek iznova na bilo koji način čeznuti za skrivenim svijetom. A ako im je taj svijet uskraćen, čovjeka dovode u sumnju, u nesigurnost, pa čak i u očaj. Spoznaja koja objavljuje skriveno prevladava sve beznađe, svu životnu nesigurnost, sav očaj, ukratko sve ono što oslabljuje život čineći ga nesposobnim za

toliko potrebno služenje cjelini svijeta. To je onaj lijepi plod duhovnoznanstvenih spoznaja jer one ne zadovoljavaju samo голу želju za znanjem već životu podaruju snagu i čvrstinu. Izvor iz kojega ove spoznaje crpe snagu za rad i sigurnost za život nepresušan je. Nitko tko je jednom istinski pristupio ovome izvoru neće ni ako mu opetovano prilazi od njega otići a da se na njemu nije okrijepio.

Ima ljudi koji o takvim spoznajama ne žele ništa znati zato što u gore navedenom vide nešto nezdravo. S obzirom na površinski, izvanjski sloj života, ovakvi ljudi imaju sasvim pravo. Oni neće da se zanemari ono što život pruža u takozvanoj realnosti. U odvrćanju od stvarnosti i traženju spasa u jednom skrivenom svijetu takvi ljudi vide slabost jer taj skriveni svijet smatraju fantastičnim i tek zamišljenim. Ako u takvome duhovnoznanstvenom traženju čovjek ne želi upasti u slabost i tlapnju, mora priznati djelomičnu opravdanost takvih primjedbi. Jer, one se temelje na zdravome prosuđivanju koje ne dovodi do čitave nego samo do polovične istine zato što ne prodire u dubinu stvari nego zastaje na njihovoj površini. Kada bi težnja za nadosjetilnom spoznajom slabila život i čovjeka odvrćala od prave zbilje, takve bi primjedbe i takvi prigovori bili dovoljno jaki da ovom duhovnom usmjerenju oduzmu tlo pod nogama. No, ni s obzirom na ova mnijenja tajnoznanstvena nastojanja ne bi bila na pravom putu kada bi se htjela "braniti" u običnom smislu riječi. Svakom nepristranom čovjeku ona govore svojim prepoznatljivim vrednotama kad pokažu kako raste i jača životna snaga ako se čovjek u njih uživi na pravi način. Takva nastojanja ne vode u zanesenjaštvo i otuđenost od svijeta nego osnažuju čovjeka iz onih izvora života iz kojih potječe njegovo duhovno-duševno biće.

Kod nekih se ljudi u njihovim tajnoznanstvenim nastojanjima javljaju i druge zapreke u razumijevanju. U načelu je, naime, točno da će se čitatelj, udubljujući

se u duševne doživljaje na koje nailazi u tajnoznanstvenom izlaganju, približiti nadosjetilnim sadržajima svijeta. U praksi je to ideal koji tek treba ostvariti. Čitatelj mora najprije primiti veći broj priopćenja o nadosjetilnim iskustvima koja sâm još ne doživljava. To ne može biti drukčije, pa će to biti tako i s ovom knjigom. Autor će opisati ono što misli da zna o čovjekovu biću, o njegovu ponašanju prilikom rođenja i smrti i u stanju oslobođenosti od tijela u duhovnom svijetu; slijedit će opisi razvoja zemlje i čovječanstva. Moglo bi se pomisliti da je ipak riječ o nekim spoznajama u obliku dogmi koje zahtijevaju vjeru u autoritet. To ipak nije slučaj. Ono što se, naime, može znati o nadosjetilnim sadržajima svijeta to živi u piscu kao živi sadržaj duše; uživi li se čovjek u taj duševni sadržaj, to će uživljavanje u vlastitoj duši pobuditi one impulse koji vode odgovarajućim nadosjetilnim činjenicama. Čitajući o duhovnoznanstvenim spoznajama drukčije se živi nego čitajući o osjetilnim spoznajama. Čitaju li se priopćenja o osjetilnome svijetu, čita se o njemu. Čitaju li se, međutim, ispravno priopćenja o nadosjetilnim činjenicama, čovjek se uživljava u tijek duhovnoga života. Primanjem rezultata prihvaća se ujedno i vlastiti unutarnji put koji njima vodi. Istina je da čitatelj često u početku uopće ne primjećuje ono što je time mišljeno. Ulazak u duhovni svijet zamišlja se previše sličnim nekom doživljaju osjetilnog svijeta. Ono što se čitanjem o tome svijetu doživljava izgleda previše misaono obojeno. No, pravim se misaonim usvajanjem čovjek već nalazi u tom svijetu, samo mu još treba postati jasno da je neprimijećeno doživio ono što je mislio da je primio samo u obliku misaonog sadržaja. - Puna jasnoća o pravoj prirodi toga doživljaja postiže se onda ako se u praksi provodi ono što je kao "put" nadosjetilnim spoznajama opisano u drugome (posljednjem) dijelu ove knjige. Moglo bi se pomisliti da je točno ono suprotno, tj. da prvo treba biti opisan put. No, to nije

slučaj. Onome tko samo radi "vježbe" kako bi ušao u nadosjetilni svijet, a da pritom duševni pogled ne usmjeri na određene činjenice toga nadosjetilnog svijeta, tomu taj svijet ostaje neodređeni, zbunjujući kaos. Čovjek se na neki način uči naivno uživljavati u taj svijet time što upoznaje izvjesne činjenice toga svijeta. Zatim, prevladavajući naivnost, počinje razmišljati o tome kako će i sâm potpuno svjesno doći do doživljaja o kojima je prethodno čuo. Upoznavanjem tajnoznanstvenih sadržaja čovjek dolazi do uvjerenja da ipak samo to može biti siguran put u nadosjetilnu spoznaju. Shvatit će koliko je neosnovano mišljenje da nadosjetilne spoznaje djeluju sugestivno, u neku ruku kao dogme. Jer, sadržaj se tih spoznaja stječe takvim duševnim životom koji tom sadržaju oduzima svaku moć sugestije, dajući čovjeku tek mogućnost da drugome govori istim načinom na koji njemu govore sve istine koje se obraćaju njegovu razboritom prosuđivanju. To što netko isprva ne primjećuje da živi u duhovnome svijetu nije uzrokovano nerazboritim, sugestijom nametnutim primanjem, nego finoćom i neuobičajenošću onoga što je čovjek doživio prilikom čitanja. - Prvim primanjem priopćenja danom u prvome dijelu ove knjige čovjek postaje suspoznavateljem nadosjetilnoga svijeta; praktičnim izvođenjem duševnih djelatnosti koje su navedene u drugome dijelu knjige čovjek postaje samostalni spoznavatelj toga svijeta.

S obzirom na duh i istinski smisao, ni jedan pravi znanstvenik neće moći vidjeti proturječnost između svoje znanosti utemeljene na činjenicama osjetilnoga svijeta i načina na koji se istražuje nadosjetilni svijet. Taj se znanstvenik služi određenim sredstvima i metodama. Sredstva dobiva preradom onoga što mu daje "priroda". I nadosjetilna se spoznaja služi određenim sredstvom. To je sredstvo sâm čovjek. A i to se sredstvo za duhovno istraživanje mora pripremiti. Sposobnost i snage koje mu priroda u početku daje

bez njega se mogu preobraziti u više sposobnosti i snage. Time čovjek može sâm sebe učiniti instrumentom istraživanja nadosjetilnog svijeta.

Bit čovječanstva

Kod promatranja čovjeka sa stajališta nadosjetilne spoznaje na snagu stupa ono što općenito vrijedi za ovaj način spoznavanja. To se promatranje temelji na priznavanju "objavljene tajne" u vlastitom ljudskom biću. Osjetima i razumu koji se na njih oslanja dostupan je samo dio onoga što se nadosjetilnom spoznajom otkriva o čovjekovom biću - naime, fizičko tijelo. Da bi se rasvijetlio taj pojam fizičkoga tijela, potrebno je prije svega pozornost usmjeriti na pojavu koja je kao velika zagonetka rasprostrta nad cijelim životom: na smrt i u vezi s time na takozvano mineralno carstvo, neživu prirodu koja stalno u sebi nosi smrt. Time je ukazano na činjenice koje se u potpunosti mogu objasniti samo nadosjetilnom spoznajom, a kojima treba posvetiti znatan dio ove knjige. Ovdje ćemo, međutim, radi orijentacije, razmotriti samo nekoliko predodžbi.

Unutar vidljivoga svijeta ljudsko fizičko tijelo jest ono u čemu je čovjek jednak mineralnome svijetu. Fizičkim se tijelom, međutim, ne može smatrati ono što čovjeka razlikuje od minerala. Za nepristrano je promatranje prije svega važna činjenica da smrt, pošto je nastupila, razotkriva od ljudskoga bića ono što je istovrsno s mineralnim svijetom. Na leš se može gledati kao na onaj čovjekov dio koji je nakon smrti podložan procesima koji postoje u mineralnom svijetu. Može se naglasiti činjenica da su u ovom dijelu ljudskoga bića, u lešu, djelatne iste tvari i snage kao i u mineralnom carstvu; potrebno je, međutim, isto tako jasno naglasiti da se smrću ovo fizičko tijelo počinje raspadati. No, isto je tako opravdano i reći: nema sumnje, u čovjekovu fizičkom tijelu djelatne su iste tvari i snage kao i u mineralu; njihova je djelatnost, međutim, za života posvećena jednoj višoj službi. One počinju djelovati

jednako kao mineralni svijet tek pošto je nastupila smrt. Tada nastupaju onako kako moraju nastupiti s obzirom na svoje vlastito biće - nastupaju, naime, kao snage razaranja fizičke tjelesnosti.

U čovjeku, dakle, treba oštro razlučiti ono očigledno od onoga skrivenog. Jer, za života ono skriveno mora u fizičkom tijelu voditi neprekidnu borbu sa snagama i tvarima mineralnog svijeta. Prestane li ta borba, na snagu stupa mineralno djelovanje. - Time nastaje trenutak kada treba nastupiti znanost o nadosjetilnom koja treba potražiti ono što vodi spomenutu borbu. A to je osjetilima skriveno i dostupno je tek nadosjetilnom promatranju. O tome kako čovjek može postići da mu ono "skriveno" postane tako očigledno kao što su običnome oku očigledne osjetilne pojave, bit će govora u daljnjem dijelu ove knjige. Ovdje, međutim, slijede opisi onoga što se otkriva nadosjetilnom promatranju.

Već je bilo rečeno da priopćenja o putu kojim se postiže jedno više gledanje čovjeku mogu biti od vrijednosti samo ako je najprije kroz izlaganja upoznao ono što se otkriva nadosjetilnim istraživanjem. Jer, na ovome se području može razumjeti i ono što još nismo vidjeli. Dobar put do gledanja je, štoviše, onaj koji polazi od razumijevanja.

Iako je ono skriveno što u fizičkom tijelu vodi borbu protiv raspadanja dostupno samo nadosjetilnom gledanju, ipak je njegovo djelovanje jasno uočljivo prosuđivanju makar je ono bilo ograničeno na vidljivi svijet. Ta se djelovanja očituju u obliku u kojemu su za života sastavljene tvari i snage fizičkoga tijela. Kad nastupi smrt, taj oblik malo-pomalo nestaje, a fizičko tijelo postaje dio ostalog mineralnog svijeta. Nadosjetilno gledanje može, međutim, promatrati kao samostalni element ljudskoga bića ono što za vrijeme života sprečava fizičke tvari i snage da idu svojim tijekom i da razaraju fizičko tijelo. Taj se samostalni dio zove "etersko tijelo" ili "životno tijelo". - Da ne bi odmah u početku nastali nesporazumi, treba, s

obzirom na naziv ovog drugog dijela čovjekova bića, u obzir uzeti dvije stvari. Riječ "eter" ovdje je upotrijebljena u drukčijem smislu nego što je to slučaj u suvremenoj fizici. Ona, primjerice, označava nosioca svjetla. Ovdje će, međutim, riječ biti ograničena u prethodno spomenutom smislu. Bit će primijenjena za ono što je dostupno višem gledanju, a što je osjetilnome promatranju prepoznatljivo samo po svome djelovanju, naime po tome što mineralnim stvarima i snagama koje postoje u fizičkome tijelu daje oblik i lik. Ne treba pogrešno shvatiti ni riječ "tijelo". Da bi se označile više razine postojanja, moraju se upotrijebiti riječi običnoga jezika. A te riječi izražavaju za osjetilno opažanje samo ono što je osjetilno. "Etersko tijelo" nije, dakako, uopće ništa tjelesno, ma kako ga god profinjeno zamišljali.*

Time što se u opisivanju nadosjetilnoga došlo do navođenja "eterskog tijela" ili "životnoga tijela", postignuta je točka u kojoj će se ovaj opis morati suočiti s nekim proturječnostima današnjeg načina mišljenja. Razvoj ljudskoga duha doveo je do toga da se u naše vrijeme spominjanje takvoga dijela čovjekova bića mora smatrati neznanstvenim. Materijalistički način mišljenja doveo je do toga da u živome tijelu ne vidi ništa drugo nego spoj fizičkih tvari i snaga kao što je to u takozvanom neživome tijelu, u mineralu. No, taj je spoj u živome složeniji nego u neživom. Nedavno su i u običnoj znanosti postojalajoš i drukčija shvaćanja. Tko prati radove ponekih ozbiljnih znanstvenika prve polovice devetnaestoga stoljeća, vidi kako su i "ozbiljni istraživači prirode" bili svjesni da u živome tijelu ima još i nešto drugo osim onoga što postoji u neživome mineralu. Govorilo se o nekoj "životnoj sili". Ta se

* O tome da se pojmom "etersko tijelo", "životno tijelo" ne obnavlja shvaćanje stare, prirodoznanstveno prevladane "životne snage" autor ove knjige izjasnio se u svojoj "Teozofiji"

"životna sila", doduše, ne zamišlja kao gore navedeno "životno tijelo", ali u toj se predodžbi nazire slutnja da nešto slično ipak postoji. Ovu su "životnu silu" zamišljali otprilike tako kao da se ona u živome tijelu pridružuje fizičkim tvarima i snagama slično kao što i magnetska sila u magnetu zahvaća željezo. Zatim je došlo vrijeme kada je ta "životna sila" uklonjena iz područja znanosti. Na sva se pitanja htjelo odgovoriti fizikalnim i kemijskim uzrocima. Danas se kod nekih prirodoznanstvenih mislilaca primjećuje izvjestan povratak prijašnjem shvaćanju. Neki znanstvenici prihvaćaju postojanje "životne sile", ne smatrajući je posve besmislenom. No, i oni "znanstvenici" koji se ovome priklanjaju neće se htjeti složiti s ovdje opisanim "životnim tijelom". U pravilu se ne postiže nikakav rezultat kada se čovjek s gledišta nadosjetilne spoznaje s takvim shvaćanjima upušta u raspravu. Ta bi spoznaja, štoviše, trebala prihvatiti činjenicu da je materijalistički način mišljenja nužna popratna pojava današnjeg velikog prirodoznanstvenog napretka. Taj je napredak uvjetovan velikim usavršavanjem sredstava za osjetilno promatranje. Čovjekovu je biću svojstveno da uvijek tijekom razvoja usavršava do određenog stupnja pojedine sposobnosti na štetu drugih. Osjetilno promatranje koje se zahvaljujući prirodnoj znanosti razvilo u tako velikoj mjeri moralo je u pozadinu potisnuti njegovanje onih čovjekovih sposobnosti koje vode u "skriveno svjetlo". No, došlo je vrijeme kada je to njegovanje postalo nužnost. A ono skriveno ne nailazi na priznanje time što se, iako logički dosljedno, pobijaju sudovi koji proizlaze iz nepriznavanja toga skrivenog, nego time što se to skriveno postavlja u pravo svjetlo. A zatim će ga priznati oni za koje je "došlo vrijeme".

To je ovdje trebalo reći samo zato da se, kada je riječ o eterskom tijelu koje u nekim krugovima slovi kao nešto krajnje fantastično, ne bi mislilo da se radi o nepoznavanju prirodne znanosti.

To je etersko tijelo, dakle, drugi član čovjekova bića. Za nadosjetilnu spoznaju njemu pripada viši stupanj realnosti negoli fizičkome tijelu. Njegov opis s gledišta nadosjetilne spoznaje slijedit će tek u daljnjem tijeku ove knjige, kada postane jasno u kojem smislu treba shvatiti ove opise. Za sada će biti dovoljno ako se kaže da etersko tijelo prožima čitavo fizičko tijelo i da ga treba smatrati njegovim svojevrsnim arhitektom. Struje i kretanja eterskoga tijela održavaju oblik i lik svih organa. U temelju fizičkoga srca nalazi se "etersko srce", u temelju fizičkoga mozga "eterski mozak" itd. Etersko je tijelo u sebi raščlanjeno isto kao i fizičko, samo što je složenije. I dok su u fizičkome tijelu pojedini organi jedni od drugih odijeljeni, u eterskom se tijelu sve živahno isprepliće.

Čovjek ima etersko tijelo zajedničko s biljnim kao što fizičko ima zajedničko s mineralnim svijetom. Sve što je živo ima svoje etersko tijelo.

Od eterskoga se tijela nadosjetilno promatranje uzdiže jednome daljnjem dijelu čovjekova bića. Za stvaranje predodžbe o ovome članu, nadosjetilno promatranje ukazuje na pojavu sna kao što je kod eterskoga tijela ukazivalo na smrt. Sva se ljudska djelatnost temelji na djelovanju u budnome stanju ako je riječ o onome što je vidljivo. Ta je djelatnost moguća, međutim, samo ako čovjek osnaženje svojih iscrpljenih snaga potraži u snu. Djelatnost i mišljenje u snu se gase, iz svjesnoga se života gube sve boli i sva zadovoljstva. Pri buđenju čovjekove se svjesne snage dižu kao iz nekih tajanstvenih, dubokih bunara. To je ista svijest koja pri usnivanju tone u mračne dubine i koja se pri buđenju opet vraća. Ono što uvijek iznova budi život iz besvjesnoga stanja u smislu nadosjetilne spoznaje jest treći član čovjekova bića. Može ga se nazvati astralnim tijelom. Kao što fizičko tijelo ne može očuvati svoj oblik zahvaljujući mineralnim tvarima i snagama koje se u njemu nalaze nego mora, da bi ga očuvalo, biti prožeto eterskim tijelom, tako se ni eterske

snage ne mogu same od sebe prožeti svjetlom svijesti. Etersko bi se tijelo, kada bi bilo prepušteno samome sebi, moralo trajno nalaziti u stanju sna. Može se također reći: ono bi u fizičkome tijelu održavalo samo neku vrstu biljnog života. Budno etersko tijelo prožeto je svjetlom astralnog tijela. Za osjetilno promatranje djelatnost toga astralnog tijela nestaje kada čovjek utone u san. Za nadosjetilno je promatranje ono još i dalje vidljivo; vidi se, međutim, odijeljeno, izdignuto iz eterskoga tijela. Osjetilnom promatranju astralno tijelo nije dostupno, zamjetno je samo njegovo djelovanje u vidljivome svijetu. A to djelovanje u vrijeme sna nije neposredno. Isto kao što čovjek svoje fizičko tijelo ima zajedničko s mineralima, a etersko s biljkama, on je, s obzirom na svoje astralno tijelo, istovrstan sa životinjama. Biljke se nalaze u neprekidnom stanju sna. Tko ove stvari ne prosuđuje točno, može doći u zabludu da i biljkama pripiše neku vrstu svijesti kao što je u budnome stanju imaju životinje i ljudi. To se, međutim, može dogoditi samo ako čovjek ima netočnu predodžbu o svijesti. Tada se kaže: ako biljka primi neki vanjski podražaj, ona će se pokrenuti isto kao i životinja. Govori se o osjetljivosti ponekih biljaka koje, primjerice, skupljaju svoje listove kada na njih djeluju neki vanjski podražaji. No, svijest nije označena time što neko biće reagira na pojedini podražaj, nego time što biće u svojoj nutrini nešto doživljava, što je u odnosu na obično reagiranje nešto novo. Inače bi se o svijesti moglo govoriti i onda kada pod utjecajem topline komad željeza poveća svoj volumen. Svijest postoji tek onda kada, primjerice, biće zbog utjecaja topline u svojoj nutrini doživi bol.

Četvrti član koji čovjeku pripisuje nadosjetilna spoznaja nije zajednički s vidljivim svijetom. To je ono što ga razlikuje od ostalih bića njegove okoline, ono po čemu je on kruna stvorenja koja ga okružuju. Nadosjetilna spoznaja stvara predodžbu o tome daljnjem članu čovjekova bića, ukazujući na to da i

unutar svjesnog doživljavanja postoje bitne razlike. Te se razlike uočavaju odmah kad čovjek usmjeri pozornost na to da on u budnome stanju s jedne strane neprekidno stoji u središtu doživljaja koji moraju doći i proći, a da s druge strane postoje i doživljaji kod kojih to nije slučaj. To osobito jasno dolazi do izražaja kada se usporede ljudski i životinjski doživljaji. Životinja sasvim neposredno doživljava utjecaje vanjskoga svijeta te pod utjecajem topline i hladnoće, boli i radosti postaje svjesna gladi i žeđi na osnovi pravilnog odvijanja svojih tjelesnih procesa. Čovjekov se život ne iscrpljuje s takvim doživljajima. On može izraziti žudnje i želje koje sve to nadilaze. Pomnim promatranjem moglo bi se kod životinje uvijek dokazati gdje je u tijelu ili izvan njega povod za neku radnju ili neki osjećaj. Kod čovjeka to nikako nije slučaj. On može razviti želje i požude za koje povod ne postoji ni unutar ni izvan njegova tijela. Svemu onome što pripada u ovo područje treba pripisati poseban izvor. A u duhu nadosjetilne znanosti taj se izvor može smatrati čovjekovim Ja. Stoga je Ja četvrti član čovjekova bića. - Kada bi astralno tijelo bilo prepušteno samome sebi, u njemu bi se odigravale ugone i boli, osjećaji gladi i žeđi, ali tada ne bi postojao osjećaj da u svemu tome postoji nešto trajno. To trajno nije Ja nego je Ja ono koje doživljava to što je trajno. Na ovome području treba vrlo jasno određivati pojmove kako ne bi došlo do nesporazuma. Zamjećivanjem nečega postojanog, trajnog u mijeni unutarnjih doživljaja počinje svitati "Ja osjećaj". Osjećaj gladi ne može nekom biću dati Ja osjećaj. Glad nastaje kada se kod nekog bića ponavlja povod za glad. Ono navaljuje na hranu upravo zbog ovih opetovanih povoda. Ja osjećaj nastaje tek kada na hranu ne nagone samo ti opetovani povodi nego ako je pri prethodnom zasićenju nastalo zadovoljstvo, ugoda i ako je ostala svijest o tome zadovoljstvu tako da hrani ne nagoni samo sadašnji osjećaj gladi nego i minuli osjećaj ugone i zadovoljstva.

- Kao što se fizičko tijelo raspada ako ga na okupu ne drži etersko tijelo, kao što etersko tijelo tone u besvijest ako ga svjetlom ne prožima astralno tijelo, tako bi astralno tijelo uvijek iznova moralo prepustiti prošlost zaboravu kada Ja tu prošlost ne bi sačuvalo za sadašnjost. Ono što je za fizičko tijelo smrt, a za etersko san, to je za astralno tijelo zaborav. Može se reći; eterskom je tijelu svojstven život, astralnome svijest, ljudskome Ja sjećanje.

Lako je potpasti zabludi da se biljci pripiše svijest, a još lakše životinji pripisati sjećanje. Vrlo je lako pomisliti na sjećanje kada pas prepoznaje svoga gospodara kojega možda prilično dugo nije vidio. Ustvari se takvo prepoznavanje ne temelji na sjećanju nego na nečemu posve drugom. Pas prema svome gospodaru osjeća izvjesnu privlačnost. Ona proizlazi iz gospodareva bića. Gospodareva nazočnost pričinja psu zadovoljstvo. I svako njegovo ponovno pojavljivanje povod je novom zadovoljstvu. Sjećanje, međutim, postoji samo onda kada biće svoje doživljaje ne osjeća samo u sadašnjosti, nego ako umije sačuvati doživljaje prošlosti. Čak ako se ono i prizna, može se ipak pasti u zabludu da pas ima sjećanje. Moglo bi se, naime, reći: on tuguje kada ga gospodar napusti, što znači da se sjeća svoga gospodara. I ovo je netočno prosuđivanje. Kao posljedica suživota s gospodarom njegova nazočnost postaje psu potrebom te on gospodarevu odsutnost osjeća slično kao što osjeća glad. Tko ovakve razlike ne vidi, ne može shvatiti odnose života.

Zbog izvjesnih predrasuda ovakvomu će se izlaganju prigovoriti kako se ne može znati postoji li kod životinja nešto slično ljudskome sjećanju ili ne postoji. No, takav prigovor proizlazi iz neškolovanog promatranja. Tko na primjeren način umije promatrati kako se životinja ponaša u vezi sa svojim doživljajima, primijetit će razliku između njezina i čovjekova ponašanja. Uvidjet će da se životinja ponaša u skladu

s pomanjkanjem sjećanja. To je za nadosjetilno promatranje bez daljnega jasno. No, ono što nadosjetilnom promatranju neposredno dolazi do svijesti može se prepoznati i po njegovom djelovanju koje je dostupno osjetilnom opažaju prožeto mišljenjem. Velika je zabluda kada se misli da čovjek zna za svoje sjećanje zahvaljujući unutarnjem duševnom promatranju koje ne može provesti kod životinja. Ono što čovjek može reći o svojoj sposobnosti pamćenja to, naime, uopće ne može saznati nikakvim unutarnjim duševnim promatranjem nego samo svojim doživljajima koji nastaju na osnovi njegova ponašanja spram stvari i zbivanja u vanjskome svijetu. Ti se doživljaji sa samim sobom, s drugim čovjekom, pa i sa životinjama odvijaju na potpuno isti način. Samo je privid koji čovjeka zavarava kada misli da prosuđuje postojanje sjećanja jedino na osnovi unutarnjeg promatranja. Sud o toj snazi donosi se na osnovi uvida u povezanost života stečenoga u vanjskom svijetu. A ta se povezanost može prosuditi i kod sebe i kod životinja. U vezi s time treba reći da naša uobičajena psihologija boluje od svojih potpuno neškolovanih, netočnih i zbog pogrešaka u promatranju u velikoj mjeri zavaravajućih predodžbi.

Sjećanje i zaborav za Ja znače nešto slično onome što su za astralno tijelo budnost i spavanje. Kao što snom dnevne brige i jadi nestaju u ništavilu, tako zaborav svojim velovima zastire mučna iskustva života gaseći tako dio prošlosti. I kako je san potreban da bi se iscrpljene životne snage opet obnovile, tako čovjek mora iz sjećanja izbrisati izvjesne dijelove prošlosti kako bi se slobodno i bez predrasuda suočio s novim doživljajima. A upravo mu iz zaborava izrasta snaga za opažanja nečega novog. Prisjetimo se, na primjer, učenja pisanja. Dijete kad odraste zaboravlja sve pojedinosti koje je doživjelo dok je učilo pisati. Ono što ostaje jest sposobnost pisanja. Kako bi čovjek mogao pisati kada bi se svaki put uzimajući pero u

duši javljala sva sjećanja na doživljaje kroz koje je pri učenju pisanja morao proći.

Sjećanje se pojavljuje u različitim stupnjevima. Već je i to najjednostavniji oblik sjećanja kada čovjek zamijeti neki predmet, a kada od njega odvrti pogled ponovno uspijeva probuditi predodžbu o njemu. Tu je predodžbu čovjek stvorio dok je promatrao predmet. Pritom se između njegovog astralnog tijela i njegovog Ja odigrao proces. Astralno je tijelo osvijestilo vanjski utisak (ovdje ne u značenju "dojam, doživljaj" nego nešto što je utisnuto) predmeta. No, znanje o tome predmetu trajalo bi samo tako dugo dok je predmet prisutan. Ja mora to znanje učiniti svojim vlasništvom. - U ovoj točki nadosjetilno shvaćanje razlikuje tjelesno od duševnog. O astralnome se tijelu govori tako dugo dok se misli na nastajanje znanja o prisutnom predmetu. A ono što znanju daje trajnost jest duša. Iz ovoga se vidi kako je u čovjeku usko povezano astralno tijelo s onim dijelom duše koji znanju daje trajnost. Oni su na izvjestan način sjedinjeni u jedinstveni element čovjekova bića. Stoga se ovo sjedinjenje može označiti kao astralno tijelo. A ako se hoće točan naziv, može se o astralnome tijelu govoriti kao o duševnom tijelu, a o duši, ako je ona s njime sjedinjena, kao o duši osjeta.

Ja se uzdiže višem stupnju svoga bića kada svoju djelatnost usmjeri na ono što je od znanja o stvarima učinilo svojim vlasništvom. To je djelatnost kojom se Ja sve više oslobađa od predmeta opažaja kako bi se posvetilo radu na svome vlasništvu. Onaj dio duše koji je u tome djelatna može se nazvati dušom razuma, odnosno dušom čudi. - Kako duši osjeta, tako je i duši razuma svojstveno da rade s onim što primaju osjetilnim opažanjem te to zatim pohranjuju u sjećanju. Pritom je duša potpuno predana vanjskome svijetu. Primila je izvana i ono što je zahvaljujući sjećanju učinila svojim vlasništvom. Ona se, međutim, može nad sve ovo izdići. Ona nije samo duša osjeta i

razuma. Nadosjetilno shvaćanje može najlakše stvoriti predodžbu o tom izdizanju ako ukaže na jednu vrlo jednostavnu činjenicu koju, međutim, treba shvatiti u njezinom obuhvatnom značenju. To je činjenica da u cjelokupnome opsegu jezika postoji samo jedna jedina riječ koja se po svojoj biti razlikuje od svih drugih riječi. Ta riječ je "Ja". Svaki čovjek može nekome predmetu ili biću dati bilo koje ime. Ja kao oznaka za neko biće ima smisla tek ako je to biće primijeni na sebe. Do ljudskoga uha riječ "Ja" nikada ne može doprijeti izvana kao oznaka njega samog jer je svaki čovjek može primijeniti samo na sebe. "Ja sam Ja samo za sebe; za svakoga drugog sam Ti; a i svaki drugi čovjek za mene je Ti." Ova je činjenica vanjski izraz jedne važne istine. Istinska bit Ja neovisnaje o svemu vanjskome; zbog toga ga tim imenom nitko ne može zazvati izvana. Stoga ona religiozna opredjeljenja koja su sačuvala svoju povezanost s nadosjetilnim svijetom nazivaju oznaku Ja "neizrecivim imenom božjim". Jer, upravo se na to misli kada se rabi taj izraz. Onome dijelu ljudske duše koji je time mišljen nema pristupa ništa izvanjsko. To je "skriveno svetište" duše. Do njega ima pristup samo takvo biće koje je s dušom istovrsno. "Bog koji u čovjeku prebiva progovara kada se duša spozna kao Ja." Kao što duša osjeta i duša razuma žive u vanjskome svijetu, tako treći element duše uranja u božansko kada se ona vine do opažanja svog vlastitog bića.

S tim u vezi može lako nastati nesporazum da ovakvo shvaćanje tumači kako su Ja i Bog jedno. No, uopće nije rečeno da je Ja Bog nego da su Ja i ono božansko iste vrste i iste biti. Tvrdi li netko da je kap vode uzeta iz mora more ako kaže da je kap po svojoj biti i supstanciji ista kao more? Ako netko baš hoće upotrijebiti neku usporedbu, onda se može reći: onako kako se kap odnosi spram mora, tako se Ja odnosi spram božanskog. Čovjek može u sebi pronaći božansko jer je njegovo praiskonsko biće uzeto iz

božanskoga. Time čovjek stječe treći član duše, unutarnje znanje o samome sebi, dok od astralnoga tijela dobiva znanje o vanjskome svijetu. Stoga tajna znanost ovaj treći dio duše može nazvati i dušom svijesti. U tome je smislu duša tročlana: duša osjeta, duša razuma i duša svijesti. Kao što je i tijelo tročlano: fizičko tijelo, etersko tijelo i astralno tijelo.

Psihološke greške u promatranju slične onima o kojima je bila riječ u vezi s prosuđivanjem sposobnosti sjećanja otežavaju i pravi uvid u bit ljudskog Ja. Poneke stvari kao da proturječe ovome što je prethodno bilo rečeno, a one to naprotiv upravo potvrđuju. To je, primjerice, slučaj s primjedbama koje o Jastvu iznosi Edward von Hartmann na 55. str. svoje knjige Osnove psihologije (Grundrisse der Psychologie): "Samosvijest je starija od riječi Ja. Osobne su zamjenice prilično kasni proizvod jezičnog razvoja i u jeziku služe samo kao skraćeno. Riječ 'Ja' kratka je zamjena za ime govornika, to je zamjena što je svaki govornik kao takav koristi za sebe bez obzira na to kojim ga imenom drugi nazivaju. Samosvijest se kod životinja i kod neškolovanih gluhonijemih ljudi može razviti do vrlo visokog stupnja čak i mimo povezanosti s nekim imenom. Svijest o vlastitom imenu može u potpunosti nadomjestiti pomanjkanje riječce Ja. Tim se uvidom gubi magična aureola kojom je za mnoge zaodjenuta riječca Ja; ona ne može ništa dodati pojmu samosvijesti, čitav svoj sadržaj prima štoviše samo od njega." Čovjek se s takvim shvaćanjima može potpuno složiti; može se složiti i s time da se riječi "Ja" ne može dati nikakva čarobna aureola koja bi pomutila razborito shvaćanje. A za bit neke stvari nije presudno kako nastaje riječ koja je označava. Bitno je, međutim, daje stvarno biće toga Ja u samosvijesti starije negoli riječ Ja. Čovjek je prisiljen da tu riječ s njezinim samo njoj pripadnim svojstvima upotrebljava u situacijama koje, za razliku od životinja, u svome odnosu s vanjskim svijetom drukčije doživljava. Isto tako kao

što se ništa ne može spoznati o biti trokuta time što se pokaže kako je nastala riječ "trokut", tako je za spoznaju biti "Ja" nebitno kako je u jezičnome razvoju ta riječ nastala.

Tek se u duši svijesti razotkriva istinska priroda Ja. Jer, dok se duša osjećajima i razumom gubi u drugim stvarima, ona kao duša svijesti zahvaća svoje vlastito biće. Stoga se ovo Ja percipirano dušom svijesti ne može drukčije opažati negoli određenom unutarnjom djelatnošću. Predodžbe o vanjskim predmetima nastaju onako kako se ti predmeti pojavljuju i nestaju: one na osnovi vlastite snage u razumu djeluju i dalje. No, ako Ja hoće opažati samo sebe, ono se ne može jednostavno predati; da bi imalo svijest o svome biću, Ja ga unutarnjom djelatnošću mora tek izvući iz vlastitih dubina. Unutarnja djelatnost Ja započinje s opažanjem Ja, sa samoosvještenjem. Ovom djelatnošću opažaj Ja u duši svijesti ima za čovjeka sasvim drukčije značenje nego promatranje svega drugog što mu pridolazi putem triju tijela i ostalih dvaju članova duše. Snaga koja objavljuje Ja u duši svijesti ista je kao i ona koja se objavljuje u čitavom ostalom svijetu. Samo što ta snaga ne dolazi neposredno do izražaja u tijelu i u nižim članovima duše nego se postupno objavljuje u njihovom djelovanju. Najniža je objava ona putem fizičkoga tijela; zatim se postupno diže do onoga što ispunjava dušu razuma. Moglo bi se reći: s uspinjanjem, na svakoj stubi otpada po jedan veo koji zastire ono skriveno. U ovome što ispunja dušu svijesti, to skriveno ulazi razotkriveno u najunutarnjiji hram duše. Tu se očituje tek kao kaplja iz mora sveprožimajuće duhovnosti. A čovjek tu duhovnost mora ponajprije ovdje dokučiti. On je mora spoznati u samome sebi; a tada je može spoznati i u njezinim objavama.

Ono što poput kapi prodire u dušu svijesti, to tajna znanost naziva duhom. Tako je duša svijesti povezana s duhom koji je ono skriveno u svemu objavljenome. A ako čovjek hoće dohvatiti duha u svemu objavljenom,

tada on to mora učiniti na isti način kojim dohvaća Ja u duši svijesti. Onu djelatnost koja ga je dovela do opažanja toga Ja mora usmjeriti na objavljeni svijet. Time se on razvija prema višim stupnjevima svojega bića. Tjelesnim i duševnim članovima pridodaje nešto novo. Kao sljedeće osvaja i ono što je skriveno u nižim članovima njegove duše. A to postiže radom na svojoj duši koji proizlazi iz njegovog Ja. Predanost tom radu postaje očigledna ako se čovjeka, još sasvim obuzetog niskim požudama i takozvanim osjetilnim užicima, usporedi s čovjekom plemenitih ideala. Takvim čovjekom postaje onaj tko se sustegne od nižih nagnuća i obrati onima višim. Time je iz Ja djelovao oplemenjujući i oduhovljujući svoju dušu. Ja je postalo gospodarom života duše. To može ići tako daleko da u duši više nema mjesta ni jednoj požudi, ni jednoj strasti, a da pritom Ja nije ona sila koja omogućava njihov pristup. Tada čitava duša postaje objavom Ja, kao što je to prije bila samo duša svijesti. Ustvari se sav kulturni život i sve duhovno nastojanje čovječanstva sastoji od rada kojemu je cilj vladavina Ja. Svaki je današnji živući čovjek uključen u ovaj rad: htio on to ili ne, bio on toga svjestan ili ne.

Taj rad vodi prema višim stupnjevima čovjekova bića. Njime čovjek razvija više članove vlastitog bića. Ti se članovi nalaze s one strane njemu objavljenog svijeta. Čovjek, međutim, može ne samo radom iz Ja na svojoj duši postati njezinim vladarom tako da ona iz objavljenog svijeta može dokučiti onaj skriveni, on može taj rad proširiti. Može ga proširiti na astralno tijelo. Time Ja ovladava astralnim tijelom i sjedinjuje se s njegovim skrovitim bićem. To astralno tijelo koje je Ja osvojilo i preobrazilo može se nazvati duhom-samim. (To je isto ono što se u istočnjačkoj mudrosti naziva "manasom".) Duh-sâm viši je član čovjekova bića, u njemu je sadržan kao klica koja se tijekom čovjekova rada na samome sebi sve više razvija.

Kao što čovjek ovladava svojim astralnim tijelom time što osvaja snage koje se iza njega kriju, tako se to tijekom razvoja događa i s eterskim tijelom. Rad na eterskom intenzivniji je od rada na astralnom tijelu jer je ono što se krije u eterskom obavljeno dvama velovima, a kod astralnog tijela samo jednim. Razlike u radu na ovim dvama tijelima mogu se uočiti ako se promatraju promjene koje mogu nastupiti tijekom čovjekova razvoja. Razmislimo ponajprije kako se stanovita svojstva čovjekove duše razvijaju kada na duši radi Ja. Kako se mijenjaju želje i žudnje, radosti i boli. Čovjek se samo treba prisjetiti vremena svojega djetinjstva: čemu se tada radovao, što mu je pričinjalo bol? Što je poslije još dodatno naučio osim onoga što je znao u djetinjstvu? Sve je to samo izraz toga kako je Ja preuzelo vlast nad astralnim tijelom. Astralno je tijelo nositelj vremena u usporedbi radosti i patnje, veselja i boli. Usporedimo kako se malo tijekom vremena mijenjaju neka druga čovjekova svojstva, primjerice njegov temperament, dublje osobine njegova karaktera itd. Čovjek koji je kao dijete bio nagao, zadržat će i poslije, tijekom života stanovitu sklonost prema naglosti. Ovo je tako uočljivo da ima mislilaca koji potpuno negiraju mogućnost mijenjanja temeljnog čovjekova karaktera. Smatraju da je karakter tijekom života nepromjenjiv, a da se očituje u različitim oblicima. Takva se prosudba temelji, međutim, samo na netočnom promatranju. Tko ima smisla za uočavanje takvih stvari, tomu je jasno da se zbog utjecaja čovjekova Ja mijenja njegov karakter i temperament. Svakako je ova promjena s obzirom na promjenu prethodno navedenih svojstava vrlo spora. Može se uzeti usporedba da je odnos između tih dviju promjena isti kao odnos između kretanja velike i male kazaljke na satu. No, snage koje utječu na promjenu karaktera i temperamenta pripadaju skrivenom području eterskog tijela. Snage koje uvjetuju promjenu karaktera i temperamenta istovrsne su sa snagama

koje vladaju u carstvu života, sa snagama, dakle, koje služe rastu, prehrani i razmnožavanju. Te će stvari u daljnjem tijeku izlaganja biti još dodatno objašnjene. Ja, dakle, ne radi na astralnome tijelu ako se čovjek, samo predaje veselju i patnji, radosti i boli nego ako mijenja obilježje tih duševnih svojstava. Taj se rad isto tako proteže na etersko tijelo ako Ja usmjeri svoju djelatnost na promjenu karakternih osobina, temperamenta itd. A svaki čovjek radi i na ovoj promjeni, bio on toga svjestan ili ne. Najjači poticaji u običnom životu koji vode ovim promjenama jesu oni religiozni. Ako se Ja uvijek iznova izlaže poticajima koji izviru iz religije, tada će oni u njemu stvoriti moć koja će djelovati do u etersko tijelo i preobražavati ga kao što i neznatniji poticaji u životu uvjetuju preobrazbu astralnoga tijela. Ovi manji poticaji života koje čovjek prima putem učenja, razmišljanja, oplemenjivanjem osjećaja itd. ovise o mnogobrojnim i promjenjivim činiteljima života. Religiozni osjećaji, međutim, obilježavaju jedinstvenošću sve mišljenje, osjećanje i htijenje. Kao da sav duševni život obasjavaju zajedničkim, jedinstvenim svjetlom. Čovjek danas misli i osjeća jedno, sutra drugo. Za to postoje najrazličitiji povodi. Tko, međutim, vođen svojim religioznim osjećanjem, ma kakvo ono bilo, naslućuje nešto što se kao nit provlači kroza sve prolazno, današnje će misli i osjećaje i sutrašnje doživljaje svoje duše isto tako povezati s tim osnovnim osjećanjem. Time religiozno vjerovanje duboko zahvaća u duševni život; zahvaljujući neprekidnom ponavljanju, njegov utjecaj s vremenom sve više jača. Stoga religiozni poticaji imaju snagu djelovanja na etersko tijelo. Na sličan način na čovjeka djeluju utjecaji istinske umjetnosti. Prožme li on pomoću vanjske forme, boje i zvuka nekog umjetničkoga djela njegove duhovne osnove predodžbama i osjećajima, tada će poticaji koje je Ja na taj način primilo djelovati sve do u etersko tijelo. Domislimo li ovo do kraja, moći ćemo prosuditi kakvo

golemo značenje ima umjetnost za cjelokupan ljudski razvoj. Time je navedeno samo ponešto od onoga što ljudskom Ja daje poticaje da djeluje na etersko tijelo. U čovjekovu životu ima mnogo takvih utjecaja koji nisu toliko očigledni kao ovi navedeni. Već iz ovoga je, međutim, uočljivo daje u njemu skriven još jedan član njegova bića koji Ja sve više i više izgrađuje. Taj član, kao drugi član duha, može se označiti kao životni duh. (To je ono što se u istočnjačkoj mudrosti naziva "Budhi".) Naziv "životni duh" odgovara zato jer su u onome što označava djelatne iste snage kao i u "životnom tijelu"; samo što u tim snagama kada se očituju kao životno tijelo nije djelatno ljudsko Ja. Očituju li se, međutim, kao životni duh, prožete su djelatnošću Ja.

Čovjekov intelektualni razvoj, njegovi pročišćeni i oplemenjeni osjećaji i volja mjerilo su preobražavanja njegova astralnog tijela u duha-samog; njegovi religiozni doživljaji i poneka druga iskustva upisuju se u etersko tijelo čineći ga životnim duhom. U tijeku običnog života to se događa više ili manje nesvjesno, dok se, naprotiv, takozvano čovjekovo posvećenje sastoji od toga da on, zahvaljujući nadosjetilnoj spoznaji, biva upućen na sredstva kojima taj rad na duhu-samom i na životnom duhu može sasvim svjesno uzeti u svoje ruke. O tim će sredstvima biti riječi u kasnijim dijelovima ove knjige. Zasad je bila namjera pokazati da je u čovjeku osim duše i tijela djelatna i duh. Poslije će se također vidjeti kako, za razliku od prolaznoga tijela, taj duh pripada onome vječnom u čovjeku.

No, radom na astralnom i eterskom tijelu djelatnost Jajoš nije iscrpljena. Ona se proteže i na fizičko tijelo. Primjer utjecaja ljudskog Ja na fizičko tijelo može se vidjeti kada se zbog nekih doživljaja pojavi rumenilo ili bljedilo. Ovdje je ustvari Ja uzrokovalo proces u fizičkom tijelu. Ako, dakle, djelatnošću Ja u čovjeku nastanu promjene u njegovu fizičkom tijelu, tada je

Ja zaista sjedinjeno s njegovim skrovitim snagama, s istim snagama koje uvjetuju njegove fizičke procese. Tada se kaže da u takvoj djelatnosti Ja radi na fizičkom tijelu. Ovo se ne smije pogrešno razumjeti i misliti da, je taj rad nešto grubo, materijalno. Ono što od fizičkog tijela izgleda grubo materijalno to je samo njegov vidljivi dio. Iza ovog objavljenog dijela nalaze se skrivene snage i njegova bića. A one su duhovne prirode. Ovdje nije riječ o radu na onome što je materijalno, kakvim nam fizičko tijelo izgleda, nego o radu na nevidljivim snagama koje ga stvaraju i ponovno razaraju. U običnom životu taj rad Ja na fizičkom tijelu dolazi čovjeku jedva do svijesti. Jasna svijest o tome nastaje tek kada čovjek pod utjecajem nadosjetilne spoznaje uzme rad svjesno u svoje ruke. A tada se vidi da u čovjeku postoji još i treći duhovni član. To je ono što se, za razliku od fizičkog čovjeka, može nazvati duhovnim čovjekom. (U istočnjačkoj se mudrosti taj "duhovni čovjek" zove "atma".)

S obzirom na duhovnog čovjeka, lako je doći u zabunu zato što se fizičko tijelo smatra najnižim čovjekovim članom, pa je teško prihvatiti predodžbu da rad na tom fizičkom tijelu treba razviti najviši član čovjekova bića. No, upravo zato što se fizičko tijelo skriva ispod triju vela duha koji je u njemu djelatan, potreban je najveći intenzitet čovjekova rada da bi se Ja sjedinilo sa svojim skrivenim duhom.

Tako je za tajnu znanost čovjekovo biće sastavljeno od različitih članova. Tjelesne prirode su: fizičko tijelo, etersko tijelo i astralno tijelo. Duševni članovi su: duša osjeta, duša razuma i duša svijesti. U duši Ja širi svoje svjetlo. Duhovni članovi su: duh-sâm, životni duh i duhovni čovjek. Iz gornjeg izlaganja proizlazi da su duša osjeta i astralno tijelo usko povezani čineći u izvjesnome smislu cjelinu. Na sličan način cjelinu čine duša svijesti i duh-sâm. U duši svijesti pali se svjetlo duha i iz nje obasjava ostale članove čovjekove prirode. S obzirom na to može se govoriti o sljedećim čovjekovim

članovima. Astralno tijelo i duša osjeta mogu se shvatiti kao jedno, a isto su tako i duša svijesti i duh-sâm shvaćeni kao jedno. Budući da duša razuma ima udjela u prirodi Ja, da u stanovitome smislu već jest Ja koje je samo još nesvjesno svoga duhovnog bića, imamo kod čovjeka sedam članova: 1. fizičko tijelo; 2. etersko tijelo ili životno tijelo; 3. astralno tijelo; 4. Ja; 5. duh-sâm; 6. životni duh; 7. duhovni čovjek.

Ova sedmeročlana čovjekova podjela ne bi imala prizvuk nečeg "nejasno magičnog", što joj inače pripisuju ljudi naviknuti na materijalističke predodžbe, kada bismo se držali gornjeg tumačenja i kad unaprijed ne bismo u te stvari unosili magičnost. Sedam čovjekovih članova ne bi trebalo spominjati ni s kojega drugog gledišta doli onoga koje proizlazi iz jednog višeg oblika promatranja svijeta. Tako se govori i o sedam boja svjetlosti ili o sedam tonova tonske ljestvice (smatrajući oktavu kao ponavljanje osnovnog tona). Kao što se svjetlost pojavljuje u sedam boja, zvuk u sedam stupnjeva, tako je i za jedinstvenost čovjekove prirode svojstvena njezina sedmeročlanost. Kao što brojka sedam na području boje i tona nema veze s "praznovjerjem", tako ona nema veze s praznovjerjem niti kod čovjekovih članova. (Jednom je rečeno, kada je o tome bilo govora, da ta sedmeročlanost ne vrijedi za boje jer ima boja i s onu stranu "crvene" i "ljubičaste", samo što ih oko ne opaža. Unatoč tomu, ta usporedba s bojama vrijedi jer se i s onu stranu fizičkoga tijela s jedne strane i duhovnog čovjeka s druge dalje nastavlja čovjekovo biće; samo što su za sredstva duhovnoga promatranja ti daljnji dijelovi "duhovno nevidljivi" kao što su za fizičko oko nevidljive boje s one strane crvene i ljubičaste. Ova je primjedba bila nužna jer vrlo lako nastaje mnijenje da nadosjetilno shvaćanje ne poštuje prirodoznanstveno mišljenje i daje u usporedbi s njime diletantsko. Tko, međutim, ispravno promatra što je rečenim mišljeno, vidjet će da to zaista nigdje ne proturječi pravoj

prirodnoj znanosti; ne proturječi ni onda kada se pribjegne prirodoznanstvenim činjenicama, a niti kada se s ovdje iznesenim iskazima ukaže na neposredan odnos spram prirodoznanstvenog istraživanja.)

San i smrt

Ne može se proniknuti bit budne svijesti a da se ne razmotri ono stanje koje čovjek proživljava u vrijeme spavanja; a ni zagonetka života ne može se razriješiti a da se ne razmotri smrt. U čovjeku u kojemu ne žive osjećaji o značenju nadosjetilne spoznaje bude se spram nje sumnje čim čuje kako ona razmišlja o spavanju i smrti. Ova spoznaja može prihvatiti motive iz kojih se rađaju takve sumnje. Shvatljivo je kada netko kaže da je čovjek stvoren za djelatni život, da njegov rad proizlazi iz predanosti tome životu, a da udubljanje u stanja kao što su san i smrt može samo biti plod dokonog sanjarenja i ne vodi ničemu drugom doli praznoj fantastici. U odbojnosti prema takvoj "fantastici" ljudi lako vide izraz zdrave duše, a u predanosti takvim "dokonim sanjarijama" nešto bolesno što priliči ljudima kojima nedostaje životne snage i životne radosti i koji nisu sposobni za "istinsko stvaranje". Pogrešno je ako se takva prosudba bez daljnjega proglasi netočnom; ona u sebi sadrži samo četvrtinu istine koju treba upotpuniti s ostale tri četvrtine koje joj pripadaju. Čovjeka koji jasno uviđa ovu četvrtinu, a ostale tri i ne sluti dovodimo u sumnju ako pobijamo i ispravnu četvrtinu. - Treba svakako priznati da je promišljanje o onom što se krije iza sna i smrti nezdravo kada vodi slabljenju i odvrćanju od istinskog života. Također se treba složiti s tim da mnogo toga što se odvajkada u svijetu nazivalo duhovnom znanošću, a što se i danas pod tim imenom podrazumijeva ima nezdravo i životu neprijateljsko obilježje. No, to što je nezdravo uopće ne proizlazi iz istinske nadosjetilne spoznaje. Pravo stanje stvari je štoviše sljedeće. Kao što čovjek ne može uvijek bdjeti, tako i u realnim životnim situacijama ne može u cijelosti izdržati bez onoga što mu pruža nadosjetilno.

Život se u snu nastavlja, a snage koje u budnosti rade i stvaraju crpe svoju jakost i svoje osvježenje iz onoga što im pruža san. To je tako s onim što čovjek može promatrati u objavljenome svijetu. Svijet je širi od polja tog promatranja. A ono što čovjek spoznaje u vidljivome svijetu mora nadopuniti i oploditi znanjem o nadosjetilnim svjetovima. Čovjek koji ne bi uvijek iznova iz sna crpio osnaženje klonulih snaga uništio bi svoj život; isto bi tako razmišljanje o svijetu bilo besplodno kada ne bi bilo oplodeno spoznajom o skrivenom. A to je slično sa "smrću". Živa bića potpadaju smrti kako bi mogao nastati novi život. Upravo je nadosjetilna spoznaja ta koja baca jasno svjetlo na lijepu Goetheovu rečenicu: "Priroda je iznašla smrt kako bi stvorila mnogo života". Kao što ne bi moglo biti života u običnom smislu kada ne bi bilo smrti, tako bez uvida u nadosjetilnost nema ni prave spoznaje osjetilnoga svijeta. Sva spoznaja vidljivoga mora uvijek iznova uranjati u nevidljivo kako bi se uzmogla dalje razvijati. Stoga je očito da tek znanost o nadosjetilnome čini mogućim život objavljenoga znanja; ona nikada ne slabi život ako se pojavi u svome pravom liku, uvijek ga iznova osnažuje, osvježava i ozdravljuje jer se on, kada je prepušten samome sebi, razbolijeva i slabi.

Kada čovjek utone u san, mijenja se odnos među njegovim članovima. Ono što od usnulog čovjeka ostaje na postelji jesu fizičko i etersko tijelo, ali ne i astralno tijelo i Ja. Budući da u snu etersko tijelo ostaje povezano s fizičkim, životni se procesi nastavljaju jer bi se u trenutku kada bi fizičko tijelo bilo prepušteno samome sebi, ono moralo raspasti. Ono što je u snu, međutim, ugašeno, to su predodžbe, to su patnja i zadovoljstvo, radost i žalost, to je sposobnost izraza svjesne volje i sličnih pojava života. Nositelj svega toga je astralno tijelo. Za bespredrasudno prosuđivanje uopće ne dolazi u obzir mnijenje da bi u snu astralno tijelo sa svim radostima i patnjama, s čitavim svojim svijetom predodžbi i volje bilo uništeno. Ono se

jednostavno nalazi u jednom drukčijem stanju. Da ljudsko Ja i astralno tijelo ne bi bili samo ispunjeni radošću i patnjom i sa svime što je spomenuto nego da bi o tome imali i svjesni opažaj, potrebno je da astralno tijelo bude povezano s fizičkim i eterskim tijelom. U budnom je stanju povezano, u snu nije. U snu se astralno tijelo odijelilo od fizičkog. Poprimilo je drukčiji način postojanja od onoga koji mu je svojstven u vrijeme dok je povezano s fizičkim i eterskim tijelom. Zadaća je nadosjetilne spoznaje promatrati taj drukčiji način postojanja u astralnom tijelu. Za promatranje u vanjskome svijetu astralno tijelo nestaje u snu, a nadosjetilno ga gledanje treba pratiti u njegovom životu sve dok prilikom buđenja ponovno ne zahvati fizičko i etersko tijelo. Kao i za sve slučajeve u kojima je riječ o spoznaji skrivenih stvari i zbivanja svijeta, tako je i za otkrivanje bitnih činjenica svojstvenih spavanju potrebno nadosjetilno promatranje; kada se, međutim, jednom izloži što se ovom spoznajom može otkriti, tada je to istinski bespredrasudnome mišljenju bez daljnega razumljivo. Pokaže li da ono što navodi nadosjetilno promatranje čini osjetilna zbivanja razumljivima, tada je takva potvrda koju daje život dokaz koji je za te stvari potreban. Tko ne želi upotrijebiti sredstva za nadosjetilno gledanje koja će poslije biti navedena, doći će do sljedećeg iskustva: Može najprije prihvatiti podatke nadosjetilne spoznaje te ih primijeniti na vanjske datosti svoje okoline. Na taj način vidi da time život postaje jasan i razumljiv. Ovo će uvjerenje biti to čvršće što točnije i opsežnije bude promatrao običan život.

Iako astralno tijelo u vrijeme sna ne doživljava nikakve predodžbe, iako ne doživljava ni radost ni patnju i tome slično, ono nije nedjelatno nego upravo u snu izvodi živu djelatnost. To je djelatnost koju mora u ritmičkom slijedu uvijek ponovno izvoditi nakon što je izvjesno vrijeme bilo u zajednici s fizičkim i eterskim tijelom. Kao što se njihalo na satu otklanja lijevo i

vraća u sredinu da bi se prikupljenom snagom potom zanjihalo udesno, tako nakon određenog vremena djelovanja u fizičkom i eterskom tijelu astralno tijelo i Ja koje prebiva u njegovu krilu moraju u bestjelesnom stanju na određeno vrijeme djelovati u duševno-duhovnoj sredini. U običnom čovjekovu životu u tom bestjelesnom stanju astralnoga tijela i Ja nastupa nescijet kao suprotnost budnom stanju, kada je astralno tijelo i Ja zajedno s fizičkim i eterskim tijelom. To je kao kada desni otklon njihala predstavlja suprotnost lijevom. Potreba za nescijetnošću čovjekovo duhovno-duševno biće osjeća kao umor. A taj umor pokazuje da se astralno tijelo i Ja u vrijeme sna spremaju u sljedećem budnom stanju u fizičkom i eterskom tijelu ponovno nadoknaditi ono što se u njima, dok su bili slobodni od svoga duhovno-duševnog bića, istrošilo u nescijetnim, posve organskim procesima. Ti nescijetni procesi izgradnje i ono što se u čovjeku događa u vrijeme i uz pomoć svijesti suprotna su zbivanja. To su suprotnosti koje se moraju izmjenjivati u ritmičkom slijedu. Samo čovjekovo etersko tijelo može očuvati lik i oblik čovjekova fizičkog tijela. No, taj ljudski oblik fizičkoga tijela može očuvati samo takvo etersko tijelo koje prima odgovarajuće snage od astralnog tijela. Etersko tijelo je oblikovatelj, arhitekt fizičkog tijela. Ono, međutim, može ispravno uobličavati samo ako poticaji za način kako treba uobličavati prima od astralnog tijela. U njemu su uzori po kojima etersko tijelo daje oblik fizičkom. U vrijeme budnosti astralno tijelo nije ispunjeno ili je samo djelomično ispunjeno tim uzorima za fizičko tijelo. Jer, u vrijeme budnosti duša stavlja vlastite slike na mjesto ovih uzora. Kada čovjek osjetila usmjeri na svoju okolinu, opažanjem stvara predodžbe koje su kopije okolnoga svijeta. Te kopije smetaju onim slikama koje potiču etersko tijelo na održavanje fizičkoga tijela. Samo ako bi čovjek svome astralnom tijelu mogao vlastitom djelatnošću pružati one slike koje bi

eterskome tijelu dale prave poticaje, tada ove smetnje ne bi bilo. U čovjekovu životu, međutim, upravo ta smetnja ima važnu ulogu. Ona se očituje u tome da u budnosti uzori za etersko tijelo ne djeluju punom snagom. Svoju budnu djelatnost astralno tijelo izvršava unutar fizičkog tijela: u snu radi na njemu izvana.

*Kao što fizičko tijelo, primjerice, kod uzimanja hrane treba vanjski svijet s kojim je istovrsno, slično je tako i s astralnim tijelom. Zamislimo ljudsko fizičko tijelo izdvojeno iz svoje okoline. Ono bi moralo propasti. To pokazuje da tijelo ne može opstati bez čitave fizičke okoline. Ustvari, čitava Zemlja mora biti upravo onakva kakva jest ako na njoj trebaju postojati ljudska fizička tijela. Uistinu je čitavo čovjekovo tijelo samo jedan dio Zemlje. U širem smislu, čak dio čitavog fizičkog svemira. Čovjek se prema Zemlji odnosi, primjerice, kao prst jedne ruke prema cijelom čovjekovu tijelu. Odvoji li se prst od ruke, on prestaje biti prst, usahnjuje. To bi se moralo dogoditi i ljudskom tijelu kad bi ga se odvojilo od onog tijela čiji je dio; odijelilo od životnih uvjeta koje mu pruža Zemlja. Kada bi ga se izdiglo dovoljan broj milja iznad površine Zemlje, tijelo bi propalo kao što propada prst kada ga se odreže od ruke. To što čovjek manje uočava ovu činjenicu s obzirom na svoje fizičko tijelo nego što je to slučaj kod prsta i tijela, uzrokovano je samo time što se prst ne može sâm slobodno kretati po fizičkom tijelu kao čovjek po Zemlji, pa je stoga njegova ovisnost o tijelu lakše uočljiva.

Kao što fizičko tijelo pripada fizičkome svijetu, tako astralno tijelo pripada svojem svijetu, samo što u budnome životu biva iz njega istrgnut. Ovo si zbivanje čovjek može predočiti usporedbom. Zamislimo posudu s vodom. Unutar te vodene mase kapi vode nisu međusobno odijeljene. S malom se spužvicom iz čitave

* O biti umora usporedi s "Pojednostima iz područja duhovne znanosti" koje su dodane na kraju ove knjige.

te vodene mase može usisati jedna kap. Slično se događa s astralnim tijelom prilikom buđenja. Ono je u vrijeme sna u jednom s njime istovjetnom svijetu i na izvjestan način pripada tome svijetu. Prilikom buđenja upijaju ga fizičko i etersko tijelo i njime se ispunjavaju. Oni sadrže organe kojima astralno tijelo opaža vanjski svijet. A da bi ga moglo opažati, astralno se tijelo mora odvojiti od svojega svijeta. No, jedino iz toga svog svijeta može dobivati uzore koji su mu potrebni za etersko tijelo. Kao što fizičkom tijelu na primjer hrana pritječe iz njegove okoline, tako astralnom tijelu u vrijeme sna pritječu slike iz njegova okružja. Ono sada živi izvan fizičkog i eterskog tijela u svemiru. U onom istom svemiru iz kojega se rađa čitavi čovjek. U tome je svemiru izvor slika koje čovjeku podaruju njegov oblik. On je u taj svemir skladno uključen. U vrijeme budnosti se izdvaja iz toga obuhvatnog sklada kako bi ostvarivalo vanjsko opažanje. U snu se njegovo astralno tijelo vraća u sklad svemira. Prilikom buđenja astralno tijelo dovodi svojim tijelima toliko snage kako bi opet moglo na neko vrijeme izdržati izvan tog sklada. U vrijeme sna se astralno tijelo ponovno vraća u svoju domovinu, a prilikom buđenja donosi obnovljene snage u ovaj život. Vanjski izraz dobivenih snaga koje astralno tijelo prilikom buđenja donosi sa sobom jest okrepa nastala zdravim snom. Daljnja izlaganja tajne znanosti pokazat će da je domovina astralnog tijela obuhvatnija nego što je u užem smislu okolina fizičkog tijela. I dok je čovjek kao fizičko biće dio Zemlje, njegovo astralno tijelo pripada svjetovima u kojima se, osim naše Zemlje, nalaze još i druga tijela. Time ono ulazi - a to će, kao što je rečeno, postati jasno tek u tijeku daljnjeg izlaganja - u vrijeme, sna u svijet kojemu pripadaju drukčiji svjetovi nego što je naša Zemlja.

Suvišno je ukazivati na nesporazum do kojega lako dolazi u vezi s ovom činjenicom. To je ipak potrebno u našem vremenu kada postoji određen materijalistički

način mišljenja. To mišljenje, kada je riječ o snu, dakako smatra znanstvenim istraživanje njegove fizičke uvjetovanosti. Unatoč tomu što znanstvenici Još nisu jedinstveni glede uzroka sna, jedno je sigurno: treba kao osnovu te pojave pretpostaviti određene fizičke procese. Kada bi se barem htjelo prihvatiti da nadosjetilna spoznaja uopće ne proturječi ovoj tvrdnji! Ona se slaže sa svime što ova druga strana govori, isto kao što se svi slažu da se prilikom gradnje neke kuće cigle moraju slagati jedna na drugu, a da se, kada je kuća gotova, njezin oblik i njezina statika temelje na posve mehaničkim zakonima. No, da bi se kuća sagradila, potrebna je graditeljeva misao. Njega se ne pronalazi kada je kuća gotova, ako se istražuju samo fizički zakoni. Kao što iza fizičkih zakona koji čine razumljivim gradnju kuće stoje misli njezinog stvaratelja, tako i iza onoga što fizička znanost sasvim ispravno zastupa stoje činjenice o kojima govori nadosjetilna spoznaja. Ovoj se usporedbi bez sumnje često pribjegava kada je riječ o obrani duhovne pozadine svijeta. Možemo je smatrati trivijalnom. Pritom uopće nije važno poznajemo li određene pojmove nego pridajemo li im pri obrazlaganju odgovarajuću važnost. Suprotne predodžbe koje prejako djeluju na moć rasuđivanja mogu jednostavno spriječiti da se ta važnost ispravno shvati.

Između budnog stanja i spavanja nalaze se snovi. Misaonom pristupu doživljaja snova ukazuje se uzburkani svijet slika i svijet nemirnih valova koji se stalno dižu i spuštaju, a koji u sebi ipak kriju stanovitu zakonitost i pravilnost. U životu snova čovjek je odriješen zakona budne svijesti koji ga priključuju za osjetimo opažanje i pravila njegove moći rasuđivanja. Ipak, snovi u sebi nose nešto od tajnovitih zakona koji su za ljudsku slutnju puni draži i privlačnosti i koji su dublji uzrok tomu da se lijepa igra mašte kao temelj umjetničkoga osjećanja uvijek rado uspoređuje sa "sanjarenjem".

Dobit ćemo za to potvrdu ako se samo prisjetimo nekih posebnih snova. Čovjek, na primjer, sanja kako tjera od sebe psa koji navaljuje na njega. Pritom se budi i vidi kako je nesvjesno od sebe odgurnuo dio pokrivača koji mu je smetao. Što čini san sa zbivanjima koja se opažaju osjetilima? Život spavanja ostavlja sasvim u području nesvjesnoga ono što bi osjetila inače u budnosti zapažala. Zadržava, međutim, nešto što je bitno, činjenicu, naime, da se čovjek hoće od nečega obraniti. Oko toga ispreda slikovito zbivanje. Slike kao takve odjek su budnog dnevnog života. Način na koji su slike uzete donekle je proizvoljan. Ljudi imaju općenito osjećaj da bi im san uz isti vanjski povod mogao dočarati i drukčije slike. Osjećaj da se čovjek mora od nečega obraniti izražen je simbolički. San stvara simboličke slike: on je simboličar. I unutarnji se procesi mogu pretvoriti u takve simbole sna. Čovjek sanja da kraj njega pucketa vatra, u snu vidi plamen. Budi se i vidi da se previše pokrio te da mu je postalo vruće. Osjećaj prevelike topline dolazi do izražaja na simboličan način. U snu se mogu odigravati vrlo dramatični doživljaji. Netko, na primjer, sanja da stoji na rubu ponora i vidi kako se neko dijete trčeći približava. San mu daje da doživi sve muke koje nastaju pri pomisli: samo da dijete ne bude neoprezno i da se ne sunovrati u dubinu. Vidi, međutim, kako dijete pada i čuje iz dubine mukli udarac tijela. Budi se i vidi daje pao neki predmet koji je visio na zidu i svojim padom uzrokovao mukli zvuk. Taj jednostavan događaj san izražava zbivanjem koje se odvija u nizu dramatičnih slika. Čovjek se uopće ne treba upustiti u razmišljanje kako to da se u posljednjem primjeru trenutak muklog udarca predmeta razlaže u niz događaja koji kao da se protežu kroz neko izvjesno vrijeme; treba pozornost usmjeriti na to kako san pretvara u sliku ono što bi inače u budnome stanju osjetila zapazila.

Vidimo da se za čovjeka uspostavlja određena stvaralačka djelatnost čim osjetila obustave svoj rad. To je ista ona stvaralačka snaga koja postoji i u snu bez snova, a koja prikazuje stanje duše koje je suprotnost budnosti. Da bi nastupio san bez snova, astralno tijelo mora napustiti etersko i fizičko tijelo. Ono u snivanju od fizičkog tijela napušta samo osjetilne organe, a s eterskim tijelom ostaje još u izvjesnoj vezi. To što se zbivanja astralnoga tijela mogu zamjećivati u slikama potječe od njegove povezanosti s eterskim tijelom. U trenutku kada i ta povezanost prestaje, slike tonu u besvjesnost i nastupa san bez snova. Proizvoljnost i nesređenost slika snova proizlazi iz toga što astralno tijelo zbog svoje odvojenosti od osjetilnih organa fizičkog tijela svoje slike više ne može povezati s predmetima i zbivanjima vanjske okoline. Ovakvo se stanje najbolje može objasniti kada se promatra san u kojemu dolazi do izvjesnog rascjepa Ja. To je slučaj ako netko, primjerice, sanja da je učenik i da ne može odgovoriti na pitanje koje mu postavlja učitelj, a zatim učitelj odmah sâm odgovara na to pitanje. Budući da se čovjek u snu ne može koristiti osjetilnim organima svoga fizičkog tijela, nije u stanju ta dva događanja povezati sa sobom kao jednom te istom osobom. Da bismo, dakle, sami sebe spoznali kao trajno Ja, potrebni su nam ponajprije vanjski osjetilni organi. Samo kada bi čovjek razvio sposobnost da i na neki drugi način a ne putem osjetilnih organa bude svjestan svoga Ja, tada bi mogao opažati svoje trajno Ja i izvan fizičkoga tijela. Nadosjetilna svijest treba razviti takve sposobnosti. U daljnjem tijeku ove knjige bit će govora o sredstvima kojima se razvijaju te sposobnosti.

A i smrt ne nastupa ni zbog čega drugog nego zbog promjene načina na koji su povezani pojedini članovi čovjekova bića. Ono što s tim u vezi proizlazi iz nadosjetilnog promatranja može se vidjeti po određenom djelovanju u objavljenome svijetu;

nepristrano će prosuđivanje naći potvrdu za priopćenja nadosjetilne spoznaje. Ipak je za ove činjenice objava nevidljivoga u vidljivome manje očita, a postoje i znatnije poteškoće da bi se u potpunosti osjetila važnost onoga što u procesima vanjskoga života potvrdno govori o priopćenjima nadosjetilne spoznaje. Još je lakše proglasiti plodom mašte priopćenja koja su u ovoj knjizi već iznesena ako se ne prihvaća spoznaja o tome kako je u osjetilni jasno upisan nadosjetilni svijet.

Dok se kod usnivanja astralno tijelo odvaja od fizičkog i eterskog tijela, pri čemu ova zadnja dva ostaju povezana, sa smrću dolazi do odvajanja eterskog od fizičkog tijela. Fizičko tijelo prepušteno je vlastitim snagama te se kao leš mora raspasti. Za etersko je tijelo sada, međutim, nastupilo takvo stanje u kojemu se u vremenu između rođenja i smrti nikada nije nalazilo - s iznimkom iznimnih stanja o kojima će još biti govora. Ono je sada sjedinjeno sa svojim astralnim tijelom, a odvojeno od fizičkog tijela. Etersko i astralno tijelo ne razdvajaju se neposredno nakon smrti. Samo je po sebi razumljivo da mora postojati snaga koja ih drži na okupu. Kada je, naime, ne bi bilo, etersko se tijelo uopće ne bi moglo odvojiti od fizičkoga jer je ono povezano s fizičkim tijelom, što je vidljivo u snu gdje astralno tijelo nije u stanju razdvojiti ta dva čovjekova člana. Smrću ta snaga počinje djelovati. Ona izdvaja etersko tijelo od fizičkog tako da je etersko sada povezano s astralnim tijelom. Nadosjetilnim promatranjem vidi se da je ta veza nakon smrti kod različitih ljudi različitog trajanja. To se trajanje mjeri danima. O tom će trajanju ovdje biti riječi samo ukratko. - Poslije se astralno tijelo odvaja i od svojeg eterskog tijela te bez njega ide dalje svojim putovima. U vrijeme njihove povezanosti čovjek se nalazi u stanju u kojemu može opažati doživljaje svoga astralnog tijela. Sve dok još postoji fizičko tijelo, mora od trenutka kada se od njega odvoji astralno, to astralno započeti radom

izvana kako bi se osvježili istrošeni organi. Kada se fizičko tijelo odvoji, taj rad otpada. No, snaga koja se za taj rad u vrijeme sna troši ostaje i nakon smrti te se može upotrijebiti za nešto drugo. Ona se sada upotrebljava kako bi se mogli opažati vlastiti procesi astralnog tijela.

Tko promatra samo vanjsku stranu života, mogao bi ipak reći: sve su to tvrdnje koje su shvatljive onome tko je obdaren sposobnošću nadosjetilnog gledanja; drugi ljudi nemaju mogućnost pristupa tim istinama. To, međutim, nije tako. Štogod nadosjetilna spoznaja otkriva na tome području udaljenom od običnoga shvaćanja, može nakon što je otkriveno shvatiti i obična moć rasuđivanja. Samo što ta moć rasuđivanja mora na ispravan način gledati na povezanost života koji postoji u objavljenome svijetu. Mišljenje, osjećanje i htijenje stoje međusobno, a i s čovjekovim doživljajima u vanjskom svijetu u takvom odnosu da ih se ne može razumjeti ako se njihovo vidljivo djelovanje ne shvati kao izraz nevidljivoga. To vidljivo djelovanje rasuđivanju postaje jasno tek ako ga se u čovjekovu fizičkom životu može shvatiti kao rezultat onoga što nadosjetilna spoznaja utvrđuje za ne-fizičko. Bez ove se spoznaje čovjek pred tim djelovanjem osjeća kao u nekoj mračnoj prostoriji bez svjetla. Kao što se okolni fizički predmeti vide tek kada je svjetlo, tako se čovjekov duševni život može shvatiti tek zahvaljujući nadosjetilnoj spoznaji.

Dok je čovjek povezan sa svojim fizičkim tijelom, okolni se svijet u svijesti pojavljuje u slikama. Nakon napuštanja toga tijela postaje vidljivo ono što doživljava astralno tijelo kada s fizičkim osjetilnim organima nije povezano s vanjskim svijetom. U početku ne doživljava ništa novo. Veza s eterskim tijelom onemogućuje mu nove doživljaje. Ono, međutim, raspolaže sjećanjem na protekli život. Još postojeće etersko tijelo uvjetuje da se to sjećanje javlja kao obuhvatna slika puna života. To je prvi čovjekov doživljaj poslije smrti. Svoj

život od rođenja do smrti vidi kao niz slika. U vrijeme tog života sjećanje postoji samo u budnome stanju, kada je čovjek povezan sa svojim fizičkim tijelom. Sjećanje postoji samo utoliko ukoliko to fizičko tijelo dopušta. Duša ne gubi ništa od svega onoga što je na nju u životu ostavilo utisak. Kada bi fizičko tijelo bilo, savršeno oruđe, tada bi u svakom trenutku života bilo moguće dočarati duši cijelu njegovu prošlost. Sa smrću ta prepreka nestaje. Sve dok čovjek još ima etersko tijelo, sjećanje je gotovo savršeno. Ono se, međutim, gubi u mjeri u kojoj etersko tijelo gubi oblik koji je imalo u vrijeme svog boravljenja u fizičkome tijelu i kojemu je bilo slično. To je ujedno i razlog zašto se nakon nekog vremena astralno tijelo odvaja od eterskog. S njime može biti sjedinjeno samo tako dugo dok ima oblik koji odgovara fizičkom tijelu. U vrijeme života između rođenja i smrti dolazi samo u iznimnim slučajevima i na kratko vrijeme do odvajanja eterskog tijela od fizičkog. Ako čovjek, primjerice, preoptereti jedan od svojih udova, može se jedan dio eterskog tijela povući iz fizičkog. Za dio tijela u tom se slučaju kaže da je "utrnuo". Čudan osjećaj koji se pritom javlja potječe od odvajanja eterskog tijela. (Materijalističko shvaćanje može, dakako, i ovdje poricati nevidljivo u vidljivome i reći: sve to potječe od poremećaja uzrokovanog pritiskom.) U takvim slučajevima nadosjetilno gledanje može vidjeti kako se odgovarajući dio eterskog tijela povlači iz fizičkoga. Ako čovjek doživi iznenadni strah ili nešto slično, tada za veći dio tijela može na vrlo kratko vrijeme uslijediti takvo odvajanje eterskog tijela. To je slučaj kada je čovjek zbog bilo kojeg razloga suočen sa smrtnom opasnošću, bilo da se, na primjer, utapa, bilo da mu prilikom planinarenja prijete pad u ponor. Ono što pričaju ljudi koji su nešto slično doživjeli ustvari je blisko istini, a to može potvrditi i nadosjetilno gledanje. Oni navode kako im se u takvim trenucima čitav njihov život pojavio pred dušom u obliku velike slike sjećanja. Od mnogih

primjera koji bi se ovdje mogli navesti bit će spomenut samo jedan, zato što potječe od čovjeka čiji je način mišljenja takav da mu sve stvari o kojima se ovdje govori moraju izgledati kao čista fantastika. Za onoga, naime, tko učini nekoliko koraka u nadosjetilnom promatranju uvijek je vrlo korisno kada upozna mišljenje onih koji tu znanost smatraju fantastikom. Za promatrača koji ima takvo mišljenje ne može se lako lako reći daje pristran. (Znanstvenici s područja tajne znanosti trebaju mnogo toga naučiti od onih koji njihova nastojanja smatraju besmislicom. Ne treba ih zbuniti ako kod ovih posljednjih ne naiđu na simpatije. Za samo nadosjetilno gledanje te stvari uopće nisu potrebne da bi se dokazala ispravnost postignutih rezultata. To gledanje ne želi ništa dokazivati, nego samo objašnjavati.) Znameniti prirodoslovac i stručnjak za antropološku kriminologiju Moritz Benedikt u svojim memoarima navodi kako se jednom, prilikom kupanja gotovo utopio i kako mu se pritom u jednoj jedinoj slici pojavilo sjećanje na čitav život. Okolnost da pojedini ljudi slike koje su doživjeli u sličnim prilikama opisuju različito ili čak tako da gotovo nemaju nikakve veze s događajima njihovog proteklog života ne proturječi onome što je rečeno jer su slike koje nastaju u posebnom stanju odvajanja od fizičkog tijela s obzirom na njihovu povezanost sa životom katkad teško objašnjive. Točno će promatranje, međutim, uvijek prepoznati tu vezu. No, ima i slučajeva utapanja bez opisanog doživljaja. Treba imati na umu da se taj doživljaj javlja samo kada se etersko tijelo zaista odvaja od fizičkog, a ostaje povezano s astralnim tijelom. Ako zbog užasnog straha dođe i do slabljenja veze između eterskog i astralnog tijela, opisani doživljaj izostaje jer tada, kao u spavanju bez snova, nastupa potpuna besvijest.

U prvo vrijeme nakon smrti sažima se u sliku sjećanja doživljena prošlost. Nakon odvajanja od eterskog tijela astralno tijelo samo nastavlja svoj daljnji

put. Lako je uvidjeti da u astralnom tijelu ostaje sačuvano sve što je postalo njegovim vlasništvom stečenim vlastitom djelatnošću u vrijeme boravka u fizičkom tijelu. Ja je do izvjesnog stupnja izgradilo duha-samog, životnog duha i duhovnog čovjeka. Ako su razvijeni, svoje postojanje ne zadobivaju od organa, koji postoje u tijelima nego od Ja. Upravo je Ja ono biće kojemu za opažaj samoga sebe nisu potrebni vanjski organi, a nisu mu potrebni ni takvi organi s kojima bi zadržalo ono što je sa sobom sjedinilo. Moglo bi se postaviti pitanje: zašto u snu nema opažanja toga razvijenog duha-samog, životnoga duha i duhovnoga čovjeka? Nema ga zato što je Ja u životu između rođenja i smrti prikovano za fizičko tijelo. Iako se u vrijeme sna zajedno s astralnim tijelom nalazi izvan fizičkog, ono ipak ostaje s njime usko povezano jer je djelatnost njegova astralnog tijela usmjerena na fizičko. Time je Ja sa svojim opažanjem usmjereno na vanjski osjetilni svijet te na taj način ne može u neposrednom obliku primati objave duha. One mu tek smrću prilaze jer je tada oslobođeno od veze s fizičkim i eterskim tijelom. U trenutku kada se duša odvaja od fizičkog svijeta koji je za života njezinu djelatnost vezao za sebe, može joj zasjati jedan drugi svijet. Postoje razlozi zbog kojih za čovjeka ni u ovome trenutku ne prestaju veze s vanjskim svijetom. Postoje, naime, neke žudnje koje održavaju tu vezu. To su žudnje koje čovjek stvara time što postaje svjestan svog Ja kao četvrtog člana svoga bića. One želje i žudnje koje proizlaze iz naravi triju nižih tijela mogu doći do izražaja samo u vanjskome svijetu; kada se ta tijela odlože, žudnje se gase. Glad je uvjetovana vanjskim tijelom; ona se gasi čim to vanjsko tijelo nije više povezano s Ja. Kada Ja ne bi imalo drugih požuda osim onih koje potječu od njegova vlastitoga duhovnog bića, ono bi u svijetu u koji je preseljeno moglo poslije smrti naći potpuno zadovoljstvo. No, život mu je dao i druge požude. Život je u njemu probudio potrebu za užicima koji se mogu

postići samo fizičkim organima, iako te želje uopće ne potječu iz samih tih organa. Ne zahtijevaju samo tri tijela zadovoljenje u fizičkom svijetu već i samo Ja nalazi užitke u njemu za koje u duhovnom svijetu uopće nema mogućnosti zadovoljenja. U životu postoje za Ja dvije vrste želja: one koje potječu od triju tijela, koje dakle unutar njih treba zadovoljiti, a koje raspadom tih tijela nestaju. A ima i takvih koje potječu iz duhovne prirode Ja. Sve dotle dok se Ja nalazi u tijelima, ona bivaju zadovoljavana tjelesnim organima. Jer, u očitovanjima tjelesnih organa djeluje ono skriveno duhovno. A u svemu što osjetila opažaju, primaju ujedno i nešto duhovno. To duhovno, iako u drukčijem obliku, ostaje i nakon smrti. Sve duhovno što Ja priželjkuje unutar osjetilnog svijeta postoji i onda kada osjetila više nema. Kada tim dvjema vrstama želja ne bi pridošla još i treća, tada bi smrt bila samo prijelaz od želja koja osjetila mogu zadovoljiti na one koje svoje ispunjenje nalaze u objavi duhovnog svijeta. Ova treća vrsta želja su one želje koje stvara Ja u vrijeme svog življenja u osjetilnom svijetu zato što u njemu uživa, a i zato što se u tom svijetu ne objavljuje ono duhovno. - Najniži užici mogu biti objave duha. Zadovoljstvo koje hrana pruža gladnome biću objava je duha jer uzimanjem hrane nastaje nešto bez čega se ono duhovno ne bi moglo razvijati. Ja može nadići užitak koji nastaje zahvaljujući tim činjenicama. Ja, međutim, može težiti za ukusnom hranom i bez obzira na to što uzimanje hrane ne služi duhu. Isto se događa i kod drugih pojava osjetilnog svijeta. Time nastaju one želje koje u osjetilnom svijetu ne bi nikada došle na vidjelo da ljudsko Ja nije u taj svijet bilo učlanjeno. Takve želje, međutim, ne potječu ni od njegove duhovne biti. Iako je Ja duhovno, sve dok živi u tijelu mora imati osjetilne užitke jer se u osjetilnom objavljuje duh. Kada se Ja u osjetilnom svijetu predaje onome kroza što prosijava svjetlo duha, ne uživa ni u čemu drugome doli u duhu. Ja će uživati u tome svjetlu i onda kada

osjetilnost više nije sredstvo kroz koje prosijava svjetlo duha. Takve želje, međutim, u duhovnom svijetu ne nalaze zadovoljenje ako već za života duh nije za njih živio. Nastupi li smrt, ove se želje više ne mogu ispuniti. Užitak zbog ukusne hrane može se ostvariti samo ako postoje fizički organi koji sudjeluju kod uzimanja hrane: nepce, jezik itd. A njih čovjek nakon odlaganja fizičkog tijela više nema. Ako, međutim, Ja još osjeća potrebu za takvim užitkom, tada ta potreba mora ostati nezadovoljena. Ako taj užitak služi duhu, on postoji samo tako dugo dok postoje fizički organi. A ako ga je proizvelo Ja a da pritom nije služilo duhu, tada ostaje nakon smrti želja koja uzaludno žeda za zadovoljenjem. Ono što se sada čovjeku događa može se pojmiti samo ako se zamisli da netko osjeća goruću žeđ u kraju gdje nadaleko i naširoko nigdje nema vode. To isto proživljava Ja ako nakon smrti gaji neugašene žudnje za užicima vanjskoga svijeta a nema organe da ih zadovolji. Tu goruću žeđ koja služi kao usporedba za stanje u kojemu se nalazi Ja nakon smrti treba, dakako, zamisliti neizmjereno povećanu te tako da se to odnosi na sve još preostale požude za koje nedostaje svaka mogućnost zadovoljenja. Sljedeće stanje u koje ulazi Ja sastoji se od oslobađanja od privlačnosti vanjskoga svijeta. Ja mora u tom smislu izvršiti pročišćenje i oslobađanje. Iz njega trebaju biti iskorijenjene sve želje koje je samo proizvelo unutar tijela i koje ne mogu postojati u duhovnom svijetu. Kao što izgara predmet zahvaćen vatrom, tako nakon smrti biva raspršen i uništen opisani svijet požuda. Na ovaj se način otvara uvid u onaj svijet koji nadosjetilna spoznaja označava kao "razarajuću vatru duha". Ta vatra zahvaća osjetilnu požudu čija osjetilnost nije izraz duha. Takve predodžbe, koje u vezi s time mora dati nadosjetilna spoznaja, mogu izgledati obeshrabrujuće i strašne. Zastrašujuće se doima da se nada, za čije su ispunjenje potrebni fizički organi, nakon smrti pretvara u beznađe, da se želja koju može ispuniti samo fizički svijet mora pretvoriti

u gorući osjećaj nedostatnosti. Ovako se može misliti samo tako dugo dok se nema na umu da sve želje i požude koje nakon smrti zahvaća "razarajuća vatra" nisu u višem smislu blagotvorne nego razorne snage u životu. S tim snagama Ja stvara čvršću vezu s osjetilnim svijetom nego što je potrebno, da bi iz tog osjetilnog svijeta crpilo sve što mu je drago. Osjetilni svijet je objava duhovnoga svijeta koji je iza njega skriven. Ja ne bi nikada moglo uživati duh u obliku u kojemu se duh može objaviti samo pomoću tjelesnih osjetila kada ta osjetila ne bi htjelo upotrijebiti za uživanje duhovnoga u osjetilnom. Ja sebi uskraćuje toliko od istinske duhovne zbilje svijeta koliko žudi za osjetilnim svijetom ako pritom ne govori duh. Ako osjetilni užitak kao izraz duha znači uzdizanje, razvoj Ja, onda ga onaj užitak koji nije izraz toga osiromašuje i opustošuje. Ako se takva požuda u osjetilnom svijetu zadovolji, ipak ostaje njezino razorno djelovanje na Ja. Prije smrti se, međutim, to razorno djelovanje na Ja ne vidi. U životu može užitak koji je uslijedio nakon takve požude izazvati nove slične želje. A čovjek uopće ne primjećuje da sâm sebe obavija "razornom vatrom". Samo nakon smrti vidljivo je što ga već za života okružuje. A time što to sada postaje vidljivo, ujedno dolazi do izražaja iscjeliteljsko blagotvorno djelovanje. Ljubav prema nekom čovjeku nije uvjetovana samo privlačnošću koja se opaža fizičkim organima. No, treba reći da to nakon smrti više ništa ne znači i da se više ne opaža. Kod voljenog čovjeka postaje vidljivo upravo ono za čije su opažanje fizički organi bili samo sredstvo. Jedino što sprečava punu vidljivost jest ona požuda koja se može zadovoljiti samo fizičkim organima. Kada se ta požuda ne bi iskorijenila, nakon smrti ne bi uopće bilo moguće svjesno opažanje voljenog čovjeka. Ovako promatrano preobražavaju se predodžbe strašnoga i neutješnoga što bi za čovjeka mogla imati zbivanja nakon smrti, kako ih nadosjetilna spoznaja mora prikazati, u predodžbe pune utjehe i dubokog zadovoljstva.

Doživljaji koji slijede nakon smrti još su u jednom pogledu sasvim različiti od doživljaja u životu. U vrijeme pročišćenja čovjek živi takoreći unatrag. Još jednom prolazi sve što je doživio od rođenja, a počinje događajima koji su neposredno prethodili smrti. I još jednom, ali u obrnutome slijedu, doživljava sva zbivanja sve do djetinjstva. Pritom duhovno gleda sve ono što za života nije proizašlo iz duhovne prirode Ja. Samo što to sada sve doživljava na obrnut način. Čovjek koji je, primjerice, umro u šezdesetoj godini, a koji je u svojoj četrdesetoj godini u navali bijesa nekome nanio tjelesnu ili duševnu bol, doživjet će još jednom taj događaj kad u svom unatražnom hodu kroza život poslije smrti stigne do vremena kada mu je bilo četrdeset godina. No, sada neće doživjeti zadovoljstvo koje je imao u životu kada je napao drugog čovjeka, nego će doživjeti bol koju mu je nanio. Iz spomenutoga se, međutim, može također vidjeti daje pojedini događaj nakon smrti mučan utoliko ukoliko je proizašao iz žudnje Ja, žudnje koja potječe samo iz vanjskog fizičkog svijeta. Jer, zadovoljavajući neku svoju požudu, Ja naime zaista ne šteti samo drugima nego i samome sebi, samo što mu je to oštećenje u vrijeme života nevidljivo. No, nakon smrti čovjekovom Ja postaje vidljiv sav taj svijet razornih požuda. Svako biće i svaka stvar koji su nekada pobuđivali požudu privlače sada čovjekovo Ja, kako bi tu požudu "razarajuća vatra" isto tako iskorijenila kao što je i nastala. Tek kada je čovjek u svom unatražnom hodu prispio do trenutka svoga rođenja, sve su takve požude prošle kroz pročišćavajuću vatru i odsad čovjeka više ništa ne priječi da se u potpunosti preda duhovnome svijetu te se sada uzdiže na novi stupanj postojanja. Kao što je sa smrću odložio fizičko, a ubrzo zatim i etersko tijelo, tako se sada raspada onaj dio astralnog tijela koji može živjeti samo u svijesti o vanjskom fizičkom svijetu. I tako za nadosjetilnu spoznaju postoje tri leša: fizički, eterski i astralni. Trenutak

odbacivanja trećeg leša određuje trajanje vremena čišćenja, a ono iznosi približno trećinu vremena koje je proteklo od rođenja do smrti. Tek poslije, kada se na osnovi duhovne znanosti bude razmotrio tijekom ljudskoga života, moći će se razjasniti zašto je tomu tako. Nadosjetilnim promatranjem postaje vidljivo kako se u čovjekovoj okolini neprekidno nalaze astralni leševi koje su odbacili ljudi koji iz stanja pročišćavanja prelaze u viši oblik postojanja. To je isto kao što se fizički opaža kako fizički leševi nastaju ondje gdje prebivaju ljudi.

Nakon pročišćenja za Ja se uspostavlja potpuno novo stanje svijesti. I dok su prije smrti opažaji čovjeku morali stizati izvana da bi ih prosvijetlilo svjetlo svijesti, sada dolazi do svijesti jedan unutarnji svijet. A Ja živi u tome svijetu i između rođenja i smrti, samo što se taj svijet zaodijeva u objave osjetila. Tek kada se Ja odvрати od svih osjetilnih opažanja i preda opažanju samoga sebe u svom "najunutarnijem svetištu", tada se u neposrednom obliku javlja ono što se inače jedino očituje prikriveno velom osjetilnosti. Kao što se prije smrti opažaj Ja ostvaruje u nutrini, tako se nakon smrti i pročišćenja iz nutrine objavljuje duhovni svijet u svojoj punini. Ta objava počinje, zapravo, odmah nakon odlaganja eterskoga tijela, ali je poput mračnog oblaka zastire svijet požuda koje su još uvijek usmjerene prema vanjskome svijetu. Kao da se u blaženi svijet doživljavanja duha upliću crne demonske sjene koje nastaju na "zgarištu" požuda. Te požude sada nisu sjene nego stvarna bića, i to je vidljivo čim se fizički organi odvoje od Ja te ono može zapažati sve što je duhovne prirode. Ta su bića iskrivljene slike i karikature onoga što je čovjeku bilo poznato zahvaljujući osjetilnom opažanju. Nadosjetilno gledanje o svijetu pročišćavajuće vatre kaže da je nastanjen bićima čiji je izgled duhovnom oku stravičan i bolan. Razaranje im naizgled pričinja zadovoljstvo, a strasti su im usmjerene ka zlu prema kojem zlo

osjetilnog svijeta izgleda beznačajno. Spomenute požude koje čovjek sa sobom donosi u taj svijet kao da su tim bićima hrana koja njihovu silu uvijek iznova jača i osnažuje. Slika toga svijeta koja osjetila ne opažaju izgledat će čovjeku manje nevjerojatna ako nepristrano promatra jedan dio životinjskog svijeta. Što duhovnom pogledu znači strašni vuk? Što se pritom objavljuje osjetilnom opažanju? Ništa drugo doli duša koja živi i djeluje vođena žudnjama. Vanjski lik toga vuka mogao bi se nazvati utjelovljenjem ove požude. A da čovjek i nema organe da vidi taj lik, ipak bi morao prihvatiti postojanje takvog bića kada bi se u vanjskom svijetu na nevidljiv način u svom djelovanju očitovala njegova požuda, kada bi se, dakle, unaokolo šuljala neka nevidljiva sila koja bi uzrokovala sve ono što je svojstveno vidljivome vuku. No, bića pročišćavajuće vatre ne postoje za osjetilnu nego samo za nadosjetilnu svijest; njihov je učinak, međutim, očigledan: sastoji se od razaranja Ja ako im ono daje hranu. Posljedice postaju jasno vidljive kada se užitak koji ima svoje opravdanje pojača do neumjerenosti i razvrata. Jer, ono što osjetila opažaju podražavalo bi i Ja samo ako je užitak utemeljen u samom njegovu biću. Životinja je u vanjskome svijetu podložna samo onim potrebama za kojima žude njezina tri tijela. Čovjek zna za više užitke jer osim triju tijela posjeduje i Ja. Ako, međutim, Ja teži za zadovoljenjem požude koja ne služi napretku i održavanju nego razaranju, onda ta požuda nije zasnovana u njegovim trima tijelima, a niti u samoj njegovoj prirodi, nego nastaje pod utjecajem bića čija je prava bit osjetilima nezamjetljiva. Ona, međutim, upravo zbog toga mogu zahvatiti u višu prirodu ljudskoga Ja i poticati ga na požude koje nemaju osjetilno obilježje, a koje se ipak samo osjetilno mogu zadovoljiti. Postoje, dakle, bića čija su hrana strasti i požude koje su gore od svih životinjskih jer se ne iživljavaju u osjetilnom nego zahvaćaju duhovno, povlačeći ga u osjetilno područje.

Izgled takvih bića je stoga u duhovnom pogledu ružniji i strašniji od izgleda i najdivljijih zvijeri u kojima se ipak utjelovljuju samo one strasti koje su utemeljene u osjetilnom svijetu. Razorne snage tih bića neusporedivo su veće od bijesa razaranja koji postoji u osjetilno zamjetljivom životinjskom svijetu. Nadosjetilna spoznaja mora na ovakav način proširiti čovjekov pogled na svijet bića koja su u izvjesnom smislu niža od razornoga životinjskog svijeta.

Kada je čovjek nakon smrti prošao kroz taj svijet, sučeljava se sa svijetom duha koji u njemu pobuđuje takvu potrebu koja se može zadovoljiti samo u sferi duha. No, i sada čovjek razlikuje ono što pripada njegovom Ja od onoga što čini njegovu okolinu, tj. njegov vanjski duhovni svijet. Ono što doživljava u toj okolini prima onako kao što u vrijeme boravljenja u tijelu doživljava opažaj svoga vlastitog Ja. I dok u životu između rođenja i smrti okolina govori čovjeku organima njegovih triju tijela, govor njegove nove okoline dopire nakon što su tijela odložena izravno u "najunutarnjije svetište" njegovog Ja. Čitava je okolina sada ispunjena bićima koja su iste vrste kao i Ja jer samo Ja ima pristup drugome Ja. Kao što je čovjek u osjetilnom svijetu okružen mineralima, biljkama i životinjama, tako je nakon smrti okružen duhovnim bićima. No, čovjek u taj svijet donosi nešto što u tom svijetu nije njegova okolina; to je ono što je Ja doživjelo u osjetilnom svijetu. Najprije su se svi ti doživljaji neposredno nakon smrti, dok je etersko tijelo još bilo povezano s Ja, pojavili kao obuhvatna slika sjećanja. Zatim etersko tijelo otpada, ali od te obuhvatne slike ostaje nešto kao trajno vlasništvo Ja. Ono što preostane je kao neki ekstrakt, neki sažetak svih čovjekovih doživljaja i iskustava između rođenja i smrti. To je urod, plod života. Taj je plod duhovne prirode. On sadrži sve duhovno što se objavljuje putem osjetila. Taj plod ne bi mogao nastati bez života u osjetilnom svijetu. Taj duhovni plod osjetilnog svijeta

Ja nakon smrti osjeća kao nešto što je sada njegov vlastiti, njegov unutarnji svijet, osjeća ga kao nešto čime on stupa u svijet bića koja se objavljuju onako kao što jedino Ja može sâmo sebe objaviti u svojoj najdubljoj nutrini. Kao što se biljni zametak, koji je ekstrakt čitave biljke, može razvijati samo ako ga se položi u jedan drukčiji svijet, u zemlju, tako se sada i ono što Ja donosi iz osjetilnog svijeta poput zametka razvija u duhovnoj okolini koja ga sada u sebe prima. U opisivanju duhovne zemlje znanost o nadosjetilnom može se koristiti samo slikama. Te slike mogu odražavati pravu realnost ako nadosjetilna svijest slijedi odgovarajuća, osjetilnom oku nevidljiva zbivanja. Za prikaz tih zbivanja mogu se, radijasnoće, uzeti usporedbe iz osjetilnog svijeta. Jer, iako su duhovne prirode, ipak su na izvjestan način slične onima u osjetilnom svijetu. Kao što se npr. u tom svijetu, kada oko gleda neki predmet, javlja boja, tako Ja u "duhovnoj zemlji" ima određeni doživljaj kad na njega djeluje neko biće. A taj doživljaj nastaje tako kako u vremenu između rođenja i smrti može samo u nutrini nastati opažaj Ja. To ne izgleda tako kao da svjetlo na čovjeka pada izvana nego kao da neko drugo biće neposredno utječe na Ja navodeći ga da taj utjecaj zamisli kao sliku u boji. I tako se sva bića duhovne okoline očituju ljudskom Ja u sjaju i bogatstvu boja. Budući da nastaju na drukčiji način, samo se po sebi razumije da su doživljaji boja duhovnoga svijeta drukčiji od onih koji nastaju pod utjecajem osjetilnih boja. Slično treba reći i za druge utiske koje čovjek prima iz osjetilnog svijeta. Najsličniji utiscima osjetilnog svijeta jesu tonovi duhovnog svijeta. Što se čovjek više uživljava u taj svijet, to mu on sve više postaje životom pun pokreta koji se može usporediti s tonovima i harmonijama osjetilnog svijeta. Te tonove ne osjeća kao nešto što dolazi izvana nego kao moć koja se, proževši njegovo Ja, iz njega širi i odjekuje svijetom. Osjeća ton kao što u osjetilnom svijetu osjeća

svoj vlastiti govor ili pjevanje, ali u duhovnom svijetu zna da su ti tonovi koji se iz njega šire ujedno i očitovanja drugih bića koja se kroz njega izljevaju u svijet. Još je viši stupanj objave u "zemlji duha" kada ton prelazi u "duhovnu riječ". Tada Ja nije prožeto samo životom nekog drugog duhovnog bića nego mu i samo to biće povjerava svoju nutrinu. Nestaje razdvojenost koja mora postojati u svakome zajedništvu u osjetilnom svijetu. Od trenutka kad "duhovna riječ" prožme Ja, jedno u drugome žive dva bića. Zajedništvo Ja s drugim duhovnim bićima nakon smrti zaista je takvo.

Pred nadosjetilnom se svijesti pojavljuju tri područja duhovne zemlje, a može ih se usporediti s trima područjima fizičkoga osjetilnog svijeta. Prvo je područje u neku ruku "kopno" duhovnog svijeta, drugo je "morsko i riječno", a treće je "zračno" područje. - Ono što na Zemlji poprima fizičke oblike te se opaža fizičkim organima, to se u svojoj duhovnoj biti opaža u prvome području "duhovne zemlje". Od nekog se kristala ovdje, primjerice, može opažati sila koja stvara njegov oblik. A to što se ovdje objavljuje djeluje kao suprotnost onomu što se nalazi u osjetilnom svijetu. Prostor koji u tome svijetu zaprema kamenje duhovnom gledanju izgleda kao šuplji prostor. Oko log šupljeg prostora se, međutim, vidi sila koja je oblikovala kamen. Boja koju kamen ima u osjetilnom svijetu u duhovnome se javlja kao doživljaj komplementarne boje; crveno obojeni kamen u duhovnoj zemlji ima zelenkastu boju, a zeleni crvenkastu itd. I druga se svojstva pojavljuju u svojim suprotnostima. Kao što kamenje, zemlja i slično čine kopno - kontinentalno područje - osjetilnog svijeta, (ako opisane tvorevine čine "kopno" duhovnog svijeta. - Sve što je osjetilnom svijetu život, u duhovnom je svijetu područje mora. Za osjetilno se gledanje život manifestira svojim djelovanjem u biljnom, životinjskom i ljudskom carstvu. Vidovitom se oku život ukazuje

kao biće koje neprekidno struji i koje poput mora i rijeka prožima duhovnu zemlju. Jošje bolja usporedba s krvotokom. Jer, dok su mora i rijeke u osjetilnom svijetu neravnomjerno raspoređeni, u duhovnoj je zemlji strujanje života donekle ravnomjerno raspodijeljeno, kao i krvotok u tijelu. Ovo se "strujanje života" istodobno čuje kao duhovno zvučanje. Treće područje duhovne zemlje je njezin "zračni ovoj". Ono što se u osjetilnom svijetu javlja kao osjećaj, to se u duhovnom području sve tako međusobno prožima kao što i zrak na Zemlji sve prožima. Sve to treba zamisliti kao uzburkano more osjećaja. Patnja i bol, radost i oduševljenje struje tim područjem poput vjetra i oluje osjetilnog svijeta. Pomislimo na bitke koje se biju na zemlji. Ovdje se ne sukobljavaju samo osjetilnom oku vidljivi ljudi nego se sukobljavaju i osjećaji i strasti; bojno je polje ispunjeno bolima i ljudskim spodobama. Sve te strasti, ta bol, ta sreća pobjede nisu samo osjetilne prirode nego su to zbivanja koja u zračnom ovoju duhovne zemlje opaža nadosjetilna svijest. Ovakvo je zbivanje u duhovnom svijetu isto kao i oluja u fizičkom. Opažaj tih zbivanja može se usporediti sa slušanjem riječi u fizičkom svijetu. Stoga se kaže: kao što zrak obavija i prožima zemaljska bića, tako dah "duhovnih riječi" obavija i prožima bića i zbivanja duhovne zemlje.

U duhovnom svijetu moguća su i druga opažanja. A postoji i nešto što se može usporediti s toplinom i svjetlom fizičkog svijeta. U duhovnoj je zemlji sve prožeto samim svijetom misli, kao što su sve zemaljske stvari i bića prožeti toplinom. Te misli treba zamisliti kao živa, samostalna bića. Čovjekove su misli u objavljenome svijetu tek sjena mislenih bića koja žive u duhovnoj zemlji. Ako ljudsku misao izdvojenu od čovjeka zamislimo kao djelatno biće obdareno vlastitim unutarnjim životom, imat ćemo tek blijedu sliku onoga čime je ispunjeno četvrto područje duhovne zemlje. Ono što čovjek u svom fizičkom životu između rođenja

i smrti doživljava kao misao, objavljuje svijeta misli. To je objava koja nastaje uz pomoć triju tijela. U tom je području izvor svih čovjekovih misli koje vode obogaćenju fizičkog svijeta. Pritom ne treba misliti samo na ideje velikih izumitelja, na ideje genijalnih ljudi. Kod svakog se čovjeka mogu zamijetiti "dosjetke" koje ne nastaju samo zahvaljujući vanjskome svijetu nego su to, štoviše, ideje koje preobražavaju sam taj vanjski svijet. Ukoliko je riječ o strastima i osjećajima koji proistječu iz vanjskog svijeta, utoliko oni pripadaju u treće područje duhovne zemlje, a sve ono što u čovjekovoj duši živi tako da ga čini djelotvornim i sposobnim da preobrazi i obogati svoju okolinu, to se u svom izvornom bitnom obliku objavljuje u četvrtom području duhovnog svijeta. Ono što se nalazi u petoj regiji može se usporediti s fizičkom svjetlošću. To je mudrost koja se objavljuje u svom iskonskom obliku. Ovome području pripadaju bića koja u svoju okolinu izlijevaju mudrost, kao što sunce toči svjetlost na fizička bića. Ono što je tom mudročću obasjano pokazuje svoju pravu bit i svoje značenje za duhovni svijet, kao što pojedino fizičko biće obasjano svjetlom pokazuje svoju boju. - Ima i viših područja duhovne zemlje, njihov opis slijedi u sljedećim poglavljima ove knjige.

U taj svijet uranja nakon smrti Ja s dostignućima koja je sa sobom donijelo iz osjetilnoga života. A ta dostignuća ostaju povezana s onim dijelom astralnog tijela koji se ne odbacuje na kraju razdoblja pročišćenja. Otpada samo onaj dio koji je nakon smrti sa svojim žudnjama i željama bio usmjeren prema fizičkom životu. Uranjanje Ja i njegovih dostignuća iz osjetilnog svijeta u duhovni svijet može se usporediti s polaganjem sjemenke u plodnu zemlju. Sjemenka iz svoje okoline prima tvari i snage da bi se razvila u novu biljku, a razvoj i rast čine bit Ja koje je ušlo u duhovni svijet. U onome što pojedini organ opaža skrivena je ujedno i snaga koja ga stvara. Oko opaža

svjetlo, a bez svjetla ne bi bilo oka. Bića koja život provode u tmini ne izgrađuju organe vida. A tako je cijeli tjelesni čovjek stvoren zahvaljujući onim skrivenim snagama koje zapaža organima svojih tijela. Fizičko tijelo izgrađeno je snagama fizičkoga svijeta, etersko snagama živoga svijeta, a astralno snagama astralnoga svijeta. Kada se Ja premjesti u duhovnu zemlju, susreće snage koje ostaju skrivene fizičkom opažanju. Ono što postaje vidljivo u prvome području duhovne zemlje jesu duhovna bića koja uvijek okružuju čovjeka i koja su izgradila i njegovo fizičko tijelo. U fizičkom svijetu čovjek ne opaža ništa drugo doli objave onih duhovnih snaga koje su izgradile njegovo fizičko tijelo. Čovjek se nakon smrti nalazi usred tih stvaralačkih snaga koje su mu dotad bile skrivene. Isto je tako u drugoj regiji okružen snagama od kojih se sastoji njegovo etersko tijelo, dok mu u trećoj regiji prilaze one moći koje su oblikovale njegovo astralno tijelo. A i više sfere duhovne zemlje šalju sada čovjeku one snage koje su ga izgrađivale u životu između rođenja i smrti.

Ova bića duhovnog svijeta djeluju zajedno s onim što je čovjek donio sa sobom kao plod prethodnog života i što sada postaje novim zametkom. Tim se radom najprije nanovo izgrađuje čovjek kao duhovno biće. U snu i dalje postoji fizičko i etersko tijelo, astralno tijelo i Ja su, doduše, izvan njih, ali su s njima još povezani. A to što u takvom stanju primaju od utjecaja duhovnoga svijeta, služi samo obnovi snaga koje su se istrošile u budnome stanju. Nakon odlaganja fizičkog i eterskog tijela odlažu se nakon vremena pročišćenja i oni dijelovi astralnog tijela koji su zbog svojih žudnji još povezani s fizičkim svijetom. Tada sve ono što Ja prima od duhovnog svijeta ne služi samo poboljšanju nego novoj izgradnji. Nakon određenog vremena, o kojemu će u ovoj knjizi poslije biti riječ, stvara se oko Ja novo astralno tijelo koje će opet moći prebivati u takvom eterskom i fizičkom tijelu kakvo je

svojestveno čovjeku između rođenja i smrti te on ponovno može proći kroz rođenje i pojaviti se u zemaljskom životu u koji je ugrađen plod prijašnjeg života. Čovjek je svjedok svoje ponovne izgradnje sve do stvaranja novoga astralnog tijela. Budući da mu se moći duhovne zemlje ne objavljuju putem vanjskih organa nego iznutra, kao što mu se i u samosvijesti objavljuje vlastito Ja, on tu objavu može opažati samo dok još nije usmjeren na vanjski opažajni svijet. Od trenutka kada je astralno tijelo nanovo oblikovano, čovjek se usmjerava na vanjski svijet. Astralno tijelo sada ponovno zahtijeva vanjsko etersko i fizičko tijelo. Time se odvraća od objava nutrine. Zbog toga sada nastaje međustanje u kojemu čovjek tone u besvijest. Svijest se ponovno može javiti tek u fizičkom svijetu, kada su izgrađeni potrebni organi za fizičko opažanje. U vremenu kada se gubi svijest prosvijetljena unutarnjim opažanjem novo se etersko tijelo počinje povezivati s astralnim tijelom i čovjek može ponovno ući u fizičko tijelo. Ova dva povezivanja može svjesno doživjeti samo ono Ja koje je u eterskom i fizičkom tijelu stvorilo skrivene djelatne snage životnoga duha i duhovnog čovjeka. Sve dotle dok čovjek nije dovoljno uznapredovao, moraju razvijenija bića upravljati tim povezivanjem. Ta bića vode astralno tijelo roditeljima tako da može biti obdareno odgovarajućim eterskim i fizičkim tijelom. - Prije priključenja eterskog tijela zbiva se nešto što je za čovjeka koji iznova ulazi u život od iznimne važnosti. U svom prošlom životu stvorio je negativne moći koje smetaju i koje su postale vidljive u onom unatražnom hodu nakon smrti. Vratimo se opet prije navedenom primjeru gdje je čovjek u četrdesetoj godini prijašnjeg života u trenutku bijesa nekome nanio bol. Nakon smrti ova tuđa bol postaje ometajuća snaga za razvoj vlastitog ja. To vrijedi i za sve druge događaje prethodnog života. Kod ponovnog ulaženja u fizički život te se prepreke u razvoju ponovno pojavljuju pred čovjekovim Ja. Kao što se nakon smrti

pred čovjekovim Ja javlja svojevrсна slika sjećanja na događaje minuloga života, tako se sada javlja pogled na budući život. Čovjek vidi sliku koja pokazuje sve prepreke koje mora ukloniti da bi njegov daljnji razvoj bio moguć. A to što vidi postaje ishodištem snaga koje čovjek mora ponijeti u novi život. Slika boli koju je čovjek drugome nanio snaga je koja će potaknuti Ja da pri ulasku u novi život ispravi tu bol. Tako prethodni život određuje novi. Djela novog života u neku su ruku uzrokovana onima prethodnim. Tu zakonitu povezanost nekog prijašnjeg života s budućim treba smatrati zakonom sudbine. Uobičajeno je da se po uzoru na istočnjačku mudrost to označava izrazom "karma".

Izgradnja nove tjelesnosti nije jedina čovjekova djelatnost između smrti i novog rođenja. U vrijeme te izgradnje čovjek živi izvan fizičkog svijeta. No, svijet se u vrijeme te izgradnje dalje razvija. Zemlja mijenja svoj izgled u relativno kratkome vremenu. Kako li su prije nekoliko tisuća godina izgledala područja koja danas zaprema Njemačka? Kada se čovjek iznova pojavljuje na Zemlji, ona u pravilu nikada ne izgleda onako kako je izgledala u vrijeme njegova posljednjeg života. Dok nije bio na Zemlji, mnogo se toga izmijenilo. U toj promjeni Zemljinog izgleda djeluju i nevidljive snage. One djeluju iz istog svijeta u kojem se nalazi čovjek nakon smrti. A i on sâm mora sudjelovati u Zemljinoj preobrazbi. Sve dotle dok razvojem životnog duha i duhovnog čovjeka nije stekao jasnu svijest o povezanosti duha s onim što je njegov odraz u fizičkom svijetu, on taj rad može izvršavati samo pod vodstvom viših bića. No, on sudjeluje u preobrazbi zemaljskih prilika. Može se reći da ljudi u vremenu između smrti i novog rođenja preobražavaju Zemlju tako da novonastale prilike odgovaraju onome što se u međuvremenu razvilo i u njima samima. Promatramo li u određeno vrijeme djelić Zemlje, a zatim ga nakon dugog vremena ponovno promotrimo u nekom potpuno

izmijenjenom stanju, tada se snage koje su uzrokovale tu promjenu nalaze kod mrtvih ljudi. Oni su između smrti i novog rođenja na taj način povezani sa Zemljom. Nadosjetilna svijest vidi u cjelokupnom fizičkom postojanju objavu skrivenoga duha. Za fizičko se promatranje promjene na Zemlji događaju pod utjecajem Sunčevog svjetla, klime itd. Za nadosjetilno promatranje u zrakama Sunca koje obasjavaju biljku djeluju snage mrtvih. Takvo promatranje ima svijest o tome da ljudske duše okružuju biljke, i da mijenjaju tlo i slično. Čovjek nakon smrti nije zaokupljen jedino samim sobom i svojim pripremama za zemaljski život. Ne, pozvan je da duhovno radi na oblikovanju vanjskoga svijeta, kao što je u životu između rođenja i smrti pozvan da radi na njoj fizički.

No, na prilike fizičkoga svijeta ne utječe samo čovjekov život u duhovnoj zemlji nego i djelatnost fizičkog života utječe na duhovni svijet. Jedan će primjer pokazati što se u tom smislu događa. Postoji ljubav koja povezuje majku i dijete. Ta ljubav proizlazi iz njihove međusobne privlačnosti, čije su ishodište snage osjetilnog svijeta. Ona se, međutim, tijekom vremena mijenja. Osjetilna se veza sve više oduhovljuje. Ta duhovna veza ne nastaje samo za fizički svijet nego i za duhovnu zemlju. A tako je i s drugim vezama. Ono što duhovna bića tkaju u fizičkom, to ima svoju opstojnost i u duhovnom svijetu. Prijatelji koji su se u životu iskreno povezali ostaju povezani i u duhovnoj zemlji; nakon odlaganja tijela njihova je povezanost još mnogo veća nego u fizičkom životu. Jer su kao duhovi jedan drugome toliko odani kao što je to slučaj u opisanim objavama duhovnih bića koja se svojom nutrinom objavljuju drugim bićima. A veza koja je između dvoje ljudi prije bila uspostavljena ponovno ih zbližava i u sljedećem životu. Stoga treba u pravom smislu riječi govoriti o ponovnom međusobnom susretanju ljudi nakon smrti.

Ono što se jednom s čovjekom između rođenja i smrti te između smrti i novog rođenja zbilo, ponavlja se. Čovjek se uvijek ponovno vraća na Zemlju kada u duhovnoj zemlji sazre plod koji je postigao u fizičkom životu. No, nema beskonačnog ponavljanja nego je čovjek u današnje postojanje došao iz drukčijih oblika života, a u budućnosti će nadalje prelaziti u uvijek nove oblike. Do uvida u ove međustupnjeve doći ćemo na osnovi sljedećih opisa gdje će, s gledišta nadosjetilne svijesti, biti govora o razvoju svemira u povezanosti s čovjekom.

Zbivanja između smrti i novog rođenja za vanjsko su osjetimo promatranje dakako još skrivenija od duhovnosti koja je temelj vidljivog života između rođenja i smrti. Osjetimo promatranje može uočiti djelovanje toga skrivenog svijeta samo ondje gdje se ono očituje u fizičkom životu. Postavlja se pitanje donosi li čovjek, koji rođenjem ulazi u život, sa sobom nešto od onoga što nadosjetilna spoznaja opisuje kao život između smrti i novog rođenja. Nađe li netko praznu puževu kućicu, znat će da je nastala djelatnošću puža, iako od njega više nema traga. Neće pritom misliti da je kućica nastala tek djelovanjem fizičkih snaga. Isto tako može netko tko promatra ljudski život uočiti nešto što ne potječe iz *ovoga* života i razumno zaključiti da to potječe od onoga o čemu govori nadosjetilna znanost ako time postiže objašnjenje nečega što je inače neobjašnjivo. Tako bi i ovdje razumno osjetilno promatranje moglo smatrati razumljivima nevidljive uzroke vidljivih djelovanja. Tko sasvim nepristrano promatra ovaj život, tomu će se to sa svakim novim opažajem sve više pokazati ispravnim. Gdje se, na primjer, očituju posljedice onoga što nadosjetilna spoznaja opisuje kao zbivanja u vremenu pročišćenja? Kako se očituju utjecaji onoga što čovjek na osnovi duhovnog istraživanja treba doživjeti u duhovnom području nakon vremena pročišćenja?

Svakom se ozbiljnom, dubokom promišljanju života u vezi s tim nameće niz zagonetki. Ima ljudi koji su rođeni u jadu i bijedi i koji imaju vrlo ograničene sposobnosti, pa izgleda da su tim od rođenja zadanim činjenicama predodređeni za bijedan život. Drugi su od prvog trenutka života paženi i njegovani brižnim rukama i srcima; kod njih se razvijaju sjajne sposobnosti, predodređeni su za plodan život i zadovoljstvo. U vezi s takvim pitanjima mogu se uočiti dva suprotna stajališta. Jedno će se stajalište prikloniti onome što se može opažati osjetilima i shvatiti razumom koji se na njih nadovezuje. Činjenica da se pojedini čovjek rađa u sretnim, a drugi u nesretnim okolnostima navedeno shvaćanje neće potaknuti ni na kakvo pitanje. Čak i kada neće upotrijebiti riječ "slučaj", ovo stajalište neće pretpostaviti bilo kakvu zakonitu povezanost koja je sve to uvjetovala. U vezi s darovitošću i sklonostima, takav će način mišljenja uzeti u obzir "naslijeđe" roditelja i drugih predaka. U duhovnim događajima neće htjeti potražiti uzroke koje je čovjek sam prije svojeg rođenja - bez obzira na utjecaj naslijeđa - pripremio i kojima je oblikovao svoju darovitost i svoje sklonosti. Jedno će drukčije stajalište s ovakvim shvaćanjem biti nezadovoljno. Ono će reći: ni u objavljenom se svijetu na određenome mjestu ili u određenoj okolini ništa ne događa a da se ne pita o uzrocima toga događanja. Iako čovjek često još nije istražio te uzroke, oni ipak postoje. Alpski cvijet ne raste u udolini. U njegovoj je prirodi nešto što ga povezuje s alpskim krajolikom. Isto tako i u čovjeku mora postojati nešto što ga vodi rođenju u određenoj sredini. Pitanje nije riješeno uzrocima koji potječu samo iz fizičkog svijeta. Za čovjeka koji dublje razmišlja oni izgledaju tako kao kad bi netko nekoga udario i zatim objašnjavao da udarac nije uslijedio zbog određenih osjećaja nego zbog fizičkog mehanizma ruke.

- Ovo stajalište mora isto tako biti nezadovoljno sa svakim objašnjavanjem sklonosti i darovitosti samo

na osnovi "naslijeđa". O njemu se, doduše, može reći: pogledajte kako su određene sklonosti unutar obitelji nasljedne. Kod članova obitelji Bach se tijekom dva i pol stoljeća nasljeđivala darovitost za glazbu. Iz obitelji Bernoulli poteklo je osam matematičara koji su u djetinjstvu dijelom bili određeni za drukčija zvanja. No, "nasljedna" ih je darovitost uvijek nagonila na obiteljsko zanimanje. Točnim istraživanjem rodoslovlja određene osobe može se nadalje pokazati da je darovitost te osobe postojala kod predaka kao zbroj naslijeđenih sklonosti. - Tko zastupa drugo navedeno stajalište, zaista neće izgubiti iz vida takve činjenice; one njemu, međutim, ne mogu značiti to što znače nekome tko se u objašnjavanju oslanja samo na pojave osjetilnog svijeta. Onaj prvi ukazivat će na to da se nasljedne sklonosti isto tako ne mogu same od sebe pribrojiti cjelovitoj osobi kao što ni metalni dijelovi satnog mehanizma sami od sebe ne stvaraju sat. A ako mu se kaže da zajedničko djelovanje roditelja može utjecati na kombinaciju sklonosti, on će odgovoriti: pogledajte nepristrano na ono potpuno novo što se u svakoj dječjoj osobnosti rađa, to ne može potjecati od roditelja jednostavno zato što toga u njima nema.

Nejasno mišljenje može na tom području stvoriti veliku pomutnju. Najgore je kada pobornici prvoga gledišta smatraju pobornike drugog gledišta protivnicima onoga što se oslanja na "sigurne činjenice". A ovima posljednjim ne treba uopće pasti na um da poreknu istinitost ili vrijednost tih činjenica. Oni, primjerice, također jasno vide da se određena duhovna sklonost ili čak duhovno usmjerenje unutar obitelji "nasljeđuje" te da se izvjesne sklonosti kod nekoga od potomaka zbrajaju i kombiniraju stvarajući tako neku važnu osobnost. Ako ih se na to upozori, priznat će da najvažnije ime rijetko stoji na početku određene krvne zajednice nego najčešće na kraju. Ne treba, međutim, zamjeriti ako su prisiljeni da iz toga razvijaju sasvim drukčije misli od onih koje hoće zastati

pred golim osjetilno-činjeničnim pojavama. Ovima posljednjim može se uzvratiti: čovjek, dakako, pokazuje osobine svojih predaka jer njegova duhovno-duševna konstitucija koja rođenjem ulazi u život zadobiva tjelesnost od onoga što prima putem naslijeđa. Time, međutim, nije ništa drugo rečeno nego da biće poprima svojstva sredine u koju je uronilo. Možda je čudna, trivijalna usporedba, ali nepristrani će je čovjek prihvatiti ako se kaže da to što je neko ljudsko biće obdareno svojstvima svojih predaka, govori o podrijetlu njegovih osobnih svojstava isto tako malo kao što malo govori o unutarnjoj prirodi nekog čovjeka činjenica da je moker zato što je pao u vodu. Nadalje se može reći: ako se najvažnije ime jedne krvne zajednice pojavljuje na njezinom kraju, to pokazuje da je imenovani trebao tu krvnu zajednicu kako bi sebi stvorio tijelo koje mu je bilo potrebno za razvoj svoje cjelokupne osobnosti. To uopće nije dokaz za "nasljeđivanje" onoga osobnog: za zdravu logiku ta činjenica dokazuje upravo ono suprotno. Kad bi se, naime, osobna darovitost nasljeđivala, tada bi se ona trebalajavljati na početku krvne zajednice i otuda se nadalje širiti na potomke. To što se ona javlja na kraju svjedoči o tome da nije nasljedna.

Ne može se, međutim, poreći činjenica da oni koji govore o duhovnoj uzrokovanosti u životu manje izazivaju pomutnju. Oni govore često previše općenito i neodređeno. Tvrdnja da čovjekova osobnost nastaje zbrajanjem naslijeđenih svojstava usporediva je s onom da su se dijelovi satnog mehanizma sami od sebe posložili u sat. Treba, međutim, priznati da ni s mnogim tvrdnjama koje se odnose na duhovni svijet nije drukčije nego kao kada se kaže da se metalni dijelovi sata ne mogu sami od sebe tako složiti da bi se kazaljke mogle pokretati. Mora, dakle, postojati nešto duhovno što će kazaljke pokretati. U usporedbi s takvom tvrdnjom gradi na mnogo sigurnijim temeljima onaj tko kaže: Oh, ja se dalje ne brinem o

takvim "mističnim" bićima koja pokreću kazaljke; nastojim upoznati mehaničke zakonitosti koje utječu na kretanje kazaljki. Uopće nije važno samo znati da se iza mehanizma sata nalazi nešto duhovno (urar), važnije je upoznati misli koje su u urarovom duhu prethodile izradi sata. Te se misli opet mogu pronaći u mehanizmu.

Sve pusto naklapanje i fantaziranje o nadosjetilnome dovodi samo u zabunu jer ne zadovoljava protivnike. Oni su u pravu kada kažu da općenito govorenje o nadosjetilnim bićima nimalo ne pomaže razumijevanju činjenica. Dakako da takvi protivnici mogu reći to isto i s obzirom na određene duhovnoznanstvene podatke. Tada se, međutim, može pokazati kako se u vidljivom životu očituju posljedice skrivenih duhovnih uzroka. Može se reći: pretpostavimo da je točno ono što je duhovno istraživanje promatranjem ustanovilo, to jest da čovjek nakon smrti prolazi vrijeme pročišćenja, da u to vrijeme duševno doživljava kakvu prepreku koju predstavlja za razvoj djelo koje je počinio u jednom od prethodnih života. Dok je to proživljavao, stvara se u njemu poriv da ispravi posljedice toga čina. Taj poriv unosi u novi život i daje njegovu biću ono obilježje koje ga dovodi na mjesto gdje će moći ispraviti pogrešku. Ako nadalje razmotrimo te porive u cjelini, otkrit ćemo uzrok sudbinom zadane okoline u kojoj se neki čovjek rađa. To isto vrijedi i za koju drugu pretpostavku. Pretpostavimo opet da je točno ono što duhovna znanost govori o tome da se plodovi minulog života utjelovljuju u čovjekov duhovni zametak, da je duhovna zemlja u kojoj čovjek prebiva između smrti i novoga života područje gdje ti plodovi dozrijevaju, da bi se preobrazili u sklonosti i sposobnosti koje će u novome životu tako izgraditi čovjeka da u njemu postanu vidljivi utjecaji onoga što je stekao u prethodnom životu. Tko stvara takve pretpostavke i s njima nepristrano promatra život, vidjet će da se s tim

pretpostavkama može priznati puna važnost i istinitost svega osjetilno-činjeničnog, a da istodobno postaje shvatljivo sve ono što bi, kada bi bilo utemeljeno samo na osjetilnim činjenicama, čovjeku usmjerenom prema duhovnom svijetu moralo uvijek ostati neshvaćeno. Time će prije svega otpasti prije navedena nelogičnost: budući da najvažnije ime stoji na kraju neke krvne zajednice, treba zaključiti da je osoba darovitost naslijedila. Zahvaljujući nadosjetilnim činjenicama koje iznosi duhovna znanost, život postaje logičan i razumljiv.

Savjesni tragalac za istinom koji se bez vlastitog iskustva hoće snalaziti u činjenicama nadosjetilnoga svijeta mogao bi imati još jednu važnu zamjerku. Može se staviti primjedba kako je nedopustivo pretpostavljati postojanje neke činjenice jednostavno zato što se time može objasniti nešto što je inače neobjašnjivo. Ovakva je zamjerka zasigurno sasvim beznačajna za onoga kojemu su poznate odgovarajuće činjenice nadosjetilnog iskustva. U sljedećim dijelovima ove knjige bit će naveden put kojim se može ići, ne samo da bi se upoznale druge ovdje opisane duhovne činjenice nego i da bi se vlastitim doživljajem upoznao zakon duhovne uzročnosti. Za svakoga, međutim, tko neće krenuti ovim putem, može gornja zamjerka biti važna. A ono što se protiv nje može reći može biti vrijedno i onome tko je odlučio i sam krenuti navedenim putem. Jer, ako ovo netko prihvati na ispravan način, onda je to upravo prvi najbolji korak koji je moguće učiniti na ovome putu. - To je, naime, sasvim točno; no, ne treba prihvatiti nešto o čijem postojanju ništa ne znamo samo zato što se time može objasniti ono što je inače neobjašnjivo. U slučaju navedenih duhovnih činjenica stvari, međutim, stoje drukčije. Ako ih se prihvati, to neće imati samo intelektualnu posljedicu da čovjek zahvaljujući njima bolje razumijeva život nego, uključujući te pretpostavke u svoje misli, doživljava i nešto sasvim drugo.

Zamislimo sljedeći slučaj: čovjek doživljava nešto što u njemu izaziva vrlo neugodne osjećaje. Na to može odgovoriti na dva načina. Događaj može doživjeti kao nešto što ga se neugodno doima, može se toj neugodi predati ili čak utonuti u bol. Može se, međutim, i drukčije postaviti. Može reći: Ja sam ustvari u jednom prethodnom životu sâm u sebi stvorio snagu koja me suočava s ovim događajem; ustvari sam ja sâm sebi ovo nanio. On može u sebi pokrenuti sve one osjećaje koji iz takvih misli proizlaze. Samo je po sebi razumljivo da tu misao treba doživjeti s najvećom ozbiljnošću i s najvećom mogućom snagom kako bi utjecala na osjećajni život. Tko to postigne, doći će do iskustva koje se najbolje može opisati usporedbom: pretpostavimo dva čovjeka od kojih svaki u ruci ima pločicu pečatnog voska. Jedan od njih intelektualno razglaba o "unutarnjoj prirodi" pločice. Ta razmatranja mogu biti vrlo umna; ako se ta "unutarnja priroda" ničim ne iskaže, netko mu mirno može reći: to su tlapnje. Drugi će, međutim, krpom natrljati vosak i zatim pokazati da pločica privlači male čestice. Postoji bitna razlika između misli koje su prošle glavom onog prvog čovjeka i navele ga na daljnja razmatranja i misli drugog čovjeka. Misli prvoga nemaju stvarnih posljedica, misli drugoga su, međutim, iz skrivenih dubina izmamile određenu snagu, dakle, nešto stvarno. - To vrijedi i za misli čovjeka koji zamišlja kako je snagu za suočenje s nekim događajem sâm u sebe usadio u nekom prijašnjem životu. Već sama ta pomisao pokreće u njemu stvarnu snagu s kojom se suočava s događajem na sasvim drukčiji način nego da se s njim suočio bez takvih misli. Time mu postaje jasno da je taj događaj bio nužan, tj. da nije bio slučajan. Neposredno će uvidjeti: moja je misao bila prava jer je imala snagu da mi razotkrije činjenicu. Ponavlja li netko takve unutarnje procese, oni će postati unutarnji izvor snage i svoju će ispravnost dokazati svojim plodovima. Ta se ispravnost s

vremenom sve jače očituje. Ovi procesi djeluju ozdravljajuće u duhovnom, duševnom i tjelesnom smislu te unapređuju život u svakom pogledu. Čovjek postaje svjestan da se time postavlja na ispravan način u životne okolnosti dok se, naprotiv, prihvaćanjem samo onog jednog života između rođenja i smrti predaje tlapnji. Zahvaljujući navedenom znanju, čovjek postaje duševno jači. - Do takvog sasvim unutarnjeg dokaza o duhovnoj uzročnosti može u svom unutarnjem životu doći, međutim, svaki čovjek sâm za sebe. A do tog dokaza može doći svaki čovjek. Tko do tog dokaza nije došao, ne može suditi o njegovoj dokaznoj moći. Tko je, međutim, do njega došao, jedva u njega može posumnjati. Ne treba se uopće čuditi da je tome tako jer ono što je u uskoj vezi s najunutarnjim čovjekovim bićem, što čini njegovu osobnost, moguće je u dovoljnoj mjeri dokazati samo najunutarnjim doživljajem. - U svakom se slučaju ne može, međutim, reći da takvu stvar, s obzirom na to da je riječ o unutarnjem doživljaju, svaki čovjek mora sâm sa sobom riješiti i da ona ne može biti predmetom duhovne znanosti. Jasno je da svaki čovjek mora imati svoj vlastiti doživljaj, kao što svaki sâm mora uvidjeti dokaz neke matematičke postavke. Put, međutim, na kojemu se može postići doživljaj vrijedi jednako za sve ljude, kao što i metoda dokazivanja određene matematičke postavke jednako vrijedi za sve ljude.

Bez obzira, dakako, na nadosjetilno promatranje, nema sumnje da je upravo navedeni dokaz, zahvaljujući snazi odgovarajućih misli, jedini koji odolijeva svakoj nepristranoj logici. Sva su ostala razmatranja zasigurno važna, ali će sva sadržavati nešto na što se protivnici mogu okomiti. Tko je u dovoljnoj mjeri stekao nepristrani uvid, već u mogućnosti i činjeničnosti čovjekova odgoja otkriva nešto što ima snagu logičkog dokaza da se u tjelesnom ovoj u život probija jedno duhovno biće. Protivnici će uspoređivati životinju s čovjekom i reći: kod životinje

se rođenjem javljaju određena svojstva i sposobnosti, pri čemu se jasno vidi kako je ona predodređena naslijeđem i kako ovisi o vanjskom svijetu. Pogledajmo kako pile od trenutka rođenja obavlja različite životne potrebe. Kod čovjeka je, međutim, zahvaljujući odgoju, njegov unutarnji život povezan s nečim što ne stoji ni u kakvoj vezi s naslijeđem. On je u stanju usvojiti djelovanja takvih vanjskih utjecaja. Tko odgaja, zna da takvim utjecajima moraju doći ususret snage čovjekove nutrine, inače je sav odgoj i sve školovanje besmisleno. Za nepristranog odgojitelja postoji čak vrlo oštra granica između naslijeđenih svojstava i čovjekovih unutarnjih snaga koje se probijaju kroz naslijeđena svojstva, a koje potječu iz prijašnjih života. Za takve se stvari, dakako, ne mogu navesti "valjani" dokazi, kao što se za neke fizikalne činjenice, primjerice, može upotrijebiti vaga. No, to pripada unutarnjem životu. A onome tko za to ima smisla, i ovakvi neopipljivi dokazi služe kao potvrda i imaju čak veću dokaznu moć negoli opipljiva stvarnost. Za onoga tko zna uočiti bit, ne proturječi činjenica da se životinje mogu dresirati, tj. da odgojem mogu usvojiti različite sposobnosti i svojstva. Bez obzira na to što se posvuda u svijetu vide različita prijelazna stanja, sposobnosti stečene dresurom kod životinje se nikako ne stapaju s njezinim posebnim bićem kao kod čovjeka. Ističe se čak da se sposobnosti koje su domaće životinje u suživotu s ljudima dresurom usvojile nasljeđuju, što znači da ne djeluju osobno nego u skladu s vrstom. Darwin opisuje kako psi hvataju i ponovno donose bačeni im kamen ili koji drugi predmet, a da na to nisu ti priučavani niti su to negdje vidjeli. Tko bi htio tvrditi nešto slično o čovjekovu odgoju?

Ima, međutim, mislilaca koji na osnovi svog promatranja nadilaze mnijenje da čovjek nastaje zahvaljujući jedino naslijeđenim snagama koje mu pridolaze izvana. Oni se uzdižu do misli da duhovno biće, individuum, prethodi tjelesnom postojanju i da

ga, štoviše, uobličava. No, mnogi od njih ipak ne nalaze mogućnost shvatiti kako postoje opetovani zemaljski životi te da u vremenu između dva života plodovi onih prijašnjih imaju oblikotvornu snagu. Iz niza takvih mislilaca navest ćemo Immanuela Hermanna Fichtea, sina velikoga Fichtea. U "Antropologiji" iznosi svoja zapažanja (str. 528) koja sažima u sljedećem zaključku: "Roditelji nisu u punom smislu stvaratelji. Oni pružaju organsku materiju, ali ne samo nju nego ujedno i ono srednje, ono osjetilno-duševno, koje se očituje u osebujno obojenoj duševnosti, u izvjesnoj specifičnosti nagona i slično. Pritom se u širem i po nama dokazanom smislu 'mašta' pokazala kao njihov zajednički izvor. U svim ovim elementima osobnosti neosporna je pomiješanost i istinska povezanost roditeljskih duša; stoga je potpuno osnovana tvrdnja da je osobnost čisti proizvod začeca, tim više - a zato smo se morali opredijeliti - kada se začecé shvaća kao stvarni duševni proces. No, upravo ovdje nedostaje ono istinsko, bitno središte osobnosti jer se pažljivijim promatranjem vidi da su ta duševna obilježja samo ovoj i sredstvo koje u sebi sadrži ona istinski duhovna, idealna čovjekova svojstva. Njih ta duševna obilježja mogu u razvoju unapređivati, mogu ih kočiti, ali ih ni u kojem slučaju ne mogu sama iz sebe stvoriti." Nadalje se kaže: "Svaki čovjek preegzistira u svom osnovnom duhovnom liku jer s duhovnog gledišta nijedan individuum ne slični nekom drugom individuumu, kao što ni pojedina životinjska vrsta ne slični bilo kojoj drugoj" (str. 532). Te misli dosižu samo tako daleko da u čovjekovoj fizičkoj tjelesnosti prihvaćaju postojanje jednog duhovnog bića. Budući da se oblikovne snage toga bića ne shvaćaju kao uzroci prethodnih života, moralo bi svaki put s nastankom nove osobnosti takvo duhovno biće proizaći iz božanske praosnove. S tom pretpostavkom ne bi bilo moguće objasniti srodnost koja postoji između sposobnosti koje izvire iz čovjekove nutrine i onoga što tijekom života iz vanjske zemaljske

okoline pridolazi toj nutrini. Kada bi nutrina svakog pojedinog čovjeka potjecala od božanske praosnove, morala bi biti potpuno strana onome na što bi nailazila u zemaljskom životu. To samo onda ne bi bio slučaj kad čovjekova nutrina ne bi bila već od prije povezana s onim što je vanjsko, kad dakle čovjek ne bi prvi put živio u tom vanjskom okružju. Nepristrani odgojitelj može jasno zapaziti: mladom biću koje odgajam iz dostignuća zemaljskih života donosim nešto što je, doduše, strano njegovim naslijeđenim svojstvima, što ga se, međutim, ipak tako doima kao da je i sâm već sudjelovao u radu iz kojega potječu ta dostignuća. Samo izložene činjenice duhovnog istraživanja koje obuhvaćaju duhovna razdoblja između pojedinih zemaljskih života, u povezanosti sa zemaljskim životima: samo sve to može dati zadovoljavajuće objašnjenje za svestrano promatran život današnjeg čovječanstva. - Ovdje se izričito kaže: "današnjem" čovječanstvu. Jer, iz duhovnog istraživanja proizlazi da je jednom u davnini započelo nizanje zemaljskih života i da su tada za čovjekovo duhovno biće koje se utjelovljivalo vrijedili drukčiji uvjeti razvoja nego danas. U sljedećim ćemo se poglavljima vratiti tom prдавnom stanju čovjekova bića. Kada dostignuća duhovne znanosti budu pokazala kako je čovjekovo biće svoj sadašnji lik zadobilo u povezanosti s razvojem Zemlje, moći će se i točnije pokazati kako čovjekova duhovna jezgra iz nadosjetilnih svjetova ulazi u tjelesni ovoj i kako se na temelju duhovnog zakona uzročnosti stvara "ljudska sudbina".

Razvoj svijeta i čovjek

Iz prethodnih izlaganja proizlazi da se čovjekovo biće sastoji od četiri člana: od fizičkog tijela, životnog tijela, astralnog tijela i nositelja Ja. Ja radi unutar ostalih triju tijela i preobražava ih. Na nižim stupnjevima takvom preobrazbom nastaju: duša osjeta, duša razuma i duša svijesti. Na višem stupnju ljudskog postojanja stvaraju se: duh-sâm, životni duh i duhovni čovjek. Ti članovi čovjekove prirode stoje u najrazličitijim odnosima spram čitavog svemira. Njihov je razvoj povezan s razvojem tog svemira. Promatranjem toga razvoja postiže se uvid u dublje tajne čovjekova bića.

Jasno je da čovjekov život uspostavlja najrazličitije veze prema okolini, prema mjestu gdje se razvija. I izvanjska je znanost na osnovi zadanih joj činjenica morala doći do shvaćanja da je i sama Zemlja, to čovjekovo prebivalište u najobuhvatnijem smislu, prošla određeni razvoj. Ta znanost navodi stanja Zemlje u kojima čovjek u današnjem obliku na planetu još nije postojao. Ona pokazuje kako se čovječanstvo polako i postupno od jednostavnih stupnjeva kulture uzdizalo prema ovima današnjim odnosima. I ta znanost dolazi, dakle, do mišljenja da postoji veza između čovjekova razvoja i razvoja njegova nebeskog tijela, Zemlje.

Duhovna znanost* prati tu povezanost na osnovi spoznaje koja dolazi do činjenica pomoću opažanja koje je izoštreno zahvaljujući duhovnim organima. Ona prati čovjeka unatrag u njegovu nastajanju te dolazi do uvida da je istinsko unutarnje duhovno čovjekovo

* Iz ovog je izlaganja vidljivo da se naziv duhovna znanost upotrebljava u istome značenju kao i "tajna znanost" i nadosjetilna spoznaja.

biće prošlo na ovoj Zemlji kroz niz života. Na taj način duhovno istraživanje dolazi u davnoj prošlosti do trenutka kada je unutarne čovjekovo biće u današnjem smislu prvi put stupilo u vanjski život. U prvom je zemaljskom utjelovljenju Ja započelo djelovati u trima tijelima, u astralnom tijelu, u životnom tijelu i u fizičkom tijelu. Zatim je plodove toga rada prenijelo u sljedeći život.

Idući na označeni način u promatranju unatrag sve do spomenutog trenutka, vidjet će se da Ja nailazi na takvo stanje Zemlje u kojemu su tri tijela - fizičko tijelo, životno tijelo i astralno tijelo - već razvijena i da su na određeni način povezana. Ja se prvi put povezuje s bićem koje se sastoji od tih triju tijela. Odsad Ja sudjeluje u njihovu daljnjem razvoju. Dotad su se razvila bez ljudskog Ja do stupnja na kojem ih je u ono vrijeme Ja našlo.

Duhovna znanost mora u svom istraživanju ići još dalje u prošlost ako hoće odgovoriti na pitanja: kako su tri tijela postigla takav stupanj razvoja na kojemu su u sebe mogla primiti Ja, kako je to Ja nastalo i na koji je način razvilo sposobnost da može djelovati unutar tih tijela?

Odgovor na ta pitanja moguć je samo ako se u duhovnoznanstvenom smislu prati razvoj planeta Zemlje. Takvim se istraživanjem dolazi do početka planeta Zemlje. Način razmišljanja koji polazi samo od fizičkih osjetila ne dopire do zaključaka koji bi bili u ikakvoj vezi s počecima Zemlje. Shvaćanje koje se služi takvim zaključcima dolazi do toga daje sve što je na Zemlji materijalno nastalo iz prvobitne pramaglice. Zadatak ove knjige nije pobliže upuštanje u takve predodžbe. Na području duhovnog istraživanja nije samo riječ o proučavanju posve materijalnih procesa u razvoju Zemlje nego prije svega u otkrivanju duhovnih uzroka koji leže iza materijalnih pojava. Ako se pred nama nalazi čovjek koji podiže ruku, to nas podizanje može navesti na dva različita načina

razmatranja. Može se istraživati mehanizam ruke i mehanizam ostalog organizma te zbivanje htjeti opisivati onako kako se ono odvija posve fizički. A može se također duhovni pogled usmjeriti na ono što se u čovjekovoj duši zbiva i na duševni povod za podizanje ruke. Na sličan način istraživač koji je školovan u duhovnom opažanju iza svih procesa fizičko-osjetilnog svijeta vidi duhovna zbivanja. Za njega su sve materijalne preobrazbe planeta zemlje objave duhovnih snaga koje postoje iza svega što je materijalno. A ako se takvim duhovnim promatranjem života Zemlje nastavi sve dalje u prošlost, stiže se do točke u razvoju u kojem materija tek počinje postojati. Ta materija nastaje iz duha. Prije toga postoji samo duh. Duhovnim se pogledom opaža ono duhovno te se vidi kako se u daljnjem tijeku to duhovno djelomično zgušnjava do materijalnog. To je zbivanje koje se odvija na višem stupnju i može se usporediti s posudom punom vode u kojoj se postupnim hlađenjem stvaraju grumeni leda. Kao što se vidi kako se voda iz svoga prvobitnog stanja postupno zgušnjava u led, tako se duhovnim promatranjem može vidjeti kako se iz prvobitnog posve duhovnog stanja zgušnjavaju materijalne stvari, procesi i bića. - Tako se fizički planet Zemlja razvio iz duhovnog bića svijeta. Sve što je u vezi sa Zemljom materijalno razvilo se iz onoga što je s njom prije bilo duhovno povezano. Ne treba, međutim, misliti da bi se sve ono što je duhovno ikad moglo pretvoriti u materiju nego to što je materijalno treba uvijek shvatiti samo kao djelomičnu pretvorbu onog prvobitno duhovnog. Pritom ono duhovno ostaje i u vrijeme materijalnog razvoja ono glavno i vodeće načelo.

Jasno je da način mišljenja koji polazi samo od osjetilnih, fizičkih procesa i od onoga što razum na osnovi tih procesa može zaključiti ne može kazati ništa o tome duhovnom o kojemu je ovdje riječ. Pretpostavimo da postoji biće koje bi imalo samo takva osjetila koja opažaju samo led, a ne i finije stanje vode

iz kojega se hlađenjem počinje izdvajati led. Za takvo biće voda ne bi postojala. To bi biće moglo donekle opažati vodu tek kada bi se ona počela djelomično pretvarati u led. Tako čovjeku ostaje prikriveno ono duhovno što se nalazi iza zemaljskih procesa ako prihvaća samo ono što je dostupno fizičkim osjetilima. A ako na osnovi fizičkih činjenica koje opaža stvara točne zaključke s prijašnjim stanjima Zemlje, doći će samo do stupnja razvoja kada se ono prvobitno duhovno počelo djelomično zgušnjavati u materiju. Takvo razmatranje ne uočava prvobitnu duhovnost, kao što ne uočava ni duhovnost koja nevidljiva i danas djeluje iza svega materijalnog.

Tek će u posljednjim poglavljima ove knjige moći biti govora o putovima na kojima čovjek stječe sposobnost duhovnog viđenja prijašnjih stanja Zemlje o kojima je tu riječ. Ovdje ćemo sada samo naznačiti da duhovnom istraživanju ostaju dostupne i činjenice pradavne prošlosti. Kada neko biće postigne tjelesno postojanje, tada njegovom smrću propada ono materijalno, ali ne nestaju na isti način i duhovne snage koje su tu tjelesnost iz sebe izažele. One ostavljaju svoje tragove, svoje točne otiske u duhovnim temeljima svijeta. A tko se kroz vidljivi svijet uzmogne vinuti do opažanja nevidljivog, dolazi do nečega što se može usporediti s veličajnom duhovnom panoramom u kojoj je zabilježeno sve minulo svjetozbivanje. Ti se neprolazni tragovi svega duhovnog mogu nazvati "Akasha-kronikom" imajući na umu da je bit Akashe shvaćena kao ono trajno-duhovno u svjetozbivanju za razliku od prolaznih oblika zbivanja. Ovdje ponovno treba reći da su istraživanja na nadosjetilnom području života, dakle i na ovdje razmatranom području, moguća samo na osnovi duhovnog opažanja, tj. na osnovi čitanja navedene "Akasha-kronike". I ovdje, međutim, vrijedi ono što je o sličnim sadržajima već bilo rečeno i na drugim mjestima ove knjige. Nadosjetilne činjenice moguće je istražiti samo s

pomoću nadosjetilnog opažanja; kada su istražene i kada ih nadosjetilna znanost objavi, tada ih se i običnim nepristranim mišljenjem može uvidjeti. Sada slijede opisi pojedinih razvojnih faza Zemlje onako kako ih sagledava nadosjetilna spoznaja. Slijedit ćemo preobrazbe našega planeta sve do stanja u kojemu se on danas nalazi. Promatra li netko ono što mu danas pruža sasvim osjetilno opažanje, a zatim usvoji iskaze nadosjetilne spoznaje o tome kako se iz pradavne prošlosti razvilo ovo sadašnje stanje, moći će na osnovi istinski nepristranog mišljenja sebi reći: kao prvo, sasvim je logično što ta spoznaja iznosi; kao drugo, uviđam da su stvari postale takvima kako preda mnom stoje ako pretpostavim da je točno ono što iznosi nadosjetilno istraživanje. Riječju "logično" u ovome kontekstu nije, dakako, mišljeno da u nekome prikazu nadosjetilnog istraživanja ne bi mogle postojati logičke pogreške. I ovdje treba o "logičnosti" govoriti onako kako se o njoj govori u običnom životu fizičkog svijeta. Zahtjev za logičkim prikazivanjem koji vrijedi u tome svijetu, iako pojedini prikazivač nekog područja može zapasti u logičke pogreške, isto tako vrijedi i u nadosjetilnom istraživanju. Može se čak dogoditi da istraživač koji ima moć opažanja nadosjetilnih područja zapadne u svojem izlaganju u logičke pogreške i da ga ispravi netko tko uopće nema moć nadosjetilnog opažanja, ali tko posjeduje sposobnost zdravog mišljenja. No, logici nadosjetilnog istraživanja zapravo se ne može ništa prigovoriti. Nije uopće potrebno naglašavati da protiv samih činjenica s obzirom na logičnost nema nikakvih prigovora. Kao što se na području fizičkog svijeta samo uviđajem, a nikako logikom može dokazati postoje li kitovi ili ne postoje, tako se i nadosjetilne činjenice mogu spoznati samo duhovnim opažanjem. Ne može se, međutim, dovoljno naglasiti kako je za promatrača nadosjetilnih područja nužno da prije nego što se vlastitim opažanjem htjedne približiti duhovnim svjetovima, s

pomoću navedene logike najprije stekne određeno shvaćanje ponajprije spoznajom kako je osjetilno-objavljeni svijet posvuda razumljiv pretpostavi li se da su iskazi tajne znanosti ispravni. Svi doživljaji u nadosjetilnome svijetu postaju nesigurno, čak i opasno traganje ako čovjek odbaci opisani put pripreme. Stoga ova knjiga ponajprije sadrži opise nadosjetilnih činjenica Zemljinoga razvoja, a tek zatim opis puta same nadosjetilne spoznaje. Svakako je potrebno imati na umu da onaj tko se sasvim misaono udubljuje u sadržaje nadosjetilne spoznaje nikako nije u istoj situaciji kao netko tko sluša izlaganje o nekom fizičkom procesu koji sâm ne vidi. Čisto je mišljenje, naime, već samo po sebi nadosjetilna djelatnost. Osjetimo mišljenje ne može samo po sebi voditi nadosjetilnim procesima. No, primijeni li se to nadosjetilno mišljenje na nadosjetilna zbivanja koja su priopćena na osnovi nadosjetilnog motrenja, tada ono samo po sebi urasta u nadosjetilni svijet. Da bi se na nadosjetilnom području postiglo samostalno opažanje, čak je jedan od najboljih putova onaj koji razmišljanjem o priopćenjima nadosjetilne spoznaje urasta u nadosjetilni svijet. Takvo je ulaženje spojeno s najvećom jasnoćom. Stoga određeni smjer duhovnoznanstvenoga istraživanja smatra to mišljenje najpouzdanijim putem svakog duhovnoznanstvenog školovanja. - Sasvim je jasno da se u ovoj knjizi ne može govoriti o svim u duhu doživljenim pojedinostima Zemljinog razvoja koje pokazuju kako nadosjetilni svijet nailazi na potvrdu u onome objavljenom. To i nije bilo mišljeno kao što je bilo rečeno da se ono skriveno u svom očiglednom djelovanju može posvuda dokazati. Na svakome koraku čovjeku može postati jasno i shvatljivo ono na što nailazi kada vidljivo zbivanje promatra u svjetlu koje mu pruža duhovna znanost. U sljedećim će se razmišljanjima samo na pojedinim karakterističnim mjestima provjeravati kako ono skriveno nailazi na potvrdu zahvaljujući onom

objavljenom da bi se pokazalo daje to u praktičnom životu posvuda moguće samo ako čovjek to hoće.

* * *

Prateći unatrag razvoj Zemlje u smislu razmatranog duhovnoznanstvenog istraživanja, dolazimo do posve duhovnog stanja našeg planeta. Nastavimo li dalje s takvim unatražnim istraživanjem, vidjet ćemo da je to duhovno stanje prije prošlo kroz svojevrsno fizičko utjelovljenje. Nailazimo, dakle, na prošlo fizičko planetarno stanje koje se poslije oduhovilo, a nakon ponovne materijalizacije prešlo u stanje naše današnje Zemlje. Time se naša Zemlja pokazuje kao ponovno utjelovljenje prastarog planeta. Duhovna znanost može, međutim, ići još dalje unatrag. Tada otkriva da se to isto ponovilo još dva puta. Naša je Zemlja, dakle, prošla tri prethodna planetarna stanja između kojih se uvijek nalaze međustanja oduhovljenja. Fizičko se stanje sve više profinjuje što dalje idemo u prošlost.

Sljedećem se prikazivanju može prigovoriti: kako se zdrava moć rasuđivanja može upuštati u pretpostavljanje tako davno minulih stanja svijeta kao što su ova o kojima je ovdje riječ? Na to treba reći da je uvid u ma kako udaljena minula stanja u razvoju moguć onome tko s mnogo razumijevanja umije usmjeriti pogled na *sada* prikriveno duhovno u očiglednom osjetilnom svijetu. Samo onome tko ne priznaje postojanje toga sada prikrivenog duhovnog pričanje o razvoju kako je ovdje shvaćen gubi svaki smisao. No, onaj tko to duhovno priznaje vidi u sadašnjem stanju i ono prijašnje, kao što je u prizoru pedesetogodišnjeg čovjeka sadržan i onaj jednogodišnjeg djeteta. Moglo bi se, međutim, reći da i između pedesetogodišnjih ljudi i jednogodišnje djece postoje svi mogući međustupnjevi. To je točno, a također je to točno i za ovdje mišljeni razvoj svega duhovnog. Tko o ovome razborito prosuđuje, uviđa da

su kod cjelovitog promatranja nekog sadašnjeg stanja, ubrajajući i duh, osim sadašnjih, sačuvani i prijašnji stupnjevi razvoja, kao što osim pedesetogodišnjih ljudi postoje i jednogodišnja djeca. Unutar današnjeg zbivanja na Zemlji moguće je vidjeti i ono što je davno minulo samo ako čovjek umije razlikovati pojedina razvojna stanja u njihovom slijedu.

Čovjek se u liku u kojem se danas razvija pojavljuje tek u četvrtom od opisanih planetarnih utjelovljenja, na Zemlji. Ono bitno toga lika jest da se čovjek sastoji od četiri dijela: od fizičkog tijela, životnog tijela, astralnog tijela i Ja. No, taj lik ne bi bio nastao da nije prošao kroz pripremne stupnjeve razvoja. Ta se priprema sastojala od toga da su se tijekom prijašnjih planetarnih utjelovljenja razvila bića koja su od današnja četiri dijela već posjedovala tri: fizičko tijelo, životno tijelo i astralno tijelo. Ta bića, koja u izvjesnome smislu možemo smatrati čovjekovim precima, još nisu posjedovala Ja, ali su toliko razvila ostala tri dijela i njihovu međusobnu povezanost da su dozrela da poslije u sebe prime i Ja. I tako je u prethodnom planetarnom utjelovljenju čovjekov predak postigao izvjestan stupanj zrelosti svojih triju članova. To se stanje zatim oduhovilo. Iz ovog se stanja oduhovljenosti zatim razvilo novo fizičko planetarno stanje, stanje Zemlje. U njemu su se poput zametaka nalazili dozreli čovjekovi preci. Time što je čitav planet prošao kroz oduhovljeno stanje i što se pojavio u novome obliku, pa je mogao klicama te njihovim fizičkim, životnim i astralnim tijelima dati priliku ne samo da se ponovno razviju do stupnja koji su već prije bila postigla nego je zadobio i mogućnost da nakon što su to postigla, zadobivši Ja, nadržastu sama sebe. Razvoj Zemlje podijeljen je, dakle, u dva dijela. U prvom se razdoblju Zemlja pojavljuje kao ponovno utjelovljenje prijašnjeg planetarnog stanja. Ponavljanje toga stanja se, međutim, zbog oduhovljenja koje je u međuvremenu nastupilo, odvija na višem stupnju negoli prethodno

utjelovljenje. Zemlja u sebi sadrži zametke čovjekovih predaka koji potječu još od prijašnjeg planeta i koji se najprije razvijaju do stupnja na kojemu su već prije bili. Prvo je razdoblje završeno kad postignu taj stupanj. Budući da je postigla viši stupanj razvoja, Zemlja ima snagu da zametke dovede na još viši stupanj razvoja, do stupnja na kojemu će oni moći primiti Ja. Drugo razdoblje Zemljinog razvoja jest ono u kojem se Ja razvija u fizičkom, životnom i astralnom tijelu.

Kao što je Zemljinim razvojem čovjek bio doveden na viši stupanj, tako je to bio slučaj i kod prijašnjih planetarnih utjelovljenja jer je već u vrijeme prvoga od tih utjelovljenja od čovjeka nešto postojalo. Stoga današnji čovjek postaje razumljiviji ako ga se u njegovome razvoju prati do u daleku prošlost već spomenutoga prvog planetarnog utjelovljenja. U nadosjetilnom se istraživanju ovo prvo utjelovljenje može nazvati Saturnom; drugo se može nazvati Suncem; treće Mjesecom; četvrto je Zemlja. Pritom treba imati jasno na umu da ovi nazivi prije svega nemaju nikakve veze s istoimenim nebeskim tijelima našeg sadašnjeg Sunčevog sustava. Saturn, Sunce, Mjesec nazivi su za minule oblike razvoja naše Zemlje. Odnos tih svjetova davnine spram nebeskih tijela koja čine sadašnji sunčani sustav doći će na vidjelo tijekom sljedećeg izlaganja. Tada će se također vidjeti zbog čega su ta imena izabrana.

Opisi odnosa navedenih četiriju planetarnih utjelovljenja bit će ovdje dani samo u osnovnim crtama. Zbivanja i bića s njihovim sudbinama na Saturnu, Suncu i Mjesecu isto su tako raznolika kao i na samoj Zemlji. Stoga se u prikazivanju mogu istaknuti samo neka obilježja toga zbivanja kako bi se vidjelo na koji su se način pojedina stanja Zemlje razvila iz onih prijašnjih. Treba imati na umu da su ta stanja to manje slična sadašnjima što dalje idemo u prošlost. A ipak ih je moguće opisati samo s pomoću predodžbi koje

su preuzete od sadašnjih zemaljskih prilika. Kada se, dakle, govori primjerice o svjetlu, toplini ili o nečem sličnom ovih prijašnjih stanja, ne smije se smetnuti s uma da nije time mišljeno točno ono što se sada podrazumijeva pod svjetlošću i toplinom. To je označavanje ipak ispravno jer se promatraču nadosjetilnoga na prijašnjim razvojnim stupnjevima pojavljuje nešto iz čega je danas nastalo svjetlo, toplina itd. Tko prati ovakve opise, moći će iz konteksta shvatiti koje predodžbe treba razviti da bi se došlo do takvih karakterističnih slika i usporedbi za činjenice planetarnih stanja pradavne prošlosti.

Vrlo su velike teškoće kod razdoblja koja su prethodila Mjesečevu utjelovljenju. U njemu su, naime, vladale takve prilike koje su ipak još na izvjestan način slične onima zemaljskim. Tko pokuša prikazati te prilike, naći će oslonac u izvjesnoj sličnosti, sa sadašnjosti kako bi nadosjetilnim putem stečene opažaje uzmogao izraziti jasnim predodžbama. Drukčije je kod opisivanja razvoja Saturna i Sunca. Ovdje vidovito promatranje nailazi na krajnje velike razlike između tih svjetova, i stvari, i bića koja danas čine čovjekovu životnu sredinu. Zbog te je različitosti iznimno teško dovesti u nadosjetilnu svijest određene činjenice pradavnih vremena. Ovi su opisi potrebni jer je bez poznavanja Saturnovog stanja nemoguće shvatiti čovjekovo sadašnje biće. Taj opis zaista neće moći pogrešno shvatiti onaj tko ima na umu da takva poteškoća postoji i da stoga neke stvari o kojima je ovdje riječ više treba shvatiti kao napomene i upute za odgovarajuće činjenice negoli njihov precizan opis.

Može se, doduše, vidjeti neki nesporazum s obzirom na to što je na str. 102 rečeno o daljnjem postojanju prijašnjih stanja u onima sadašnjim. Moglo bi se reći: nigdje uza sadašnje stanje Zemlje ne postoji neko prijašnje stanje Saturna, Sunca i Mjeseca, a još manje onakvo ljudsko obličje pradavnih vremena kakvo je opisano u ovim izlaganjima. Jasno je da osim

zemaljskih ljudi ne hodaju unaokolo ljudi razdoblja Saturna, Sunca i Mjeseca kao što uz pedesetogodišnje ljude hodaju trogodišnja djeca. No, unutar zemaljskog čovjeka mogu se nadosjetilno opažati prijašnja stanja čovječanstva. Da bi se to spoznalo, potrebno je samo svoju moć razlikovanja proširiti na sve životne prilike. Kao što uz pedesetogodišnjeg čovjeka postoji trogodišnje dijete, tako pokraj živih, budnih zemaljskih ljudi postoje leševi, postoje ljudi koji spavaju i ljudi koji sanjaju. Iako se ovi različiti oblici ponavljanja razvoja čovjekova bića ne vide neposredno onakvima kakvi jesu, ispravnom su shvaćanju u tim oblicima različiti stupnjevi razvoja ipak vidljivi.

* * *

Od današnjih četiriju članova čovjekova bića najstarije je fizičko tijelo. To je također član koji je postigao najveće savršenstvo. Nadosjetilno istraživanje pokazuje da je on postojao već u vrijeme razvoja Saturna. Tijekom ovog izlaganja vidjet će se kako je oblik koji je to fizičko tijelo imalo na Saturnu bio, doduše, potpuno drukčiji od sadašnjeg oblika fizičkog ljudskog tijela. To zemaljsko fizičko ljudsko tijelo može opstojati samo zato što je sa životnim tijelom, astralnim tijelom i Ja povezano onako kako je to izloženo u prethodnim dijelovima ove knjige. Takva povezanost na Saturnu još nije postojala. Tada je fizičko tijelo prolazilo tek kroz prvi stupanj razvoja, a da pritom životno tijelo, astralno tijelo i Ja nisu bili učlanjeni. U vrijeme razvoja Saturna fizičko tijelo tek je dozrijevalo do stupnja da može primiti životno tijelo. A za to se Saturn tek morao oduhoviti, da bi se zatim ponovno utjelovio kao Sunce. U vrijeme utjelovljenja Sunca ponovno se razvilo kao iz nekog preostalog zametka ono što je fizičko tijelo postalo na Saturnu te se tek tada moglo prožeti eterskim tijelom. Tim se povezivanjem s eterskim tijelom izmijenilo i samo

fizičko tijelo te se uzdignulo na drugi stupanj usavršavanja. Nešto slično se odigralo u vrijeme razvoja Mjeseca. Čovjekov je predak, razvivši se od Sunca do Mjeseca, učlanio u sebe astralno tijelo. Time se fizičko tijelo preobrazilo treći put, uzdignuvši se na treći stupanj usavršavanja. Pritom se preobrazilo i životno tijelo uzdignuvši se na drugi stupanj svog usavršavanja. Na Zemlji se čovjekovom pretku koji se sastojao od fizičkog tijela, životnog tijela i astralnog tijela pridružilo Ja. Na taj je način fizičko tijelo dostiglo svoj četvrti stupanj usavršavanja, životno tijelo treći, astralno tijelo drugi; Ja se nalazi tek na svom prvom stupnju postojanja.

Promatramo li čovjeka nepristrano, neće biti teško ispravno zamisliti te različite stupnjeve usavršavanja pojedinih članova. Dovoljno je u tom smislu samo usporediti fizičko i astralno tijelo. Jasno je da astralno tijelo kao duševni član stoji na višem stupnju razvoja negoli fizičko tijelo. Kada se astralno u budućnosti usavrši, značit će za cjelokupno čovjekovo biće mnogo više negoli današnje fizičko tijelo. Ipak je ono na svoj način postiglo izvjestan stupanj razvoja. Pomislimo samo na veliku mudrost kojom je građeno srce, na čudesno ustrojstvo mozga itd. Pomislimo čak najedan jedini djelić kosti, primjerice na gornji kraj bedrene kosti. Na tome mjestu nailazimo na pravilno razgranatu mrežastu konstrukciju načinjenu od finih štapića. Sve je to tako uređeno da se najmanjim utroškom materijala postiže najbolji učinak na zglobnim površinama te primjerice najsvrhovitiju raspodjelu trenja, a s time i dobru pokretljivost. Vidimo kako su pojedini dijelovi fizičkog tijela mudro uređeni. A tko nadalje uviđa sklad međusobnog djelovanja dijelova spram cjeline, smatrat će opravdanim da se o ovom elementu čovjekova bića govori kao o nečem savršenom. Tomu ne proturječi da se ponegdje javlja nesvrhovitost i poremećaji u tjelesnoj građi i funkcijama. Može se čak uvidjeti da su takve smetnje

u izvjesnome smislu samo nužne sjenke premudre svjetlosti izlivenne preko čitavog fizičkog organizma. S time treba usporediti astralno tijelo kao nositelja radosti i patnje, požuda i strasti. Kakva li nesigurnost u njemu vlada s obzirom na radost i patnje, kakve li se požude i strasti protivne čovjekovim višim ciljevima ovdje javljaju? Astralno je tijelo tek na putu da postigne sklad i unutarnju zaokruženost koja već postoji u fizičkom tijelu. Isto bi se tako moglo reći da se etersko tijelo čini savršenijim od astralnog tijela, a nesavršenijim od fizičkog tijela. A isto se tako primjerenim razmišljanjem uviđa da je ona prava jezgra čovjekova bića njegovo Ja koje se sada nalazi tek na početku svog razvoja. Jer, koliko je to Ja dosad već ispunilo svoju zadaću da preobrazi ostale čovjekove članove tako da oni budu objavom samog njegovog bića? Ono što postaje vidljivo već i na osnovi vanjskog promatranja poznavatelju duhovne znanosti postaje jasnije zahvaljujući još i nečemu drugom. Mogli bismo se pozvati na to da je fizičko tijelo podložno bolestima. Duhovna znanost može pokazati da veliki dio bolesti potječe od toga što se zastranjenja i stranputice astralnog tijela prenose na etersko i otuda posredno razaraju sâm po sebi savršen sklad fizičkog tijela. Dublja povezanost koja se ovdje može tek spomenuti i pravi uzrok mnogih bolesti izmiču, naime, onom znanstvenom uvidu koji se ograničava samo na fizičko-osjetilne činjenice. U najvećem broju slučajeva ta se povezanost očituje tako da oštećenje astralnog tijela ne izaziva bolesti fizičkog tijela u istom životu u kojemu je došlo do oštećenja nego tek u jednom od sljedećih. Stoga su zakoni koji ovdje dolaze u obzir od značenja samo za onoga tko može prihvatiti ponavljanja ljudskog života. No, čak i onda kada čovjek ne bi ništa htio znati o tako važnim spoznajama već i obično sagledavanje života pokazuje da prepuštanje prevelikom broju užitaka i požuda potkopava sklad fizičkog tijela. A užici, požude, strasti itd. nemaju

sjedište u fizičkom nego u astralnom tijelu. Ovo je u mnogome još tako nesavršeno da može uništiti savršenstvo fizičkog tijela. I ovdje treba napomenuti da ove rasprave ne trebaju biti dokazom duhovnoznanstvenih izričaja o razvoju četiriju članova ljudskog bića. Dokazi su uzeti iz duhovnog istraživanja koje pokazuje da se fizičko tijelo usavršilo prošavši kroz četverostruku preobrazbu, a da su se ostali članovi čovjekova bića, kako je to prikazano, manje razvili. Ovdje se tek napominje da se ova priopćenja duhovnog istraživanja odnose na činjenice čije se djelovanje vidi na stupnjevima usavršenosti fizičkog tijela, životnog tijela itd. koji su i izvanjski uočljivi.

* * *

Hoćemo li imati slikovitu i stvarnosti blisku predodžbu o prilikama u vrijeme razvoja Saturna, u obzir trebamo uzeti da u to vrijeme uglavnom nisu postojale stvari i bića koja danas pripadaju Zemlji i koja pripadaju mineralnom, biljnom i životinjskom carstvu. Bića ovih triju carstava nastala su tek u kasnijim fazama razvoja. Od današnjih fizički zamjetljivih zemaljskih bića postojao je tada samo čovjek, a od njega samo fizičko tijelo kako je opisano. No, ni danas Zemlji ne pripadaju samo bića mineralnog, biljnog i životinjskog carstva te čovjek nego i druga bića koja se ne pojavljuju u fizičkoj tjelesnosti. Takva su bića postojala i u vrijeme razvoja Saturna, a posljedica njihova djelovanja bio je kasniji čovjekov razvoj. Ako se duhovni organi opažanja ne usmjere najprije na početak i kraj nego na središnje razdoblje razvoja Saturnovog utjelovljenja, vidjet će se stanje koje se uglavnom sastoji od "topline". Nema traga ni plinovitom, ni tekućem, a najmanje krutom stanju. Sva se ova stanja javljaju tek u kasnijim utjelovljenjima. Pretpostavimo da se neko ljudsko biće s današnjim osjetilnim organima približilo tom stanju

Saturna kao promatrač. Ne bi naišlo ni na kakve osjetilne utiske osim na toplinu. Kada bi ušlo u područje koje Saturn prostorno zauzima, primijetilo bi samo da ono ima drukčiji stupanj topline od ostale okoline. No, taj mu se prostor ne bi činio ravnomjerno topao nego bi se u njemu izmjenjivali najrazličitiji topliji i hladniji dijelovi prostora. Osjetilo bi se kako toplina struji i zrači raznim linijama. A te linije nisu samo ravne nego zbog toplinskih razlika poprimaju nepravilne oblike. Pred čovjekom bi se pojavilo biće svijeta u sebi raščlanjeno i raznoliko koje bi se sastojalo samo od topline.

Suvremenom je čovjeku teško zamisliti nešto što bi se sastojalo samo od topline jer se nije naviknuo doživljavati toplinu kao nešto samostalno nego uvijek u vezi s toplim ili hladnim plinovitim, tekućim ili krutim tijelima. Osobito će onome tko je usvojio suvremene fizikalne predodžbe spomenuto izlaganje o toplini izgledati besmisleno. Možda će reći: postoje kruta, tekuća i plinovita tijela; toplina, međutim, označava samo stanje u kojemu se pojedino tijelo nalazi. Ako se najmanje čestice nekog plina kreću, tada se to kretanje opaža kao toplina. Gdje nema plina, nema ni pokreta, pa prema tome nema ni topline. - Za duhovnoznanstvenog istraživača toje drukčije. Toplina mu je nešto o čemu on govori jednako kao o plinu, o tekućini ili o krutom tijelu. Toplina mu znači još finiju supstanciju od plina. Plin mu nije ništa drugo doli zgusnuta toplina, isto kao što je tekućina zgusnuta para ili kruto tijelo zgusnuta tekućina. Duhovnoznanstvenik govori o toplinskim tijelima kao što govori o plinovitim i parnim tijelima. - Potrebno je prihvatiti da postoji duševno opažanje, ako čovjek na ovome području hoće slijediti duhovnog istraživača. U svijetu koji je dan fizičkim osjetilima toplina se pojavljuje kao stanje krutog, tekućeg ili plinovitog; to je stanje, međutim, samo vanjska strana topline ili također i njezinog djelovanja. Fizičari govore samo o

djelovanju topline, ali ne o njezinoj unutarnjoj prirodi. Pokušajmo jednom potpuno odvratiti pozornost od svakog djelovanja topline koje se javlja pri dodiru s vanjskim tijelima i usredotočiti se samo na unutarnji doživljaj koji nastaje pri riječima: "osjećam da sam topao", "osjećam da sam hladan". Samo taj unutarnji doživljaj može stvoriti predodžbu o tome što je Saturn bio u spomenutom razdoblju svog razvoja. Da je tko prošao čitavim prostorom koji je tada Saturn zauzimao, nigdje ne bi bilo plina koji bi činio ikakav pritisak, ne bi bilo ni čvrstih ni tekućih tijela koja bi davala bilo kakav utisak svjetla. No, u svakoj bi se točki prostora i bez vanjskog utiska unutarnje osjećali različiti stupnjevi topline.

Na tako stvorenom nebeskom tijelu nema uvjeta za životinjska, biljna i mineralna bića u današnjem smislu. (Stoga je jedva potrebno napomenuti da se ovo što je rečeno nikada ne bi moglo dogoditi. Današnji se čovjek kao takav ne može približiti starom Saturnu kao promatrač. Ovo razmatranje treba poslužiti samo kao razjašnjenje.) Bića koja nadosjetilna spoznaja opaža pri promatranju Saturna nalazila su se na sasvim drukčijem stupnju razvoja od sadašnjih, osjetimo zamjetljivih zemaljskih bića. Ta spoznaja ponajprije uočava bića koja nemaju fizičko tijelo kao današnji čovjek. Kada je riječ o "fizičkom tijelu", treba se čuvati pomisli na sadašnju čovjekovu fizičku tjelesnost. Potrebno je, štoviše, jasno razlikovati fizičko tijelo od mineralnog. Fizičko tijelo je ono kojim vladaju fizički zakoni, a koje danas uočavamo u mineralnom carstvu. Današnjim čovjekovim fizičkim tijelom ne upravljaju samo fizički zakoni nego je ono, osim toga, prožeto i mineralnim tvarima. O takvom fizičko-mineralnom tijelu na Saturnu još nema govora. Tu postoji samo fizička tjelesnost kojom upravljaju fizički zakoni, a oni dolaze do izražaja u toplinskom djelovanju. Fizičko je tijelo prema tome fino, tanano, etersko toplinsko tijelo. A od takvih se toplinskih tijela

sastoji cijeli Saturn. Ta su toplinska tijela prvi začetak današnjeg fizičko-mineralnog ljudskog tijela. A ovo je nastalo tako da su se u prvotno tijelo zatim učlanile tek poslije nastale plinovite, tekuće i krute tvari. Među bićima koja se pojavljuju pred nadosjetilnom svijesti u trenutku kada ta svijest dopre do stanja Saturna i bića koja možemo, osim ljudi, nazvati stanovnicima Saturna postoje primjerice i takva kojima fizičko tijelo uopće nije bilo potrebno. Najniži član njihovog bića bilo je etersko tijelo. Ona su, međutim, raspolagala jednim članom koji nadilazi članove čovjekova bića. Najviši čovjekov član je duhovni čovjek. Spomenuta bića imaju još jedan viši član. Između eterskog tijela i duhovnog čovjeka posjeduju sve one članove koji su u ovoj knjizi opisani, a koje ima i čovjek: astralno tijelo, Ja, duh-sâm i životni duh. Kao što je naša Zemlja obavijena zračnim omotačem, tako je to bio i Saturn, samo što je njegov "zračni omotač" bio duhovne prirode.* On se, zapravo, sastojao od upravo spomenutih, a i od drugih bića. Postojalo je neprekidno izmjenično djelovanje između Saturnovih toplinskih tijela i opisanih bića. Ona su unijela svoje članove u Saturnova fizička toplinska tijela. I dok u samim tim toplinskim tijelima nije bilo života, došao je u njima do izražaja život bića koja su ih okruživala. Moglo bi ih se usporediti s ogledalima. No, iz njih se nisu zrcalile slike spomenutih živih bića nego njihova životna stanja. Na samom se Saturnu, dakle, ne bi bilo moglo

* Da bi se egzaktno izrazio unutarnji doživljaj koji nastaje prilikom duhovnog istraživanja, trebalo bi umjesto "Saturn je bio okružen zračnim omotačem" reći: "Time što nadosjetilna spoznaja postaje svjesna Saturna, osvještava i njegov zračni omotač" ili "postaje svjesna raznovrsnih bića". Izmjena izreke "to i to jest" mora biti dopuštena jer se ustvari ista izmjena događa i u oblikovanju jezičnog izraza kada je riječ o stvarnom doživljaju duše prilikom osjetilnog opažaja. To treba imati na umu kod sljedećeg opisa jer je to već vidljivo iz njegove unutarnje povezanosti.

otkriti ništa živo, ali je on djelovao oživljavajuće na svoj okolni nebeski prostor jer je poput jeke uzvraćao dozračeni mu život. Čitav je Saturn izgledao kao zrcalo nebeskog života. Uzvišena bića čiji je život Saturn zrcalio nazvat ćemo "duhovima mudrosti". (U kršćanskoj duhovnoj znanosti oni se nazivaju "kiriotei", što znači "gospodstva".) Njihova djelatnost na Saturnu ne započinje s opisanim srednjim razdobljem njegova razvoja. Ona je čak na neki način tada već bila završila.

Prije nego što su osvijestili da toplinska tijela Saturna zrcale njihov vlastiti život, morali su ta toplinska tijela osposobiti za zrcaljenje. Zato je njihova djelatnost započela ubrzo nakon početka Saturnovog razvoja. No, tada je Saturnova tjelesnost još bila nesređena tvar koja ne bi ništa mogla zrcaliti. - Duhovnim promatranjem ove nesređene tvari dolazi se na početak Saturnovog razvoja, a to još nema kasnije toplinsko obilježje. Ako se hoće karakterizirati, može se govoriti o samo jednoj osobini, koja se može usporediti s ljudskom voljom. To je skroz-naskroz samo volja. Ovdje je, dakle, riječ o jednom posve duševnom stanju. Prati li se odakle je ta volja došla, vidjet ćemo kako su joj izvor nadmoćna bića koja su se svojim neslućenim stupnjem razvoja uzdignula do te visine da su u početku Saturnovog razvoja vlastito biće, volju uzmogla iz sebe izažeti i okolini dozračiti. Nakon što je to zračenje potrajalo neko vrijeme, s tom se voljom povezuje djelatnost već opisanih "duhova mudrosti". Time ona volja koja je prije bila potpuno bez svojstava zadobiva sada svojstvo da u nebeski prostor povratno zrači život. - Bića koja doživljavaju blaženstvo zračeci volju u početku Saturnovog razvoja možemo nazvati "duhovima volje". (U kršćanskoj se ezoteričkoj znanosti nazivaju "prijestoljima".) - Nakon što je udruženim djelovanjem volje i života Saturn postigao određeni stupanj razvoja, započinje djelovanje drugih bića koja se također nalaze u Saturnovom okružju. Može ih se

nazvati "duhovima pokreta" (kršćanski: "dinamis", "moći".) Oni nemaju ni fizičko ni životno tijelo. Najniži im je član astralno tijelo. Kada su Saturnova tijela razvila sposobnost da zrcale život, tada se taj reflektirani život prožima sa svojstvima koja svoje sjedište imaju u astralnim tijelima "duhova pokreta". Kao posljedica toga izgleda kao da su izrazi nutrine i osjećaji i slične duševne snage iz Saturna izbačeni u nebeski prostor. Čitav Saturn djeluje kao dušom prožeto biće koje iskazuje simpatije i antipatije. Te duševne manifestacije nisu nipošto njegove vlastite nego samo reflektirano duševno djelovanje "duhova pokreta". - A kadaje i to potrajalo neko vrijeme, tada započinje djelovanje drugih bića koja se nazivaju "duhovima oblika". I njihov je najniži član astralno tijelo koje se, međutim, nalazi na drukčijem stupnju razvoja negoli je astralno tijelo "duhova pokreta". I dok ovi zrcaljenom životu priopćuju samo općenite izraze osjećaja, djeluje astralno tijelo "duhova oblika" (kršćanski: "eksuziai", "moći") tako kao da te izraze osjećaja u nebeski prostor izbacuju pojedinačna bića. Može se reći da djelovanjem "duhova pokreta" cijeli Saturn izgleda kao dušom prožeto biće. "Duhovi oblika" raspodjeljuju život pojedinačnim živim bićima tako da Saturn sada izgleda kao zajedništvo duševnih bića. - Da bismo si stvorili sliku, zamislimo kako je plod murve ili kupine sastavljen od pojedinačnih bobica. Tako je za nadosjetilnu spoznaju u opisanoj fazi razvoja Saturn sastavljen od pojedinačnih bića koja, doduše, nemaju ni vlastiti život ni vlastitu dušu, ali reflektiraju život i dušu njegovih stanovnika. U ovo stanje Saturna zahvaćaju bića kojima je astralno tijelo isto tako najniži član, a uzdigli su ga na takav stupanj razvoja da djeluje kao današnje ljudsko Ja. Posredovanjem tih bića Ja gleda na Saturn iz njegova okružja, priopćavajući pojedinačnim živim bićima Saturna svoju prirodu. Na taj način iz Saturna uvire u svjetska prostranstva nešto što je nalik na djelovanje ljudske osobnosti u

današnjem smislu. Bića koja to uvjetuju nazivaju se "duhovima osobnosti" (kršćanski: "Arhaji", "prapočeci"). Oni dodjeljuju djelićima tijela Saturna izgled osobnog obilježja. No, na samom Saturnu osobnost ne postoji nego samo nešto poput njezine zrcalne slike, posuda osobnosti. Svoju pravu osobnost "duhovi osobnosti" imaju u okružju Saturna. Upravo time što ovi "duhovi osobnosti" na opisani način daju da Saturnova tijela reflektiraju njihovo biće udjeljuju im onu finu tvarnost koja je prethodno bila opisana kao toplina. - U cijelom Saturnu nema duševnosti, ali "duhovi osobnosti" prepoznavaju sliku vlastite duševnosti time što im je Saturn dozračuje u obliku topline.

Kada sve to nastupi, "duhovi osobnosti" postižu stupanj na kojemu se danas nalazi čovjek. Oni time proživljavaju stupanj čovjeka. Ako ovu činjenicu sagledamo nepristrano, možemo zamisliti da biće "čovjek" ne mora postojati samo u obliku koji on danas ima. "Duhovi osobnosti" su na Saturnu "ljudi". Njihov najniži član nije fizičko tijelo nego astralno tijelo i Ja. Stoga doživljuje svoga astralnog tijela ne mogu izraziti u takvom fizičkom i eterskom tijelu kao današnji čovjek; no, oni ne samo da imaju Ja nego to i znaju jer im toplina Saturna reflektirajući "Ja", to "Ja" i osvještava. Oni su ljudi u drukčijim uvjetima negoli su to zemaljski uvjeti.

U daljnjem tijeku Saturnovog razvoja slijede drukčije činjenice od dosadašnjih. Dok je dosad sve bilo samo zrcaljenje vanjskog života i osjećaja, sada započinje svojevrstan unutarjni život. U svijetu Saturna mjestimice počinje paljenje i gašenje života svjetlosti. Javlja se treperavo svjetlo na jednom, a nešto kao sijevanje munje na drugom mjestu. Saturnova toplinska tijela počinju svjetlucati, sjati i blistati. Time što je postignut ovaj stupanj razvoja određena bića ponovno dobivaju mogućnost djelovanja. To su bića koja možemo nazvati "duhovima ognja" (kršćanski:

"arkandeli"). Ta bića imaju, doduše, astralno tijelo, ali na navedenom stupnju svog postojanja svom astralnom tijelu ne mogu davati poticaje; oni ne bi mogli pobuditi nikakve osjećaje da nisu mogli utjecati na toplinska tijela koja su postigla opisani stupanj Saturnovog razvoja. To im daje mogućnost da u tome djelovanju prepoznaju vlastito postojanje. Ta bića ne mogu sebi reći: "Ja sam ovdje" nego samo otprilike: "Ovdje sam zahvaljujući svojoj okolini". Ona opažaju, a njihovi se opažaji sastoje od opisanog djelovanja svjetla na Saturnu. To je djelovanje svjetla u stanovitom smislu njihovo Ja. To im daje posebnu vrstu svijesti. Može se se označiti kao slikovita svijest i zamisliti je sličnom čovjekovoj snovitoj svijesti, samo je treba zamisliti mnogo živahnijom i obuhvatnijom od ljudske, pri čemu slike snova nisu lišene smisla nego su u stvarnoj vezi sa svjetlosnom igrom Saturna. Ovim izmjeničnim odnosom između duhova ognja i toplinskih tijela Saturna stvoreni su u razvoju zameci čovjekovih osjetilnih organa. Pojavljuje se svjetlo prvih finih eterskih začetaka onih organa kojima čovjek danas opaža fizički svijet. Vidovitim se gledanjem razabiru ljudski fantomi koji ne sadrže ništa drugo doli svjetlosnog pralika osjetilnih organa. Ti su osjetilni organi, dakle, plod djelatnosti duhova ognja, iako ne nastaju isključivo njihovim sudjelovanjem. Istodobno s duhovima ognja na Saturnu se pojavljuju i druga bića. To su bića koja su u svom razvoju toliko napredovala da se mogu poslužiti začecima osjetila kako bi promatrala svjetozbivanje na Saturnu. Ta se bića mogu shvatiti kao "duhovi ljubavi" (kršćanski: "serafini"). Da njih nije bilo, duhovi ognja ne bi mogli razviti opisanu svijest. Zbivanje Saturna gledaju takvom sviješću koja im omogućuje da te slike prenesu duhovima ognja. A oni se sami odriču svih prednosti koje bi promatranjem Saturnovog zbivanja mogli imati. Odriču se svakog užitka, svake radosti; sve to žrtvujući, darujući duhovima ognja.

Nakon ovih zbivanja slijedi novo razdoblje Saturnovog života. Uz igru svjetlosti pridolazi još nešto drugo. Mnogima bi moglo izgledati bezumno ono na što ovdje nailazi nadosjetilna spoznaja. Unutrašnjost Saturna se doima poput uzburkanih osjeta okusa. U unutrašnjosti Saturna na različitim se mjestima može zamijetiti slatki, gorki, kiseli okus itd., a prema van, u nebeski prostor, kao zvuk. kao neka vrsta glazbe. - Unutar ovih zbivanja određena bića ponovno nalaze mogućnost da na Saturnu razviju svoju djelatnost. Nazivaju se sinovima polusvjetla ili "sinovima života" (kršćanski: "anđeli"). Anđeli ulaze u izmjenični odnos s uzburkanim snagama okusa koje djeluju u Saturnovoj unutrašnjosti. Njihovo etersko, odnosno životno tijelo započinje djelatnošću koja se može shvatiti kao svojevrsna izmjena tvari. Oni unose život u unutrašnjost Saturna, pa na taj način nastaju na Saturnu procesi primanja hrane i procesi izlučivanja. Oni te procese ne izazivaju izravno, nego to čine posredno svojim djelovanjem. Taj unutarnji život Saturna omogućuje pristup i drugim bićima koja se nazivaju "duhovima sklada" (kršćanski: "kerubini"). Oni darivaju "sinovima života" neku vrstu prigušene svijesti koja je još nejasnija i prigušenija negoli današnja čovjekova snolika svijest, svijest stanja sna bez snova. Ona je tako niskoga stupnja da čovjeku gotovo "uopće ne dolazi do svijesti". No, ona ipak postoji. Razlikuje se od dnevne svijesti i po stupnju i po vrsti. Tu svijest sna bez snova danas imaju i biljke. Pa iako ne posreduje opažanje vanjskog svijeta, u ljudskom smislu ona ipak sređuje životne procese dovodeći ih u sklad sa svjetskim zbivanjima. Na stupnju Saturna o kojemu je riječ "sinovi života" ne mogu opažati ovo uređivanje; no, "duhovi sklada" ga opažaju i stoga mogu njime upravljati. Čitav se taj život odigrava u naznačenim ljudskim fantomima. Stoga duhovnom oku izgledaju kao da su prožeti životom; no, njihov je život tek privid. To je život "sinova života"

koji se na izvjestan način služe modelima ljudskog tijela kako bi se izživjeli, odnosno izrazili svoje biće.

Usmjerimo sada pozornost na ljudske fantome i njihov prividni život. U vrijeme opisanog Saturnovog razdoblja oni imaju vrlo promjenjive oblike, sličeci sad jednom sad drugom liku. U daljnjem tijeku razvoja likovi postaju određeniji, a katkad i trajni. Razlog je tomu što su sada prožeti utjecajima duhova koji su postojali već u početku Saturnovog razvoja, tj. utjecajima "duhova volje" (prijestolja). Posljedica toga je ljudski fantom koji je sada prožet najjednostavnijim i najprigušenijim oblikom svijesti. Taj oblik svijesti treba zamisliti još prigušenijim od onog u snu bez snova. U današnje vrijeme takvu svijest imaju minerali. Ta svijest usklađuje unutarne biće s vanjskim fizičkim svijetom. Na Saturnu ovim skladom upravljaju "duhovi volje". I time se čovjek pojavljuje kao otisak Saturnova života. Ono što je život Saturna u velikome, to je na ovome stupnju čovjek u malome. Time je dana prva klica onoga što je i u današnjem čovjeku tek u začetku: "duhovni čovjek" (Atma). Prema unutra (u Saturnu) nadosjetilnom se opažanju prigušena čovjekova volja očituje djelovanjem koje se može usporediti s "mirisima". Prema van, prema nebeskom prostoru očituje se nešto poput osobnosti kojom, međutim, ne upravlja unutarne Ja, nego nešto izvanjsko poput stroja. Svime time upravljaju "duhovi volje".

Razmotrimo li ovo što je prethodno rečeno, vidimo da su, počevši od prvoopisanih srednjih stanja Saturnovog razdoblja, stupnjevi toga razvoja mogli biti okarakterizirani usporedbama njihovog djelovanja s današnjim osjetilnim utiscima. Može se reći: razvoj Saturna očituje se u toplini kojoj zatim pridolazi igra svjetla, zatim igra mirisa i zvukova te se konačno pojavljuje nešto što se prema unutrašnjosti Saturna očituje kao osjet mirisa, a prema van kao mehaničko djelovanje čovjekovog Ja. A kako se očituju Saturnova stanja koja prethode njegovu toplinskom stanju? To

se uopće ne može usporediti ničime što bi bilo dostupno nekom vanjskom osjetilnom utisku. Toplinskom stanju prethodi stanje koje čovjek danas doživljava samo u svojoj nutrini. Ako gaji predodžbe koje sâm u duši stvara a da mu pritom poticaj nije nametnut nekim vanjskim utjecajem, tada u sebi ima nešto što se ne može opažati fizičkim osjetilima nego je što više dostupno samo višem gledanju. Toplinskom stanju Saturna prethode objave koje su dostupne samo nadosjetilnom opažanju. Može se govoriti o trima takvim stanjima: čista duševna toplina koja nije vanjski zamjetljiva, čisto duhovno svjetlo koje je u vanjskom smislu tmina, i konačno sama u sebi savršena duhovna bitnost kojoj nije potrebno nikakvo vanjsko biće da bi postala svjesna sebe. Čista unutarnja toplina prati pojavljivanje "duhova pokreta", čisto duhovno svjetlo prati pojavljivanje "duhova mudrosti", čista duševnost povezana je s prvotnim izažimanjem duhova volje.

Pojavljivanjem Saturnove topline prelazi naš razvoj iz unutarnjeg života, iz čiste duhovnosti u postojanje koje se objavljuje na vanjskom planu. Suvremenoj će svijesti biti posebno teško ako još mora prihvatiti činjenicu da se uz toplinsko stanje pojavljuje i ono što se naziva "vremenom". Prethodna su, naime, stanja bezvremenska. Ona pripadaju regiji koja se u duhovnoj znanosti može nazvati "trajanje". Stoga se sve što je u ovoj knjizi rečeno o stanjima u "regiji trajanja" mora shvatiti tako da izrazi za vremenske odnose služe samo kao usporedba i objašnjenje. Zato se sve ono što u neku ruku prethodi vremenu ljudskim jezikom može karakterizirati samo izrazima koji sadrže vremenske predodžbe. Treba imati na umu da iako prvo, drugo i treće Saturnovo stanje ne slijede jedan za drugim u današnjem smislu, ipak se ne može drukčije nego opisati ih jedno za drugim. Unatoč njihovoj "trajanju" ili njihovoj istodobnosti, ta stanja toliko ovise jedno o drugom da se ta ovisnost može usporediti s nekim određenim vremenskim slijedom.

S ovom napomenom o prvim razvojnim stupnjevima Saturna pada svjetlo i na sva daljnja pitanja o podrijetlu tih stanja. Posve razumski gledano moguće je, dakako, za svako podrijetlo pitati odakle to podrijetlo. To, međutim, nije moguće kadaje riječ o činjenicama. To si samo trebamo predočiti jednom usporedbom. Vidimo li negdje na putu utisnute tragove, možemo pitati: odakle ti tragovi? Dobit ćemo možda odgovor: od nekih kola. Nadalje se može pitati. Odakle ta kola, kamo su išla? Ponovno je moguć na činjenicama utemeljen odgovor. Nadalje se još može pitati: Tko je sjedio u kolima? Kakve je namjere imala ta osoba, što je učinila? Konačno ćemo doći do jedne točke u kojoj će pitanja s obzirom na činjenice prirodno prestati. A tko još dalje pita, udaljava se od namjere prvobitnog pitanja i šablonski nastavlja s pitanjima. Kod ovakvih usporedbi lako vidimo kako činjenice utječu na prekid pitanja. Nije tako lako doći do jasnoće kada je riječ o velikim pitanjima svijeta. Kod zaista pomnog promatranja ipak se, međutim, vidi da sva pitanja s obzirom na to "odakle" moraju prestati kada je riječ o gore opisanim stanjima Saturna. Dolazimo na područje na kojemu bića i zbivanja ne nalaze svoje opravdanje na osnovi svojega podrijetla, nego zahvaljujući samima sebi.

Rezultat Saturnovog razvoja je taj da se čovjekov zametak razvio do određenog stupnja. Postigao je nižu, prigušenu svijest o kojoj je bila riječ. Ne treba misliti da je razvoj te svijesti započeo tek u posljednjem stadiju Saturna. "Duhovi volje" djeluju tijekom svih stanja. Za nadosjetilno opažanje je, međutim, napredak najočitiji u posljednjem razdoblju. Uopće ne postoji čvrsta granica u djelatnosti između pojedinih skupina bića. Kada se kaže: najprije su djelovali "duhovi volje", zatim "duhovi mudrosti" itd., time nije mišljeno da oni djeluju samo tada. Oni djeluju tijekom čitavog razvoja Saturna, samo što se u navedenim razdobljima njihovo djelovanje najbolje uočava. U tim razdobljima pojedina bića preuzimaju vodstvo.

Za čitavog vremena Saturnovog razvoja obrađuje se ono što su zahvaljujući "duhovima mudrosti, pokreta i oblika" iz sebe izaželi "duhovi volje". Ta se duhovna bića pritom i sama razvijaju. "Duhovi mudrosti" stoje, primjerice, na drukčijem stupnju razvoja nego prije, nakon što su primili vlastiti život koji im je natrag dozračio Saturn. Plod te djelatnosti uvećava sposobnosti vlastitog bića. Posljedica toga je da nakon tako izvršene djelatnosti za njih nastaje nešto što je slično stanju čovjeka dok spava. Nakon razdoblja njihovog djelovanja s obzirom na Saturn slijede drukčija stanja u kojima oni u neku ruku žive u drugim svjetovima. Tada se njihova djelatnost odvraća od Saturna. Stoga u opisanom Saturnovom razvoju vidovito opažanje vidi jedno uzlazno i jedno silazno razdoblje. Uzlaženje traje do nastanka toplinskog stanja. S početkom igre svjetla počinje silazno razdoblje. A kada zatim ljudski fantomi, zahvaljujući "duhovima volje", zadobivaju oblik, tada se duhovna bića postupno povlače i razvoj Saturna zamire i kao takav nestaje. Započinje svojevrsno mirovanje. Pritom čovjekov zametak prelazi u svojevrsno rastvaranje; no, u tom stanju čovjek ne nestaje, to je stanje slično nekoj biljnoj sjemenki koja počiva u zemlji kako bi sazrela za rast nove biljke. Tako čovjekov zametak miruje u krilu svijeta do novog buđenja. A kada dođe vrijeme njegova buđenja, tada su u drugim okolnostima i opisana duhovna bića stekla sposobnosti kojima će dalje moći izgrađivati čovjekov zametak. "Duhovi mudrosti" su u svom eterskom tijelu stekli sposobnost da se ne predaju samo užitku zrcaljenja života kao na Saturnu; sada mogu iz sebe zračiti život i njime obdarivati druga bića. A i "duhovi pokreta" su tako uznapredovali da su postigli stupanj koji su na Saturnu imali "duhovi mudrosti". Njihov je najniži član tada bilo astralno tijelo. Sada imaju etersko, odnosno životno tijelo. Isto su tako u svom razvoju napredovala i druga duhovna bića. Sva ta duhovna bića mogu sada

drukčije djelovati na daljnji razvoj ljudskog zametka nego što su djelovala na Saturnu. Čovjekov se zametak, međutim, na kraju razvoja Saturna rastvorio. Da bi duhovna bića mogla nastaviti ondje gdje su prije zastala, čovjekov je zametak morao još jednom kratko ponoviti one stupnjeve kojima je prošao u vrijeme Saturnovog razvoja. To uočava nadosjetilno opažanje. Čovjekov zametak izlazi iz svoje skrovitosti te se počinje razvijati vlastitim snagama, a i onima koje su mu na Saturnu bile dane. Izlazi iz mraka kao biće volje, uzdiže svoje biće do privida života, duševnosti itd., uzdiže se sve do one mehaničke osobnosti koju je imao na kraju Saturnovog razvoja.

* * *

Drugi od navedenih velikih faza razvoja, "Stupanj Sunca", dovodi čovjekov razvoj na viši stupanj svijesti od onoga koji je postigao na Saturnu. U usporedbi s današnjom čovjekovom svijesti, ovo bi se Sunčevo stanje moglo nazvati "nesvjesnim". Ono je slično stanju u kojemu se danas čovjek nalazi u vrijeme sna bez snova. Moglo bi ga se također usporediti s nižim stanjem svijesti u kojemu danas drijema naš biljni svijet. Za nadosjetilno shvaćanje "nesvijest" ne postoji, postoje samo različiti stupnjevi svijesti. Sve je u svijetu svjesno. Za Sunčevog razvoja ljudsko biće postiže viši stupanj svijesti time što mu se učlanjuje etersko, odnosno životno tijelo. No, prije toga na opisani se način moraju ponoviti Saturnova stanja. To ponavljanje ima sasvim određeni smisao. Kada je, naime, isteklo vrijeme mirovanja o kojemu je u prethodnom izlaganju bilo govora, iz svjetskog sna pojavljuje se kao novo svjetobiće Sunce, tj. ono što je nekad prije bio Saturn. Time su se promijenile prilike u kojima se odvijao razvoj. Duhovna bića čija je djelatnost na Saturnu već opisana uzdigla su se na nove i više stupnjeve. Na novonastalom Suncu čovjekov

se zametak, međutim, najprije pojavio u onom obliku u kojem je bio na Saturnu. Različite razvojne faze koje je prošao na Saturnu morao je preraditi tako da ih uskladi s prilikama na Suncu. Stoga Sunčevo razdoblje započinje ponavljanjem Saturnovog razvoja, ali se prilagođava promijenjenim prilikama Sunčevog života. A kada se čovjekovo biće razvilo do toga da se stupanj razvoja postignut na Saturnu prilagodio okolnostima na Suncu, tada navedeni "duhovi mudrosti" počinju ustrujavati u fizičko tijelo etersko, odnosno životno tijelo. Viši stupanj koji čovjek na Suncu postiže može se karakterizirati time da se fizičko tijelo koje je na Saturnu postojalo tek kao zametak sada uzdiže na drugi stupanj svog usavršavanja, time postaje nositeljem eterskog, odnosno životnog tijela. A ovo etersko, odnosno životno tijelo postiže u vrijeme Sunčevog razvoja svoj prvi stupanj usavršavanja. A da bi drugi stupanj usavršavanja fizičkog tijela i prvi eterskog bio moguć, potrebno je još da u daljnji razvoj zahvate i druga slična duhovna bića kao što je to opisano za stupanj Saturna.

Dotad tamno Sunčevo biće počinje svijetliti kada ga "duhovi mudrosti" prožmu eterskim tijelom. Istodobno se u čovjekovu zametku zamjećuju prvi počeci unutarne pokretljivosti; započinje život. Ono što je za Saturn bilo opisano kao prividni život, postaje sada stvarnim životom. Ustrujavanje života traje neko izvjesno vrijeme. Nakon njegova isteka započinje za čovjeka važna promjena. On se, naime, počinje raščlanjivati u dva dijela. Dok su prije fizičko i životno tijelo usko povezani činili jedinstvo, sada se fizičko tijelo počinje odvajati kao poseban dio, ali ipak ostaje prožeto životnim tijelom. Sada, dakle, postoji dvočlano ljudsko biće. Jedan je dio životnim tijelom prerađeno fizičko tijelo, a drugi je samo životno tijelo. To se odvajanje događa u vrijeme jednog od razdoblja mirovanja Sunčevog života. U to se vrijeme ponovno gasi prije nastalo svjetlo. Do razdvajanja dolazi u

vrijeme jedne "svjetske noći". Ipak je ovo razdoblje mirovanja mnogo kraće od onog između Sunčevog i Saturnovog razvoja o kojemu je prije bilo govora. Nakon njezinog isteka "duhovi mudrosti" opet rade dalje na dvočlanom čovjekovom biću, kao što su prije radili na jednočlanom. Zatim započinju sa svojom djelatnošću duhovi pokreta. Vlastitim astralnim tijelom prožimaju čovjekovo životno tijelo. Time ono stječe sposobnost izvođenja izvjesnih kretanja u fizičkom tijelu. Ta se kretanja mogu usporediti s kolanjem sokova u današnjoj biljci.

Saturnovo se tijelo sastojalo od čiste toplinske supstancije. U vrijeme Sunčevog razvoja ta se toplinska supstancija zgusnula do stanja koje se može usporediti s današnjim stanjem plina ili pare. To je ono stanje koje možemo nazvati "zrakom". Prvi počeci takvog stanja uočavaju se pošto su "duhovi pokreta" započeli sa svojom djelatnošću. Nadosjetilnoj se svijesti pokazuje sljedeći prizor. Unutar toplinske supstancije pojavljuju se fine tvorevine a njih pravilno pokreću snage životnog tijela. Te tvorevine predstavljaju čovjekovo fizičko tijelo na odgovarajućem tadašnjem stupnju razvoja. One su u potpunosti prožete toplinom i obavijene toplinskim ovojem. U fizičkom smislu ovo se ljudsko biće može nazvati toplinskom tvorevinom u koju su učlanjene zračne tvorevine u pravilnom kretanju. Ako hoćemo ostati pri prethodno navedenoj usporedbi s današnjom biljkom, trebamo biti svjesni da nije riječ o današnjoj kompaktnoj biljnoj tvorevini nego o jednom zračnom ili plinovitom obličju* čije se kretanje može usporediti s kolanjem sokova u današnjim biljkama. Ovako opisani razvoj ide dalje. Nakon izvjesnog vremena ponovno nastaje razdoblje mirovanja, a nakon njegova isteka "duhovi pokreta"

* Nadosjetilnoj se svijesti plin ukazuje kao djelovanje svijetla koje se iz njega širi. Moglo bi se, dakle, govoriti i o svjetlosnim likovima koji se ukazuju duhovnom viđenju.

nastavljaju sa svojim djelovanjem sve dok se njihovoj djelatnosti ne pridruže "duhovi oblika". Njihovo se djelovanje sastoji od toga da prije stalno promjenjive plinovite tvorevine sada poprimaju trajne oblike. To se dogodilo pod utjecajem "duhova oblika" koji su svoje snage puštali da utječu i istječu iz čovjekova eterskog tijela. Plinovite su tvorevine prije, dok su na njih djelovali samo "duhovi pokreta", bile u neprekidnom pokretu i svoj su oblik mogle zadržati samo na trenutak. Sada, međutim, već poprimaju različite privremene oblike. Nakon izvjesnog vremena ponovno nastupa mirovanje, a zatim duhovi oblika ponovno nastavljaju sa svojim djelovanjem. A potom u Sunčevom razvoju nastaju sasvim nove prilike.

Time je, naime, postignuta točka u kojoj Sunčev razvoj doseže svoju sredinu. To je vrijeme u kojemu se duhovi osobnosti koji su na Saturnu postigli stupanj čovjeka uzdižu na viši stupanj savršenstva. Oni se izdižu iznad toga stupnja. Postižu svijest koju današnji čovjek naše Zemlje na prosječnom stupnju razvoja još nema. Takvu će svijest postići kada Zemlja - četvrti planetarni stupanj razvoja - postigne svoj cilj i kada prijeđe u sljedeće planetarno razdoblje. Tada čovjek oko sebe neće opažati samo ono što mu pružaju današnja fizička osjetila nego će u slikama moći promatrati unutarinja, duševna stanja onih bića koja ga okružuju. Razvit će slikovitu svijest, ali će pritom zadržati i punu samosvijest. U doživljavanju tih slika neće biti ničega snovitog i nejasnog, nego će čovjek opažati ono duševno, doduše u slikama, ali ipak tako da će te slike biti izraz stvarnosti kao sadašnje boje i zvukovi. Do takvog se gledanja čovjek danas može vinuti samo duhovnoznanstvenim školovanjem. O tom će školovanju biti govora u daljnjem tijeku ove knjige. "Duhovi osobnosti" postiču to gledanje kao normalni dar razvoja u sredini Sunčevog razdoblja. Upravo time postaju sposobni da u vrijeme Sunčevog razvoja utječu na novo oblikovano čovjekovo životno tijelo na sličan

način kao što su na Saturnu djelovali na njegovo fizički i tijelo. Kao što im je ondje toplina natrag zračila njihovu vlastitu osobnost, tako im sada plinovite tvorevine u sjaju svjetla natrag zrače slike njihove vidovite svijesti. Nadosjetilno gledaju što se događa na Suncu. A to gledanje nipošto nije obično promatranje. Kao da u slikama koje zrače sa Sunca djeluje snaga koju zemaljski čovjek doživljava kao ljubav. A ako točnije duševno pogledamo, otkrit ćemo uzrok te pojave. U svjetlo što ga Sunce zrači umiješala su svoju djelatnost uzvišena bića. To su prethodno spomenuti "duhovi ljubavi" (kršćanski: "serafini"). Oni odsad djeluju zajedno s duhovima osobnosti na čovjekovu eterskom, odnosno životnom tijelu. Zahvaljujući toj djelatnosti, napreduje na putu razvoja za jedan stupanj i samo životno tijelo. Stječe sposobnost ne samo da preobličuje plinovite tvorevine koje se u njemu nalaze nego da ih tako prerađuje da se počinju uočavati prvi znaci razmnažanja živog čovjeka. Iz oblikovanih plinovitih tvorevina u neku se ruku pojavljuju izlučine (kao isparivanje znoja) koje poprimaju oblike slične njihovim matičnim tvorevinama. Da bi se razvoj Sunca dalje karakterizirao, potrebno je ukazati na činjenicu svjetonastajanja, na činjenicu koja je od najvećeg značenja. Ona se sastoji od toga da u tijeku jedne epohe sva bića nipošto ne postižu cilj svog razvoja. Ima i takvih koja zaostaju na putu do tog cilja. I tako u vrijeme Saturnovog razvoja nisu svi "duhovi osobnosti" zaista postigli stupanj čovjeka koji im je ondje, kako je to prije rečeno, bio namijenjen. Isto tako nisu ni sva fizička ljudska tijela koja su nastala na Saturnu postigla stupanj zrelosti koji bi im omogućio da na Suncu postanu nositeljima samostalnog životnog tijela. Kao posljedica javljaju se na Suncu bića i tvorevine koje nisu prilagođene njegovim prilikama. U vrijeme razvoja Sunca moraju nadoknaditi što je propušteno na Saturnu. Stoga možemo u vrijeme razdoblja Sunca duhovno promatrati sljedeće. Kada duhovi mudrosti

počinju sa svojim ustrujavanjem životnog tijela, dolazi na neki način do zamućenja tijela Sunca. Prožimaju ga tvorevine koje zapravo još pripadaju Saturnu. To su toplinske tvorevine koje nisu u stanju na odgovarajući se način zgusnuti do stupnja zraka. A to su ljudska bića koja su zaostala na stupnju Saturna i ne mogu postati nositeljima pravilno izgrađenog životnog tijela. A to što je od Saturnove toplinske supstancije zaostalo, dijeli se na Suncu u dva dijela. Jedan dio, koji upijaju ljudska tijela, postaje odsad unutar čovjekova bića neka vrsta njegove niže prirode. Tako na Suncu čovjek prima u svoju tjelesnost nešto što zapravo odgovara stupnju Saturna. Kao što je saturnsko čovjekovo tijelo duhovima osobnosti omogućilo da se uzdignu na stupanj čovjeka, tako sada saturnsko čovjekovo tijelo na Suncu isto to omogućava duhovima ognja. Oni se uzdižu na stupanj čovjeka time što puštaju da njihove snage ulaze i izlaze iz saturnskog dijela čovjekova bića, kao što su to duhovi osobnosti činili na Saturnu. To se također događa sredinom Sunčevog razvoja. Tada je saturnski dio čovjekova bića dozrio do te mjere da uz njegovu pomoć duhovi ognja (arkandeli) mogu proći stupnjeve čovjeka. Drugi dio Saturnove toplinske supstancije odvaja se te postiže samostalno postojanje pokraj ljudskih bića Sunca i među njima. Taj dio čini, uz čovjekovo, još jedno drugo carstvo. To je carstvo koje na Suncu izgrađuje sasvim samostalno, ali samo fizičko tijelo kao toplinsko tijelo. Posljedica togaje da u potpunosti razvijeni "duhovi osobnosti" ne mogu na opisani način svoju djelatnost usmjeriti ni na kakvo samostalno životno tijelo. No, i na stupnju Saturna zaostali su neki "duhovi osobnosti" i ondje nisu postigli stupanj čovjeka. Između njih i osamostaljenog drugog Sunčevog carstva postoji privlačna veza. Na Suncu se spram zaostalih carstava moraju tako odnositi kao što su se njihovi uznapredovali drugovi već na Saturnu odnosili prema ljudskim bićima. I oni su ondje tek

imali razvijeno fizičko tijelo. Na Suncu, međutim, za takav rad zaostalih duhova osobnosti nije postojala mogućnost. Stoga se izdvajaju iz Sunčevog tijela tvoreći izvan njega samostalno nebesko tijelo. Ono se, dakle, izdvaja iz Sunca. Odatle zaostali "duhovi osobnosti" djeluju na opisana bića drugog Sunčevog carstva. Time su nastala dva nebeska tijela iz jednoga koje je prije bilo Saturn. Sada se u Sunčevoj okolini nalazi drugo nebesko tijelo, tijelo koje je na stanovit način novorođeni Saturn, zapravo novi Saturn. S tog se Saturna drugom Sunčevom carstvu udjeljuje karakter osobnosti. Stoga se unutar toga carstva nalaze bića koja na Suncu nemaju osobnosti. Ona, međutim, "duhovima osobnosti" s novog Saturna ipak zrcale osobnost tih duhova. Nadosjetilna svijest može na Suncu među ljudskim bićima uočiti toplinske snage koje utječu na pravilni razvoj Sunca. U njima treba vidjeti utjecaj opisanih duhova novog Saturna.

U vrijeme sredine Sunčevog razvoja u čovjekovu se biću treba uočiti raščlanjenost na fizičko tijelo i životno tijelo. U tome se ogledava djelatnost uznapređovalih "duhova osobnosti" u povezanosti s "duhovima ljubavi". S fizičkim je tijelom pomiješan dio zaostalog saturnskog obilježja. U njemu se odvija djelatnost "duhova ognja". U svemu ovome što "duhovi ognja" čine u zaostaloj saturnskoj prirodi treba vidjeti začetke današnjih osjetilnih organa zemaljskog čovjeka. Prethodno je rečeno kako su već na Saturnu u toplinskoj supstanciji "duhovi ognja" bili zaokupljeni izgrađivanjem zametaka osjetilnih organa. U onome što su "duhovi osobnosti" zajedno s "duhovima ljubavi" (sa serafinima) izvršili treba vidjeti prve začetke današnjeg sustava žlijezda. S ovim što je izloženo rad duhova osobnosti koji su prebivali na novom Saturnu, međutim, nije iscrpljen. Svoju djelatnost oni ne protežu samo na navedeno drugo Sunčevo carstvo nego uspostavljaju određenu vezu tog carstva i čovjekovih osjetila. Toplinske supstancije tog carstva utječu i

istječu iz zametaka čovjekovih osjetila. Time čovjek na Suncu postiže neku vrstu opažanja okolnog nižeg carstva. To je opažanje, dakako, sasvim prigušeno i sasvim primjereno nejasnoj svijesti Saturna o kojoj je prije bilo govora. A ona se u bitnom sastoji od različitih toplinskih djelovanja.

Sve što je ovdje rečeno za sredinu Sunčevog razvoja traje samo izvjesno vrijeme, a tada ponovno nastupa faza mirovanja. Nakon toga razvoj se na neko vrijeme nastavlja na isti način dalje sve do one točke razvoja kad je čovječje etersko tijelo tako sazrelo da je mogao započeti zajednički rad "sinova života" (anđela) i "duhova sklada" (kerubina). Nadosjetilnoj se svijesti unutar čovjekova bića očituje nešto što se može usporediti s utiscima okusa i što se prema van manifestira kao zvuk. Nešto slično rečeno je već za Saturnov razvoj. Ovdje na Suncu sve je kod čovjeka pounutrašnjeno i puno samostalnijeg života. "Sinovi života" postižu time onu prigušenu slikovitu svijest koju su "duhovi ognja" postigli na Saturnu. Pritom im pomažu "duhovi sklada" (kerubini). Duhovno gledaju što se sada događa unutar Sunčevog razvoja. Odriču se, međutim, svih plodova takvog gledanja, odriču se mudrosnih slika koje pritom nastaju, puštajući ih da poput predivnih čudesnih pojava ustrujavaju u snovitu svijest "sinova života". A ovi ugrađuju slike toga gledanja u čovjekovo etersko tijelo koje na taj način postiže sve više stupnjeve razvoja. Ponovno nastaje razdoblje mirovanja, ponovno se sve budi iz "svjetskog sna", a nakon određenog vremena takvog trajanja čovjekovo je biće dozrelo do toga da može pokrenuti vlastite snage. To su iste snage koje u zadnjem razdoblju Saturna posredovanjem "prijestolja" uviru u čovjekovo biće. U čovjekovu se biću razvija unutarnji život koji se može usporediti s unutarnjim opažajem mirisa. Prema van, u nebeski prostor to se čovjekovo biće očituje kao osobnost kojom, doduše, ne upravlja unutarnje Ja. Ono je manje-više poput biljke koja

djeluje kao osobnost. Rečeno je da se potkraj Saturnovog razvoja osobnost očituje na način sličan nekom stroju. A onako kako se i ondje razvio tek prvi zametak onoga što je i u današnjem čovjeku još u zametku, tj. "duhovni čovjek" (atma), tako se i sada razvija prvi zametak "životnog duha" (budhi). Nakon što se kroz izvjesno vrijeme sve ovo odigravalo, ponovno nastupa vrijeme mirovanja. Kao i u prijašnjim sličnim slučajevima, tako se i sada na neko vrijeme nastavlja čovjekova djelatnost. Tada nastupaju prilike u kojima dolazi do novog zahvata "duhova mudrosti". Tim zahvatom čovjekovo biće postaje sposobno da spram svoje okoline osjeća simpatiju i antipatiju. U svemu tome još nema pravoga osjećanja, nego je to tek nagovještaj. Jer, unutarinja se životna djelatnost koja bi se mogla označiti kao osjet mirisa očituje prema van kao neka vrsta primitivnog jezika. Ako čovjek unutarinje osjeti neki simpatičan miris ili okus, svjetlucanje itd. - on će se prema van očitovati zvukom. A na odgovarajući se način to događa i kod unutarinje antipatičnog opažaja. Svima ovdje opisanim zbivanjima čovjek, zapravo, postiže bitni i osnovni smisao razvoja na Suncu. S obzirom na razvoj Saturna, čovjek je sada postigao viši stupanj svijesti. To je svijest spavanja.

Nakon nekog vremena dolazi onaj trenutak u razvoju kada viša bića povezana s razvojem Sunca moraju prijeći u druge sfere kako bi preradila ono za što su radeći na čovjeku u samima sebi položila temelje. Nastupa veliko razdoblje mirovanja, kao što je bilo ono između razvoja Saturna i Sunca. Sve što se razvilo na Suncu prelazi u stanje koje se može usporediti sa stanjem biljke kada njezine snage rasta miruju u sjemenki. Kao što, međutim, te snage rasta u novoj biljci ponovno dolaze na svjetlo dana, tako i nakon razdoblja mirovanja iz svjetskoga krila izlazi ponovno sve ono što je na Suncu bilo život te započinje novo planetarno postojanje. Smisao takvog razdoblja mirovanja, razdoblje "svjetskog sna", moći ćemo

shvatiti ako barem samo jednom usmjerimo duhovni pogled na jednu od spomenutih vrsta bića, npr. na "duhove mudrosti". Oni na Saturnu još nisu bili tako razvijeni da bi ondje iz sebe uz mogli izažeti etersko tijelo. Doživljaji kroz koje su na Saturnu prošli pripremili su ih za to. Tek su u vrijeme mirovanja preobrazili u stvarnu sposobnost ono što je u njima bilo pripremljeno. Na Suncu su toliko razvijeni da mogu iz sebe zračiti život i čovjeka obdariti samostalnim životnim tijelom.

* * *

Nakon razdoblja mirovanja ponovno iz "svjetskog sna" dolazi najavu ono što je prije bilo Sunce. To znači da za duhovno zamjećivanje snaga postaje opet vidljivo ono što je u vrijeme mirovanja bilo iščeznulo. U novopojavljenome planetarnom biću koje se može nazvati "Mjesecom" (pritom se ono ne smije zamijeniti s onim jednim njegovim dijelom koji je danas zemaljski mjesec) pokazuje se nešto dvojako. Kao prvo, ono što se u vrijeme Sunca odvojilo kao "novi Saturn" sada se nalazi u novom planetarnom biću. Taj se Saturn u vrijeme mirovanja ponovno povezuje sa Suncem. Sve što je sadržavao prvi Saturn pojavljuje se sada kao jedna nebeska tvorevina. Kao drugo, u vremenu mirovanja, snage koje su uobličavale duhovni ovoj u skladu s planetom u sebe su upile na Suncu nastala ljudska životna tijela. U ovom se vremenu ne pojavljuju povezana s odgovarajućim fizičkim tijelima nego se pojavljuju odvojeno sama za sebe. Imaju, doduše, sve što je na Saturnu i Suncu u njima bilo izgrađeno, ali im nedostaje etersko, odnosno životno tijelo. Etersko tijelo čak ne mogu odmah u sebe primiti jer su fizička tijela u vrijeme mirovanja i sama prošla razvoj kojemu etersko tijelo nije još prilagođeno. Ono što se događa u početku Mjesečevog razvoja, da bi se ta prilagodba postigla, jest prije svega još jedno ponavljanje

Saturnovog razvoja. Fizički ljudski život ponavlja pritom stupnjeve razvoja Saturna, ali u sasvim izmijenjenim prilikama. Na Saturnu su u njemu djelovale samo snage toplinskog tijela, a sada su u njemu i snage zadobivenog plinovitog tijela. Ove se posljednje, međutim, ne pojavljuju odmah u početku Mjesečevog razvoja. Pritom izgleda kao da se ljudsko biće sastoji samo od toplinske supstancije, a da u njoj drijemaju plinovite snage. A zatim dolazi vrijeme kada se one tek počinju pojavljivati. I konačno, u posljednjoj fazi razvoja Saturna, čovjek već izgleda tako kao što je izgledao na Suncu kada je zadobio život. No, vidi se da je sav život ovdje još prividan život. Prvo nastaje razdoblje mirovanja slično kratkim stankama Sunčevog razvoja, zatim iznova počinje uviranje životnog tijela za koje je u međuvremenu fizičko tijelo bilo dozrelo. To se uviranje, kao i ponavljanje Saturna, opet odvija u tri faze koje treba međusobno razlikovati. U vrijeme drugog razdoblja čovjek je već toliko prilagođen novim Mjesečevim prilikama da "duhovi pokreta" stečene sposobnosti mogu pretvoriti u djelatnost, koja se sastoji u tome da oni iz vlastitog bića ulijevaju čovjeku astralno tijelo. Za taj su se posao pripremili u vrijeme razvoja Sunca, a u razdoblju mirovanja između Sunca i Mjeseca su ono što su pripremili pretvorili u navedenu sposobnost. To ulijevanje opet traje neko vrijeme, a zatim nastaje kraće vrijeme mirovanja. Nakon toga se ponovno nastavlja ulijevanje do trenutka kada svojom djelatnošću započinju "duhovi oblika". Time što "duhovi pokreta" ulijevaju čovjeku astralno tijelo, on zadobiva prva duševna svojstva. Procese koji su u vrijeme razvoja Sunca još bili biljne naravi i koji su se u njemu odvijali zato što je posjedovao životno tijelo, čovjek počinje povezivati s osjećanjem zadovoljstva i nezadovoljstva. Takva izmjenična unutarinja uzburkanost zadovoljstva i nezadovoljstva traje sve do zahvaćanja "duhova oblika". Zatim se ti nestalni osjećaji mijenjaju tako da

se u čovjeku pojavljuje nešto što se može shvatiti kao prvi trag želja i požuda. Biće teži za ponavljanjem onoga što mu je jednom pričinilo zadovoljstvo, a nastoji izbjeći antipatične utiske. No, kako "duhovi oblika" čovjeku nisu predali vlastito biće nego su samo svoje snage pustili da utječu i istječu iz njega, požude nemaju duševnost i samostalnost. Time upravljaju "duhovi oblika", dajući svemu tome instinktivno obilježje.

Na Saturnu je čovjekovo fizičko tijelo bilo toplinsko tijelo; na Suncu je došlo do zgušnjavanja do plinovitog stanja, odnosno do "zraka". Budući da u vrijeme razvoja Mjeseca uvire astralno, fizičko u danom trenutku postiže određeni stupanj zgusnuća te nastaje stanje koje se može usporediti s nekom današnjom tekućinom. To se stanje može označiti kao "voda". Time, međutim, nije mišljena naša današnja voda nego svi mogući tekući oblici postojanja. Čovjekovo fizičko tijelo postupno poprima oblik koji se u bitnome sastoji od tri elementa. Najgušći je neka vrsta "vodenog tijela" koje je protkano zračnim strujama, a sve zajedno prožima toplina.

No, ne postižu ni na stupnju Sunca sve tvorevine punu i primjerenu zrelost. I zato na Mjesecu ima tvorevina koje se nalaze tek na stupnju Saturna, a ima i takvih koje su postigle samo stupanj Sunca. Uz to pravilno razvijeno ljudsko carstvo postoje još i druga dva. Jedno se od njih sastoji od bića koja su zastala na stupnju Saturna te stoga imaju samo fizičko tijelo koje još ni na Mjesecu ne može biti nositeljem samostalnog životnog tijela. To je ono najniže Mjesečevo carstvo. Drugo carstvo sastoji se od bića koja su zastala na stupnju Sunca te nisu sazrela da na Mjesecu prime samostalno astralno tijelo. Ona tvore carstvo između navedenoga i pravilno razvijenoga ljudskog carstva. Događa se, međutim, još nešto: supstancije načinjene samo od toplinskih snaga i one načinjene samo od zračnih snaga prožimaju i ljudska bića, tako da ona na Mjesecu u sebi nose Saturnova i Sunčeva obilježja.

Na taj se način u ljudskoj prirodi pojavio svojevrsni rascjep. Nakon što su "duhovi oblika" započeli sa svojom djelatnošću, taj je rascjep u Mjesečevu razvoju izazvao nešto iznimno važno. U Mjesečevu se tijelu počinje pripremati rascjep. Počinje se odvajati jedan dio njegovih supstancija i bića. Iz jednog nebeskog tijela nastaju dva. Jedan je stanište viših bića koja su prije bila dublje povezana s onim jedinstvenim nebeskim tijelom. Drugi je dio, naprotiv, nastanjen s ljudskim bićima, s oba prethodno opisana niža carstva i s određenim višim bićima koja nisu prešla na ono prvo nebesko tijelo. Jedno od ovih nebeskih tijela koje je nastanjeno s višim bićima pojavljuje se kao nanovo rođeno ali profinjeno Sunce, drugo je ustvari novostvoreni "stari Mjesec", treće je planetarno utjelovljenje naše Zemlje koje slijedi nakon utjelovljenja Saturna i Sunca. Pri svome izlasku iz supstancija koje su nastale na Mjesecu novorođeno Sunce uzima samo "toplinu" i "zrak". Na onome što je preostalo kao Mjesec nalazi se, osim ovih dviju supstancija, još i vodeno stanje. Tim se razdvajanjem postiže da gušća Mjesečeva bića više ne mogu u razvoju sprečavati bića koja je privuklo ponovno uskrslo Sunce. Ona mogu nesmetano dalje napredovati u svom razvoju. Time postižu što veću snagu da bi izvana, sa svog Sunca mogla djelovati na Mjesečeva bića koja time također postižu nove mogućnosti razvoja. S njima su ostali povezani prije svega "duhovi oblika". Ta bića učvršćuju čovjekov svijet požuda i želja, što pomalo dolazi do izražaja u daljnjem zgušnjavanju njegovoga fizičkog tijela. Prijašnja samo vodenasta struktura tog tijela poprima gušći oblik i s tim u vezi zgušnjavaju se i zračne i toplinske tvorevine. Slični se procesi odvijaju i u oba niža carstva.

Posljedica odvajanja Mjesečevog tijela od Sunčevog je da se Mjesec odnosi spram Sunca onako kako se nekoć Saturnovo tijelo odnosilo prema cijelom okolnom razvoju svijeta. Saturnovo je tijelo stvoreno iz tijela

"duhova volje" (prijestolja). Od njegove supstancije je natrag u svjetski prostor zračilo sve što u okolini doživljavaju spomenuta duhovna bića. To se povratno zračenje, zahvaljujući sljedećim zbivanjima, pomalo probudilo do samostalnog života. Sav se razvoj temelji na tome da se iz života okoline najprije izdvoji samostalno biće, da se zatim izdvojenom biću zrcaljenjem utisne okolina i da se zatim to izdvojeno biće samostalno dalje razvija. Tako se i Mjesečevo tijelo izdvojilo iz Sunčevoga i natrag zračilo život Sunca. Da se ništa drugo nije dogodilo, govorili bismo o sljedećem procesu svijeta. Postojalo bi Sunčevo tijelo u kojemu bi tome tijelu prilagođena bića doživljavala toplinske i zračne elemente. Tome bi Sunčevom tijelu nasuprot stajalo takvo Mjesečevo tijelo u kojemu bi se sa životom topline, zraka i vode razvijala druga bića. Napredak od Sunčevog do Mjesečevog utjelovljenja sastojao bi se od toga da bi bićima Sunca Mjesečevo zbivanje jednostavno zrcalilo njihov vlastiti život, u čemu bi ona mogla uživati, ali što im u vrijeme Sunčevog utjelovljenja još nije bilo moguće. No, razvoj nije na tome stao. Dogodilo se nešto što je za sav daljnji razvoj bilo od najdubljeg značenja. Izvjesna bića koja su bila prilagođena Mjesečevu tijelu domogla su se elementa volje (naslijeđe "prijestolja") koji im je bio na raspolaganju i time su razvila vlastiti život koji se osamostaljuje s obzirom na život Sunca. Osim Mjesečevih doživljaja koji su podređeni samo utjecaju Sunca, nastaju samostalni doživljaji Mjeseca. To su stanja pobune i negodovanja protiv Sunčevih bića. U to su stanje gurnuta sva carstva koja su nastala na Suncu i Mjesecu, a ponajviše carstvo čovjekovih predaka. Na taj način Mjesec u sebi uključuje i duhovno i materijalno dvojaki život; jedan je usko povezan sa Sunčevim životom, drugi je od tog života "otpao" i kreće samostalnim putovima. To raščlanjenje u dvojaki život dolazi do izražaja u svim daljnjim procesima Mjesečeva utjelovljenja.

Ono što se u ovom razdoblju razvoja pokazuje nadosjetilnoj svijesti može se okarakterizirati sljedećim slikama. Čitava osnovna masa Mjeseca sazdana je od polužive supstancije koja se nalazi nekad u sporom, a nekad u živahnom kretanju. To još nije mineralna masa u smislu kamenja i zemlje na kojoj se kreće današnji čovjek. Moglo bi se govoriti o biljno-mineralnom carstvu. Treba zamisliti da se čitavo osnovno tijelo Mjeseca sastojalo od te biljno-mineralne supstancije, kao što se danas Zemlja sastoji od kamenja, oranica itd. Kao što danas izdizanjem nastaju stijene, tako se u masi Mjeseca talože tvrdi dijelovi koji se mogu usporediti s drvenastim ili rožnatim tvorevinama. I kao što se sada biljke izdižu iz mineralnog tla, tako je Mjesečevo tlo bilo prekrivo i prožeto drugim carstvom, sastojeći se od svojevršnih biljaka-životinja. Njihova je supstancija bila mekanija nego osnovna masa, a bila je u sebi i pokretljivija. Poput nekog žilavog mora, to se carstvo protezalo jedno preko drugoga. A samog se čovjeka može označiti kao životinja-čovjek. U njegovoj su se prirodi nalazili sastavni dijelovi onih drugih dvaju carstava. Njegovo je biće, međutim, bilo potpuno prožeto takvim životnim i astralnim tijelom na koja su djelovale snage viših bića s odijeljenog Sunca. To je oplemenilo njegov lik. I dok su mu "duhovi oblika" dali oblik koji je bio prilagođen Mjesecu, Sunčevi su ga duhovi učinili bićem koje nadržava taj život i koje je imalo moć da sa snagama koju su mu ta bića darovala oplemeni vlastitu prirodu te da sve što je srodno s nižim carstvima podigne na viši stupanj.

Duhovno gledano, procesi koji ovdje dolaze u obzir mogu se opisati na sljedeći način. Čovjekovog su pretka oplemenila bića koja su bila otpala od Sunca. To se oplemenjivanje protegnulo prije svega na sve što se moglo doživjeti u vodenom elementu. Na taj su element duhovi Sunca, vladari toplinskog i zračnog elementa, imali slab utjecaj. Posljedica se za čovjekovog

pretka sastojala od toga da su se u njegovoj organizaciji pojavile dvije vrste bića: jedan je dio te organizacije bio potpuno prožet djelovanjem Sunčevih bića. U drugome su djelovala otpala Mjesečeva bića. Stoga je taj drugi dio bio samostalniji od prvoga. U prvom su mogla nastati samo ona stanja svijesti u kojima su živjela Sunčeva bića; u ovom drugom živjela je takva svijest svijeta koja je bila svojstvena stanju Saturna, samo što je sada bila na višem stupnju. Čovjekov je predak time sebi izgledao kao "odsluka svijeta", a njegov se "Sunčev dio" osjećao samo kao "odsluka Sunca". Ta su se dva bića u ljudskoj prirodi na izvjestan način sukobila. A utjecajem Sunčevih bića ta se borba izjednačila tako da je materijalna organizacija koja omogućuje samostalnu svijest svijeta oslabjela i zadobila obilježje prolaznosti. Povremeno je trebalo taj dio organizacije isključiti. U vrijeme a i poslije isključenja čovjekov je predak bio biće ovisno samo o Sunčevom utjecaju. Njegova je svijest postajala nesamostalnijom; on je u njoj živio potpuno predan Sunčevom životu. Zatim se ponovno obnovio samostalni dio Mjeseca. Taj se proces nakon izvjesnog vremena stalno ponavlja. Tako je čovjekov predak na Mjesecu živio u izmjeničnim stanjima jasnije i prigušenije svijesti, a ta su stanja bila popraćena promjenom njegovog bića u materijalnom smislu. Od vremena do vremena odlagao je svoje Mjesečevo tijelo da bi ga poslije zatim ponovno uzeo.

Fizički gledano, u navedenim se carstvima Mjeseca vidi velika raznolikost. Mineralne biljke, biljke-životinje i životinje-ljudi čine različite skupine. To postaje razumljivo ako se ima na umu da se zaostajanjem tvorevina na svakom stupnju razvoja utjelovljuju oblici u najrazličitijim kvalitetama. Postoje tvorevine koje imaju još početna svojstva Saturna, zatim svojstva srednjeg razdoblja tog nebeskog tijela i ona koja imaju svojstva njegovog kraja. Isto se to odnosi i na sve stupnjeve razvoja Sunca.

I kao što zaostaju tvorevine povezane s nebeskim tijelom koje se dalje razvija, tako je to i slučaj s izvjesnim bićima koja su povezana s tim razvojem. Napredovanjem razvoja do Mjeseca nastao je čitav niz stupnjeva takvih bića. Tada postoje "duhovi osobnosti" koji na Suncu još uvijek nisu postigli svoj stupanj čovjeka; postoje, međutim, i takvi koji su to nadoknadili. I među "duhovima ognja" koji su na Suncu trebali postati čovjekom postoji stanoviti broj onih zaostalih. Kao što su se u vrijeme Sunčevog razvoja neki zaostali "duhovi osobnosti" izdvojili od Sunčevog tijela i učinili Saturn zasebnim nebeskim tijelom, tako su se u tijeku Mjesečevog razvoja opisana bića povukla na izdvojena nebeska tijela. Dosad je bilo govora tek o diobi Sunca i Mjeseca, ali izdvajaju se iz spomenutih razloga i druga nebeska tijela iz Mjeseca koji se pojavio nakon velike stanke između Sunca i Mjeseca. Nakon izvjesnog vremena postoji čitav sustav nebeskih tijela među kojima, što je lako vidljivo, najnaprednijim treba smatrati novo Sunce. A isto se takva privlačnost, kao što je opisano u razvoju Sunca, između zaostalog carstva Saturna i duhova osobnosti na novom Saturnu stvara i između svakog takvog pojedinog nebeskog tijela i odgovarajućeg Mjesečevog bića. Vodilo bi nas predaleko kad bismo do u pojedinosti pratili sva novonastala nebeska tijela. Mora biti dovoljno to da je iznesen razlog zašto se iz jedinstvenog nebeskog tijela, koje se u početku razvoja čovječanstva pojavljuje kao Saturn, postupno izdvojio čitav niz nebeskih tijela.

Nakon što su se na Mjesecu uključili "duhovi oblika", razvoj se na neko vrijeme nastavlja na opisani način. Nakon tog vremena nastupa novo mirovanje. U to vrijeme ostaju grublji dijelovi triju Mjesečevih carstava u svojevrsnom stanju mirovanja; finiji dijelovi, tj. ljudska astralna tijela odvajaju se, međutim, od tih grubljih tvorevina. Ona dolaze u stanje u kojemu više snage uzvišenih Sunčevih bića mogu osobito snažno

na njih djelovati. Nakon razdoblja mirovanja ta tijela sada prožimaju one dijelove čovjekovog bića koji se sastoje od grubljih supstancija. Time što su u vrijeme mirovanja - u slobodnom stanju - primilajake snage, mogu te grublje supstancije učiniti zrelima i dovesti do toga da nakon stanovitog vremena prime utjecaje pravilno razvijenih "duhova osobnosti" i "duhova ognja".

Ti su se "duhovi osobnosti" u međuvremenu uzdignuli do stupnja "inspirativne svijesti". Oni sada mogu ne samo - kao što je to prije bilo kod slikovite svijesti - opažati u slikama unutrašnja stanja drugih bića nego u jednom unutaršnjem, duhovnom, ozvučenom govoru opažati i samu unutrašnjost tih bića. "Duhovi ognja" su se, međutim, uzdignuli do svijesti koju su "duhovi osobnosti" imali na Suncu. Obje su vrste duhova time mogle zahvatiti u čovjekov život. "Duhovi osobnosti" djeluju na astralno tijelo, "duhovi ognja" na etersko tijelo tog ljudskog bića. Astralno tijelo time zadobiva obilježje osobnosti. Sada u sebi ne doživljava samo radost i bol nego ih povezuje sa sobom. Ne postiže još potpunu Ja-svijest koja bi sebi rekla "ja sam ovdje"; ali osjeća da je nošen i zaštićen drugim bićima svoje okoline. Uzdižući pogled prema njima, može sebi reći: Ta me moja okolina drži na životu. - "Duhovi ognja" djeluju sada na etersko tijelo. Pod njihovim utjecajem pokret snaga u tom tijelu postaje sve više i više unutarnja životna djelatnost. Ono što ovdje nastaje nalazi svoj fizički izraz u kretanju sokova i u pojavi rasta. Plinovite su se supstancije zgusnule do tekućih; može se govoriti o nekoj vrsti ishrane time što se izvana primljene supstancije u nutrini mijenjaju i prerađuju. Zamislimo li nešto što bi činilo sredinu između današnje ishrane i disanja, dobili bismo predodžbu o tome što se u tom smislu tada događalo. Čovjek je uzimao hranjive tvari iz carstva životinje-biljke. Te životinje-biljke treba zamisliti tako kao da lebdeći plivaju ili da su lagano

prirasle za svoju okolinu kao neke današnje životinje za dno u vodi ili da žive u zraku. No, taj element nije ni voda ni zrak u sadašnjem smislu nego nešto između toga, nešto poput guste pare u kojoj se najrazličitije otopljene supstancije lelujaju u najrazličitijim smjerovima. Životinje-biljke se pojavljuju samo kao zgusnuti, pravilni oblici tog istog elementa, a fizički se često jedva i razlikuju od svoje okoline. Uz proces disanja postoji i proces ishrane. On se ne odvija kao na Zemlji nego je to usisavanje i zračenje topline. Nadosjetilnom promatranju izgleda kao da se prilikom tih procesa organi otvaraju i ponovno zatvaraju i da kroz njih uvire i izvire topla struja, a isto tako i zračne i vodene supstancije. A budući da čovjekovo biće na ovom stupnju svoga razvoja već ima astralno tijelo, to su disanje i ishrana popraćeni svojevrsnom ugodom kada izvana prima tvari koje pospješuju njegovu izgradnju. Pri ulasku štetnih tvari ili sama njihova blizina izaziva osjećaj nelagode. Kao što je na opisani način u vrijeme razvoja Mjeseca proces disanja bio blizak procesu ishrane, tako je i proces predočavanja bio blizak procesu razmnožavanja. Od stvari i bića u okolini Mjesečevog čovjeka nije djelovao nikakav neposredan utjecaj na bilo koja osjetila. Stvaranje predodžbi odvijalo se tako da je prisutnost takvih stvari i bića u prigušenoj, mukloj svijesti pobuđivala slike. Te su slike bile u mnogo prisnijoj vezi s pravom prirodom okoline nego što je to današnje osjetilno opažanje koje u bojama, tonovima, mirisima itd. pokazuje samo vanjsku stranu bića. Da bismo imali jasniji pojam o svijesti Mjesečevih ljudi, zamislimo ih uronjene u prije opisanu okolinu ispunjenu parom. U toj se pari odvijaju najrazličitiji procesi. Spajaju se stvari, supstancije se razdvajaju jedna od druge. Neki se dijelovi zgušnjavaju, drugi se razrjeđuju. Sve se zbiva tako da to ljudska bića neposredno ne čuju i ne vide, ali u ljudskoj svijesti izaziva slike. Te se slike mogu usporediti sa sadašnjom snovitom svijesti. To

je slično kao kad neki predmet padne na tlo, a čovjek u snu ne opaža stvarni događaj nego bilo kakvu sliku, čini mu se, na primjer, kao da je čuo pucanj. No, slike Mjesečeve svijesti nisu tako proizvoljne kao takve slike snova; one, doduše, jesu simboli, nisu odslika, ali odgovaraju vanjskim zbivanjima. S određenim vanjskim zbivanjem pojavljuje se i sasvim određena slika. Mjesečev čovjek je time u mogućnosti da svoje ponašanje uskladi s tim slikama, kao što to današnji čovjek čini s obzirom na svoje opažaje. Treba, međutim, imati na umu da je ponašanje izazvano opažajima proizvoljno, dok djelovanje izazvano utjecajem navedenih slika proizlazi iz nekog nesvjesnog poriva. Ta slikovita svijest nije nipošto takva da čini vidljivima samo vanjske fizičke procese nego ona s pomoću slika predočava djelatnost i vladanje duhovnih bića koja stoje iza fizičkih pojava. Tako u onome što se odnosi na carstvo životinja-biljaka postaju vidljivi "duhovi osobnosti"; iza i u mineralno-biljnim bićima prisutni su "duhovi ognja"; a bića koja čovjek zamišlja bez ikakve veze s nečim fizičkim i koja vidi kao etersko-duševna obličja doživljava kao "sinove života". Ako predodžbe Mjesečeve svijesti i nisu bile odslika nego samo simbol vanjskog svijeta, ipak su, međutim, imale mnogo važniji utjecaj na čovjekovu nutrinu negoli današnje čovjekove predodžbe zadobivene opažajem. One su pokretale čitavu čovjekovu nutrinu i poticale je na djelatnost, oblikujući tako unutarnje procese. Bile su to prave oblikotvorne snage. Čovjekovo biće postalo je onakvim kakvim su ga učinile te oblikotvorne snage. Postalo je u neku ruku odslika svojih procesa svijesti.

Što je razvoj na ovakav način dalje napredovao, to je više čovjekovo biće doživljavalo duboku promjenu. Moć proizašla iz tih slika svijesti nakon nekog vremena više nije mogla obuhvatiti čovjekovu tjelesnost. Ona se dijeli u dva dijela, u dvije prirode. Nastaju takvi organi koji su pod utjecajem oblikujućih snaga

slikovite svijesti i koji su u navedenom smislu u velikoj mjeri odslika predodžbenog života. Drugi organi ne podliježu takvim utjecajima. Čovjek je jednim dijelom svoga bića prekrut i previše određen drugim zakonima a da bi se ravnao prema takvim slikama svijesti. One izmiču čovjekovu biću, ali dospijevaju pod utjecaj nečeg drugog, pod utjecaj samih, uzvišenih Sunčevih bića. Tom stupnju razvoja prethodi, međutim, razdoblje mirovanja. Za njegova trajanja "duhovi Sunca" skupljaju snagu da bi u sasvim novim uvjetima djelovali na Mjesečeva bića. Nakon tog razdoblja mirovanja čovjekovo se biće jasno razdvojilo u dvije prirode. Jedna izmiče samostalnom djelovanju slikovite svijesti; poprima određeniji oblik i dolazi pod utjecaj snaga koje, doduše, potječu od Mjesečevog tijela, ali koje u njemu nastaju tek pod utjecajem Sunčevih bića. Taj se dio čovjekovog bića sve više suživljava sa životom što ga potiče Sunce. Drugi se dio poput neke glave izdiže iz prvoga dijela. On je u sebi pokretan, plastičan i postaje izrazom i nositeljem čovjekova prigušenog života svijesti. Ipak su oba ta dijela usko međusobno povezana; jedno drugom šalju svoje sokove; njihovi se dijelovi međusobno isprepliću.

Znatniji je sklad postignut time što je tijekom vremena u kojemu se sve ovo događalo postignut također takav odnos između Sunca i Mjeseca koji je bio u skladu sa smjerom tog razvoja. Već je prije (strana 146 u knjizi) naznačeno kako su napredna bića tijekom razvoja iz sveopće svjetske mase izdvojila svoja nebeska tijela. Zrače iz sebe snage po kojima se stvari raščlanjuju. Sunce i Mjesec međusobno su se razdvojili na način koji je bio potreban da bi nastala podesna staništa za pojedina bića. To određivanje stvari i snaga sa strane duha ide još i mnogo dalje. Sama bića uvjetuju određena kretanja nebeskih tijela, njihovo određeno kretanje jednoga oko drugog. Time ta tijela dospijevaju u različite međusobne položaje. A kada se promijeni mjesto, položaj jednog nebeskog tijela spram

drugog, mijenja se i međusobno djelovanje njihovih odgovarajućih bića. Tako se to dogodilo sa Suncem i Mjesecom. Zbog nastalog kretanja Mjeseca oko Sunca ljudska bića dolaze naizmjenice nekad više u područje Sunčevog djelovanja, a nekad se toga utjecaja oslobađaju i bivaju više upućena na same sebe. Kretanje je posljedica opisanog "otpadanja" izvjesnih Mjesečevih bića i uspostavljanja ravnoteže zbog borbe koja je time nastala. To je kretanje samo fizički izraz duhovnih odnosa snaga nastalih tim otpadanjem. Posljedica kretanja jednog tijela oko drugog dolazi do izražaja u tome da u bićima koja nastanjuju nebeska tijela nastaju takva promjenjiva stanja svijesti. Može se govoriti o tome da Mjesec svoj život izmjenično izlaže i ponovno odvraća od Sunca. Postoji jedno Sunčevo i jedno planetarno razdoblje. U ovom posljednjem Mjesečeva se bića razvijaju na onoj strani Mjeseca koja je okrenuta od Sunca. Za Mjesec je osim kretanja nebeskih tijela važno, doduše, još i nešto drugo. Nadosjetilna svijest koja gleda unatrag, naime, vidi kako se u sasvim pravilnim vremenskim razmacima sama Mjesečeva bića kreću oko svog nebeskog tijela. I tako u određenim razdobljima traže mjesta u kojima se mogu predati Sunčevom utjecaju; u drugim pak razdobljima traže mjesta gdje nisu izložena tome utjecaju i na taj se način upućuju na same sebe.

Da bi slika o tim događajima bila potpunija, treba osim toga imati na umu da u tom razdoblju "sinovi života" postižu stupanj čovjeka. Čovjek na Mjesecu za opažanje još ne može upotrijebiti svoja osjetila koja su u zametku bila nastala već na Saturnu. No, ta osjetila postaju na stupnju Mjeseca sredstvom "sinova života". Oni se njima služe da bi mogli opažati. Ta osjetila koja pripadaju čovjekovu fizičkom tijelu dolaze na taj način u promjenjiv odnos spram "sinova života" koji ne samo da se njima služe nego ih i usavršavaju.

Kao što je rečeno, zbog promjenjivog odnosa spram Sunca dolazi i u samom čovjekovu biću do promjene

njegovih životnih uvjeta. Stvari se odvijaju tako da je čovjekovo biće svaki put kad padne pod utjecaj Sunca više predano njegovu životu i njegovim pojavama negoli samome sebi. Osjeća kako se u Suncu očituje veličina i uzvišenost svemira i upija ih. Na Mjesec djeluju uzvišena bića koja prebivaju na Suncu. A Mjesec djeluje na čovjekovo biće. To se djelovanje, međutim, ne proteže na čitavog čovjeka, nego prije svega na one dijelove koji su se oslobodili utjecaja vlastitih slika svijesti. Fizičko i životno tijelo postižu određenu veličinu i oblik, ali procesi svijesti nazaduju. Kada se čovjek svojim životom odvraća od Sunca, tada je zaokupljen vlastitom prirodom. Sada započinje unutarnja djelatnost astralnoga tijela. Vanjski lik, međutim, postaje neugledniji i manje uobličen. I tako u vrijeme Mjesečevog razvoja postoje dva karakteristična i izrazito različita stanja svijesti koja se međusobno izmjenjuju. Stanje svijesti u vrijeme Sunca je prigušenije, dok se ono jasnije javlja u vrijeme kada je život više upućen na samoga sebe. Prvo je stanje, doduše, prigušenije, ali je zato nesebičnije; čovjek pritom živi u većoj predanosti vanjskome svijetu, prema svemiru koji se zrcali u Suncu. To je promjena starija svijesti koja se može usporediti s izmjenom stanja budnosti i sna današnjeg čovjeka, kao i s njegovim životom između rođenja i smrti s jedne strane te s oduhovljenijim stanjem između smrti i novog rođenja s druge strane. Buđenje na Mjesecu u vrijeme kada razdoblje Sunca pomalo prestaje moglo bi se okarakterizirati kao sredina između buđenja današnjeg čovjeka svakog jutra i njegova rođenja. Isto tako postupno pomračenje svijesti koje nastaje prilikom približavanja Sunčevog razdoblja slično stanju između usnivanja i umiranja. Na starome Mjesecu još nije postojala takva svijest o rođenju i smrti kako je to svojstveno današnjem čovjeku. Živeći svojevrsnim životom Sunca, čovjek se predavao užitku tog življenja. Nije živio svojim životom, živio je više duhovno. Moguće

je samo približno i usporedbom opisati ono što je čovjek doživljavao u takvim vremenima. Osjećao je kako u njega uviru i u njemu pulsiraju djelotvorne snage svemira. Sudoživljavajući sklad svemira, osjećao se kao opijen. Tada kao da je njegovo astralno tijelo bilo oslobođeno fizičkog tijela. S njim je iz fizičkog tijela izašao i jedan dio životnog tijela. A to biće koje se sastojalo od astralnog i životnog tijela bilo je kao neki fini i čudesni glazbeni instrument na čijim su strunama odzvanjale misterije svemira. A po harmonijama svemira nastajali su oni dijelovi čovjeka na koje je svijest imala samo neznatan utjecaj. U tim su harmonijama djelovala Sunčeva bića. Pojedini dio zadobio je svoje oblike zahvaljujući duhovnim zvucima svijeta. A pritom razlika između onog jasnijeg stanja svijesti i stanja prigušene svijesti nije bila tako oštra kao razlika između stanja budnosti i sna bez snova kod današnjeg čovjeka. Slikovita svijest nije, doduše, tako jasna kao današnja budna svijest, ali nije ni ona druga svijest bila tako prigušena kao današnji san bez snova. I tako je čovjekovo biće imalo prigušenu sliku o igri harmonija u svom fizičkom tijelu i u onom dijelu eterskoga koji je ostao povezan s fizičkim tijelom. U vremenu kada Sunce za čovjeka na neki način nije sjalo, na mjesto harmonija u svijest bi došle slikovite predodžbe. Tada bi osobito živnuli oni dijelovi fizičkog i eterskog tijela koji su se nalazili neposredno pod utjecajem svijesti. A drugi su čovjekovi dijelovi na koje sada nisu djelovale oblikotvorne Sunčeve snage, naprotiv, prolazili procesima stvrdnjavanja i isušivanja. A kad bi zatim ponovno nadošlo vrijeme Sunca, tada bi stara tijela propadala; ona bi otpadala od čovjeka i kao iz groba svoje stare tjelesnosti uzdignuo bi se iz nutrine, iako neugledan, novooblikovani čovjek. Došlo je do obnove životnih procesa. Pod djelovanjem Sunčevih bića i njihovih harmonija stvara se opet novo, savršenije tijelo, a potom se opisani proces ponavlja. A čovjek bi tu obnovu doživljavao kao zaodijevanje

novom haljinom. Njegova jezgra nije samo prošla kroz pravo rođenje ili smrt; to je samo bio prijelaz iz duhovne zvukovne svijesti, u kojoj je ona bila predana vanjskom svijetu, u svijest u kojoj je više bila okrenuta nutrini. Odbacio je staro tijelo. Staro je tijelo postalo neupotrebljivo, ono se odlaže i obnavlja. To je ono što je točnije opisano kao svojevrsno razmnožavanje i o kojem je bilo rečeno da je blisko čovjekovu predodžbenom životu. Čovjek je s obzirom na stanovite dijelove fizičkoga i eterskoga tijela oblikovao sebi jednako biće. No, od roditelja ne nastaju potpuno različiti potomci već roditeljska jezgra prelazi na potomke. Potomak ne stvara novo biće nego stvara samoga sebe u novom liku. Mjesečev čovjek doživljava mijenu svijesti. S približavanjem razdoblja Sunca postaju njegove slikovite predodžbe sve mutnije i mutnije. Ispunja ga blažena predanost, a u njegovoj mirnoj nutrini odzvanjaju harmonije svijeta. Prema kraju tog razdoblja oživljavaju slike u astralnome tijelu, ono počinje osjećati i doživljavati sebe. Čovjek doživljava nešto poput buđenja iz blaženstva i mira u koje je bio utonuo u vrijeme Sunčevog razdoblja. Pritom se, međutim, javlja još jedan važan doživljaj. Time što slike svijesti postaju jasnije, čovjekovo se biće osjeća kao obavljeno oblakom koji se na njega spustio poput nekog bića iz svemira. To biće osjeća kao nešto sebi blisko, kao dopunu vlastite prirode. Osjeća ga kao ono što mu daruje bitak, osjeća ga kao svoje Ja. To je biće jedan od "sinova života". Čovjek spram njega otprilike osjeća: "U njemu sam živio i onda kada sam u vrijeme Sunca bio predan veličanstvenosti svemira; samo što mi tada nije bio vidljiv; sada mi, međutim, postaje vidljiv". A to je onaj "sin života" iz kojega izvire snaga za djelatnost koju čovjek u vremenu kad nema Sunca izvodi na vlastitoj tjelesnosti. A zatim, kada se ponovno približi vrijeme Sunca, čovjek osjeća kao da i sâm postaje jedno sa "sinom života". Iako ga ne vidi, osjeća se ipak s njim usko povezan.

Odnos spram "sinova života" bio je takav da nije svaki pojedini čovjek imao svog "sina života" nego se čitava skupina ljudi osjećala pripadnom takvom jednom biću. Na Mjesecu su ljudi živjeli podijeljeni u skupine gdje bi svaka pojedina skupina u takvom jednom "sinu života" osjećala zajedničko "grupno Ja". Razlika među skupinama očitovala se time što su eterska tijela pojedine skupine imala posebne oblike. Budući da su se fizička tijela oblikovala prema eterskim tijelima, razlike eterskih tijela upisivale su se u fizička, pa se različite ljudske skupine pojavljuju u isto toliko vrsta ljudi. Kada bi "sinovi života" spustili pogled na pripadne im skupine ljudi, vidjeli bi sebe u neku ruku u pojedinim ljudskim bićima umnogostručeno. U tome su osjećali vlastito sebstvo. Zrcalili su se u ljudskim bićima. To je u ono vrijeme također bila zadaća ljudskih osjetila. Već je rečeno da osjetila tadajoš nisu opažala predmete, ali su zrcalila bit "sinova života". Ono što su sinovi života tim zrcaljenjem opažali davalo im je "Ja-svijest". A ono što je zrcaljenjem potaknuto u čovjekovu astralnom tijelu, to su slike prigušene, mutne Mjesečeve svijesti. Međusobni odnos "sinova života" i čovjeka stvorio je u fizičkome tijelu začetke živčanog sustava. Živci su u neku ruku nastavci osjetila koja se protežu prema unutrašnjosti čovjekovog tijela.

Iz izloženog je vidljivo kako tri vrste duhova - "duhovi osobnosti", "duhovi ognja" i "sinovi života" - djeluju na čovjeka. Ako uzmemo u obzir glavno razdoblje Mjesečevog razvoja, za srednje razdoblje možemo reći: "duhovi osobnosti" usađuju čovjekovom astralnom tijelu samostalnost, obilježje osobnosti. Toj činjenici treba pripisati da je čovjek u vremenima kada mu Sunce nije sjalo bio usmjeren prema svojoj nutrini i da je sâm sebe mogao oblikovati. "Duhovi ognja" rade na eterskom tijelu ako etersko tijelo ima sposobnost samostalnog oblikovanja čovjekova bića. Tim se oblikovanjem čovjek svaki put nakon obnavljanja tijela

osjeća istim bićem. "Duhovi ognja" prenose eterskom tijelu svojevrсну sposobnost sjećanja. "Sinovi života" djeluju na fizičko tijelo tako da ono može postati izrazom osamostaljenog astralnog tijela. Oni, dakle, omogućuju da to fizičko tijelo bude fiziognomička odslika vlastitoga astralnog tijela. Naprotiv, u fizička i eterska tijela, ako su se ona u Sunčevim razdobljima razvijala neovisno o samostalnom astralnom tijelu, zahvaćaju viša duhovna bića, osobito duhovi oblika i duhovi pokreta. Oni na opisani način djeluju sa Sunca.

U takvim okolnostima dozrijeva čovjekovo biće, da bi postupno u sebi razvilo klicu "duha-samog" na sličan način kao što je u drugoj polovici Saturnovog razdoblja razvilo klicu "duhovnog čovjeka", a na Suncu klicu "životnog duha". Time se na Mjesecu mijenjaju sve prilike. Zahvaljujući nizu preobrazbi i obnova, ljudska su bića postala sve plemenitija i finija; ona su, međutim, zadobila i na snazi. Stoga se i slikovita svijest sve više zadržavala u Sunčevim razdobljima. Na taj način ima utjecaj na oblikovanje fizičkog i eterskog tijela koje je prije u potpunosti bilo djelo "Sunčevih bića". Ono što se dogodilo na Mjesecu uz pomoć ljudskih bića i duhova koji su s njima bili povezani postajalo je sve sličnije onome što je prije bilo uvjetovalo Sunce sa svojim višim bićima. Zbog toga su Sunčeva bića sve više i više svoje snage mogla koristiti za vlastiti razvoj. Time je Mjesec dozrio da se nakon izvjesnog vremena ponovno sjedini sa Suncem. Duhovno gledano, ti se događaji vide na sljedeći način. Sunčevi su duhovi pomalo prevladali otpale "Mjesečeve duhove" koji se sada njima moraju prilagoditi tako da, pokoravajući im se, svoju djelatnost usklađuju s djelatnošću Sunčevih bića. To se ustvari zbilo tek nakon dugih epoha u kojima su Mjesečeva razdoblja postajala sve kraća i kraća, a Sunčeva sve dulja i dulja. Sada ponovno slijedi razvoj kada su Sunce i Mjesec jedno nebesko tijelo. Tada je čovjekovo fizičko tijelo postalo sasvim eterično. Kada se kaže da je fizičko

tijelo postalo eterično, ne smijemo zamišljati da se za takva stanja više ne može govoriti o fizičkom tijelu. Što je u vrijeme Saturna, Sunca i Mjeseca stvoreno kao fizičko tijelo, to i dalje postoji. Bitno je da ono fizičko ne prepoznamo samo ondje gdje se ono očituje izvanjski - fizički. Fizičko može postojati i tako da prema van zadrži oblik eterskog, pa čak i astralnog. Vanjsku pojavnost treba razlikovati od unutarnje zakonitosti. Fizičko se može eterizirati i astralizirati, ali pritom u sebi zadržati fizičku zakonitost. To je slučaj kada je na Mjesecu fizičko čovjekovo tijelo postiglo izvjesni stupanj svog savršenstva. Ono zadobiva eteričnost. Ako se, međutim, nadosjetilna svijest koja to može pratiti usmjeri na takvu eteričnost tijela, onda joj se ona ne pojavljuje prožeta zakonima eterskoga, nego onima fizičkog. Tada je fizičko primljeno u etersko, da bi u njemu kao u majčinom krilu mirovalo i bilo njegovano. Poslije se opet javlja u fizičkom obliku, ali najednom višem stupnju. Da su Mjesečeva ljudska bića zadržala svoje fizičko tijelo u grubom fizičkom obliku, Mjesec se nikad ne bi bio mogao sjediniti sa Suncem. Primitkom eterskog oblika fizičko tijelo postaje sličnije eterskom i time se može bolje prožeti s onim dijelovima eterskog i astralnog tijela koji su se u sunčanim razdobljima Mjesečevog razvoja morali iz njega izdvojiti. Čovjek koji je u vrijeme podjele Sunca i Mjeseca izgledao poput nekog dvostrukog bića sada ponovno postaje jedinstveno biće. Fizičko postaje duševnije, a i duševno se više povezuje s fizičkim. Na tog jedinstvenog čovjeka mogu Sunčevi duhovi, u čije je neposredno područje on sada došao, djelovati izvana sasvim drukčije nego prije. Čovjek se nalazi u pretežno duševno-duhovnoj okolini, tako da sada "duhovi mudrosti" mogu razviti svoju iznimno važnu djelatnost. Oni mu udahnuju mudrost. Dušu mu ispunjavaju mudročću. Čovjek time postaje na neki način samostalnom dušom. Utjecaju tih uzvišenih bića pridolazi i utjecaj "duhova pokreta". Oni prije svega

djeluju na astralno tijelo, tako da to tijelo razvija dušom prožetu djelatnost i mudročću ispunjeno životno tijelo. Mudročću ispunjeno etersko tijelo prvi je začetak onoga što je u prethodnom odlomku za današnjeg čovjeka bilo opisano kao duša razuma, dok je astralno tijelo, potaknuto "duhovima pokreta", začetak duše osjeta. Budući da sve to kod čovjeka nastaje pri stanju povišene samosvijesti, to su začeci duše razuma i duše osjeta izraz "duha-samog". Ne treba potpasti zabludi da je u tom razdoblju duh-sâm već nešto posebno uz dušu razuma i dušu osjeta. One su samo izraz "duha-samog" koji je izraz njihova višeg jedinstva i njihova sklada.

Od osobitog je značenja da u to vrijeme na opisani način zahvaćaju "duhovi mudrosti". Oni to, naime, ne rade samo s obzirom na čovjekovo biće nego i za druga carstva koja su se na Mjesecu bila razvila. Pri ponovnom sjedinjenju Sunca i Mjeseca ta se niža carstva uključuju u Sunčevo carstvo. Sve što je u njima bilo fizičko eterizira se. U Suncu se sada nalaze mineralne biljke i biljke-životinje isto tako kao i čovjekovo biće. No, ta druga bića ostaju pod utjecajem svojih zakonitosti. Osjećaju se zbog toga strancima u svojoj okolini. Pojavljuju se sa svojim obilježjima koja vrlo malo odgovaraju njihovoj okolini. Budući da su eterizirana, to se i na njih proteže utjecaj "duhova mudrosti". Sve ono što je na Sunce došlo s Mjeseca sada se prožima sa snagama "duhova mudrosti". Stoga se ono što unutar tog razvojnog razdoblja nastaje od Sunca i Mjeseca može nazvati "kozmosom mudrosti". A kada se nakon razdoblja mirovanja naša Zemlja pojavi kao potomak ovog "kozmosa mudrosti", tada se sva bića koja iz Mjesečevih zametaka nanovo zaživljavaju na Zemlji pojavljuju prožeta i ispunjena mudročću. Ovdje na vidjelo dolazi razlog zašto zemaljski čovjek promatrajući stvari oko sebe u njima nailazi na mudrost. Čovjek se može diviti mudrosti na

koju nailazi u listu svake biljke, u kosti svake životinje i svakog čovjeka, u čudesnoj građi mozga i srca. Ako je čovjeku potrebna mudrost da bi razumio pojave, ako iz njih, dakle, crpi mudrost, to znači da se mudrost u njima i nalazi. Kolikogod se čovjek trudio mudrim predodžbama proniknuti u pojave svijeta, on ne bi mogao pronaći mudrost kada se ona u njima već ne bi nalazila. Tko misli da ustvari nije već otprije bila položena mudrost, smije također misliti da može uzimati vodu iz čaše u koju ona već prije nije bila ulivena. Zemlja je, kako će se vidjeti u tijeku knjige, novonastali "stari Mjesec". Ona je mudro oblikovana zato što su je u opisanom razdoblju svojim snagama proželi "duhovi mudrosti".

Shvatljivo je da ovaj opis sadrži samo izvjesne prolazne oblike razvoja odnosa na Mjesecu. U nizu činjenica neke je stvari u prikazivanju trebalo na neki način utvrditi i istaknuti. Ovaj način prikazivanja donosi, doduše, samo pojedinačne slike i može izgledati kao da u prikazivanju razvoja nedostaje mreža čvrsto određenih pojmova. U vezi s takvom primjedbom trebalo bi imati na umu da je opis sasvim namjerno dan u malobrojnim oštro ocrtanim pojmovima. Ovdje nije toliko bitno iznošenje spekulativnih pojmova i idejnih konstrukcija, već stvaranje predodžbe o onome što se ukazuje duhovnom oku kada je nadosjetilno gledanje usmjereno na ove činjenice. A Mjesečev se razvoj uopće ne može prikazati u tako oštrim i određenim konturama kao što je to svojstveno zemaljskom opažanju. Za Mjesečevo razdoblje svojstveni su promjenjivi, nestalni utisci s kolebljivim i pokretljivim slikama s različitim međustanjima. Treba, osim toga, uzeti u obzir da je riječ o razvoju koji je trajao kroz duga vremenska razdoblja i da se u opisivanju tog razvoja mogu zadržati samo izvjesne, trenutačne slike.

Vrhunac Mjesečevog razdoblja postignut je kada je čovjekovu biću usađeno astralno tijelo koje ga je

dovelo tako daleko u razvoju daje njegovo fizičko tijelo "sinovima života" dalo mogućnost da postignu svoj stupanj čovjeka. Tada je i čovjek postigao sve ono što njemu samom i njegovoj duševnosti može to razdoblje dati za njegov napredak. Ono što slijedi drugu polovicu razvoja Mjeseca moglo bi se stoga nazvati prestajanjem Mjesečevog razvoja. Vidi se, međutim, da se s obzirom na čovjekovu okolinu, a i za njega samog upravo u to vrijeme događa nešto vrlo važno. Sunčevom i Mjesečevom tijelu biva usađena mudrost. Vidjeli smo da su u fazi prestajanja toga razvoja položene klice duše razuma i duše osjeta. No, tek će u vrijeme Zemlje uslijediti njihov razvoj, kao i razvoj duše svijesti, a s time i rođenje čovjekovog Ja, čovjekove slobodne samosvijesti. Na stupnju Mjeseca se duša razuma i duša osjeta uopće još ne javljaju kao izraz čovjeka samog nego kao sredstva čovjekovom biću pripadnih "sinova života". Kad bismo htjeli opisati osjećaj koji je čovjek u tom smislu na Mjesecu imao, morali bismo reći daje čovjek osjećao ovako: "U meni i po meni živi 'sin života'; s pomoću mene gleda Mjesečevu okolinu, u meni razmišlja o stvarima i bićima te okoline". Mjesečev se čovjek osjeća kao natkriljen "sinom života" i doživljava sebe kao oruđe toga višeg bića. U vrijeme razdvojenosti Sunca i Mjeseca čovjek je prilikom odvratanja od Sunca osjećao veću samostalnost; pritom je, međutim, također osjećao kao da mu njegovo Ja, koje je u Sunčevim razdobljima bilo iščeznulo iz slikovite svijesti, tada postaje vidljivo. Pri onome što je moguće okarakterizirati kao promjene stanja svijesti Mjesečev je čovjek osjećao: "Moje Ja u vrijeme Sunca nestaje u višim regijama, odlazeći uzvišenim bićima, a javlja se opet s nestankom Sunca s kojim se i ja spuštam u dublje svjetove".

Onom pravom razdoblju Mjesečevog razvoja prethodilo je vrijeme pripreme. Na izvjestan se način ponovio razvoj Saturna i Sunca. Nakon ponovnog sjedinjenja Sunca i Mjeseca mogu se isto tako u

vremenu kad prestaje Mjesečev razvoj razlikovati dva razdoblja. U tom se vremenu pojavljuju čak izvjesni stupnjevi fizičkog zgušnjavanja. Duhovno-duševna stanja Sunca i Mjeseca izmjenjuju se s fizičkim stanjima. U takvim fizičkim razdobljima pojavljuju se ljudska bića, a i ona nižih carstava, tako kao da u krutim, nesamostalnim likovima unaprijed pokazuju ono što će postati poslije, ali u samostalnijem, slobodnijem obliku u vrijeme Zemlje. U Mjesečevu se razvoju može, dakle, govoriti o dvama pripremnim razdobljima i još o drugim dvama u vrijeme njegova jenjavanja. Takva se razdoblja mogu nazvati "kružnim tokovima". U onome što slijedi nakon dvaju pripremnih razdoblja i onima koji prethode svršetku, dakle u vrijeme razdvajanja Mjeseca, mogu se također razlikovati tri razdoblja. Srednje je razdoblje kada "sinovi života" postižu stupanj čovjeka. Njemu prethodi vrijeme u kojemu se sve usredotočuje na taj glavni događaj; zatim slijedi još jedno razdoblje koje se može opisati kao uživljavanje i priprema za novo stvaranje. Na taj se način srednji dio Mjesečevog razdoblja opet dijeli na tri dijela, što s dva priprema i dva završna iznosi sedam Mjesečevih kružnih tokova. Može se, dakle, reći da se čitav Mjesečev razvoj odvija u sedam kružnih tokova između kojih se nalaze stanja mirovanja. Sunčeva se bića na Mjesecu pomalo povlače i prestaju djelovati. Za njih počinje vrijeme koje izvana gledano djeluje kao njihovo mirovanje, dok na samom Mjesecu još traje živahna, samostalna djelatnost. I tako se djelatno razdoblje jednih bića često proteže u razdoblje mirovanja drugih. Uzevši to u obzir, može se govoriti o ritmičkom porastu i padu snaga u kružnim tokovima. Slična se razdoblja mogu zamijetiti i unutar sedam navedenih Mjesečevih kružnih tokova. Čitav Mjesečev razvoj možemo nazvati velikim kružnim tokom, odnosno planetarnim tokom; zatim onih sedam manjih razdoblja unutar njega "malim" kružnim tokovima, a njihove dijelove pak još "manjim" kružnim

tokovima. To raščlanjivanje u sedam puta sedam dijelova zamjetljivo je već i za Sunčevo razdoblje, a naznačeno i za razdoblje Saturna. Treba, međutim, uzeti u obzir da su granice između pojedinih dijelova već kod Sunca, a još više kod Saturna nejasne. Te granice postaju svejasnije što se razvoj više približava razdoblju Zemlje.

* * *

Nakon završetka ukratko izloženog Mjesečevog razvoja sve snage i sva bića prelaze u duhovniji oblik postojanja. On se nalazi na sasvim drukčijem stupnju negoli onaj Mjesečev, a isto tako bit će drukčiji i onaj koji će uslijediti u vrijeme razvoja Zemlje. Biće koje bi imalo tako visoko razvijenu spoznaju da bi moglo opažati sve pojedinosti Mjesečevog i Zemljinog razvoja ne bi zbog toga moralo biti u stanju vidjeti što se događalo između ova dva razdoblja. Za njega bi u neku ruku na kraju Mjesečevog vremena bića i snage nestajale u ništavilu, da bi se nakon završetka ovog međuvremena opet pojavila iz polumraka svjetskog krila. Samo biće s još mnogo višim sposobnostima moglo bi pratiti duhovne činjenice koje su se u međuvremenu događale.

Nakon završetka međuvremena nastupaju s novim sposobnostima ona bića koja su sudjelovala u razvoju Saturna, Sunca i Mjeseca. Bića viša od čovjeka, zahvaljujući svojoj prethodnoj djelatnosti, stekla su sposobnost unapređivanja čovjekovog razvoja tako da je on u razdoblju nakon Mjeseca, na Zemlji, mogao razviti za stupanj višu svijest od slikovite svijesti koja mu je bila svojstvena u razdoblju Mjeseca. No, čovjeka je trebalo tek pripremiti da bi primio ono što mu je trebalo biti dano. U vrijeme razvoja Saturna, Sunca i Mjeseca u svoje je biće učlanio fizičko, životno i astralno tijelo. No, ti su dijelovi njegovog bića imali samo one sposobnosti i snage koje su omogućavale slikovitu

svijest; nedostaju im još organi i oblik kojima bi mogli opažati svijet vanjskih, osjetilnih predmeta, kao što to odgovara stupnju Zemlje. Kao što nova biljka može razviti samo ono što već postoji u klici i što potječe od prethodne biljke, tako se početkom novog stupnja razvoja ona tri člana čovjekove prirode pojavljuju s takvim oblicima i organima koji omogućuju samorazvoj slikovite svijesti. Oni se trebaju tek pripremiti da bi uz mogli razviti viši stupanj svijesti. Za to su potrebna tri predstupnja. Na prvom se stupnju fizičko tijelo uzdiže tako da postaje sposobno promijeniti oblik tako da bi moglo postati podlogom predmetne svijesti. To je predstupanj Zemaljskog razvoja koji možemo označiti kao ponavljanje razdoblja Saturna na jednom višem stupnju. Kao na Saturnu, i u ovom razdoblju viša bića rade samo na fizičkom tijelu. Kada je ono u dovoljnoj mjeri napredovalo, tada sva ova bića moraju ponovno prijeći u viši oblik bitka prije negoli uzmogne napredovati i životno tijelo. Fizičko se tijelo mora isto tako i preraditi kako bi kod svog daljnjeg razvoja moglo primiti savršenije oblikovano životno tijelo. Nakon međuvremena koje je bilo posvećeno jednom višem obliku postojanja dolazi do svojevrsnog ponavljanja Sunčevog razvoja na višem stupnju kako bi se izgradilo životno tijelo. A nakon ponovnog međuvremena, ponavljanjem Mjesečevog razvoja, događa se nešto slično i za astralno tijelo.

Usmjerimo sada pozornost na prilike razvoja nakon završetka treće od navedenih faza ponavljanja. Sva su se bića i snage ponovno oduhovili. U vrijeme te oduhovljenosti bića i snage vinuli su se u više svjetove. Najniži svijet u kojemu se u vrijeme te oduhovljenosti još nešto može zapažati isti je onaj svijet u kojemu današnji čovjek prebiva između smrti i novog rođenja. To su područja duhovne zemlje. Zatim se ponovno pomalo spuštaju u niže svjetove. Prije negoli započne zemaljski razvoj, one su se toliko spustile da se njihove najniže objave očituju u astralnom, odnosno duševnom svijetu.

Sve što od čovjeka postoji u tome razdoblju još ima svoj astralni oblik. Posebnu pozornost trebalo bi usmjeriti na razumijevanje toga čovjekovog stanja, tj. da on u sebi sadrži fizičko tijelo, životno tijelo i astralno tijelo, ali da i fizičko i životno tijelo ne postoje u fizičkom i eterskom nego u astralnom obliku. Ono što fizičko tijelo čini fizičkim nije fizički oblik nego činjenica da ono, iako mu je svojstven astralni oblik, ipak u sebi nosi fizičke zakone. Fizičko je tijelo biće s fizičkim zakonitostima u duševnom obliku. Slično je tomu i životno tijelo.

Na ovom stupnju razvoja pred duhovnim se okom Zemlja ukazuje kao nebesko tijelo koje je u potpunosti duša i duh, u kojemu se, dakle, i fizičke i žive snage još pojavljuju duševno. U tome je nebeskom tijelu u osnovi sadržano sve što će se poslije preobraziti u stvorenja fizičke Zemlje. A to biće svijetli; njegovo svjetlo, međutim, još nije takvo da bi ga fizičke oči mogle zamijetiti, čak i kada bi postojale. Ono svijetli samo duševnim svjetlom za otvorene oči vidioca.

U tom se biću događa nešto što se može nazvati zgušnjavanjem. Posljedica tog zgušnjavanja jest da se nakon nekog vremena usred duše javlja takav plameni oblik kakav je bio Saturn u svom najgušćem stanju. Taj je plameni oblik protkan djelatnostima različitih bića koja sudjeluju u razvoju. To što se ovdje može vidjeti jest poput nekog izranjanja i uranjanja u vatrenu zemaljsku kuglu, a potječe od zajedničkog djelovanja tih bića i tog nebeskog tijela. Vatrena kugla Zemlje nije ravnomjerna supstancija nego je dušom i duhom prožet organizam. Ona bića koja su određena da na Zemlji postanu ljudi u današnjem obliku sada još uopće ne uranjaju u to vatreno tijelo. Oni se još gotovo posve zadržavaju u nezugusnutoj okolini. Još su u krilu viših duhovnih bića. Na tom stupnju dodiruju vatrenu Zemlju samo jednom točkom svoga duševnog oblika, a to utječe tako da toplina zgušnjava jedan dio njihove astralne forme. Time se u njima pali

zemaljski život. Većim dijelom svoga bića pripadaju, dakle, još duševno-duhovnim svjetovima; a samo ih dodir sa zemaljskom vatrom okružuje životnom toplinom. Kad bi o tim ljudima htjeli stvoriti osjetilno-nadosjetilnu sliku s obzirom na početak fizičko-zemaljskog vremena, morali bismo zamisliti duševni oblik jajeta koje se zadržava u okružju Zemlje i koje na svojoj donjoj površini ima čašicu poput žira. A čašica se sastoji samo od topline ili vatre. Posljedica obavijenosti toplinom nije samo ta da se u čovjeku budi život nego se istodobno javlja i promjena u astralnom tijelu. U njemu nastaje prvi začetak onoga što će poslije postati dušom osjeta. Stoga se može reći da se čovjek na ovom stupnju svog postojanja sastoji od duše osjeta, astralnog tijela, životnog tijela i vatrom istkanog fizičkog tijela. U astralnom se čovjekovu tijelu uzdižu i spuštaju duhovna bića koja imaju udjela u čovjekovu životu. Dušom osjeta čovjek se osjeća vezan za Zemljino tijelo. U tom mu je vremenu pretežno svojstvena slikovita svijest u kojoj mu se objavljuju duhovna bića u čijem se krilu nalazi; i samo poput neke točke se unutar te svijesti javlja osjećaj vlastitog tijela. Iz duhovnog svijeta gleda na zemaljski posjed i pritom osjeća: "To je tvoje". Zgušnjavanje Zemlje neprekidno napreduje i time opisano čovjekovo raščlanjivanje postaje sve uočljivije. Počevši od određenog trenutka razvoja, Zemlja se toliko zgusnula da je samo još jedan njezin dio vatren. Drugi dio je preuzeo oblik koji se može nazvati "plinom" ili "zrakom". Sada i čovjek doživljava promjenu jer na njega ne djeluje samo toplina Zemlje nego se u njegovo vatreno tijelo učlanjuje i zračni element. I kao što je toplina u njemu probudila život, tako zrak koji ga okružuje pobuđuje u njemu nešto što bi se moglo nazvati (duhovnim) zvukom. Njegovo životno tijelo počinje zvučati. Istodobno se od astralnog tijela odvaja jedan dio koji je prvi začetak nastajuće duše razuma. Da bismo si mogli predočiti što se u ovo vrijeme događa

u ljudskoj duši, treba imati na umu da su u zračno-vatrenom tijelu Zemlje ritmički djelovala bića viša od ljudi. U vatrenoj Zemlji su prije svega za čovjeka važni "duhovi osobnosti". Kada je toplina Zemlje potaknula čovjeka na život, tada njegova duša osjeta sebi kaže: to su "duhovi osobnosti". Isto se tako u zračnom tijelu Zemlje objavljuju ona bića koja su u smislu kršćanske ezoterike u ovom tekstu nazvana "arkandjelima". Ono što čovjek, kada je okružen zrakom, u sebi osjeća kao zvuk, djelatnost je tih bića. Duša razuma sebi pritom govori: "To su 'arkandeli'". Čovjekovi opažaji na ovom stupnju, zahvaljujući njegovoj povezanosti sa Zemljom, nisu još zbroj fizičkih predmeta nego on živi u osjećaju topline i zvuka koji se prema njemu uzdižu. U tim opažajima topline i zvuka osjeća "duhove osobnosti" i "arkandele". On ta bića, doduše, ne može neposredno opažati, nego ih doživljava zastrte velom topline i zvuka. I dok se duša s jedne strane otvara zemaljskim opažajima, u njoj se još uvijek povremeno javljaju slike viših bića u čijem se krilu osjeća zaštićenim.

Razvoj Zemlje teče dalje. Taj daljnji razvoj Zemlje očituje se u zgušnjavanju. Zemljinom tijelu sada pridolazi vodena supstancija tako da se ona sastoji od tri dijela, tj. od vatrene, zračne i vodene dijela. No, prije toga se događa nešto važno. Od vatrene-zračne Zemlje odvaja se jedno samostalno nebesko tijelo koje u svojem daljnjem razvoju postaje današnjim Suncem. Prethodno su Zemlja i Sunce bili jedinstveno tijelo. Nakon izdvajanja Sunca Zemlja je u početku još imala sve što postoji u i na današnjem Mjesecu. Sunce se odvojilo zato što viša bića zbog vlastitog razvoja, a i zbog njihove zadaće na Zemlji nisu više mogla podnositi materiju koja se bila zgusnula do stupnja vode. Iz zajedničke Zemljine mase izdvajaju samo njima potrebne tvari te se ta viša bića povlače iz nje da bi sebi na Suncu stvorila novo stanište. Sada djeluju na Zemlju izvana, sa Sunca. Čovjek, međutim, treba za svoj daljnji razvoj takvo stanište gdje će se tvari moći i dalje zgušnjavati.

S povezivanjem vodene supstancije sa Zemljinim tijelom događa se i nova čovjekova preobrazba. Sada ga više ne prožima samo vatra, ne okružuje ga samo zrak nego se u njegovo fizičko tijelo učlanjuje i vodena supstancija. Istodobno se mijenja i njegov eterski dio koji čovjek sada opaža kao neko fino svjetlosno tijelo. Prije je čovjek osjećao kako mu odozdo sa Zemlje pristižu tople struje; osjećao je kako mu putem zvukova prilazi zrak, a sada njegovo vatreno-zračno tijelo prožima i vodeni element čije uviranje i izviranje iz tijela čovjek vidi kao jačanje i slabljenje svjetla. No, ujedno je i u duši došlo do promjene. Začecima duše osjeta i duše razuma pridošao je i začetak duše svijesti. U vodenom su elementu djelatni "anđeli", oni ujedno pobuđuju i svjetlo. Čovjeku se čini kao da mu se pojavljuju u svjetlosti. Određena viša bića koja su se prije nalazila na Zemlji sada na nju djeluju sa Sunca. Time se na Zemlji mijenjaju svi utjecaji. Čovjek prikovan za Zemlju više ne bi u sebi mogao osjećati djelovanje Sunčevih bića kad bi mu duša bila neprekidno usmjerena prema Zemlji od koje potječe njegovo fizičko tijelo. Sada se mijenja stanje čovjekove svijesti. Sunčeva bića odvajaju u određenim vremenima čovjekovu dušu od fizičkog tijela tako da sada čovjek izmjenično u određenim vremenima boravi sasvim duševno u krilu Sunčevih bića, dok za drugih vremena dolazi u stanje kada je povezan s tijelom i prima utjecaje Zemlje. Kada je u fizičkome tijelu, tada se prema njemu uzdižu toplinske struje. Oko njega se širi zvuk zračnih masa; u njega uviru i izvire vode. Kada je čovjek izvan tijela, tada mu dušu prožimaju slike viših bića u čijem krilu prebiva. U ovom vremenu svog razvoja Zemlja proživljava dva različita razdoblja. U jednome Zemlja smije ljudske duše obavijati svojim stupstancijama i zaodijevati ih tijelom; u drugome se duše od njih udaljavaju, a ostaju joj samo tijela. Ona se s čovjekovim bićem nalazi u stanju sna. Može se sasvim opravdano govoriti o tome da u ovom vremenu

pradavne prošlosti Zemlja proživljava jedno dnevno i jedno noćno doba. (Fizički-prostorno ovo dolazi do izražaja u tome što se zbog uzajamnog djelovanja Sunčevih i zemaljskih bića Zemlja u odnosu prema Suncu počinje kretati. Time se uspostavlja prije opisana mijena između dana i noći. Dnevno je doba kada je Zemljina površina na kojoj se čovjek razvija okrenuta Suncu; a noćno doba, vrijeme kada čovjek živi posve duševnim životom, je onda kada je ta Zemljina površina okrenuta od Sunca. Ne treba, doduše, misliti da je u onim pradavnim vremenima kretanje Zemlje oko Sunca već bilo slično ovom današnjem. Okolnosti su bile sasvim drukčije. Važno je, međutim, ovdje naslutiti kako je kretanje nebeskih tijela posljedica međusobnih odnosa duhovnih bića koja nastavaju ta nebeska tijela. Duševni uzroci dovode nebeska tijela u takve položaje i takva kretanja kako bi se duhovna stanja mogla očitovati u fizičkim.)

Kada bi se pogled bio usmjerio na Zemlju u vrijeme njezine noći, vidjelo bi se njezino tijelo slično lešu jer se ona većim dijelom sastoji od raspadnutih ljudskih tijela čije se duše nalaze u drukčijem obliku postojanja. Propadaju raščlanjene, vodene i zračne tvorevine od kojih su bila načinjena ljudska tijela, rastvaraju se u preostaloj masi Zemlje. Preostaje samo onaj dio ljudskog tijela koji je nastao uzajamnim djelovanjem vatre i ljudske duše od početka Zemljinog razvoja i koji zatim postaje sve krući poput neke vanjski neupadljive klice. To što je ovdje rečeno o dnevnom i noćnom vremenu ne smijemo zamisliti da je previše nalik današnjim zemaljskim prilikama. Kada početkom dana Zemlja ponovno dođe pod neposredni utjecaj Sunca, tada ljudske duše dolaze u područje fizičkog života. Dodirujući one navedene klice potiču ih na bujanje te one poprimaju oblik koji je odslika čovjekova duševnog bića. To što se sada događa između ljudske duše i tjelesne klice slični svojevrsnoj nježnoj oplodnji. Ovako utjelovljene duše opet počinju privlačiti zračne

i vodene mase i utkivati ih u svoja tijela. To raščlanjeno tijelo izlučuje zrak i usisava ga, što je prvi početak kasnijeg procesa disanja. Isto tako tijelo prima i otpušta vodu: prvobitni oblik procesa ishrane. To se, međutim, još ne vidi kao vanjski proces. Duša ostvaruje svojevršno vanjsko opažanje samo kod opisanog načina oplodnje. Dodirujući klicu koju Zemlja daje, duša nejasno osjeća svoje fizičko buđenje. Ona osjeća nešto što bi se otprilike moglo izraziti riječima: "To je moj lik". Za cijelo vrijeme njezine povezanosti s fizičkim tijelom duša ima osjećaj koji bi se mogao nazvati buđenjem Ja-osjećaja. Primanje zraka duša osjeća još sasvim kao duševno-duhovnim zbivanje, osjeća ga još slikovito. Ono se pokazuje u obliku jačanja i slabljenja zvučnih slika koje raščlanjujućoj klici daruju oblike. Duša se posvuda osjeća okružena zvukovima i osjeća kako sebi tim zvučnim snagama oblikuje tijelo. Time na tadašnjem stupnju nastaju ljudski likovi koje današnja svijest ne može zamjećivati u vanjskom svijetu. Poprimaju profinjene biljne i cvjetne u sebi pokretljive oblike, stoga izgledaju poput treptavih cvjetova. Za svog zemaljskog vremena čovjek je proživljavao blaženi osjećaj stvaranja takvih oblika. Primanje vodenih dijelova duša doživljava kao jačanje snaga, kao unutarne osnaženje. Izvanjski to djeluje kao rast čovjekova fizičkog tijela. Slabljenjem neposrednog Sunčevog utjecaja ljudska duša gubi snagu za upravljanje tim procesima te oni malo-pomalo prestaju. Ostaju samo oni dijelovi koji opisanu klicu potiču na sazrijevanje. Čovjek, međutim, napušta svoje tijelo te se vraća u duhovno postojanje. (Budući da se svi dijelovi zemaljskog tijela ne mogu upotrijebiti za izgradnju ljudskih tijela, ne treba misliti da se u noćno doba Zemlja sastoji samo od raspadajućih leševa i klica koje očekuju buđenje. Sve je to sadržano u drugim tvorevinama koje nastaju iz Zemljinih supstancija. Poslije će biti riječi o daljnjem tijeku tog zbivanja.)

Proces zgušnjavanja zemaljskih tvari se, međutim, nastavlja. Vodenom elementu pridružuje se i kruti koji bismo mogli nazvati "zemljani element". A tada počinje, u vrijeme svog zemaljskog života, i čovjek ugrađivati u svoje tijelo zemljani element. Čim započne to ugrađivanje, snage koje je duša sa sobom donijela iz vremena kada je bila slobodna od tijela, više nemaju istu moć kao prije. Prije je duša oblikovala tijela od vatrene, zračne i vodene elementa po uzoru na zvukove koji su je oblikovali i svjetlosnih slika koje su je obigravale. S obzirom na krutost ljudskog lika, duša to više ne može. Sada u oblikovanje zahvaćaju druge moći. U onome što od čovjeka preostaje kada duša napusti tijelo ne vidi se samo klica koju duša pri svakom svom povratku u život nanovo oživljava, nego nešto što u samome sebi nosi snagu tog oživljavanja. Duša pri svom odlasku ne ostavlja na Zemlji samo svoju odsliku nego ona u tu odsliku unosi i dio svoje oživljavajuće snage. Pri ponovnom dolasku na Zemlju ona više ne može sama probuditi odsliku u novi život nego se oživljavanje mora dogoditi u samoj odslici. Duhovna bića koja djeluju sa Sunca na Zemlju zadobivaju u čovjekovom tijelu životvornu snagu i onda kada čovjek nije na Zemlji. Duša prilikom utjelovljenja ne osjeća samo zvukove i svjetlosne slike koje je okružuju i u kojima osjeća sebi nadređena bića nego usvajanjem zemljanog elementa osjeća i utjecaj onih još viših bića koja imaju svoje stanište na Suncu. Prije se čovjek osjećao pripadnim duhovno-duševnim bićima s kojima je bio povezan dok je bio slobodan od tijela. Njegovo se Ja još nalazilo u njihovom krilu. Sada mu je to Ja isto tako u vrijeme fizičkog utjelovljenja prilazilo kao što mu je prilazilo i sve ono drugo što ga je tada okruživalo. Na Zemlji su se sada nalazile samostalne odslike duševno-duhovnog čovjekovog bića. U usporedbi s današnjim čovjekovim tijelom, to su bile tvorevine koje su se sastojale od finih tvari. Zemljani dijelovi u njih su ulazili samo u najrazrjeđenijem

stanju. Otprilike tako kao što današnji čovjek njuhom osjeća fino raspršene tvari nekog predmeta. Ljudska su tijela bila poput sjena. Budući da su se ljudi rasprostranili po cijeloj Zemlji, bili su ovisni o njezinim utjecajima, a oni su na različitim njezinim dijelovima bili različiti. I dok su prije tjelesni oblici bili usklađeni s dušom koja ih je oživljavala, pa su stoga bili uglavnom jednaki diljem cijele Zemlje, sada se ljudski oblici počinju međusobno razlikovati. To je priprema za ono što će se poslije pojaviti kao različitost između pojedinih rasa. S osamostaljenjem tjelesnog čovjeka donekle se prekinula prijašnja uska veza između zemaljskog čovjeka i duhovno-duševnog svijeta. Kada bi duša napuštala tijelo, ono bi doživljavalo neku vrstu nastavka života. Da je razvoj i dalje tekao na ovaj način, Zemlja bi se pod utjecajem svog čvrstog elementa morala sasvim skrućeni. Promatrajući sve minule događaje nadosjetilna spoznaja vidi kako se ljudska tijela, pošto ih njihove duše napuste, sve više skrućuju. Nakon izvjesnog vremena, prilikom svog povratka na Zemlju, ljudske duše više ne bi mogle pronaći upotrebljivi materijal s kojim bi se mogle sjediniti. Sva bi za čovjeka upotrebljiva tvar bila iskorištena da ispuni Zemlju s odrvenjenim ostacima prethodnih utjelovljenja.

No, tada se dogodilo nešto što je cjelokupnome razvoju zadalo novi smjer. Iz Zemlje se izdvojilo sve što bi pogodovalo trajnom skrućivanju. U ono je vrijeme naš današnji Mjesec napustio Zemlju. A ono što je prije u Zemlji neposredno utjecalo na nastajanje trajnih oblika sada je posredno i u oslabljenom obliku djelovalo s Mjeseca. Viša bića o kojima je ovisilo ovo stvaranje trajnih oblika odlučila su da svoje utjecaje više ne šalju iz nutrine Zemlje nego izvana. Time je u tjelesnim ljudima nastala razlika koju treba označiti kao početak razdvajanja na muški i ženski spol. Ljudski likovi, prijašnji stanovnici Zemlje, izgrađeni od finih tvari u samima su sebi, oživljavajućim snagama i djelatnim

snagama klice, proizveli novi ljudski lik - svojih potomaka. Sada ti potomci mijenjaju oblik. U jednoj je skupini takvih potomaka više djelovala duhovno-duševna, a u drugoj skupini više oživljavajuća snaga klijanja. To je bila posljedica utjecaja Mjesečevog izlaska iz Zemlje koji je smanjio snage zemljanog elementa. Međusobni utjecaj tih dviju snaga postajao je sve slabiji jer se to događalo unutar jednog života. Stoga je i potomak postajao sve nježniji i finiji. On bi se pojavljivao na Zemlji u sve finijem stanju, a krute je dijelove tek postupno u sebe ugrađivao. Time je za ljudske duše koje su se vraćale na Zemlju ponovno nastala mogućnost sjedinjenja s tijelom. One ga, doduše, nisu više oživljavale izvana jer se to oživljavanje događalo na samoj Zemlji. One su se s njime sjedinjavale i poticale ga na rast. Tom su rastu bile, doduše, zadane određene granice. Zbog izdvajanja Mjeseca ljudsko je tijelo na neko vrijeme postalo savitljivo; no, što je ono dulje raslo na Zemlji, to su snage skrućivanja postajale jače. Na kraju je duša sve slabije i slabije sudjelovala u raščlanjivanju tijela. Tijelo je propalo time što se duša vinula duhovno-duševnim oblicima postojanja.

Moguće je pratiti kako snage koje je čovjek malo-pomalo stekao u vrijeme razvoja Saturna, Sunca i Mjeseca postupno počinju sudjelovati u čovjekovom napretku u vrijeme opisanog razvoja na Zemlji. Zemljina je vatra prvo upalila astralno tijelo koje je u sebi još sadržavalo otopljeno i etersko i fizičko tijelo. Zatim se to astralno tijelo razdvaja u finiji astralni dio, dušu osjeta, i u grublji eterski dio koji dolazi u vezu sa zemljanim elementom. Time se pojavljuje već prije uobličeno etersko, odnosno životno tijelo. I dok se u astralnom čovjeku izgrađuju duša razuma i duša svijesti, u eterskom se tijelu izdvajaju grublji dijelovi koji su osjetljivi za zvuk i svjetlost. U vremenu kada se etersko tijelo sve više zgušnjava tako da od svjetlosnog tijela postaje vatreno, odnosno toplinsko

tijelo, tada je ujedno postignut stupanj razvoja na kojemu se, kako je opisano, dijelovi krutog zemljanog elementa učlanjuju u čovjeka. Budući da se etersko tijelo zgusnulo do stupnja vatre, ono se sada, zahvaljujući snagama fizičkog tijela koje su mu već usađene, može povezati s tvarima fizičke Zemlje koje su se bile razrijedile do stupnja vatre. Ne bi, međutim, više moglo samo primiti zračne elemente u tijelo koje se u međuvremenu bilo skrutilo. Tada, kako je gore navedeno, nastupaju viša bića koja prebivaju na Suncu i udahnuju mu zrak. I dok čovjek, zahvaljujući svojoj prošlosti, i sâm ima snagu prožeti se zemaljskom vatrom, zračnu struju u njegovo tijelo usmjeravaju viša bića. Prije skrutnuća čovjekovo je životno tijelo kao primatelj zvuka upravljalo zračnom strujom. Ono je prožimalo fizičko tijelo životom. A sada fizičko tijelo prima vanjski život. Zbog toga taj život postaje neovisan o čovjekovoj duševnosti. Prilikom napuštanja Zemlje čovjek ne ostavlja samo klicu koja stvara oblike nego živu odsliku samoga sebe. "Duhovi oblika" ostaju sjedinjeni s tom odslikom; kada ljudska duša napušta tijelo, život koji oni daruju prenose i na potomke. Tako nastaje ono što se može nazvati naslijeđem. Kada se ljudska duša opet pojavi na Zemlji, osjeća sebe u jednom tijelu čiji je život potekao od predaka. Osjeća se osobito privučena upravo takvom tijelu. Time nastaje nešto slično prisjećanju na pretka s kojim se duša osjeća kao jedno. To sjećanje povezuje niz potomaka u jednu zajedničku svijest. Odozgo prema dolje Ja struji kroz generacije.

Na tom stupnju razvoja čovjek se na Zemlji osjećao kao samostalno biće. Unutarnju vatru svoga životnog tijela osjećao je povezano s vanjskom vatrom Zemlje. Toplinu koja ga je prožimala doživljavao je kao svoje Ja. Te se toplinske struje (protkane životom) mogu smatrati začetkom krvnog optoka. No, u onom što je u njega strujilo kao zrak čovjek nije u potpunosti osjećao vlastito biće. U tom su zraku bile djelatne snage

opisanih viših bića. Ostao mu je, međutim, ipak onaj dio djelatnih snaga u zraku koji je kroz njega strujio zahvaljujući već prije stvorenim eterskim snagama. Vladao je jednim dijelom tih zračnih struja i utoliko u njegovoj izgradnji nisu djelovala samo viša bića nego i on sâm. Na osnovi slika svog astralnog tijela stvarao je u sebi zračne dijelove. I dok je izvana u njegovo tijelo strujio zrak te postao podlogom njegovog disanja, dio se zraka u nutrini razvio u čovjeka utisnut organizam koji je postao podlogom kasnijeg živčanog sustava. U ono su vrijeme toplina i zrak čovjeka povezivali s vanjskim zemaljskim svijetom. Čovjek, naprotiv, nije ništa osjetio prilikom unošenja krutog elementa Zemlje. Taj je element imao udjela u njegovu utjelovljivanju na Zemlji, ali on to nije mogao izravno zamijetiti nego je to nejasnom sviješću doživljavao u slici viših bića koja su u tom elementu bila djelatna. U takvom slikovitom obliku, koji je izraz viših bića, čovjek je i prije zamjećivao pritjecanje vodenog zemaljskog elementa. Zbog skrućivanja čovjekova zemaljskog lika ove su slike u njegovoj svijesti doživjele promjenu. S tekućim je pomiješan i kruti element. Tako se i ovo pritjecanje mora osjećati kao utjecaj viših bića koja djeluju izvana. Čovjek u svojoj duši više nema snagu da sâm upravlja pritjecanjem jer ono sada mora služiti njegovu izvana izgrađenom tijelu. To bi tijelo uništio kada bi tim pritjecanjem htio sâm upravljati. Tada mu izgleda kao da onim što u sebe unosi izvana upravljaju viša bića koja djeluju na oblikovanje njegovog tijela. Čovjek osjeća sebe kao jedno Ja; u sebi ima svoju dušu razuma koja je dio njegova astralnog tijela kojom unutarne u slikama doživljava ono što se vani zbiva i kojom prožima svoj fini živčani sustav. Životom koji teče nizom generacija osjeća se potomkom svojih predaka. Diše i osjeća to kao utjecaj navedenih viših bića, tj. "duhova oblika". On se pokorava njima i svemu onome što mu pridolazi (kao njegova hrana) na osnovi njihovih vanjskih poticaja. Najnejasnije mu

je njegovo podrijetlo kao individuuma. O tome osjeća samo daje doživio utjecaj "duhova oblika", a zemaljske su snage njihov izraz. U odnosima spram vanjskog svijeta čovjek je upravljani i vođen. To se očituje u tome što je čovjek svjestan duhovno-duševne djelatnosti koja se odigrava iza njegovog fizičkog svijeta. Ne opaža, doduše, duhovna bića u njihovu vlastitom liku, već ih dušom doživljava u zvukovima, bojama itd. Zna da u ovom svijetu predodžbi žive djela duhovnih bića. Zvuk mu donosi priopćenja tih bića; njihove mu se objave ukazuju u svjetlosnim slikama. Najduševnije se zemaljski čovjek osjeća zahvaljujući predodžbama koje dobiva na osnovi elementa vatre ili topline. Sada već razlikuje svoju unutarnju toplinu i toplinske struje zemaljskog okružja. U ovim se posljednjima pojavljuju "duhovi osobnosti". No, čovjek ima tek nejasnu svijest o onome što stoji iza strujanja vanjske topline. Upravo u tom strujanju osjeća utjecaj "duhova oblika". Kad se u čovjekovoj okolini pojave jaki toplinski utjecaji, tada duša osjeća: sada duhovna bića unose žar u okružje Zemlje i svojom iskrom zagrijavaju moju nutrinu. U svjetlosnim pojavama čovjek još ne razlikuje na isti način ono unutarnje od vanjskog. Kada se u okolini pojave svjetlosne slike, one u duši zemaljskog čovjeka ne stvaraju uvijek isti osjećaj. U prijašnjim je vremenima čovjek osjećao te svjetlosne slike kao nešto izvanjsko. To je bilo u vremenu nakon što je iz bestjelesnog stanja sišao u utjelovljenje, razdoblje njegovog rasta na Zemlji. Kada bi nadošlo vrijeme u kojemu se stvarala klica novoga zemaljskog čovjeka, te bi slike počele blijedjeti, a čovjek bi samo zadržao nešto poput sjećanja na njih. Te su svjetlosne slike sadržavale djela "duhova ognja" (arkandela). Čovjek ih je doživljavao kao sluge bića topline koja su jednom iskrom obdarila njegovu nutrinu. Kada bi minule njihove vanjske objave, tada ih je čovjek u svojoj nutrini doživljavao kao predodžbe (sjećanja). Osjećao se

povezan s njihovim snagama. A to je zaista i bio jer je s onim što je od njih primio mogao djelovati na okolnu zračnu sferu. A ona bi pod njegovim utjecajem počela svijetliti. To su bila vremena kada snage prirode i ljudske snage nisu bile jedne od drugih odvojene kao poslije. Ono što se događalo na Zemlji u velikoj je mjeri još ovisilo o čovjekovim snagama. Da je netko izvan Zemlje tada promatrao prirodne pojave na Zemlji, vidio bi da one nisu samo nešto što je o čovjeku neovisno nego bi u njima uočio njegovo djelovanje. Zvučne je utiske zemaljski čovjek doživljavao na drukčiji način. Od početka zemaljskog života počeo ih je opažati kao vanjske zvukove. I dok su se "zračne slike" koje su dolazile izvana mogle zamjećivati do sredine čovjekovog života, vanjski su se zvukovi mogli čuti i poslije. Zemaljski je čovjek tek pred kraj života postajao na njih neosjetljiv. U sjećanju bi mu ostajale predodžbe tih zvukova. One su sadržavale objave "sinova života" (anđela). Ako se čovjek pred kraj života osjećao s tim snagama unutarne povezan, oponašajući ih, mogao je steći golemu moć nad vodenim elementom Zemlje. Pod njegovim bi se utjecajem vode pokrenule, i u njezinim dubinama i na njezinoj površini. Predodžbe okusa čovjek je imao samo u prvoj četvrtini svoga zemaljskog života. A i tada ih je duša doživljavala kao sjećanja na doživljaje u bestjelesnom stanju. Tako dugo dok je sjećanje trajalo, trajalo je i skrućivanje njegovog tijela putem primanja vanjskih tvari. U drugoj četvrtini života čovjekov se rast i dalje nastavljao, iako je u to vrijeme oblik već bio do kraja izgrađen. Druga je živa bića u svojoj okolini čovjek mogao zamjećivati samo zahvaljujući njihovim toplinskim, svjetlosnim i zvučnim utjecajima jer još nije bio sposoban da sebi predoči kruti element. Samo mu je vodeni element u prvoj četvrtini života davao opisani osjet okusa.

Vanjski je tjelesni oblik bio odraz unutarnjeg čovjekovog duševnog stanja. Najizgrađeniji su bili oni dijelovi koji su bili podloga za kasniji oblik glave. Ostali

su organi izgledali tek kao privjesci. Bili su nejasni i jedva zamjetljivi. S obzirom na svoj oblik zemaljski su se ljudi ipak međusobno razlikovali. Ovisno o zemaljskim okolnostima u kojima su ljudi živjeli, ti su privjesci bili manje ili više izgrađeni. Razlikovali su se prema mjestima koja su ljudi na Zemlji nastavali. Privjesci su bili više naglašeni ondje gdje su ljudi čvršće srasli sa zemaljskim svijetom. Oni ljudi koji su na početku fizičkog razvoja Zemlje na osnovi svog prethodnog razvoja bili najzreliji tako da su odmah u početku, dok se Zemlja još nije bila zgusnula do zraka, doživjeli dodir s vatrenim elementom mogli su sada izgrađivati najbolju podlogu za razvoj glave. To su bili oni ljudi koji su u sebi bili najskladniji. Drugi su tek bili spremni za dodir s vatrenim elementom kada je Zemlja već bila u sebi izgradila zrak. Ti su ljudi više ovisili o vanjskim okolnostima nego oni prvi. Ovi prvi su u toplini jasno osjećali "duhove oblika" te kao da su u svom zemaljskom življenju sačuvali sjećanje da su tim duhovima pripadali i da su u bestjelesnom stanju bili s njima povezani. Druga je vrsta ljudi sačuvala sjećanje na bestjelesno stanje, ali u manjoj mjeri. Svoju pripadnost duhovnom svijetu osjećali su ponajprije zahvaljujući svjetlosnim utjecajima "duhova ognja" (arkandeli). Treća vrsta ljudi još je jače bila zapletena u zemaljski život. To su bili oni koji su prvi došli u doticaj s vatrenim elementom u vrijeme kad je Zemlja bila razdvojena od Sunca i kada je u sebe bila primila vodeni element. Njihov osjećaj pripadnosti duhovnom svijetu bio je osobito slab na početku zemaljskog života. Tu su povezanost osjetili tek kada je u unutarnjem predodžbenom životu došao do izražaja utjecaj arkandela, a posebno anđela. Na početku zemaljskog vremena su naprotiv bili puni živog poleta za djelatnost koja se mogla ostvarivati u samim zemaljskim prilikama. Kod njih su oni privjesci kao organi bili osobito dobro razvijeni.

Kada su prije razdvajanja Mjeseca od Zemlje Mjesečeve snage dovele Zemlju do sve većeg skrućenja, dogodilo se to da je zbog tih snaga među potomcima klica koje su ljudi bili ostavili na Zemlji bilo takvih u kojima se više nisu mogle utjeloviti ljudske duše koje su se vraćale iz bestjelesnog stanja. Lik takvih potomaka bio je prekrut i zbog Mjesečevih snaga premalo sličan čovjekovu liku da bi mogao poprimiti ljudsko obličje. Stoga se u takvim okolnostima neke ljudske duše nisu više mogle vratiti na Zemlju. Samo su se najzrelije, najsnažnije duše osjećale dorasle da u vremenu kada je raslo zemaljsko tijelo, to tijelo tako preobrazu da ono procvjeta do ljudskog obličja. Samo jedan dio tjelesnih ljudskih potomaka postaju nositeljima zemaljskih ljudi. Drugi je dio zbog svoga skrućenog lika mogao primiti samo one duše koje su bile na nižem stupnju od čovjeka. Jedan je dio ljudskih duša bio prisiljen ne sudjelovati u tadašnjem razvoju Zemlje. Zbog toga su one krenule drukčijim životnim putem. Bilo je duša koje već prilikom odvajanja Sunca od Zemlje na njoj nisu našle mjesta. Za svoj su daljnji razvoj bile udaljene na planet koji se pod vodstvom kozmičkih bića izdvojio iz zajedničke supstancije svijeta. Ta je supstancija u početku fizičkog razvoja Zemlje bila s njom povezana, a iz nje se izdvojilo i Sunce. To je onaj planet čiji fizički izraz vanjska znanost poznaje pod nazivom "Jupiter". (Ovdje se govori točno u smislu nebeskog tijela, planeta i njihovih imena kako je to još bilo uobičajeno u starijoj znanosti. Ono što je time mišljeno proizlazi iz cjelokupne povezanosti. Kao što je fizička Zemlja samo fizički izraz jednog duhovno-duševnog organizma, tako je to slučaj i za svako drugo nebesko tijelo. A isto tako kao što promatrač nadosjetilnog svijeta imenom "Zemlja" ne označava samo fizički planet, imenom "Sunce" samo fizičku zvijezdu stajaćicu, tako govoreći o "Jupiteru", "Marsu" itd. ima također na umu obuhvatne duhovne odnose. Od onih vremena o kojima je ovdje riječ

nebeska su tijela, kao što je prirodno, u bitnom promijenila oblik i zadaću, a u izvjesnom smislu čak i svoje mjesto u nebeskom prostranstvu. Samo onaj tko pogledom nadosjetilne spoznaje unatrag prati razvoj tih nebeskih tijela do u pradavnu prošlost može spoznati povezanost današnjih planeta s njihovim precima.) Na "Jupiteru" su se opisane duše dalje razvijale. Poslije, kada se Zemlja sve više skrućivala, trebalo je pronaći drugo stanište za duše koje su, doduše, imale mogućnost da se na neko vrijeme zadrže u skrućenim tijelima, ali to zatim više nisu mogle, kada je skrućenje otišlo predaleko. Za njih se na "Marsu" stvorilo odgovarajuće mjesto za njihov daljnji razvoj. Još onda dok je duša bila povezana sa Suncem i kada je u sebe primila njegove zračne elemente, uspostavilo se da su duše nepodobne da slijede zemaljski razvoj. Na njih je prejako djelovao zemaljski tjelesni oblik. Stoga ih je već tada trebalo ukloniti od neposrednog utjecaja Sunčevih snaga. One su na njih trebale djelovati izvana. Za te je duše "Saturn" postao mjesto njihova daljnjeg razvoja. Na taj se način tijekom Zemljinog razvoja smanjio broj ljudskih likova; pojavljivali su se takvi likovi u kojima se nisu utjelovljivale ljudske duše. Ti su likovi mogli u sebe primiti takva astralna tijela kakva su na starom Mjesecu u sebe mogla primiti ljudska fizička i životna tijela. I dok je Zemlja opustjela s obzirom na svoje ljudske stanovnike, ova su je bića nastanila. Na kraju bi sve ljudske duše bile morale napustiti Zemlju da nije izdvajanjem Mjeseca za ljudske likove, u kojima je tada još mogla prebivati duša, bila stvorena mogućnost da se u vrijeme zemaljskog života čovjekova klica zaštiti od Mjesečevih snaga koje su dolazile neposredno sa Zemlje te da je se pusti toliko sazreti kako bi je se moglo predati tim snagama. Sve dok se u čovjekovoj nutrini klica izgrađivala, bila je pod djelovanjem bića koja su, vođena svojim najmoćnijim drugom, izdvojila Mjesec iz Zemlje kako bi njezin razvoj mogla prevesti preko jedne kritične točke.

Kada je Zemlja u sebe ugradila zračni element, postojala su u smislu gornjeg opisa takva astralna bića koja su bila ostaci starog Mjeseca i koja su u razvoju još više zaostajala od najnižih ljudskih duša. Ta su bića postala duše onih likova koje je čovjek morao napustiti još prije izdvajanja Sunca. To su preci životinjskog carstva. U davnim su vremenima razvila one organe koji su kod čovjeka postojali samo kao privjesci. Njihovo je astralno tijelo moralo na fizičko i životno tijelo djelovati onako kako je kod čovjeka djelovalo na starom Mjesecu. Tako nastale životinje imale su duše koje nisu mogle prebivati u pojedinačnoj životinji. Duša je proširila svoju bit i na potomke oblika predaka. Životinje koje potječu od jednoga oblika imaju u bitnome zajedničku dušu. Samo kada se potomak zbog posebnih utjecaja udalji od lika predaka, tada se utjelovljuje jedna nova životinjska duša. U tom se smislu u duhovnoj znanosti kod životinja može govoriti o vrsti ili o grupnoj duši.

Nešto se slično događa i u vremenu razdvajanja Sunca i Zemlje. Iz vodenog su elementa nastali likovi koji u svom razvoju nisu dalje napredovali od stupnja na kojemu je bio čovjek prije razvoja na starom Mjesecu. Astralno je na njih moglo djelovati samo ako je poticaj dolazio izvana. A to se moglo dogoditi tek nakon odlaska Sunca od Zemlje. Svaki put kad bi nastupilo sunčano vrijeme Zemlje to Sunčevo astralno poticalo bi ove likove tako da su se iz eterskoga Zemlje stvarala i njihova životna tijela. A kada se Sunce odvratilo od Zemlje, tada se to životno tijelo ponovno rastvorilo u sveopćem tijelu Zemlje. Kao posljedica međusobnog djelovanja astralnoga sa Sunca i eterskoga sa Zemlje izronila su iz vodenog elementa fizička obličja koja su oblikovala pretke današnjega biljnog carstva.

Čovjek je na Zemlji postao individualizirano duševno biće. Njegovo se astralno tijelo, koje mu je bilo dano na Mjesecu od "duhova pokreta", na Zemlji

rašćlanilo u dušu osjeta, dušu razuma i dušu svijesti. A kada je njegova duša svijesti toliko napredovala da si je u vrijeme zemaljskog života mogla oblikovati prikladno tijelo, tada su ga "duhovi oblika" obdarili iskrom svoje vatre. U njemu se rasplamsalo Ja. Svaki put kada je čovjek napuštao fizičko tijelo, našao bi se u duhovnom svijetu u kojem se susretao s bićima koja su mu u vrijeme razvoja Saturna, Sunca i Mjeseca podarila te izgrađivala do stupnja Zemlje njegovo fizičko tijelo, njegovo životno tijelo i njegovo astralno tijelo. Otkako se u zemaljskom životu upalila iskra Ja, nastupila je promjena za bestjelesni život. Prije tog stupnja razvoja njegova bića čovjek s obzirom na duhovni svijet nije bio samostalan. Unutar toga duhovnog svijeta nije se osjećao kao pojedinačno biće nego kao član toga uzvišenog organizma, sastavljenog od bića viših od njega. "Ja doživljaj" na Zemlji ima utjecaja i na duhovni svijet. Čovjek se u određenoj mjeri u tome svijetu osjeća kao jedinka, ali istodobno osjeća i da je s tim svijetom trajno povezan. U bestjelesnom stanju ponovno pronalazi, iako u višem smislu, "duhove oblika" čiju je objavu na Zemlji doživio u iskri svoga Ja.

Zbog razdvajanja Mjeseca od Zemlje nastali su i u duhovnom svijetu za bestjelesnu dušu doživljaji koji su bili u vezi s tim razdvajanjem. Samo je time što je jedan dio oblikotvornih snaga sa Zemlje bio prenesen na Mjesec postalo moguće da se na Zemlji oblikuju takvi ljudski likovi koji su mogli primiti i individualnu dušu. Time je ljudski individuum došao u područje Mjesečevih bića. U bestjelesnom je stanju prisjećanje na zemaljsku osobnost moglo djelovati samo time što je i u tom stanju duša ostala u području onih moćnih duhova koji su izvršili odvajanje Mjeseca. To se dogodilo tako da je duša neposredno nakon napuštanja zemaljskog tijela mogla vidjeti uzvišene duhove Sunca samo kao u reflektiranom sjaju koji su zrcalila Mjesečeva bića. Tek pošto bi gledanjem toga odsjaja

duša bila dovoljno pripremljena, mogla je zagledati i sama uzvišena bića Sunca.

I mineralno carstvo Zemlje nastalo je njegovim izbacivanjem iz općeg razvoja čovječanstva. Njegove su tvorevine ono što je ostalo kruto nakon što se Mjesec odvojio od Zemlje. Privlačnost ovim tvorevinama osjećao je samo onaj dio duševnosti koji je bio zastao na stupnju Saturna, samo onaj dio, dakle, koji je bio sposoban stvarati fizičke oblike. Sva zbivanja o kojima je ovdje, a i u onome što slijedi riječ odvijala su se tijekom veoma dugih vremena. Ovdje, međutim, nije moguće upuštati se u neko određivanje vremena.

Opisana zbivanja prikazuju vanjsku stranu Zemljinog razvoja; s duhovnog gledišta proizlazi sljedeće: Duhovna bića koja su Mjesec izvukla iz Zemlje i koja su vlastito postojanje povezala s Mjesecom, postavši na taj način zemaljsko-Mjesečeva bića, svojim su snagama koje su s Mjeseca poslala na Zemlju djelovala na određenu izgradnju čovjekove organizacije. Njihovo je djelovanje bilo usmjereno na Ja koje je čovjek bio stekao. To se djelovanje očitovalo u sinergiji Ja s astralnim tijelom, eterskim tijelom i fizičkim tijelom. Zbog te sinergije nastala je u čovjeku mogućnost da sebi svjesno zrcali oblikovanje svijeta puno mudrosti i da ga odslikava kao zrcaljenje spoznaje. Prisjetimo se da je bilo rečeno kako je čovjek za starog Mjeseca, zbog tadašnjeg odvajanja od Sunca, postigao veću samostalnost svoje organizacije i slobodniji stupanj svijesti negoli onaj koji je neposredno mogao proizlaziti iz Sunčevih bića. Ta slobodna, samostalna svijest, kao naslijeđe starog Mjesečevog razvoja, ponovno se pojavila u vrijeme opisanog zemaljskog razvoja. No, upravo je ta svijest koja je ponovno uspostavila sklad sa svemirom, zahvaljujući utjecaju opisanih zemaljsko-Mjesečevih bića, mogla postati odrazom toga sklada. To bi se bilo dogodilo da se nije umiješao još jedan utjecaj. Bez takvog bi utjecaja čovjek postao biće s takvom sviješću čiji bi sadržaj prirodnom nužnošću,

a ne svojim slobodnim zahvaćanjem svijeta u slikama spoznajnog života zrcalio svijet. No, nije se tako dogodilo. Upravo u vrijeme odcjepljenja Mjeseca u ljudski su razvoj zahvatila izvjesna duhovna bića koja su od svoje Mjesečeve prirode toliko toga zadržala da nisu mogla sudjelovati u izdvajanju Sunca iz Zemlje. Ona su također bila isključena iz djelatnosti bića koja su sa Zemlje-Mjeseca djelovala na Zemlju. Ta su bića sa starom Mjesečevom prirodom i na neki način nepravilnim razvojem bila protjerana na Zemlju. U njihovoj se Mjesečevoj prirodi nalazilo upravo ono što se u vrijeme starog Mjesečevog razvoja usprotivilo duhovima Sunca, a čovjeku tada bio utoliko blagoslov ukoliko je time bio doveden do samostalnog, slobodnog stanja svijesti. Posljedice osebnog razvoja tih bića u vrijeme zemaljskog razvoja dovele su do toga da su ona postala protivnicima onih bića koja su s Mjeseca ljudsku svijest htjela učiniti potrebnim spoznajnim ogledalom svijeta. Ono što je na starom Mjesecu pomoglo čovjeku da se uzdigne na viši stupanj pokazalo se protivnim onom uređenju koje je postalo moguće zbog Zemljinog razvoja. Protivničke moći su na osnovi svoje Mjesečeve prirode imale snagu da djeluju na čovjekovo astralno tijelo, tj. da ga u smislu gornjeg izlaganja učine samostalnim. Tom su snagom djelovale tako što su astralnom tijelu dale izvjesnu samostalnost i u zemaljskom vremenu za razliku od nužnog (neslobodnog) stanja svijesti koje je nastalo pod utjecajem zemaljsko-Mjesečevih bića. Teško je naći odgovarajuće riječi koje bi izrazile kakav su utjecaj na čovjeka u to opisano pradavno vrijeme imala spomenuta duhovna bića. Ne treba ih zamišljati ni kao današnje prirodne utjecaje, a niti kao djelovanje pojedinog čovjeka na drugoga, kada prvi u drugom riječima pobuđuje unutarne snage svijesti na osnovi kojih onaj drugi uči nešto razumijevati ili biva potaknut na neku vrlinu ili manu. To navedeno pradavno djelovanje nije bilo prirodno nego duhovno. To je bio

takav utjecaj koji je i duhovno djelovao i prenosio se od viših duhovnih bića na čovjeka u skladu s njegovim tadašnjim stanjem svijesti. Shvatimo li to kao prirodno djelovanje, onda uopće ne pogađamo bit stvari. Ako se, međutim, kaže da čovjeku pristupaju bića sa starom Mjesečevom prirodom kako bi ga, "zavodeći" ga, pridobila za svoje ciljeve, tadaje to simbolički izraz koji je dobar dok smo svjesni te simboličnosti i dok nam je ujedno jasno da se iza simbola krije jedna duhovna činjenica.

Djelovanje koje su na čovjeka imala duhovna bića koja su zaostala na Mjesečevom stupnju imalo je za njega dvostruke posljedice. Njegova je svijest time izgubila svojstvo da bude samo ogledalo svemirajer je u ljudskom astralnom tijelu bila potaknuta mogućnost da upravlja slikama svijesti i da njima vlada. Čovjek je postao gospodarom svoje spoznaje. S druge je strane ishodište tog ovladavanja postalo astralno tijelo, a Ja, koje mu je bilo nadređeno, došlo je zbog toga u stalnu ovisnost o njemu. Time je čovjekova priroda u budućnosti trajno bila izložena utjecajima jednog nižeg elementa. Čovjek je u svom životu mogao pasti ispod one razine na koju su ga u tijeku razvoja svijeta bila postavila zemaljsko-Mjesečeva bića. I tako je za budućnost na njegovu prirodu djelovao trajni utjecaj opisanih nepravilno razvijenih Mjesečevih bića. Ta Mjesečeva bića možemo nazvati luciferskim duhovima, za razliku od onih drugih koja su sa Zemlje-Mjeseca oblikovala svijest da postane ogledalom svijeta ne dajući, međutim, slobodnu volju. Čovjeku su dala mogućnost da u svojoj svijesti razvije slobodnu djelatnost, a s time i mogućnost zablude i zla.

Posljedica tih zbivanja bila je u tome što je čovjek spram duhova Sunca došao u drukčiji odnos nego što su mu ga predodredili zemaljsko-Mjesečevi duhovi. Oni su ogledalo čovjekove svijesti htjeli razviti tako da čitavim čovjekovim duševnim životom ovlada utjecaj duhova Sunca. Ta su se zbivanja sukobila tako da je

u čovjeku nastala suprotnost između utjecaja duha Sunca i utjecaja duhova s nepravilnim razvojem na Mjesecu. Zbog te suprotnosti čovjek je postao nesposoban spoznati fizičke utjecaje Sunca; oni su mu ostali prikriveni zemaljskim utiscima vanjskog svijeta. Čovjekova je astralnost ispunjena tim utiscima bila uvučena u Ja-područje. To Ja, koje bi inače osjećalo samo iskru vatre koju su mu podarili "duhovi oblika" i koje bi se u svemu što je bilo u vezi s vanjskom vatrom bilo podredilo zapovijedima tih duhova, djeluje sada tim njemu usađenim elementom i na vanjske toplinske pojave. Time je Ja uspostavilo privlačnu vezu između sebe i zemaljske vatre. Zbog toga je Ja uplelo čovjeka u zemaljsku tvar više nego što mu je bilo predodređeno. I dok je prije čovjek imao fizičko tijelo koje se pretežno sastojalo od vatre, zraka i vode s neznatnom primjesom zemaljskih tvari, sada je tijelo sazđano od zemlje postalo kruće. I dok je čovjek kao fino organizirano biće prije na neki način više plovio i lebdio iznad čvrstog tla, sada je morao sići iz "zemaljskog okružja" na dijelove Zemlje koji su manje ili više već bili skrućeni.

To što su djelovanja opisanih fizičkih utjecaja mogla uopće nastati tumači se time da su ti utjecaji bili takvi kao što je prethodno opisano. Oni nisu bili ni prirodni utjecaji, a niti takvi koji bi duševno djelovali od čovjeka na čovjeka. Ovi posljednji ne protežu svoje djelovanje tako duboko u tjelesnost kao one duhovne snage koje ovdje dolaze u obzir.

Budući da je čovjek na osnovi svojih predodžbi koje podliježu zabludama predan utjecajima vanjskog svijeta, i budući da je živio vođen žudnjama i strastima koje nije podvrgnuo višim duhovnim utjecajima, nastala je mogućnost za nastanak bolesti. Posebna posljedica luciferskog utjecaja bila je, međutim, ta da sada čovjek svoj pojedini zemaljski život više nije mogao doživljavati kao nastavak bestjelesnoga stanja. Sada je primao takve zemaljske utiske koji su mogli biti doživljeni ucijepljenim mu astralnim elementima, a koji

su se povezali sa snagama koje razaraju fizičko tijelo. Čovjek je to osjećao kao odumiranje svoga zemaljskog života. Time je nastupila "smrt" koju je izazvala sama čovjekova priroda. Na taj je način dodirnuta važna tajna čovjekove prirode, tj. veza između čovjekovog astralnog tijela, bolesti i smrti.

Za čovjekovo životno tijelo sada su nastale posebne okolnosti. Ono je ušlo u takav odnos s fizičkim i astralnim tijelom da je u izvjesnom smislu ostalo bez onih sposobnosti koje je čovjek stekao na osnovi luciferskog utjecaja. Dio tog životnog tijela ostao je izvan fizičkog tako da su njime mogla vladati samo viša bića, a ne ljudsko Ja. To su bila ona viša bića koja su prilikom izdvajanja Sunca napustila Zemlju kako bi pod vodstvom jednog od svojih uzvišenih sudrugova zauzela novo stanište. Da je opisani dio životnog tijela bio ostao sjedinjen s astralnim tijelom, čovjek bi nadosjetilne snage kojima je prije raspolagao stavio u vlastitu službu. Luciferski bi utjecaj proširio i na te snage. Na taj bi se način čovjek postupno sasvim odvojio od Sunčevih bića. Njegovo bi Ja postalo sasvim zemaljsko Ja. Moralo bi doći do toga da se to zemaljsko Ja nakon smrti fizičkog tijela (odnosno već prilikom njegovog propadanja) nastani u drugom fizičkom tijelu, u jednom potomak-tijelu, a da pritom ne prođe bestjelesnim stanjem bez povezanosti s višim duhovnim bićima. Čovjek bi na taj način došao do svijesti svoga Ja, ali samo do svijesti "zemaljskog Ja". To je spriječeno zahvaljujući onom procesu u životnom tijelu koji su bila potaknula zemaljsko-Mjesečeva bića. Ono istinsko individualno Ja bilo je na taj način odvojeno od običnog zemaljskog Ja tako da je čovjek u vrijeme života na Zemlji samo djelomice osjećao vlastito Ja. Ujedno je osjećao kako je kroz niz generacija njegovo zemaljsko Ja nastavak zemaljskog Ja njegovih predaka. Duša je u zemaljskom životu osjećala neku vrstu "grupnog Ja" sve unatrag do udaljenih predaka, a čovjek se osjećao članom grupe. Tek se u

bestjelesnom stanju individualno Ja osjećalo kao pojedinačno biće. No, stanje te pojedinačnosti bilo je pod utjecajem toga što je Ja ostalo opterećeno sjećanjem na zemaljsku svijest (zemaljsko Ja). To je zamučivalo pogled u duhovni svijet koji se između smrti i rođenja počeo slično zastirati koprenom kao što se prikrivio i fizičkom pogledu na Zemlji.

Fizički izraz svih promjena koje su se dogodile u duhovnom svijetu dok je razvoj čovječanstva prolazio opisanim prilikama bilo je postupno uređivanje međusobnih odnosa između Sunca, Mjeseca i Zemlje (a u širem smislu još i drugih nebeskih tijela). Kao jednu od posljedica tih odnosa istaknut ćemo mijenu dana i noći. (Kretanje nebeskih tijela uređuju bića koja na njima prebivaju. Kretanje Zemlje kojim nastaje dan i noć uvjetovano je međusobnim odnosima različitih duhova viših od čovjeka. Tako je i kretanje Mjeseca nastalo da bi nakon njegovog izdvajanja iz Zemlje, njegovim okretanjem oko nje "duhovi oblika" mogli na ispravan način i ispravnim ritmom djelovati na čovjekovo fizičko tijelo). Danju su Ja i astralno čovjekovo tijelo djelovali u fizičkom i životnom tijelu. Noću je ta djelatnost prestajala. Tada su Ja i astralno tijelo izlazili iz fizičkog i životnog tijela. U to su se vrijeme nalazili sasvim u području "sinova života" (anđela), "duhova ognja" (arkanđela), "duhova osobnosti" i "duhova oblika". Tada su osim "duhova oblika" fizičko i životno tijelo u svoje područje djelovanja primili i "duhovi pokreta", "duhovi mudrosti" i "prijestolja". Na taj su se način ponovno mogli ispraviti štetni utjecaji koje su u vrijeme dana čovjeku nanijele zablude astralnog tijela.

Time što su se sada ljudi na Zemlji opet umnožili nije više bilo razloga da se u potomcima ne bi mogle utjelovljivati ljudske duše. Pod djelovanjem tadašnjih zemaljsko-Mjesečevih snaga izgrađivala su se takva ljudska tijela koja su bila u cijelosti pogodna za utjelovljivanje ljudskih duša. Duše koje su se prije

udaljile na Mars, Jupiter itd. upućuju se sada na Zemlju. Za svakog je ljudskog potomka rođenog u generacijskom nizu postojala jedna duša. To se događalo tijekom dugih vremena tako da je priliv duša na Zemlju odgovarao porastu broja ljudi. One duše koje su sa zemaljskom smrću napustile tijela u bestjelesnom su stanju sačuvale trag zemaljske individualnosti. To je sjećanje djelovalo tako da su se duše, kada bi se na Zemlji rodilo tijelo koje im je odgovaralo, u njemu utjelovljivale. Unutar ljudskog potomstva bilo je zbog toga i ljudi s izvana pridošlim dušama koje su se prvi put nakon prvih početaka Zemlje ponovno na njoj pojavile. U idućim vremenima Zemljinog razvoja broj mladih duša koje se utjelovljuju prvi put postaje sve manji, a broj ponovno utjelovljenih sve veći. No, ljudski se rod tijekom dugih vremena sastojao od duša koje je zajedničko, grupno Ja povezivalo s njihovim precima. Zato je doživljaj individualnog Ja u bestjelesnom stanju između smrti i novog rođenja bio utoliko jači. One duše koje su dolazeći iz nebeskog prostranstva ulazile u ljudska tijela bile su u drukčijem položaju nego one koje su već proživjele jedan ili više zemaljskih života. Prve su za fizički zemaljski život donijele samo one uvjete kojima su bile podložne zbog višeg duhovnog svijeta i zbog svojih doživljaja kojima su prošle izvan područja Zemlje. One druge su u prijašnjim životima same stvorile uvjete za to. Sudbina ovih duša bila je određena samo činjenicama koje su se nalazile izvan novih zemaljskih prilika. Sudbina ponovno utjelovljenih duša bila je također određena onim što su i same u zemaljskim okolnostima učinile u prijašnjim životima. S reinkarnacijom se ujedno pojavila ljudska pojedinačna karma. Time što je na opisan način čovjekovo životno tijelo bilo izuzeto od utjecaja astralnog tijela, pojava razmnažanja nije doprla u područje ljudske svijesti, nego je ostala u vlasti duhovnog svijeta. Kada bi se neka duša htjela spustiti

na Zemlju, tada bi se kod zemaljskog čovjeka javio poriv za razmnožavanjem. Čitavo je zbivanje do određenog stupnja za zemaljsku svijest bilo zaogrnuuto velom tajne. Posljedice djelomičnog odvajanja životnog tijela od fizičkog pojavljivale su se, međutim, i u vrijeme zemaljskog života. Sposobnosti životnog tijela mogle su se osobito povećati zahvaljujući duhovnom utjecaju. To se u duševnom životu posebno odrazilo na osobitom razvoju pamćenja. Samostalno logičko mišljenje bilo je u to vrijeme kod čovjeka tek u prvim začecima. No, sposobnost sjećanja bila je gotovo bezgranična. Prema van se vidjelo daje čovjek imao neposrednu osjećajnu spoznaju o djelatnim snagama svega živog. U svoju je službu mogao staviti snage života i razmnožavanja životinjskog i osobito biljnog svijeta. Mogao je, primjerice, iz biljke izvući ono što biljku potiče na rast i to upotrijebiti kao što se danas snage nežive prirode koje drijemaju npr. u kamenom ugljenu mogu iz njega izvući i koristiti za pokretanje strojeva. (Pobliže o tome može se pročitati u mom kratkom tekstu "Naši atlantski preci".) Luciferskim se utjecajem višestruko izmijenio i unutarnji čovjekov duševni život. Moglo bi se navesti mnogo vrsta osjećaja koji su nastali na taj način. Navest ćemo samo ponešto od toga. Prije tog utjecaja ljudska je duša u onome što je trebala oblikovati i uopće raditi djelovala u smislu namjera viših duhovnih bića. Plan za sve što je trebalo izvesti bio je unaprijed određen. U onoj mjeri u kojoj je uopće bila razvijena, ljudska svijest mogla je također predvidjeti kako će se prema unaprijed određenom planu stvari u budućnosti morati razvijati. Ta se svijest predviđanja izgubila kada je koprena zemaljskog opažanja zastrla objavu viših duhovnih bića, a time i bitne snage Sunčevih bića. Budućnost je sada postala neizvjesna. Time se u ljudsku dušu usadila mogućnost osjećaja straha. Strah je neposredna posljedica zablude. No, također se vidi kako je luciferskim utjecajem čovjek postao neovisan o izvjesnim snagama

kojima je prije bio predan bez sudjelovanja svoje volje. Sada može samostalno donositi odluke. Sloboda je plod tog utjecaja. A strah i slični osjećaji samo su popratne pojave čovjekova razvoja ka slobodi.

Duhovno gledano, nastanak straha može se shvatiti tako da su unutar zemaljskih snaga, pod čiji je utjecaj čovjek došao zbog luciferskih moći, djelovale i druge moći koje su u tijeku razvoja, mnogo prije od luciferskih, nepravilno djelovale. Sa zemaljskim snagama čovjek je u svoje biće primio utjecaje ovih moći. One su osjećajima koji bi bez njih sasvim drukčije djelovali dali svojstvo straha. Ta se bića mogu nazvati ahrimanskim bićima; to su ona ista bića koja se - u Goetheovom smislu - nazivaju mefistofelskim bićima.

Iako se luciferski utjecaj u početku javio samo kod najnaprednijih ljudi, poslije se ubrzo proširio i na druge. Poslije su se pomiješali potomci naprednih s prije opisanim. Time je luciferska snaga zahvatila i one manje napredne ljude. No, životno tijelo duša koje su se vraćale s planeta nije moglo biti zaštićeno u jednakoj mjeri kao životno tijelo onih potomaka koji su bili ostali na Zemlji. Zaštita njihovoga životnog tijela potjecala je od jednog uzvišenog bića koje je tada, kada se Sunce odvojilo od Zemlje, u kozmosu imalo vodeću ulogu. To je biće koje se ovdje smatra vladarom Sunčevog carstva. S njime su na Sunčevo stanište pošli oni uzvišeni duhovi koji su svojim kozmičkim razvojem postigli potrebnu zrelost. Bilo je, međutim, i takvih bića koja prilikom izdvajanja Sunca nisu postigla taj stupanj zrelosti. Morala su potražiti druga mjesta svoga djelovanja. Ona su uvjetovala da se iz zajedničke supstancije svijeta, od koje se u početku sastojao fizički organizam Zemlje, izdvoji Jupiter i drugi planeti. Jupiter je postao stanište onih bića koja nisu dosegla visinu razvoja Sunca. Najnaprednije biće postalo je vođom Jupitera. Kao što je vođa Sunčevog razvoja postalo "više Ja" koje je djelovalo u životnom tijelu

potomaka ljudi koji su ostali na Zemlji, tako je vođa Jupitera postalo "više Ja" koje je poput zajedničke svijesti povezivalo ljude koji su potjecali od mješavine potomaka ljudi ostalih na Zemlji i onih koji su na opisani način tek u vrijeme zračnog elementa prispjeli na Zemlju i zatim prešli na Jupiter. U smislu duhovne znanosti te ljude možemo nazvati "ljudima Jupitera". To su bili čovjekovi potomci koji su u ono staro vrijeme još prihvaćali ljudske duše, ali na početku Zemljinog razvoja još nisu bili dovoljno zreli da bi došli u prvi dodir s vatrom. Bile su to duše koje su se nalazile između ljudskog carstva i carstva životinjskih duša. Postoje, međutim, i bića koja su pod najvišim vodstvom iz zajedničke supstancije svijeta kao svoje stanište izabrala Mars. Pod njihovim je utjecajem nastala treća vrsta ljudi, nastala miješanjem ljudi Marsa. (Ta spoznaja osvjetljava prauzroke nastanka planeta našeg Sunčevog sustava. Sva su tijela tog sustava, naime, nastala zbog različitih stupnjeva zrelosti bića koja su ih nastavala. Ovdje se, dakako, ne može ulaziti u sve pojedinosti te kozmičke raščlanjenosti.) Oni ljudi koji u svojem životnom tijelu osjećaju prisutnost samog uzvišenog duha Sunca mogu se nazvati "Sunčevim ljudima". Biće koje je u njima živjelo kao "više Ja" - dakako samo u generacijama a ne u pojedincu - jest ono biće koje je poslije, kada su ljudi o njemu postigli svjesnu spoznaju, nazvano različitim imenima i koje današnjim ljudima znači ono u čemu im se objavljuje odnos koji Krist ima spram kozmosa. Nadalje se mogu razlikovati i "ljudi Saturna". Kod njih se kao "više Ja" pojavilo biće koje je prije izdvajanja Sunca zajedno sa svojim sudrugovima moralo napustiti zajedničku supstanciju svijeta. To je bila takva vrsta ljudi koji nisu imali samo u životnom nego i u fizičkom tijelu jedan dio koji je ostao pošteđen od luciferskog utjecaja.

Kod manje razvijenih vrsta ljudi životno je tijelo ostalo, međutim, premalo zaštićeno a da bi se dovoljno

moglo oduprijeti luciferskom utjecaju. Samovolju vatrene iskre "Ja" koja je u njima prebivala mogli su tako proširiti da su u svojoj okolini izazivali snažne i štetne utjecaje vatre. Posljedica toga bila je katastrofa Zemlje velikih razmjera. Zbog vatrenih oluja propao je veliki dio tada naseljene Zemlje, a s njim i ljudi koji su potpali toj zabludi. Tek najmanji dio, koji je djelomično ostao nedodirnut zabludom, mogao se spasiti na onom dijelu Zemlje koji je dotad ostao zaštićen od razornoga ljudskog utjecaja. Takvim staništem, koje je za novo čovječanstvo bilo osobito pogodno, pokazala se zemlja koja se nalazila na onom mjestu koje danas prekriva Atlantski ocean. Onamo su krenuli ljudi koji su najmanje potpali zabludi. Samo su raspršene skupine ljudi nastavale druga područja. U smislu duhovne znanosti područje Zemlje koje je nekad postojalo između današnje Europe, Afrike i Amerike može se nazvati "Atlantidom". (U odgovarajućoj se literaturi na izvjestan način ukazuje na opisano razdoblje razvoja čovječanstva koje je prethodilo atlantskom vremenu. Ovdje se to vrijeme naziva lemurskim razdobljem Zemlje, za kojim slijedi atlantsko. A vrijeme u kojem Mjesečeve snage još nisu razvile svoju glavnu djelatnost može se nazvati "hiperborejskim razdobljem". Njemu prethodi još jedno razdoblje koje se poklapa s prvim počecima fizičkog razvoja Zemlje. U biblijskoj se predaji vrijeme koje prethodi zahvatu luciferskih bića opisuje kao rajsko doba, a silazak na Zemlju, tj. čovjekovu zapletenost osjetilnim svijetom kao izgon iz raja.)

Razvoj u atlantskom području bilo je vrijeme stvarnog razdvajanja na Saturnovo, Sunčevo, Jupiterovo i Marsovo čovječanstvo. Prije toga su se za to tek razvili preduvjeti. Razdvajanje stanja sna i budnosti imalo je za čovjeka posebne posljedice koje su kod atlantskog čovječanstva osobito došle do izražaja. Čovjekovo astralno tijelo i Ja su se noću nalazili u području bića viših od čovjeka, to jest u

području koje je dopiralo sve do "duhova osobnosti". Onim dijelom svog životnog tijela koji nije bio povezan s fizičkim tijelom čovjek je mogao opažati "sinove života" (anđeli) i "duhove ognja" (arkandeli) jer je u vrijeme sna mogao ostati povezan s onim dijelom životnog tijela koji nije bio sjedinjen s fizičkim tijelom. Baš zbog luciferskog utjecaja opažaj "duhova osobnosti" ostao je, doduše, nejasan. S anđelima i arkandelima su, međutim, na taj način za čovjeka koji se nalazio u opisanom stanju postala vidljiva i ona bića koja zbog svog zaostajanja na Suncu ili Mjesecu nisu mogla započeti život na Zemlji. Zbog toga su morala ostati u duševno-duhovnom svijetu. Čovjek ih je, međutim, zbog luciferskog utjecaja povukao u područje duše koja je bila odvojena od fizičkog tijela. Time je došao u dodir s bićima koja su na njega u velikoj mjeri djelovala zavodnički. Ona su u njegovoj duši pojačala poriv prema zabludi, osobito prema zloupotrebi snaga rasta i rasplodivanja koje su zbog razdvojenosti fizičkog tijela i životnog tijela bile u njegovoj moći.

Za pojedine ljude atlantskog razdoblja postojala je mogućnost da se što je moguće prije zapletu u osjetilni svijet. Zbog te mogućnosti luciferski je utjecaj od prepreke postao sredstvom za postizanje višeg ljudskog razvoja. Time su ljudi uzmagli razviti sposobnost spoznaje zemaljskih pojava prije nego što bi to inače bilo moguće. Pritom su ti ljudi iz svojih predodžbi nastojali ukloniti zablude i u pojavama svijeta otkriti prvobitne namjere duhovnih bića. Držali su se na udaljenosti od nagona i žudnji astralnog tijela usmjerenog na goli osjetilni svijet. Na taj su način postajali sve slobodniji od zabluda. To je kod njih izazivalo stanja na osnovi kojih su mogli opažati samo onim dijelom životnog tijela koje je na opisani način bilo odvojeno od fizičkog tijela. U takvim je stanjima moć opažanja fizičkog tijela bila gotovo izbrisana, a samo je fizičko tijelo bilo kao mrtvo. Tada su ti ljudi,

zahvaljujući životnom tijelu, bili u potpunosti povezani s carstvom "duhova oblika" te su od njih saznali kako ih vodi i njima upravlja ono uzvišeno biće koje je bilo vodeće prilikom razdvajanja Sunca i Zemlje i koje je poslije ljudima omogućilo razumijevanje "Krista". To su bili posvećeni (inicirani) ljudi. No, kako je ljudski individuum na opisani način dospio u područje Mjesečevih bića, to u pravilu nisu ni posvećeni mogli biti neposredno u dodiru sa Sunčevim bićima nego su ih doživljavali samo kao u nekom zrcaljenju Mjesečevih bića. Tada nisu Sunčevo biće vidjeli neposredno nego samo njegov odsjaj. Postali su vođe ostalog dijela čovječanstva kojemu su mogli priopćavati tajne koje su bili ugledali. Odgajali su sebi učenike kojima su pokazivali putove za postizanje stanja koje vodi posvećenju. Do spoznaje onoga što se poslije objavljivalo zahvaljujući "Kristu" mogli su doći samo takvi ljudi koji su u navedenom smislu pripadali među ljude Sunca. Svoje su tajnovito znanje i postupke koji do tog znanja vode njegovali na posebnom mjestu koje će ovdje biti nazvano Kristovim, odnosno Sunčevim proročištem. (Oraculum, mjesto na kojemu su se mogle spoznati namjere duhovnih bića.) Ovo što je sada rečeno u vezi s Kristom može se ispravno shvatiti samo ako se ima na umu da nadosjetilna spoznaja u pojavi Krista na Zemlji mora vidjeti događaj koji u budućnosti predstoji čovječanstvu i u koji su bili upućeni ljudi koji su poznavali smisao razvoja Zemlje. Bilo bi pogrešno kada bismo kod ovih "posvećenih" pretpostavljali neki odnos prema Kristu jer je on postao moguć tek na osnovi tog događaja. No, proročki su mogli shvatiti i svojim učenicima objasniti ovo: "Onaj kojega dodirne moć Sunčevog bića vidi kako se Krist približava Zemlji".

Druga su proročišta nastala zahvaljujući pripadnicima Saturnovog, Marsovog i Jupiterovog čovječanstva. Njihovi su posvećeni mogli uzdići pogled samo do bića koja su se kao odgovarajuća "viša Jastva"

mogla otkriti u njihovim životnim tijelima. Tako su nastali sljedbenici Saturnove, Jupiterove i Marsove mudrosti. Osim ovih, bilo je još i drugih metoda posvećenja za one ljude koji su u sebe primili previše luciferskog utjecaja a da bi mogli osloboditi od fizičkog tijela tako veliki dio životnog tijela, kao što su to mogli ljudi Sunca. Zbog navedenog stanja nije ih se također moglo dovesti do proročanske objave Krista. Zbog astralnog tijela koje je bilo više pod utjecajem luciferskog principa ti su ljudi morali proći težu pripremu i tada su u manje bestjelesnom stanju od ostalih mogli primiti, iako ne objavu samoga Krista, a ono objavu drugih uzvišenih bića. Bilo je takvih bića koja su, doduše, prilikom izdvajanja Sunca napustila Zemlju, ali ipak nisu bila na toj razini da bi trajno uzmogla slijediti razvoj Sunca. Nakon razdvajanja Sunca i Zemlje izdvojila su se iz Sunca na posebno obitavalište, na Veneru. Njihov je vođa bilo biće koje je postalo "više Ja" opisanih posvećenih i njihovih sljedbenika. Nešto se slično za drugu vrstu ljudi dogodilo s vodećim duhom Merkura. Tako su nastala Venerina i Merkurova proročišta. Određena vrsta ljudi koja je najviše primila luciferski utjecaj mogla je doprijeti samo do takvog bića koje je sa svojim sudrugovima najranije bilo izbačeno iz Sunčevog razvoja. To se biće nije nastanilo na nekom određenom planetu u svemirskom prostoru već je živjelo u okružju zemlje s kojom se nakon povratka sa Sunca ponovno sjedinilo. Ljudi kojima se to biće objavilo kao "više Ja" mogu se nazvati sljedbenicima Vulkanskog proročišta. Njihov je pogled bio više usmjeren zemaljskim pojavama negoli pogled ostalih posvećenih. Položili su prve temelje onome što se poslije razvilo kao znanost i umjetnost. Posvećeni Merkura su, naprotiv, utemeljili znanje o nadosjetilnim pojavama, a to su u još većoj mjeri činili Venerini posvećeni. Posvećeni Vulkana, Merkura i Venere razlikovali su se od posvećenih Saturna, Jupitera i Marsa po tome što su tajne koje

su odozgo primali u obliku objava imale obilježje nečeg već gotovog, završenog. Oni prvi su to svoje znanje, međutim, primali već više u obliku vlastitih misli i ideja. U sredini su se nalazili Kristovi posvećeni. Oni su s neposrednim objavama dobili ujedno i sposobnost da svoje tajne uobliče u ljudske pojmovne oblike. Posvećeni Saturna, Jupitera i Marsa morali su se više izražavati simbolima, a Kristovi, Venerini, Merkurovi i Vulkanovi posvećeni činili su to više s pomoću predodžbi.

Ono što je na taj način doprlo do atlantskog čovječanstva doprlo je uz pomoć posvećenih. No, i ostalo je čovječanstvo pod luciferskim utjecajem primilo posebne sposobnosti zahvaljujući tomu što su uzvišena kozmička bića djelomično preobrazila ono što bi inače vodilo u propast. Jedna od tih sposobnosti je jezik-govor. Čovjek je zadobio tu sposobnost zbog skrućivanja do fizičke materije i zbog razdvajanja jednog dijela njegova životnog tijela od fizičkog. U vrijeme nakon izdvajanja Mjeseca čovjek se u početku, zahvaljujući "grupnom Ja", osjećao povezan sa svojim fizičkim precima. No, ta se zajednička svijest, koja je potomke povezivala s precima tijekom generacija, postupno izgubila. Poslije su potomci sačuvali unutarnje sjećanje samo do nekog ne previše dalekog pretka, prijašnje pretke nisu više pamtali. Samo su u stanju slično snu u kojemu su ljudi dolazili u dodir s duhovnim svijetom ponovno izranjala sjećanja na ponekog pretka. Mislili su da se on ponovno u njima pojavio i osjećali su se jedno s njime. To pogrešno poimanje reinkarnacije pojavilo se potkraj atlantskog doba. Do istinskog učenja o reinkarnaciji moglo se doći samo u školama posvećenih. Oni su gledali kako duša u bestjelesnom stanju ide od utjelovljenja do utjelovljenja. Jedino su posvećeni mogli prenijeti svojim učenicima istinu o tome.

Čovjekov fizički lik pradaavne prošlosti o kojoj je ovdje riječ bio je bitno različit od današnjeg. Taj je lik

još u velikoj mjeri bio izraz duševnih svojstava. Čovjek je prije bio sazdan od finije, mekše tvari nego što ju je poslije poprimio. Ono što je sada skrućeno bilo je mekano, gipko i podatno. Čovjek koji je bio više duševan i duhovan bio je nježne, gipke i izražajne tjelesne grade, dok se duhovno slabo razvijen čovjek isticao grubim, nepokretnim i krutim tjelesnim oblicima. Naprednost duše očitovala se u zbijenim udovima, tjelesni oblik ostao bi malen, dok se, naprotiv, duševna zaostalost i obuzetost osjetilnošću očitovala u divovskim dimenzijama. Današnjem poimanju mora izgledati nevjerovatno, čak fantastično da je tijelo, dok se čovjek nalazio u fazi rasta, poprimalo oblike ovisno o tome što se u duši događalo. Izopačenost strasti, nagona i instinkata uvjetovala je rast materijalnog čovjekovog tijela do divovskih razmjera. Sadašnji čovjekov fizički lik nastao je sažimanjem, zgušnjavanjem i skrućivanjem atlantskog čovjeka. I dok je prije atlantskog vremena čovjek bio vjerna slika svoje duševnosti, atlantski je razvoj stvorio uvjete za takvog poatlantskog čovjeka koji je fizički otvrdnuo i postao razmjerno malo ovisan o duševnim svojstvima. (Oblici životinjskog carstva skrutili su se mnogo prije od ljudskih.) Zakoni na kojima se danas temelji stvaranje oblika u prirodnim carstvima nikako se ne smiju protegnuti na daleku prošlost.

Oko sredine atlantskog razvoja pomalo se počela pojavljivati nevolja za tadašnje čovječanstvo. Tajne posvećenih trebalo je brižno čuvati od ljudi koji nisu određenom pripremom očistili od zabluda astralno tijelo. Ako takvi ljudi steknu uvid u nadosjetilne spoznaje, u zakone po kojima viša bića upravljaju silama prirode, tada ih stavljaju u službu svojih nastranih potreba i strasti. Opasnost je bila toliko veća što su ljudi, kako je rečeno, došli u područje djelovanja nižih duhovnih bića koja nisu mogla slijediti redovit razvoj zemlje, pa su mu se stoga suprotstavljala. Ta su bića neprekidno djelovala na ljude tako da su im

sugerirala interese koji su uistinu bili usmjereni protiv dobrobiti čovječanstva. Ljudi su, međutim, raspolagali još uvijek sposobnošću da u svoju službu stave životinjske i ljudske moći rasta i rasplodivanja. Napastima nižih duhovnih bića nisu samo podlijegali obični ljudi nego i jedan dio posvećenih. Oni su navedene nadosjetilne snage stavili u takvu službu koja je bila u suprotnosti s razvojem čovječanstva. Za tu su službu tražili pomoćnike koji nisu bili posvećeni i koji su u lošem smislu primjenjivali tajne nadosjetilnih snaga prirode. Posljedica toga bila je propast čovječanstva velikih razmjera. Zlo se širilo sve više i više. Budući da su snage rasta i reprodukcije, kada ih se istrgne iz njihove osnove i samostalno upotrijebi, u tajnovitoj vezi s izvjesnim snagama koje djeluju u zraku i vodi, to su se pod utjecajem čovjekove djelatnosti oslobodile moćne razorne prirodne sile. To je dovelo do postupnog razaranja atlantskog područja zbog zračnih i vodenih katastrofa zemlje. Atlantsko se čovječanstvo moralo iseliti, ako nije nastradalo u olujama. U ono je vrijeme zbog tih oluja Zemlja poprimila novi izgled. Sjedne su strane Europa, Azija i Afrika postupno zadobivale oblik koji i danas imaju, a s druge je strane nastala Amerika. Prema tim zemljama krenuli su ljudi u velikim skupinama. Za nas je danas važan onaj smjer seoba koji je krenuo istočno od Atlantide. Potomci Atlantida su malo-pomalo naselili Europu, Aziju i Afriku i ondje se udomaćili. Nalazili su se na različitim stupnjevima razvoja, ali i na različitim stupnjevima propadanja. A u njihovoj su se sredini nalazili i posvećeni, čuvari misterijskih tajni. U različitim su područjima osnivali proročišta u kojima su u dobrom, ali i u lošem smislu njegovali kult Jupitera, Venere itd. Izdaja Vulkanovog misterija imala je osobito nepovoljne posljedice jer je pogled njegovih sljedbenika najviše bio usmjeren na zemaljske okolnosti. Čovječanstvo je zbog te izdaje došlo u ovisnost duhovnih bića koja su zbog svog

prethodnog razvoja bila protivna svemu što je dolazilo iz onog duhovnog svijeta koji se je razvio prilikom odvajanja Zemlje od Sunca. Oni su u skladu s tako razvijenim ustrojem djelovali upravo u elementu koji se u čovjeku razvio time što je u osjetilnom svijetu imao opažaje iza kojih se skrivao duhovni svijet. Ta su bića sada zadobila veliki utjecaj na mnoštvo ljudi na Zemlji. Taj se utjecaj najprije očitovao tako da je čovjek sve više gubio osjećaj za duhovno. Budući da su se u tom razdoblju veličina, oblik i podatnost čovjekova fizičkog tijela još u velikoj mjeri ravnali po svojstvima duše, to se posljedica one izdaje očitovala u promjenama koje su u tom smjeru zadesile ljudski rod. Ondje gdje je iskvarenost ljudi posebno došla do izražaja time što su nadosjetilne snage stavljene u službu nižih nagona, žudnji i strasti nastajali su nakazni oblici, po veličini i obliku groteskni ljudski likovi. Oni se nisu mogli održati nakon atlantskog razdoblja. Izumrli su. Poatlantsko se čovječanstvo fizički razvilo od onih atlantskih predaka kod kojih se tjelesni lik već bio tako skrutio da se više nije mogao prilagoditi duševnim snagama koje su sada postale protuprirodne. U vrijeme atlantskog razvoja postojalo je izvjesno razdoblje u kojemu su za ljudski lik, zbog zakona koji su vladali u Zemlji i oko nje, vladali upravo oni uvjeti u kojima se taj lik morao skrutiti. Oni oblici ljudskih rasa koji su se skrutili prije tog razdoblja mogli su se, doduše, još dugo razmnožavati, ali su duše koje su se u njima utjelovljivale bile s vremenom u njima tako stiješnjene da su rase morale izumrijeti. Ipak su se neki od tih rasnih oblika zadržali sve do u poatlantska vremena. Oblici koji su ostali dovoljno pokretni zadržali su se u izmijenjenom obliku čak i vrlo dugo. Oni ljudski oblici koji su sačuvali gipkost i poslije navedenog razdoblja postali su tijelima za one duše koje su u velikoj mjeri bile izložene štetnom utjecaju prije spomenutog izdajstva. Bile su predodređene da ubrzo izumru.

U razvoju čovječanstva sredinom atlantskog vremena pojavila su se, prema tome, bića koja su djelovala tako da se čovjek na neduhovan način uživi u osjetilno-fizički svijet. To je moglo ići tako daleko da su se čovjeku umjesto istinskog lika ovog svijeta pojavljivale svakovrsne iluzije, utvare i priviđenja. Čovjek nije bio izložen samo luciferskom utjecaju nego i utjecaju onih drugih bića koja su prije bila navedena i čiji neka se vođa, po imenu koje je poslije u perzijskoj kulturi dobio, nazove Ahriman. To je ime poslije dobio u perzijskoj kulturi (ponavlja se). (Mefisto Je isto to biće.) Čovjek je zbog tog utjecaja poslije smrti potpadao moćima koje su učinile da on i sada izgleda kao biće koje je usmjereno samo zemaljsko-osjetilnim odnosima. Sve se više gubio slobodan pogled u zbivanja duhovnog svijeta. Čovjek se morao osjećati u Ahrimanovoj moći i biti u određenoj mjeri isključen iz zajedništva s duhovnim svijetom.

Od osobitog je značenja bilo proročište koje je u sveopćem rasapu sačuvalo staro služenje u najčišćem obliku. Ono je pripadalo Kristovim proročištima. To je središte moglo sačuvati ne samo sam Kristov misterij nego i tajne ostalih proročišta jer su u objavi uzvišenog duha Sunca bile dane i objave vođe Saturna, Jupitera itd. U Sunčevu je proročištu bila poznata tajna kako za pojedine ljude proizvesti takva ljudska životna tijela kakva su ih bili imali najbolji posvećeni Jupitera, Merkura itd. Sredstvima koja su bila na raspolaganju, a o kojima ovdje neće dalje biti govora, očuvale su se kopije najboljih životnih tijela starih posvećenih, da bi se poslije unosila u prikladne ljude. Takvi su se postupci, zahvaljujući posvećenima Venere, Merkura i Vulkana, mogli poduzeti i s astralnim tijelima.

U određeno se vrijeme vođa Kristovih posvećenih našao usamljen s nekoliko sudrugova kojima je tajne svijeta mogao prenijeti samo u vrlo ograničenoj mjeri. Ti su drugovi bili, naime, takvi ljudi koji su po svojoj prirodi najmanje osjetili odvajanje fizičkog i životnog

tijela. Takvi su ljudi u tom razdoblju bili uopće najbolji za daljnji napredak čovječanstva. Oni su u snovitom stanju postupno imali sve manje doživljaja. Duhovni im se svijet sve više zatvarao. No, zato im je i nedostajalo razumijevanje za sve ono što se u starim vremenima otkrivalo kada čovjek nije bio u svom fizičkom tijelu nego samo u životnom. Ljudi koji su se nalazili u neposrednoj blizini vođe Kristovog proročišta bili su najnapredniji s obzirom na sjedinjenje prije odijeljenog dijela životnog tijela s fizičkim. To se sjedinjenje u čovječanstvu malo-pomalo ostvarivalo kao posljedica promjene koja je nastupila s atlantskim prebivalištem i sa Zemljom općenito. Fizičko i životno tijelo sve se više poklapaju. Zbog toga se izgubila prijašnja neograničena sposobnost pamćenja, a započeo je čovjekov misaoni život. Dio životnog tijela koji je bio povezan s fizičkim tijelom pretvorio je fizički mozak u instrument mišljenja, a čovjek je otad osjetio svoje Ja u fizičkom tijelu. Tek se tada probudila samosvijest. To je u početku bio slučaj samo za mali dio čovječanstva, prije svega za sudrugove vođe Kristovog proročišta. Ostale skupine ljudi koje su bile razasute po Europi, Aziji i Africi sačuvale su u najrazličitijem opsegu ostatke starih stanja svijesti. Stoga su raspolagali neposrednim iskustvom nadosjetilnog svijeta. Sudrugovi posvećenog u Kristu bili su ljudi visokorazvijenog razuma, ali su zato od svih ljudi tadašnjeg vremena imali i najmanje iskustva na nadosjetilnom planu. S njimaje od Zapada prema Istoku, prema jednom području unutrašnjosti Azije krenuo i onaj spomenuti posvećeni. On ih je htio po mogućnosti zaštititi od dodira s ljudima koji su bili manje napredovali u razvoju svijesti. Svoje je sudrugove odgajao u skladu s tajnama koje su mu se bile objavile; u tom je smislu djelovao osobito na njihove potomke. Tako je okupio skupinu ljudi koji su u svoja srca primili impulse koji su bili u skladu s tajnama Kristovog posvećenja. Iz te je skupine izabrao

sedam najboljih ljudi, tako da su mogli imati životna i astralna tijela koja su odgovarala kopijama životnih tijela sedmorice najboljih atlantskih posvećenih. Na taj je način odgojio po jednog nasljednika Kristovih, Saturnovih, Jupiterovih itd. posvećenih. Ova sedmorica posvećenih postali su učitelji i vođe onih ljudi koji su u poatlantskom vremenu naselili Jug Azije, to jest staru Indiju. Budući da su ti veliki učitelji bili, zapravo, obdareni kopijama životnih tijela svojih duhovnih predaka, sadržaj njihovog astralnog tijela, to jest vlastitim radom stečeno znanje i spoznaja nije moglo dosegnuti do onoga što im se objavljivalo putem njihova životnog tijela. Kada bi im objave htjele govoriti, oni su morali ušutkati vlastito znanje i vlastitu spoznaju. A tada su iz njih i kroz njih govorila ona uzvišena bića koja su govorila i njihovim uzvišenim precima. U vremenu kada ta bića nisu kroz njih govorila oni su bili jednostavni ljudi, obdareni mjerom odgoja razuma i srca što su sami bili postigli.

U Indiji su u ono vrijeme živjeli takvi ljudi koji su od starog duševnog stanja Atlantida koje je dopuštalo iskustva duhovnog svijeta sačuvali živo sjećanje na tadašnje duševno stanje. Kod velikog broja tih ljudi postojala je silna težnja srca i duše za doživljavanje toga duhovnog svijeta. Mudrim upravljanjem sudbine najveći je dio tih ljudi, koji su potjecali od najboljeg dijela atlantskog naroda, dospio u južnu Aziju. Osim toga glavnog dijela, pridošli su u drugim vremenima i drugi dijelovi pučanstva. Za te je ljude spomenuti Kristov posvećeni odredio kao učitelje sedam svojih velikih učenika. Oni su tom narodu dali svoju mudrost i svoje propise. Ponekom od tih starih Indijaca trebalo je samo malo pripreme kako bi u sebi pokrenuo tek uminule sposobnosti koje su vodile gledanju nadosjetilnog svijeta. Jer, zapravo je čežnja za tim svijetom bila osnovni ugođaj indijske duše. Ljudi su osjećali da je u tom svijetu bila njihova pradomovina. Iz tog su svijeta premješteni u onaj koji

pruža vanjski osjetilni uvid i razum koji je s njime povezan. Nadosjetilni svijet osjećali su onim istinskim, a osjetilni kao iluziju (maju), varku čovjekova opažanja. Svim se sredstvima nastojao stvoriti uvid u stvarni svijet. Zanimanje nije bilo usmjereno na iluzorni osjetilni svijet ili ipak samo ako je on bio veo onog nadosjetilnog. Silna je moć tih sedam velikih učitelja mogla djelovati na ljude. To što su oni mogli objavljivati duboko se upisivalo u indijske duše. A kako je posjedovanje naslijeđenih životnih i astralnih tijela tim učiteljima podarilo iznimne snage, mogli su na svoje učenike djelovati magijski. Oni, zapravo, nisu poučavali nego je magijskim snagama osobnost djelovala na osobnost. Na taj je način nastala kultura koja je u cijelosti bila prožeta nadosjetilnom mudročću. Ono što sadrže mudrosne knjige Indijaca (Vede) ne pruža izvorni oblik uzvišene mudrosti koju su u najstarijim vremenima njegovali veliki učitelji nego je to samo njezin slabi odjek. Samo nadosjetilni pogled unatrag može naći nezapisanu pramudrost iza one zapisane. Obilježje koje osobito dolazi do izražaja u toj pramudrosti jest skladno sazvučje različitih misterijskih mudrosti atlantskog vremena. Svaki je pojedini veliki učitelj mogao razotkriti jednu od tih misterijskih mudrosti. Različiti aspekti mudrosti bili su u savršenome skladu jer se iza njih nalazila osnovna mudrost proročkoga Kristovog posvećenja. Učitelj koji je bio duhovni potomak Kristovog posvećenog nije, doduše, iznosio ono što je mogao razotkriti sam Kristov posvećeni. On je ostao u pozadini razvoja. U početku nije mogao svoju uzvišenu službu prenijeti ni na jednog Atlantičanina. Kristov posvećeni sedmorice velikih indijskih učitelja razlikovao se od njega time što je svoje gledanje Kristovog misterija u potpunosti mogao preraditi u ljudske predodžbe, dok je onaj indijski u Kristu posvećeni mogao samo simbolima i znakovima prikazati samoodsjaj tog misterija jer ljudskim radom stečene predodžbe nisu dosizale do te tajne. No,

udruživanjem sedmorice učitelja nastala je u jednoj velikoj mudrosnoj slici spoznaja nadosjetilnog svijeta u kojoj su se u starim atlantskim misterijima mogli objaviti samo pojedini dijelovi. Objavljivalo se uzvišeno vodstvo kozmičkog svijeta i potiho naviještao skriveni Sunčev duh koji stoluje nad onima koje su objavila ona sedmorica učitelja.

Što se ovdje podrazumijeva pod "starim Indijcima" ne odgovara onome što se obično pritom misli. Vanjski dokumenti iz vremena o kojima je ovdje riječ ne postoje. Narod, koji se obično naziva "indijskim" narodom, potječe od razvojnog stadija povijesti koji je nastupio tek mnogo kasnije od vremena na koje se ovdje misli. Treba uočiti prvo poatlantsko razdoblje Zemlje u kojemu je vladala ovdje opisana "indijska" kultura. Nakon toga se razvila druga poatlantska kultura u kojoj je vladalo ono što će u daljnjem tekstu ove knjige dobiti naziv "praperzijska" kultura. Poslije se još razvila egipatsko-kaldejska kultura koja će također u daljnjem tekstu još biti opisana. U vrijeme nastanka ovog drugog i trećeg poatlantskog kulturnog razdoblja doživjela je i "stara" indijska kultura drugo i treće razdoblje. Iz tog trećeg razdoblja potječe ono što se obično prikazuje kao stara Indija. Prema tome se ono što je ovdje opisano ne smije dovoditi u vezu s onom "starom Indijom" o kojoj je inače riječ.

Drugo je obilježje te atlantske kulture ono koje je poslije dovelo do podjele ljudi na kaste. Ljudi koji su živjeli u Indiji bili su potomci Atlantida i pripadali su različitim vrstama ljudi - Saturnovim, Jupiterovim itd. Nadosjetilnim učenjem ljudi su shvatili da duša ne ulazi slučajno u određenu kastu nego da to određuje sama. Takvo razumijevanje nadosjetilnog učenja bilo je posebno olakšano time što se kod mnogih ljudi moglo pobuditi prije opisano unutarne sjećanje na pretke koje je, međutim, lako vodilo i pogrešnom pojmu ponovnog utjelovljenja. Kao što se u atlantsko doba prava ideja o reinkarnaciji mogla postići samo

zahvaljujući posvećenima, tako se u najstarije indijsko vrijeme mogla postići samo u neposrednom dodiru s velikim učiteljima. Ona spomenuta pogrešna ideja o reinkarnaciji došla je u najvećoj mogućoj mjeri do izražaja kod naroda koji su se zbog propasti Atlantide proširili Europom, Azijom i Afrikom. A kako su oni posvećeni, koji su u vrijeme atlantskog razvoja pošli stranputicom, nezrelim dušama odali i ovu tajnu, ljudi su sve više počeli zamjenjivati ideju istine sa zabludom. Ti su ljudi kao naslijeđe atlantskog vremena u velikoj mjeri zadržali svojevrsnu nejasnu vidovitost. I dok su Atlantidani u snu dolazili u područje duhovnog svijeta, njihovi su potomci doživljavali taj duhovni svijet u neuobičajenim stanjima u vremenu između budnosti i sna. U njima su se tada pojavile slike starih vremena, kojima su pripadali njihovi preci. Smatrali su sebe ponovnim utjelovljenjima ljudi koji su živjeli u takvim vremenima. Na čitavoj su se Zemlji širila učenja o ponovnim utjelovljenjima koja su bila oprečna izvornim idejama posvećenih.

U prednjoazijskom su se području, kao posljedica dugotrajnih seoba naroda koji su se od početka propasti Atlantide kretali od Zapada prema Istoku, stalno nastanili narodi čije potomke povijest poznaje kao perzijski narod i njemu srodna plemena. Nadosjetilna spoznaja mora, doduše, poći unatrag u mnogo starija vremena nego što su povijesna vremena tih naroda. Ovdje je ponajprije riječ o vrlo ranim precima kasnijih Perzijanaca po kojima je, nakon indijskog, nastalo drugo veliko kulturno razdoblje poatlantskog razvoja. Narodi ovog drugog razdoblja imali su drukčiju zadaću od onih indijskih. Sa svojim čežnjama i nagnućima nisu bili okrenuti samo nadosjetilnome svijetu; imali su sklonost prema fizičko-osjetilnom svijetu. Zavaljeli su Zemlju. Cijenili su ono što čovjek na njoj može osvojiti i što, zahvaljujući njezinim snagama, može steći. Ono što su kao ratnički narod izvodili i što su kao sredstva

pronalezili kako bi osvojili Zemljina blaga u vezi je s osebnjuošću njihova bića. Kod njih nije postojala opasnost da bi se zbog vlastite čežnje za nadosjetilnim mogli sasvim odvratiti od "iluzije" fizičko-osjetilnoga, nego je, štoviše, postojala opasnost da bi zbog svog interesa za osjetilni svijet mogli potpuno izgubiti povezanost s nadosjetilnim svijetom. I proročišta koja su se ovamo preselila iz starog atlantskog područja imala su na svoj način ono opće obilježje naroda. Od snaga koje su se nekada mogle usvojiti zahvaljujući doživljajima nadosjetilnog svijeta i kojima se u nekim nižim oblicima još moglo upravljati njegovale su se one koje su prirodnim pojavama upravljale tako da bi bile u službi čovjekovih osobnih interesa. Taj je stari narod još imao veliku moć ovladavanja takvim snagama prirode koje su poslije izmahnule čovjekovoj volji. Čuvari misterija upravljali su unutarnjim snagama koje su bile u vezi s vatrom i drugim elementima. Može ih se nazvati magima. Nadosjetilna spoznaja i nadosjetilne snage koje su iz starih vremena sačuvali kao nasljedstvo bilo je slabo s obzirom na sposobnosti koje je čovjek posjedovao u pradavnim vremenima. To je poprimalo sve moguće oblike, počevši od plemenitih umijeća koja su imala na umu samo čovjekovu dobrobit pa sve do najnedostojnijih postupaka. Tim je ljudima upravljalo ono lucifersko na sasvim poseban način. To ih je dovelo u vezu sa svime što čovjeka odvraća od namjera onih viših bića koja su unaprijedila ljudski razvoj bez luciferskog utjecaja. I oni pripadnici naroda koji su još bili obdareni ostacima stare vidovitosti u vrijeme opisanog stanja između sna i jave osjećali su jaku privlačnost prema nižim bićima duhovnog svijeta. Tome je narodu bio potreban takav duhovni poticaj koji bi bio djelovao protiv ovih karakternih osobina. Sa strane čuvara tajni Sunčevog proročišta tom je narodu bilo dano vodstvo koje je potjecalo iz istog izvora iz kojega je dolazio i stari indijski duhovni život.

Vođa praperzijske duhovne kulture, kojega je onaj čuvar Sunčevog proročišta dao narodu o kojemu je riječ, može se označiti istim imenom što ga povijest poznaje kao Zaratustru ili Zoroastra. Treba, međutim, naglasiti da ovdje mišljena osobnost pripada jednom mnogo ranijem vremenu negoli je ono u koje povijest postavlja nositelja tog imena. No, ovdje nije bitno vanjsko povijesno istraživanje nego je bitna duhovna znanost. A onaj tko u vezi s nositeljem Zaratustrinog imena misli na neko kasnije vrijeme, neka usklađenost s duhovnom znanošću potraži u tome da zamisli jednog nasljednika onog prvog, velikog Zaratustre koji je preuzeo njegovo ime i djelovao u smislu njegovog učenja. Poticaj koji je Zaratustra trebao dati svom narodu bio je u tome da je ukazivao kako osjetilno-fizički svijet nije samo svijet lišen duha koji čovjeku prilazi kada se on prepusti isključivo utjecaju luciferskog bića. Tom biću čovjek zahvaljuje svoju osobnu samostalnost i svoj osjećaj slobode. Ono je, međutim, u čovjeku trebalo djelovati u skladu sa svojom suprotnom duhovnom biti. Za praperzijski je narod bilo bitno zadržati živo zanimanje za tu duhovnu bit. Zbog svoje sklonosti prema osjetilno-fizičkom svijetu prijetilo mu je potpuno stapanje s luciferskim bićem. Zaratustra je zahvaljujući čuvaru Sunčevog proročišta primio takvo posvećenje da je mogao dobivati objave uzvišenih Sunčevih bića. U posebnim stanjima svijesti do kojih ga je dovelo njegovo školovanje mogao je gledati vođu Sunčevih bića koji je na opisani način uzeo pod svoju zaštitu čovjekovo životno tijelo. Znao je da to biće upravlja ljudskim razvojem, ali da će tek u određeno vrijeme iz svemira moći sići na Zemlju. Za to je bilo potrebno da isto tako uzmogne zaživjeti u astralnom tijelu jednog čovjeka kao što je nakon zahvaćanja luciferske biti djelovalo u životnom tijelu. Za to se trebao pojaviti čovjek koji je astralno tijelo ponovno preobrazio do takvog stupnja koji bi ono bez Lucifera bilo postiglo u nekom drugom

određenom vremenu (u sredini atlantskog razvoja). Da Lucifer nije došao, čovjek bi doduše ranije postigao taj stupanj, ali bez osobne samostalnosti i bez mogućnosti slobode. Sada je, međutim, čovjek, unatoč ovim svojstvima, ponovno trebao doći do tog stupnja. U svojim vidovitim stanjima Zaratuštra je predvidio da će u budućnosti unutar razvoja čovječanstva biti moguća osoba koja će imati takvo odgovarajuće astralno tijelo. On je, međutim, također znao da se prije tog vremena na Zemlji ne mogu naći duhovne snage Sunca, ali da će ih se nadosjetilnim gledanjem moći vidjeti u njegovu duhovnom području. Te je snage mogao vidjeti kada je svoj vidoviti pogled usmjeravao prema Suncu. Svojem je narodu nagoviještao bit tih snaga koje su se prvotno nalazile samo u duhovnom svijetu, a koje su se poslije trebale spustiti na Zemlju. To je bilo navještenje velikog duha Sunca ili duha svjetla. (Navještenje Sunčeve aure, Ahura - Mazdao, Ormuzd.) Taj duh svjetla objavljuje se Zaratuštri i njegovim sljedbenicima kao onaj duh koji iz duhovnog svijeta prema čovjeku okreće svoje lice i koji unutar čovječanstva priprema budućnost. Zaratuštra naviješta duha svjetla, najavljuje Krista prije njegova silaska na Zemlju. U Ahrimanu, (Angra mainju) prikazuje, naprotiv, takvu moć koja svojim utjecajem razorno djeluje na čovjekov duševni život ako joj se on jednostrano preda. To nije nikakva druga moć doli ona koja je već opisana i koja je nakon izdaje vulkanskih misterija zadobila na Zemlji posebnu vlast. Osim najave boga svjetla, Zaratuštra je naučavao o onim duhovnim bićima koja su se pročišćenom gledanju vidio objavljivala kao sudrugovi duha svjetla, a čija su suprotnost bili napasnici koji su se javljali nepročišćenom ostatku vidovitosti preostalom iz atlantskih vremena. Praperzijskom je narodu trebalo objasniti da se u ljudskoj duši, ako je ona okrenuta prema djelovanju i težnji unutar osjetilno-fizičkog svijeta, odigrava borba između moći boga svjetla i moći

njegovog protivnika te kako se čovjek mora ponašati da ga ovaj posljednji ne bi odveo u ponor nego da se njegov utjecaj snagom boga svjetlosti usmjeri prema dobru.

Treće kulturno razdoblje poatlantskog vremena rođeno je u narodima koji su se seobama na kraju slili u prednjoj Aziji i sjevernoj Africi. Ta se kultura razvila s jedne strane kod Kaldejaca, Asiraca i Babilonaca, a s druge strane kod Egipćana. Kod tih je naroda smisao za fizičko-osjetilni svijet bio drukčije razvijen nego kod starih Perzijanaca. Oni su mnogo više od ostalih primili u sebe one duhovne sklonosti koje su bile osnova sposobnosti mišljenja i razuma stečenih potkraj atlantskog vremena. Zadaća poatlantskog čovječanstva bila je razvoj onih duševnih sposobnosti koje su se mogle steći zahvaljujući probuđenim snagama mišljenja i osjećanja, a koje nisu bile neposredno potaknute od duhovnog svijeta nego su nastale čovjekovim promatranjem osjetilnog svijeta, uživljavanjem u njega i njegovim razrađivanjem. Osvajanje toga osjetilno-fizičkog svijeta spomenutim čovjekovim sposobnostima treba smatrati misijom poatlantskog čovjeka. To osvajanje napreduje stupanj po stupanj. U staroj je Indiji čovjek svojom duševnošću, doduše, već usmjeren prema ovome svijetu. On ga, međutim, smatra iluzijom i njegov je duh usmjeren prema nadosjetilnom svijetu. U praperzijskom se narodu, nasuprot tomu, javlja težnja za osvajanjem fizičko-osjetilnog svijeta; to se, međutim, pokušava ostvariti većim dijelom onih duševnih snaga koje su kao naslijeđe preostale od vremena kada se čovjek neposredno mogao uzdizati prema nadosjetilnom svijetu. Kod naroda trećeg kulturnog razdoblja duša je velikim dijelom izgubila nadosjetilne sposobnosti. Objave duha mora istraživati u osjetilnom svijetu te treba sebe dalje izgrađivati otkrivanjem i pronalaženjem sredstava kulture koja iz toga svijeta proizlaze. Ljudska se znanost razvila time što su u

fizičko-osjetilnom svijetu istraženi zakoni duha koji stoje iza toga svijeta. Spoznajom i razradom tih snaga razvila se čovjekova tehnika, umjetnički rad te za to potrebno oruđe i sredstva. Čovjeku kaldejsko-babilonskog naroda osjetilni svijet nije više bio iluzija nego je to u njegovim carstvima, u planinama i morima, u zraku i vodi bila objava duhovnih djela onih moći koje su iza svega toga stajale i čije je zakone nastojao spoznati. Egipćaninu je Zemlja bila polje njegovoga rada koje mu je bilo predano u stanju koje je vlastitim snagama razuma trebao preobraziti na način da to stanje postane izrazom ljudske moći. S Atlantide su u Egipat premještena proročišta koja su potjecala ponajprije od onog Merkurovog. Bilo je, međutim, i drugih proročišta, kao što je primjerice bilo Venerino. U ono što se zahvaljujući tim proročištima u egipatskom narodu moglo njegovati položena je nova klica kulture. Ona je potjecala od jednog velikog vođe koji je svoje školovanje proveo unutar perzijskih Zaratustrinih misterija. (On je bio jedan od ponovno utjelovljenih sljedbenika samoga velikog Zaratustre.) On će se u vezi s jednim povijesnim imenom nazvati "Hermes". Time što je primio Zaratustrine misterije uzmogao je pronaći pravi put za upravljanje egipatskim narodom. Taj je narod u zemaljskom životu između rođenja i smrti svoj interes tako usmjerio fizičko-osjetilnom svijetu da je, doduše neposredno, samo u ograničenoj mjeri mogao gledati duhovni svijet koji je iza njega stajao, ali u kojemu je spoznavao zakone fizičko-osjetilnog svijeta. O duhovnom ga se svijetu nije moglo poučavati kao o onom svijetu u koji se mogao uživjeti na Zemlji. Moglo mu se, međutim, pokazati kako će čovjek nakon smrti u bestjelesnom stanju živjeti sa svijetom duhova koji za zemaljskog vremena ostavljaju svoj otisak u osjetilno-fizičkom carstvu. Hermes je poučavao: ako čovjek upotrebljava na Zemlji svoje snage da bi na njoj djelovao u skladu s namjerama duhovnih moći, stječe sposobnost da se

nakon smrti s tim moćima sjedini. Osobito će oni koji su između rođenja i smrti najusrdnije djelovali u tom smjeru biti sjedinjeni s uzvišenim Sunčevim duhom, s Ozirisom. Na kaldejsko-babilonskoj strani te kulture čovjekova se usmjerenost na fizičko-osjetilni život jače očitovala nego na egipatskoj. Istraživali su se zakoni ovoga svijeta te se iz osjetilnih odslika gledalo na duhovne prauzore. Ipak je narod ostao vezan za osjetilnost. Umjesto duha zvijezde u prvi je plan stavljena zvijezda, umjesto drugih duhovnih bića u prvi plan dolazi njihova zemaljska odslika. Samo su vođe postigle istinske duboke spoznaje o zakonima nadosjetilnog i njegovog djelovanja na osjetilni svijet. Jače nego bilo gdje drugdje ovdje je došla do izražaja suprotnost između spoznaja posvećenih i zabluda u vjerovanju naroda.

Potpuno su drukčije bile prilike u području južne Europe i zapadne Azije gdje je do procvata došlo u četvrto poatlantsko kulturno razdoblje. Možemo ga nazvati grčko-latinskim razdobljem. U te su se zemlje slili potomci ljudi iz najrazličitijih krajeva staroga svijeta. Bilo je proročišta koja su slijedila najrazličitije atlantske misterije. Bilo je ljudi koji su po prirodi svoga ustrojstva nasljedno raspolagali starom vidovitošću, a bilo je i takvih koji su je mogli razmjerno lako postići školovanjem. Na posebnim se mjestima nisu čuvale samo predaje starih posvećenih nego su se ondje razvili dostojni nasljednici školujući učenike koji su se mogli vinuti do visokih stupnjeva duhovnog gledanja. Uz to ovi su narodi u sebi imali poriv da unutar osjetilnog svijeta stvore područje u kojemu će fizičko izraziti duhovno u savršenom obliku. Među mnogim drugim porivima grčka je umjetnost posljedica tog poriva. Dovoljno je duhovnim okom samo pogledati grčki hram da bismo spoznali kako je u takvome umjetničkom remek-djelu čovjek tako obradio osjetilni svijet da bi svaki njegov dio bio izraz duha. Grčki je hram "kuća duha". U njegovim je oblicima vidljivo ono što inače

spoznaje samo duhovno oko vidioca. Zeusov (Jupiterov) je hram građen tako da osjetilnom oku prikazuje dostojan omotač onoga što je čuvar Zeusovog, odnosno Jupiterovog posvećenja gledao duhovnim okom. A to vrijedi za cjelokupnu grčku umjetnost. Tajnovitim je putovima mudrost posvećenih pritjecala pjesnicima, umjetnicima i misliocima. U svjetonazoru starih grčkih filozofa iznova otkrivamo tajne posvećenih u obliku pojmova i ideja. Tim su narodima i njihovim vođama pritjecali utjecaji duhovnog života i tajne azijskih i afričkih proročišta. Veliki indijski učitelji, Zaratustrini sudrugovi, Hermesovi sljedbenici privukli su svoje učenike. A ovi ili njihovi kasniji sljedbenici osnivali su misterijska središta u kojima je u novom obliku opet oživjela stara mudrost. To su misteriji starog doba. U njima su učenike pripremali i dovodili ih u ona stanja svijesti kojima će zagledati u duhovni svijet. (Nešto pobliže o tim misterijima starine nalazi se u mojoj knjizi "Kršćanstvo kao mistička činjenica". O tome će još biti riječi u posljednjim poglavljima ove knjige.) Iz ovih je proročišta mudrost pritjecala onima koji su u Maloj Aziji, u Grčkoj i Italiji njegovali duhovne tajne. (U grčkom su svijetu u orfijskim i eleuzijskim misterijima nastala važna misterijska središta. U Pitagorinoj školi mudrosti djelovala su još velika učenja i metode stjecanja mudrosti starih vremena. Na velikim je putovanjima Pitagora bio posvećen u najrazličitije misterije.)

* * *

U poatlantskom je vremenu čovjekov život između rođenja i smrti utjecao, međutim, i na bestjelesno stanje nakon smrti. Što je čovjek više svoje interese usmjeravao fizičko-osjetilnom svijetu, to je veća bila mogućnost da Ahriman za zemaljskog života zaživi u duši i da zatim svoju moć zadrži i poslije smrti. Kod

naroda stare Indije ta je opasnost bila još vrlo mala jer su za zemaljskog života fizičko-osjetilni svijet osjećali kao iluziju. Stoga su nakon smrti izmaknuli Ahrimanovoj moći. No, opasnost za stare perzijske narode bila je tim veća. Oni su u vremenu između rođenja i smrti svoj interes usmjerili na osjetilno-fizički svijet. Bili bi u velikoj mjeri potpali Ahrimanovu salijetanju da učenjem o bogu svjetla Zaratustra na dojmljiv način nije upozorio na to kako iza fizičko-osjetilnog svijeta stoji svijet svijetlih duhova. Onoliko koliko su ljudi ove kulture iz ovako potaknutog svijeta predodžbi primili u svoje duše, toliko su se mogli osloboditi Ahrimanovih kandži u zemaljskom životu, a s time i u životu nakon smrti u kojemu su se trebali pripremati za novi zemaljski život. U vrijeme zemaljskog života Ahrimanova sila vodi tomu da se osjetilno-fizičko postojanje smatra onim jedinim, tako da se time čovjeku potpuno zatvara vidik na duhovni svijet. U duhovnom svijetu ta sila dovodi čovjeka u potpunu osamljenost, u usmjeravanje svakog interesa samo na sebe. Ljudi koji su, kad umiru, u Ahrimanovoj vlasti, prilikom novog utjelovljenja rađaju se kao egoisti.

Danas se u duhovnoj znanosti može opisati kakav je život između smrti i novog rođenja ako se do izvjesne mjere prevlada Ahrimanov utjecaj. To je pisac ove knjige opisao u njezinim prvim poglavljima, a i u drugim svojim djelima. Opis mora biti takav da bude vidljivo što čovjek u ovakvom obliku postojanja može doživjeti ako stekne čisti duhovni zor za ono što zaista jest. Koliko to pojedinac manje ili više umije doživjeti, ovisi o njegovoj pobjedi nad ahrimanskim utjecajem. Čovjek se sve više i više približava onome što on u duhovnom svijetu može biti. Prilikom promatranja razvojnog puta čovječanstva treba ipak vrlo jasno uočavati da ono što čovjek može biti potpada drugim utjecajima.

U egipatskom se narodu Hermes brinuo o tome da se ljudi za zemaljskog života pripreme za zajedništvo s bogom svjetla. No, kako je u vremenu između rođenja i smrti čovjekov interes već bio usmjeren tako da se kroz veo fizičko-osjetilnog svijeta moglo vidjeti vrlo malo, ostao je nakon smrti zamućen i duhovni zor duše. Opažaj svjetlosnog svijeta postao je mutan. Zastrtost duhovnog svijeta nakon smrti došla je do vrhunca za one duše koje su u bestjelesno stanje prelazile iz tijela grčko-latinske kulture. One su u zemaljskom životu dovele do procvata njegovanog osjetilno-fizičkog postojanja i time su sebe nakon smrti osudile na privid života. Zato je Grk život nakon smrti osjećao kao život u carstvu sjena; tako da izreka junaka onoga vremena usmjerenog osjetilnom životu: "Radije prosjak na Zemlji nego kralj u carstvu sjena" nije prazna fraza nego osjećaj istine. Sve je ovo bilo još izraženije kod onih azijskih naroda koji su također svoje poštovanje i obožavanje usmjerili samo na osjetilne odslike umjesto na duhovne prauzore. U grčko-latinskom kulturnom razdoblju nalazio se u opisanom stanju velik dio čovječanstva. Vidi se kako je čovjekova misija u poatlantskoin vremenu, koja se sastojala od osvajanja fizičko-osjetilnog svijeta, nužno morala dovesti do otuđenja od duhovnog svijeta. I tako je ono veliko s jedne strane nužno povezano s propadanjem s druge strane. U misterijima se njegovala čovjekova povezanost s duhovnim svijetom. Posvećeni duhovnog svijeta u posebnim su duševnim stanjima mogli primati njegove objave. To su više ili manje bili sljedbenici čuvara atlantskih misterija. Njima se otkrivalo ono što je bilo prikriveno zbog Luciferovog i Ahrimanovog zahvaćanja. Lucifer čovjeku prikriva iz duhovnog svijeta ono što je do sredine atlantskog vremena bez njegovog sudjelovanja uvrlo u čovjekovo astralno tijelo. Da se životno tijelo nije djelomično odvojilo od fizičkog, čovjek bi ovo područje duhovnog svijeta u sebi bio mogao doživjeti kao

unutarnju duševnu objavu. To mu je zbog luciferskog zahvata bilo moguće samo u posebnim stanjima duše. Tada bi mu se pojavljivao duhovni svijet u obliku astralnosti. Odgovarajuća su mu se bića objavljivala u takvim likovima koji su imali samo dijelove čovjekove više prirode, a na njima astralno vidljive simbole njihovih osobitih duhovnih snaga. Na taj su se način objavljivali nadljudski likovi. - Nakon Ahrimanovog zahvata ovoj vrsti posvećenja pridošlo je još jedno. Ahriman je od duhovnog svijeta prikrrio sve ono što bi se bilo pojavilo iza osjetilno-fizičkog opažanja da njegov napad nije uslijedio od sredine atlantskog vremena. Posvećeni su to otkrili zahvaljujući okolnosti što su sve one sposobnosti koje su ljudi otad bili razvili u duši vježbali preko one mjere kojom se postižu utisci fizičko-osjetilnog života. Time su im se objavile duhovne moći koje stoje iza snaga prirode. Umjeli su govoriti o duhovnim bićima koja stoje iza prirode. Razotkrivale su im se stvaralačke moći onih snaga djelatnih u prirodi koje su niže od čovjeka. Ono što je nastavilo djelovati sa Saturna, Sunca i starog Mjeseca i što je oblikovalo čovjekovo fizičko tijelo, njegovo životno tijelo, njegovo astralno tijelo te mineralno biljno i životinjsko carstvo bilo je sadržajem jedne vrste misterijskih tajni. To su bile one tajne nad kojima je Ahriman imao vlast. Ono što je dovelo do duše osjeta, duše razuma i duše svijesti objavljivalo se u drugoj vrsti misterijskih tajni. Ono što su samo proročišta mogla proricati bilo je to da će se u tijeku vremena pojaviti čovjek s takvim astralnim tijelom u kojemu će se, unatoč Luciferu, uz pomoć životnog tijela i bez osobitih duševnih stanja, moći osvijestiti svjetlosni svijet duha Sunca. A fizičko tijelo tog ljudskog bića moralo je biti takvo da mu bude vidljivo sve ono u duhovnom svijetu što je Ahriman mogao prikrivati do fizičke smrti. Fizička smrt ne može ništa promijeniti u životu tog ljudskog bića, ona nad njime nema nikakvu moć. U takvom ljudskom biću Ja dolazi tako do izražaja

daje u fizičkom istodobno sadržan i potpuni duhovni život. Takvo je biće nositelj duha svjetla, a posvećeni se njemu uzdiže na dva načina: time što u posebnim stanjima svijesti biva doveden ili do duha nadljudskog ili do biti prirodnih moći. Pretkazujući da će se u tijeku vremena pojaviti takvo ljudsko biće, posvećeni misterija bili su Kristovi proroci.

U tom se smislu usred jednog naroda kao osobiti prorok pojavila određena osobnost. Taj narod, koji je zbog prirodnog naslijeđa posjedovao svojstva prednjoazijskih naroda i koji je odgojem usvojio učenja Egipćana, bio je izraelski narod. To je bio Mojsije. U njegovoj je duši bilo toliko utjecaja posvećenja da mu se u osobitim stanjima duše objavilo biće koje je nekada u tijeku pravilnog razvoja Zemlje preuzelo ulogu da s Mjeseca uobliči čovjekovu svijest. U munji i gromu Mojsije nije vidio samo fizičke pojave nego objave spomenutog duha. No, na njegovu je dušu istodobno djelovala druga vrsta misterijskih tajni tako da je u astralnom gledanju vidio kako uz pomoć Ja ono nadljudsko postaje ljudskim. Tako se onaj koji je morao doći s dviju strana razotkrio Mojsiju kao najviši oblik Ja.

U Kristu se u ljudskome liku pojavilo ono što je uzvišeno Sunčevo biće pripremilo kao veliki čovjekov zemaljski uzor. U vezi s tim pojavljivanjem sva je misterijska mudrost morala poprimiti nov oblik. Prije je ta mudrost postojala isključivo zato da bi čovjeka dovela u takvo stanje duše u kojemu bi on carstvo duha Sunca uzmogao vidjeti izvan zemaljskog razvoja. Sada je misterijska mudrost dobila zadaću da osposobi čovjeka kako bi spoznao čovjekom postaloga Krista te da iz tog središta svake mudrosti nauči razumijevati i prirodni i duhovni svijet.

U onom trenutku njegovog života kadaje astralno tijelo Isusa Krista imalo u sebi sve ono što se Luciferovim zahvatom moglo prikriti, započelo je njegovo nastupanje kao učitelja čovječanstva. Od toga

je trenutka u čovjekov zemaljski razvoj usađena sklonost prema usvajanju one mudrosti kojom će se malo-pomalo moći ostvariti fizički cilj ove Zemlje. U onom trenutku kada je izvršen golgotski misterij ucijepljena je čovječanstvu druga mogućnost po kojoj se Ahrimanov utjecaj može prometnuti u dobro. Napuštajući život i prolazeći kroz vrata smrti, čovjek je sada mogao sa sobom ponijeti ono što ga je u duhovnom svijetu oslobađalo od osamljenosti. Događaj u Palestini nije središnjica samo za fizički razvoj čovječanstva nego i za ostale svjetove kojima čovjek pripada. A kada je "golgotski misterij" bio izvršen, kada je propaćena "smrt na križu", tada se Krist pojavio u onom svijetu u kojemu prebivaju duše nakon smrti i stjerao Ahrimanovu moć u njezine okvire. Od toga je trenutka područje koje su Grci nazivali "carstvom sjena" sijevnula munja duha koja je tamošnjim bićima pokazala da će u tom carstvu ponovno sinuti svjetlo. Ono što je "golgotskim misterijem" postignuto za fizički svijet unijelo je svjetlo u duhovni svijet. I tako je poatlantski razvoj čovječanstva sve do tog događaja bio uspon fizičko-osjetilnog svijeta. No, taj je razvoj bio i propadanje za duhovni svijet. Sve što je uviralo u osjetilni svijet izviralo je iz onoga što je u duhovnom svijetu već postojalo od pradavnih vremena. Poslije Kristovog događaja mogu ljudi koji se uzdižu do Kristovog misterija iz osjetilnog svijeta u duhovni ponijeti svoja dostignuća. A odande se to ponovno vraća u zemaljsko-osjetilni svijet time što ljudi prilikom svoga ponovnog utjelovljenja donose sa sobom ono što im je u duhovnom svijetu između smrti i novog rođenja bio postao Kristov impuls.

Ono što je pojavom Krista priteklo razvoju čovječanstva djelovalo je tijekom tog razvoja poput sjemenke. A sjemenka može samo postupno dozrijevati. Tek je najneznatniji dio dubina nove mudrosti do danas mogao doprijeti u fizičko postojanje. To se postojanje nalazi tek u početku kršćanskog

razvoja. Razvoj je u slijedu vremena koja su od onog pojavljivanja protekla mogao od svoje unutarne biti otkriti samo toliko koliko su ljudi i narodi bili sposobni da ga prihvate, da ga prime prema svojim predodžbenim mogućnostima. Prvi oblik u kojemu se ta spoznaja pojavila mogao bi se označiti kao veliki, obuhvatni životni ideal. Taj je ideal kao takav bio suprotan oblicima življenja koji su se razvili u poatlantskom čovječanstvu. Prethodno su opisane okolnosti koje su djelovale na razvoj čovječanstva u lemurskom vremenu, kada je počelo ponovno naseljavanje Zemlje. Prema tome ljudi mogu duševno potjecati od različitih bića koja su se pri svom dolasku iz drugih svjetova utjelovljivala u tjelesne potomke starih Lemurijaca. Različite ljudske rase posljedica su ove činjenice. U nanovo utjelovljenim su se dušama, zbog njihove karme, pojavili najrazličitiji životni interesi. Sve dok se to djelovanje nastavljalo, nije mogao postojati ideal sveopće ljudskosti. Čovječanstvo je proizašlo iz jednog jedinstva, ali je dosadašnji zemaljski razvoj vodio razjedinjavanju. Predodžbom o Kristu ponajprije je dan ideal koji je protivan svakom razjedinjavanju jer u čovjeku koji nosi Kristovo ime žive također snage uzvišenog Sunčevog bića u kojima svako pojedino ljudsko Ja nalazi svoj pratemelj. Još se izraelski narod osjećao kao narod, a čovjek članom toga naroda. Time što se najprije samo mišlju dokučilo da u Isusu Kristu živi idealni čovjek do kojega ne dopiru snage odvajanja, kršćanstvo je postalo idealom općeg bratstva. Sve je osobne interese i sva osobna srodstva natkrililo osjećaj da najunutarnije Ja svih ljudi ima isto podrijetlo. (Pokraj svih zemaljskih predaka stoji zajednički otac. "Ja i otac smo jedno".)

U četvrtom, petom i šestom stoljeću prije Krista spremalo se u Europi jedno kulturno razdoblje koje je započelo u petnaestom stoljeću, a u kojemu još i sadašnjost živi. Ono je trebalo postupno zamijeniti četvrto, grčko-latinsko razdoblje. To je peto poatlantsko

kulturno razdoblje. Narodi koji su nakon različitih seoba i najrazličitijih sudbina postali nositeljima ovog razdoblja bili su potomci onih Atlantida koji su ostali najmanje dodirnuti onim što se u međuvremenu odigralo u četiri prethodna kulturna razdoblja. Nisu doprli do područja u kojima su se ukorijenile odgovarajuće kulture. Oni su, međutim, na svoj način dalje pronosili svoje atlantske kulture. Među njima je bilo mnogo ljudi koji su u velikoj mjeri sačuvali naslijeđe stare nesvjesne vidovitosti, ono već opisano stanje između sna i jave. Takvi su ljudi poznavali duhovni svijet na osnovi vlastitog doživljaja te su svojim sunarodnjacima mogli priopćavati što se u tome svijetu događa. Tako je nastao svijet priča o duhovnim bićima i duhovnim zbivanjima. Blago bajki i saga naroda prvotno je nastalo na osnovi takvih duhovnih doživljaja. Snovita vidovitost mnogih ljudi trajala je do u vremena koja nisu jako udaljena od sadašnjosti. Bilo je i drugih ljudi koji su vidovitost, doduše, bili izgubili, ali su stečene sposobnosti za osjetilno fizički svijet ipak izgradili prema osjećajima koji su odgovarali doživljajima te vidovitosti. I atlantska su proročišta imala ovdje svoje sljedbenike. Proročišta su posvuda postojala. Samo što su u tim proročištima pretežno nastajale takve tajne posvećenja koje su objavljivale onaj duhovni svijet koji Ahriman drži zatvorenim. Ondje su se objavljivale duhovne moći koje su stajale iza sila prirode. Mitologije europskih naroda sadrže ostatke onoga što su posvećeni tih misterija ljudima mogli prenijeti. U tim je mitologijama, doduše, sadržana i druga tajna, ali u nesavršenijem obliku od južnjačkih i istočnjačkih misterija. Nadljudska bića bila su poznata i u Europi, ali vidjeli su ih u neprekidnoj borbi s Luciferovim drugovima. Najavljivalo se, doduše, boga svjetlosti, ali u takvom obliku da se o njemu nije moglo reći da će on pobijediti Lucifera. No, i u ta je proročišta sjao Kristov lik budućnosti. Proricalo se kako će njegovo carstvo

zamijeniti carstvo onog drugog boga svjetlosti. (Sve sage o sumraku bogova i druge njima slične imaju svoje podrijetlo u ovoj spoznaji europskih misterija.) Iz takvih je utjecaja u ljudima petog kulturnog razdoblja nastao duševni rascjep koji traje još i danas i koji se očituje u najrazličitijim pojavama života. Duša nije tako jako sačuvala nekadašnju težnju prema duhu da bi mogla očuvati vezu između duhovnog i osjetilnog svijeta. Tu je vezu sačuvala samo u osjećajima, ali ne kao neposredno opažanje nadosjetilnog svijeta. Čovjekov je pogled, naprotiv, sve više bio usmjeren na osjetilni svijet i na njegovo ovladavanje. Sve snage razuma koje su se probudile potkraj atlantskog razdoblja i sve snage u čovjeku čiji je instrument fizički mozak izgradile su se za osjetilni svijet te za njegovu spoznaju i njegovo ovladavanje. U čovjekovim su se grudima na izvjestan način razvila dva svijeta. Jedan je usmjeren prema osjetilno-fizičkom postojanju, drugi je osjetljiv za objave duha kako bi ga, iako bez gledanja, prožeo osjećajem. Sklonosti za taj rascjep duše već su postojale kada je u područja Europe uvrlo Kristovo naučavanje. Taj glas o duhu primljen je srcima, prožet osjećajima, ali nije stvoren most do onoga što razum usmjeren na osjetila otkriva u fizičko-osjetilnom životu. Danas poznata suprotnost između vanjske znanosti i duhovne spoznaje samo je posljedica ove činjenice. Kršćanska mistika (Eckhardta, Taulera itd.) rezultat je prožimanja osjećaja i osjećanja s kršćanstvom. Usmjerenost znanosti samo na osjetilni svijet i njezina dostignuća u životu posljedice su one druge strane duševnih sklonosti. Dostignuća na području vanjske materijalne kulture u potpunosti treba zahvaliti tom razdvajanju sklonosti. Zbog toga jer su se čovjekove sposobnosti, čiji je instrument mozak, jednostrano usmjerile na fizički život, mogle su postići onaj uspon koji je omogućio razvoj današnje znanosti, tehnike itd. Ishodište te materijalne kulture moglo je biti samo u europskim narodima jer su ti narodi potomci onih

atlantskih predaka koji su sklonost prema fizičko-osjetilnom svijetu razvili u sposobnosti tek onda kada je ta sklonost postigla izvjesnu zrelost. Prije su je pustili da drijema i živjeli su od naslijeđa atlantske vidovitosti i kazivanja svojih posvećenih. Dok je vanjski duhovna kultura bila predana samo tim utjecajima, polako je dozrijevaao smisao za materijalno ovladavanje svijetom.

Ipak se danas već najavljuje osvit šestog poatlantskog kulturnog razdoblja. Jer, ono što u stanovitom vremenu razvoja čovječanstva treba nastati, polagano dozrijeva već otprije. Ono što se već danas može u počecima razvijati jest pronalaženje niti koja u čovjekovim grudima povezuje ove dvije strane, materijalnu kulturu i življenje u duhovnom svijetu. Za to je potrebno da se s jedne strane shvate doživljaji duhovnog gledanja, a da se s druge strane u promatranju i doživljavanju osjetilnog svijeta prepoznaju objave duha. Šesto će kulturno razdoblje dovesti do potpunog razvoja sklada između obiju strana. Time su razmatranja ove knjige napredovala do točke gdje ona mogu prijeći od uvida u prošlost na spoznavanje budućnosti. Ipak je bolje ako tom spoznavanju prethodi razmatranje o spoznaji viših svjetova i posvećenja. Zatim će, ako to bude moguće u okvirima ove knjige, uslijediti kratak pogled u prošlost i u budućnost.

O spoznaji viših svjetova (O posvećenju odnosno inicijaciji)

Između rođenja i smrti čovjek na današnjem stupnju razvoja proživljava u običnom životu tri stanja duše: budnost, spavanje i, između njih, sanjanje. O posljednjem će u knjizi još ukratko biti govora. Ovdje će ponajprije biti izložen život s obzirom na njegova dva različita glavna stanja, budnost i spavanje. Do spoznaja viših svjetova čovjek dolazi ako uz budnost i san postigne još i treće stanje duše. U budnom je stanju duša predana osjetilnim utiscima i njima potaknutim predodžbama. U vrijeme sna osjetilni utisci šute, ali zato duša gubi i svijest. Dnevni doživljaji tonu u more nesvjesnosti. Zamislimo da duša u vrijeme sna ostane pri svijesti unatoč tomu što su osjetilni utisci u snu isključeni. Zamislimo da je izbrisano i sjećanje na protekle dnevne doživljaje. Bi li se duša tada našla u ništavilu? Zar tada ne bi ništa doživljavala? Odgovor bi bio moguć samo kada bi se zaista moglo uspostaviti neko jednako ili slično stanje u kojemu bi duša mogla nešto doživljavati i onda kada ne bi imala osjetilnih utisaka, a niti sjećanja na njih. Duša bi se tada, s obzirom na običan vanjski svijet, nalazila kao u nekom snu, a pritom ipak ne bi spavala nego bi se, kao na javi, nalazila suočena sa stvarnim svijetom. Takvo je stanje svijesti moguće ostvariti ako čovjek prizove one doživljaje duše koje mu omogućava duhovna znanost. A sve što ona iznosi o tim svjetovima koji su izvan osjetilnoga istraženo je zahvaljujući takvom stanju svijesti. U prethodnim su izlaganjima iznesena neka priopćenja o višim svjetovima. U ovome što sada slijedi, koliko to u ovoj knjizi bude moguće, bit će govora o sredstvima kojima se postiže stanje svijesti koje je potrebno za takvo istraživanje.

Ovo stanje svijesti slično snu samo u jednom smislu: slično, naime, u tome što u njemu prestaju svi vanjski

osjetilni utjecaji; dokidaju se i sve misli potaknute tim osjetilnim utiscima. I dok u snu duša nema snage za svjesno doživljavanje, ona tu snagu sada treba zadobiti zahvaljujući opisanom stanju svijesti. Zbog tog se stanja, dakle, budi u duši sposobnost takvog doživljavanja kakvo u običnom životu nastaje samo pod utjecajem osjetila. Probuđivanje duše do tog višeg stupnja svijesti može se nazvati posvećenjem (inicijacijom).

Sredstva posvećenja vode čovjeka iz običnog stanja dnevne svijesti u takvu duševnu djelatnost u kojoj se on služi duhovnim sredstvima promatranja. Ona u klici već i otprije postoje u duši. Te se klice moraju razviti. Može se dogoditi da čovjek u određenom trenutku svoga života i bez posebnih priprema u svojoj duši dođe do otkrića da su se u njemu razvila takva sredstva promatranja. U tom je slučaju nastala neka vrsta njegova nehotičnog samoprobudivanja. Takav će se čovjek zbog toga osjetiti preobraženim u cijelom svom biću. Nastaje bezgranično obogaćenje njegovih duševnih doživljaja. Vidjet će da nijednom spoznajom osjetilnog svijeta ne može osjetiti takvo blaženstvo, takvo duševno zadovoljstvo i takvu unutarnju toplinu kao što je može doživjeti spoznajom koja nije dostupna fizičkom oku. Iz duhovnog će svijeta u njegovu volju uvrijeti snaga i životna sigurnost. Takvi slučajevi samoposvećenja postoje. Oni, međutim, ne bi smjeli čovjeka zavesti da vjeruje kako je jedino ispravno pričekati takvo samoposvećenje i da ništa ne treba učiniti za njegovo postizanje ispravnim školovanjem. Ovdje ne treba govoriti o samoposvećenju jer se ono može pojaviti a da se i ne slijede neka pravila. Nasuprot tomu, treba prikazati kako se školovanjem mogu razviti opažajni organi koji poput klica miruju u duši. Ljudi koji u sebi ne osjećaju neki osobiti poticaj da sami nešto učine za svoj razvoj lako će reći: ljudskim životom upravljaju duhovne moći u čije se vodstvo ne treba uplitati. Treba mirno iščekivati trenutak kada će te

moći smatrati primjerenim da duši otvori jedan drugi svijet. Takvi će ljudi čak smatrati nekom vrstom drskosti ili neopravdane žudnje ako se čovjek umiješa u mudrost duhovnog vodstva. Osobe koje tako misle mogu doći do drukčijeg mnijenja ako ih se određena predodžba dovoljno snažno dojmi. Ako sebi kažu: mudro mi vodstvo nije dalo izvjesne sposobnosti zato da ih ostavim neiskorištenima nego da se njima koristim. Mudrost tog vodstva sastoji se u tome što je u mene položilo klice višeg stanja svijesti. To vodstvo razumijem samo ako osjetim kao dužnost da se čovjeku objavi sve ono što mu se na osnovi njegovih duhovnih snaga može objaviti. Kada je takva misao ostavila na dušu dovoljno snažan utisak, tada će nestati spomenuta sumnja u školovanje s obzirom na jedno više stanje svijesti.

Može, međutim, postojati još i jedna nedoumica koja se javlja u vezi s takvim školovanjem. Moglo bi se reći: "Razvoj unutarnjih duševnih sposobnosti zahvaća u najskrovitije čovjekovo svetište. On uključuje izvjesnu preobrazbu čitavoga čovjekova bića. Sredstva za takvu preobrazbu čovjek ne može smisliti sâm. Jer, kako se dospijeva u viši svijet, može ipak znati samo onaj tko taj put poznaje na osnovi vlastitog doživljaja. Obratimo li se takvoj osobi, dopuštamo joj uvid u najskrovitije svetište duše." Tko tako misli, ne bi se osobito umirio ni kada bi mu sredstva za postizanje višeg stupnja svijesti bila dana nekom knjigom. Jer, nije bitno prima li se neko priopćenje usmeno ili osoba koja raspolaže znanjem o tim sredstvima to znanje iznosi u nekoj knjizi u kojoj će ono drugima biti dostupno. Ima osoba koje raspolažu znanjem o pravilima razvoja duhovnih opažajnih organa, ali zastupaju mišljenje da se ta pravila ne smiju povjeriti nekoj knjizi. Takve osobe i priopćavanja izvjesnih istina koja se odnose na duhovni svijet smatraju najčešće nečim nedopuštenim. Ipak, s obzirom na sadašnji trenutak ljudskoga razvoja, ovakvo shvaćanje treba u

izvjesnom smislu smatrati zastarjelim. Točno je da se u priopćavanju odgovarajućih pravila može ići samo do neke određene točke. Ipak, priopćenje vodi do toga da onaj tko to primijeni na svoju dušu dolazi u razvoju spoznaje tako daleko da zatim i sam pronalazi daljnji put. Taj put vodi dalje na takav način da je ispravna predodžba moguća samo na osnovi onoga prije proživljenog. Zbog svih ovih činjenica mogu se u vezi s duhovnim putem spoznaje pojaviti nedoumice. Te se nedoumice gube uočimo li bit onog tijeka razvoja koji propisuje školovanje primjereno našem vremenu. Ovdje će biti riječ o tom putu, dok će drugi putovi školovanja biti samo kratko naznačeni.

Školovanje o kojemu je ovdje riječ onomu tko hoće postići viši razvoj daje na raspolaganje sredstva kojima će poduzeti preobrazbu svoje duše. Sumnjivi zahvat u učenikovo biće bio bi samo onaj kada bi učitelj poduzeo tu preobrazbu sredstvima koja bi izmicala učenikovo svijesti. Takvim se, međutim, sredstvima u današnjem vremenu ne služe ispravne upute za duhovni razvoj. Takve upute ne čine učenika slijepim oruđem. One donose pravila ponašanja; učenik ih se pridržava. Pritom se, ako je o tome riječ, ne prešućuje zašto se daje ovo ili ono pravilo ponašanja. Preuzimanje pravila i njihova primjena kod ljudi koji teže za duhovnim razvojem ne trebaju se temeljiti na slijepom vjerovanju. Na ovom bi području slijepo vjerovanje trebalo biti posve isključeno. Tko promatra ljudsku prirodu, ako se ona može dokučiti već i običnim samopromatranjem bez duhovnog školovanja, taj će nakon što je primio pravila koje preporuča duhovno školovanje postaviti pitanje: Kako ta pravila mogu djelovati u duševnom životu? Na to se pitanje prije sveg školovanja, a uz primjenu zdravog ljudskog razuma, može odgovoriti na zadovoljavajući način. O načinu djelovanja tih pravila mogu se stvarati ispravne predodžbe prije nego što ih se počne provoditi. Njihovo se djelovanje, međutim, može doživjeti tek u vrijeme školovanja. No,

i ovdje će doživljaj uvijek biti popraćen razumijevanjem ako se svaki korak koji treba učiniti poprati zdravim prosuđivanjem. U današnje vrijeme istinska duhovna znanost daje za školovanje samo takva pravila koja mogu naći opravdanje pred zdravim rasuđivanjem. Sumnje će nestati samo ako je netko voljan da se preda takvom školovanju i tko se nikakvim predrasudama ne da nagnati na slijepo vjerovanje. Neće mu smetati prigovori upućeni ispravnom školovanju koje teži višim stanjima svijesti.

Čak za onog čovjeka koji raspolaže unutarnjom zrelošću koja ga prije ili poslije dovodi do buđenja duhovnih opažajnih organa to školovanje nije suviše nego je, naprotiv, vrlo prikladno. Postoji, naime, samo mali broj slučajeva u kojima takve osobe prije samoposvećenja nisu prošle najrazličitijim krivudavim i uzaludnim stranputicama. Školovanje pošteđuje čovjeka od takvih stranputica. Ono ga izravno vodi dalje. Dođe li duša do takvog samoposvećenja, ono potječe otuda što je duša tijekom prijašnjih života stekla odgovarajuću zrelost. Vrlo se lako događa da upravo takva duša ima izvjestan nejasni osjećaj o svojoj zrelosti i zbog tog osjećaja nije sklona školovanju. Takav osjećaj, naime, može izazvati svojevrstu oholost koja sprečava povjerenje prema pravom duhovnom školovanju. Poneki stupanj duševnog razvoja može do određene životne dobi ostati prikriven i očitovati se tek poslije. A upravo školovanje može biti ono pravo sredstvo da taj razvoj dođe do izražaja. Ne prihvati li čovjek školovanje, tada se može dogoditi da njegova sposobnost u tom određenom životu ostane prikrivena, da bi se ponovno pojavila tek u jednom od sljedećih života.

S obzirom na ovdje mišljeno školovanje nadosjetilne spoznaje, važno je spriječiti izvjesne moguće nesporazume. Jedan se nesporazum sastoji od mnijenja da školovanje hoće učiniti od čovjeka s obzirom na čitav njegov način života jedno sasvim

drukčije biće. No, nije riječ o tome da se čovjeku dadu općeniti životni propisi nego da mu se govori o djelatnostima duše koje će mu, ako ih izvodi, dati mogućnost da promatra nadosjetilni svijet. Te radnje nemaju neposredan utjecaj na obavljanje onih životnih djelatnosti koje se nalaze izvan nadosjetilnog područja promatranja. S izvršavanjem tih životnih djelatnosti čovjek k tomu stječe još i dar nadosjetilnog promatranja. Djelatnost tog promatranja od običnih je životnih djelatnosti tako odijeljena kao što je budno stanje odijeljeno od sna. Jedno ne može drugome ni najmanje smetati. Netko tko bi, primjerice, htio običan dnevni tijek prožeti utiscima nadosjetilnog gledanja, sličio bi bolesniku čiji bi san neprestano bio prekidan štetnim buđenjem. Slobodnoj volji školovanog čovjeka mora biti moguće uspostavljati stanja promatranja nadosjetilne stvarnosti. Školovanje u svakom slučaju posredno suvisi s propisima života utoliko što je bez jednog na izvjestan način orijentiranog etičkog načina življenja uvid u nadosjetilno nemoguć ili štetan. Stoga su neke stvari koje uvode u gledanje nadosjetilnog ujedno i sredstvo oplemenjivanja načina života. Uvidom u nadosjetilni svijet spoznavaju se s druge strane viši moralni impulsi koji vrijede i za osjetilno-fizički svijet. Određene moralne nužnosti mogu se spoznati tek zahvaljujući tom svijetu. Drugi bi nesporazum bio kada bismo mislili da bilo koja duševna djelatnost koja vodi nadosjetilnoj spoznaji ima neke veze s promjenom fizičke organizacije. U takve se djelatnosti ni najmanje ne trebaju uplitati fiziologija niti bilo koja druga grana spoznaje prirode. One su duhovno-duševni procesi sasvim odijeljeni od svega fizičkog kao i samo zdravo mišljenje i opažanje. Način na koji se u duši odvija takva djelatnost ni po čemu se ne razlikuje od djelatnosti zdravog mišljenja i rasuđivanja. Onoliko koliko zdravo mišljenje ima veze s tijelom, toliko s tijelom imaju veze i procesi pravoga školovanja za stjecanje nadosjetilne spoznaje. Sve što

se prema čovjeku odnosi drukčije nije istinsko duhovno školovanje nego njegov izopačeni oblik. Sljedeća izlaganja treba shvatiti u ovdje navedenom smislu. Samo zato što je nadosjetilna spoznaja nešto što izvire iz čitave čovjekove duše, može izgledati kao da školovanje zahtijeva nešto što će čovjeka učiniti drukčijim. Ustvari se navode upute za djelatnost duše koje će joj omogućiti da unutar svog života stvori trenutke u kojima će moći opažati nadosjetilni svijet.

* * *

Uzdizanje nadosjetilnom stanju svijesti može poći samo od obične budne dnevne svijesti. Prije svog uzdizanja duša živi u takvoj svijesti. Školovanjem dobiva sredstva koja je izvode iz takve svijesti. Među prvima se dobivaju sredstva koja se mogu izvršavati još kao djelatnosti obične dnevne svijesti. Najvažnija su upravo ona sredstva koja se sastoje od tihih, nezapaženih djelatnosti duše. Riječ je o predavanju duše sasvim određenim predodžbama. To su takve predodžbe koje po svojoj biti imaju snagu da probude i potaknu izvjesne skrivene sposobnosti ljudske duše. Razlikuju se od predodžbi budne, dnevne svijesti koje imaju zadaću reproducirati vanjske stvari. Što je reprodukcija vjernija, istinitija, to su i te predodžbe vjernije i istinitije. A njihova bit i jest u tome da budu istinite. Takvu zadaću nemaju predodžbe kojima se duša treba predati radi duhovnog školovanja. One su oblikovane tako da ne reproduciraju ništa vanjsko nego u sebi imaju svojstvo da bude dušu. Za tu su svrhu najbolje simboličke predodžbe. Mogu se, međutim, koristiti i drukčije predodžbe jer uopće nije bitno što predodžbe sadrže, bitno je samo da duša sve svoje snage usmjeri na to da u svijesti nema ništa drugo doli određenu predodžbu. Dok su u običnom životu snage duše raspodijeljene na mnoštvo stvari a predodžbe se brzo izmjenjuju, kod duhovnog je

školovanja bitna koncentracija cijelog duševnog života na samo jednu predodžbu. Tu predodžbu treba slobodnom voljom postaviti u središte svijesti. Simboličke su predodžbe stoga bolje od onih koje reproduciraju vanjske predmete ili zbivanja jer ove posljednje imaju uporište u vanjskome svijetu, pa se kod toga duša treba manje oslanjati samo na sebe nego kod simboličkih predodžbi koje nastaju na osnovi vlastite duševne energije. Nije bitno što se predočava, bitno je da predočeno svojim načinom oslobađa dušu od svake vezanosti za fizički svijet.

Do shvaćanja toga poniranja u neku predodžbu dolazimo tek ako duši prizovemo pojam sjećanja. Usmjerimo li, primjerice, pogled na neko stablo a zatim pogled od njega odvratimo tako da ga više ne vidimo, moguće je, zahvaljujući sjećanju, u duši ponovno probuditi predodžbu stabla. Predodžba koju imamo o stablu i onda kada ga ne vidimo sjećanje je na stablo. Zamislimo sada da to sjećanje zadržavamo u duši; puštamo da duša miruje u toj predodžbi sjećanja; nastojimo pri tome isključiti sve druge predodžbe. Tada je duša udubljena u predodžbu sjećanja na stablo. Riječ je, dakle, o udubljenosti duše u određenu predodžbu; a ta je predodžba odslika nečega opaženog osjetilima. Poduzmemo li, međutim, to isto s nekom predodžbom koju smo slobodnom voljom doveli u svijest, tada ćemo malo-pomalo moći postići onaj učinak koji je pritom bitan.

Ovdje će biti zorno prikazan samo jedan primjer unutarnjeg poniranja u neku simboličku predodžbu. Takvu predodžbu najprije treba izgraditi u duši. To je moguće učiniti na sljedeći način: zamislimo neku biljku kako je u zemlji ukorijenjena, kako tjera list po list, kako se razvija do cvjetanja. Zatim pokraj te biljke zamislimo čovjeka. Neka u duši zaživi misao da čovjek posjeduje svojstva i sposobnosti koja se u usporedbi s biljkom mogu nazvati savršenijima. Razmislimo o tome kako se čovjek u skladu sa svojim osjećajima i svojom

voljom može pokretati, dok je biljka prikovana za tlo. A sada sebi treba također reći: da, čovjek je zasigurno savršeniji od biljke, ali zato na njemu primjećujem svojstva koje na biljci ne primjećujem, a zbog toga mi nedostajanja biljka u stanovitom smislu može izgledati savršenija od čovjeka. Čovjek je ispunjen žudnjom i strašću i za njima se povodi. Kod njega mogu govoriti o zastranjivanju zbog njegovih nagona i strasti. Kod biljke vidim kako od lista do lista slijedi samo zakone rasta, kako bez strasti otvara cvjetnu časku nevinoj sunčanoj zruci. Ja sebi mogu reći: čovjek je u usporedbi s biljkom savršeniji, ali tu je savršenost platio dopustivši da uz ono što doživljavam kao čiste snage biljke u njegovo biće uđu nagoni, požude i strasti. Zamišljam kako zeleni sok teče biljkom i kako je on izraz čistih zakona rasta koji ne znaju za strasti. A zatim zamišljam kako crvena krv teče čovjekovim žilama i kako je ona izraz nagona, požuda i strasti. Sve ovo puštam da mi se u duši stvara kao živa misao. Nadalje razmišljam o tome kako je čovjek sposoban za razvoj, kako svoje nagone i strasti može višim duševnim snagama pročistiti i oplemeniti. Razmišljam kako se zatire ono nisko u nagonima i strastima, uništava kako bi se one iznova rodile najednom višem stupnju. Tada se krv zamišlja kao izraz pročišćenih i oplemenjenih nagona i strasti. U duhu gledam, primjerice, ružu i sebi kažem: vidim kako se zeleni biljni sok pretvorio u crveni sok ruže. I crvena ruža slijedi poput zelenog lista čiste i strasti lišene zakone rasta. Neka mi crvena boja ruže bude simbolom takve krvi koja je izraz pročišćenih nagona i strasti koji, odbacivši ono niže, slične snagama koje djeluju svojoj čistoći u crvenoj ruži. Nastojim takve misli razraditi ne samo svojim razumom nego ih nastojim uskrsnuti i u svome osjećanju. Misao o biljci koja raste u čistoći i bez strasti može me ispuniti usrećujućim osjećajem. U sebi mogu razviti osjećaj kako je za određeno više savršenstvo cijena za dobivanje nagona i žudnji. To

može onaj prethodni usređujući osjećaj pretvoriti u ozbiljan; u meni se može javiti osjećaj oslobađajuće sreće ako se predam misli na crvenu krv, koja može postati nosiocem unutarnjih doživljaja čistih kao što je čist crveni ružin sok. Bitno je da čovjek ne bude bezosjećajan u mislima koje služe stvaranju simboličkih predodžbi. Nakon prebivanja u takvim mislima i osjećajima potrebno ih je preobraziti u sljedeće simboličke predodžbe. Treba zamisliti crni križ. To neka bude simbolom uništenog nižeg u nagonima i strastima. Na mjestu gdje se osi križa sijeku, zamislimo sedam crvenih sjajnih ruža, spletenih u vijenac. Neka te ruže budu simbol krvi koja je izraz pročišćenih, oplemenjenih strasti i nagona.* Pred dušu treba dozvati simboličku predodžbu, kako je to gornjom predodžbom zorno prikazano. Takva predodžba ima snagu probuditi dušu kada joj se čovjek unutarnjim poniranjem potpuno preda. Za vrijeme poniranja treba nastojati isključiti sve ostale predodžbe. Pred dušom u duhu treba lebdjeti, koliko god je moguće živo, samo opisani simbol. Nije beznačajno da taj simbol ovdje nije jednostavno naveden samo kao predodžba koja ima snagu buđenja nego je također važno da se on stvara tek određenim predodžbama o biljci i čovjeku. Jer, djelovanje takvog simbola ovisi upravo o tome da smo ga na opisani način izgradili prije negoli smo ga upotrijebili za unutarnje poniranje. Stvara li se

* Nije bitno u kojoj mjeri pojedina prirodosnanstvena predodžba prihvaća ili odbija gornja razmišljanja. Ovdje je, naime, riječ o razvijanju takvih misli u vezi s biljkom i čovjekom koje se mogu steći jednostavnim, neposrednim uvidom i bez ikakve teorije. Takve misli također imaju svoju važnost uz one ne manje važne predodžbe o pojavama vanjskog svijeta. Ove misli ne služe tomu da bi određeno činjenično stanje znanstveno ustanovile nego da bi stvorile simbol koji će biti duševno djelotvoran bez obzira na to koje će primjedbe pojedinom čovjeku pasti na um pri stvaranju tih simbola.

predodžba bez takve prethodne pripreme duše, sve će ostati hladno i mnogo manje djelotvorno nego kada, zahvaljujući pripremi, zadobije snagu koja će dušu obasjati svjetlom. U vrijeme poniranja ne treba prizivati u dušu sve one misli pripreme nego samo sliku treba živo držati u duhu i pustiti da u duši zažive oni osjećaji koji su se razvili zahvaljujući mislima u vrijeme pripreme. I tako simbol postaje znakom za osjećajni doživljaj. Djelotvornost leži u prebivanju duše u ovom doživljaju. Cijeli je postupak to djelotvorniji što je vrijeme prebivanja u danoj predodžbi dulje, a da se pritom ne miješa nijedna druga ometajuća predodžba. Dobro je, međutim, i ako se izvan onog vremena koje je posvećeno pravom poniranju, opisanim mislima i osjećajima ponovno izgrađuje slika kako osjećaj ne bi izbljedio. Što je strpljivost pri takvom ponavljanju veća, to je za dušu slika važnija. (U razmatranjima moje knjige "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" navedeni su i primjeri drugih sredstava unutarnjeg poniranja. Osobito su djelotvorne ondje prikazane meditacije o nastajanju i propadanju neke biljke, o snagama nastajanja koje drijemaju u njezinoj sjemenki ili o oblicima kristala itd. Ovdje, u ovoj knjizi, treba na jednom primjeru prikazati bit meditacije.)

Simbol koji je ovdje prikazan ne odražava prirodom dane vanjske stvari ili bića, ali upravo zbog toga ima snagu buđenja izvjesnih posve duševnih sposobnosti. Netko bi, doduše, mogao dati primjedbu. Mogao bi reći: Dakako, "cjelina" simbola ne postoji u prirodi, ali su pojedini elementi ipak preuzeti od prirode: crna boja, ruže itd. A sve se to opaža osjetilima. Komu ta primjedba smeta, neka ima na umu da reprodukcije osjetilnih opažaja nisu ono što vodi buđenju viših duševnih sposobnosti, nego daje taj učinak postignut samo načinom kojim su te pojedinosti povezane. A takav sklop ne reproducira nešto od onoga što postoji u osjetilnom svijetu.

Kao primjer na jednom će simbolu zorno biti prikazano odvijanje djelotvornog poniranja duše. U

duhovnom se školovanju mogu upotrijebiti najraznolikije slike ove vrste i mogu se izgrađivati na najrazličitije načine. To mogu biti i određene rečenice, formule ili pojedinačne riječi u koje se treba udubiti. U svakom će slučaju cilj ovih sredstava unutarnjeg poniranja biti da istragne dušu od osjetilnog opažanja i da je potakne na takvu djelatnost kod koje je utjecaj na fizička osjetila beznačajan, a bitan razvoj unutarnjih latentnih duševnih sposobnosti. Može također biti riječ i o poniranju samo u osjećaje, što je osobito djelotvorno. Uzmimo, primjerice, osjećaj radosti. U normalnom tijeku života duša može doživjeti radost kada za to postoji vanjski poticaj. Ako duša zdravih osjećaja vidi kako neki čovjek izvodi jednu radnju iz dobrote svoga srca, ta će joj se radnja svidjeti i ona će joj se radovati. Duša, međutim, može razmišljati o takvoj djelatnosti i može sebi reći: radnja koja je izvedena dobrotom srca je takva kod koje izvršitelj ne slijedi vlastite interese nego interese svoga bližnjeg. A takva se radnja može u etičkom smislu nazvati dobrom. Duša se pri promatranju može potpuno osloboditi predodžbe pojedinačnog slučaja vanjskog svijeta koji joj je pričinio radost i zadovoljstvo te može stvoriti obuhvatnu ideju o dobroti srca. Ona može otprilike pomisliti da dobrota srca nastaje time što jedna duša upija interes neke druge i čini ga svojim vlastitim. Duša sada može osjetiti radost zbog te moralne ideje dobrote srca. To nije radost u vezi s pojedinim događajem osjetilnog svijeta, nego radost zbog neke ideje kao takve. Pokuša li se ta radost zadržati živom dulje vrijeme u duši, to je udubljanje u osjećaj. U tom slučaju nije ideja ona koja djeluje na buđenje unutarnjih duševnih sposobnosti nego osjećaj koji je dulje vrijeme vladar u duši, a koji nije bio potaknut nekim vanjskim utiskom. Budući da nadosjetilna spoznaja dublje ulazi u bit stvari negoli obično mišljenje, to se iz njezinih iskustava mogu navesti osjećaji koji, ako se primijene za unutarnje

poniranje, imaju još mnogo veći stupanj djelovanja. Koliko god je ovo posljednje nužno za više stupnjeve školovanja, ipak treba imati na umu da energično uiranje u takve osjećaje kao što je npr. opisani osjećaj dobrote srca može odvesti već vrlo daleko. Budući da su ljudi po svojoj biti vrlo različiti, to su za pojedince djelotvorna različita sredstva školovanja. Što se tiče duljine trajanja poniranja, treba imati na umu da je djelotvornost to veća što je poniranje smirenije i razboritije. Treba, međutim, izbjegavati svako pretjerivanje u tom smjeru. Izvjestan unutarnji takt koji se zbog vježbi sâm uspostavlja poučit će učenika čega se pritom treba pridržavati.

Ove će vježbe unutarnjeg poniranja u pravilu trebati dugo provoditi prije nego što će se moći primijetiti sami njihovi rezultati. Ono što je za duhovno školovanje bezuvjetno potrebno jest: strpljivost i ustrajnost. Tko u sebi ne probudi te dvije sposobnosti i tko neprekidno svoje vježbe ne radi u potpunom miru, pri čemu su strpljivost i ustrajnost uvijek osnovni ugođaj njegove duše, ne može mnogo postići.

Iz prethodnog je izlaganja jasno vidljivo da je unutarnje poniranje (meditacija) sredstvo za stjecanje spoznaje viših svjetova, ali je također vidljivo da tome ne vodi svaki proizvoljni predodžbeni sadržaj nego samo takav koji je izgrađen na opisani način.

Put koji je ovdje prikazan vodi najprije onome što se može nazvati imaginativnom spoznajom. Ona je prvi stupanj više spoznaje. Spoznavanje koje se temelji na osjetilnom opažanju i na preradi osjetilnih opažaja putem razuma vezanog za osjetila može se u smislu duhovne znanosti nazvati "predmetnim spoznavanjem". Iznad toga postoje viši stupnjevi spoznaje, od kojih je imaginativna spoznaja prvi stupanj. Izraz "imaginativno" mogao bi izazvati dvojbu kod nekoga tko pod imaginacijom podrazumijeva "umišljenu" predodžbu, tj. predodžbu kojoj ne odgovara ništa stvarno. U duhovnoj se znanosti "imaginativna" spoznaja treba

shvatiti kao spoznaja koja nastaje zahvaljujući nadosjetilnom stanju svijesti duše. U tom stanju svijesti opažaju se nadosjetilne činjenice i bića kojima osjetila nemaju pristupa. Budući da se ovo stanje u duši budi poniranjem u simbole, odnosno u "imaginacije", to se svijet ovog višeg stanja svijesti može nazvati "imaginativnim" svijetom, a spoznaja koja se na njega odnosi "imaginativnom" spoznajom. "Imaginativno" znači, dakle, nešto što je na drukčiji način "stvarno" negoli činjenice i bića fizičko-osjetilnog opažanja. Sadržaj predodžbi koji ispunja imaginativni doživljaj nije uopće bitan; bitne su, međutim, duševne sposobnosti koje se izgrađuju zahvaljujući tom doživljaju.

Vrlo lako mogući prigovor u vezi s upotrebom simboličkih predodžbi jest taj da njihovo stvaranje proizlazi iz sanjarskog mišljenja i svojevoljnog umišljanja i da one stoga mogu dovesti samo do dvojbenog uspjeha. Spram simbola koji se temelje na pravilnom duhovnom školovanju opisana je sumnja neopravdana jer se simboli odabiru tako da se pritom može zanemariti svaka veza s vanjskom osjetilnom stvarnosti. Njihova se vrijednost treba tražiti samo u snazi kojom djeluju na dušu kada ona odvrati svaku pozornost od vanjskog svijeta, kada potisne sve osjetilne utiske i kada isključi i sve misli koje gaji na osnovi vanjskih poticaja. Proces meditacije postaje najuočljiviji kada ga se uspoređi sa stanjem sna. S jedne mu je strane slična, a s druge mu je sasvim oprečna. Ona je spavanje, koje naspram dnevne svijesti predstavlja viši stupanj probuđenosti. Bitno je da je koncentracijom na odgovarajuću predodžbu ili sliku duša prisiljena da iz vlastitih dubina izažme mnogo veće snage nego što su one koje primjenjuje u običnom životu ili u običnom spoznavanju. Time se povećava njezina unutarnja pokretljivost. Ona se odvaja od tjelesnosti kao što se odvaja i u snu, ali ne prelazi kao u snu u besvijest nego doživljava jedan svijet koji prije

nije doživjela. Njezino je stanje, iako se s gledišta odvojenosti od tijela može usporediti sa snom, ipak takvo da se u usporedbi s običnom dnevnom svijesti može označiti kao stanje povećane budnosti. Na taj način duša sebe doživljava u svom istinskom, unutaršnjem, samostalnom biću, dok u običnoj, dnevnoj budnosti, zbog slabije angažiranosti svojih snaga, do svijesti dolazi samo uz pomoć tijela. Ona, dakle, ne doživljava samu sebe već sebe opaža u nekoj vrsti zrcalne slike koju pred njom prostire tijelo (ustvari samo njegovi procesi).

Simboli koji su izgrađeni na opisani način ne odnose se, dakako, još na nešto realno u duhovnom svijetu. Oni služe tomu da otrgnu ljudsku dušu od osjetilnog opažanja i od instrumenta mozga za koji je ponajprije vezan razum. To se odvajanje ne može dogoditi prije negoli čovjek ne osjeti: sada si predočavam nešto pri čemu mi ne služe instrumenti osjetila i mozak. Prvo što čovjek na tom putu doživi jest oslobođenje od fizičkih organa. Tada si može reći: moja se svijest ne gasi kada isključim osjetilne opažaje i uobičajeno razumsko mišljenje; iz toga se mogu izvući i tada se osjećam kao biće pokraj onog bića koje sam bio prije. Prvi posve duhovni doživljaj jest: uočavanje jednog duševno-duhovnog Ja-bića. Ovo se kao novo sebstvo izdignulo iz onoga sebstva koje je vezano samo za fizička osjetila i za fizički razum. Da se čovjek bez poniranja odvojio od svijeta osjetila i razuma, utonuo bi u "ništavilo" besvijesti. Samo se po sebi razumije daje i prije poniranja imao duševno-duhovno biće, ali ono još nije imalo instrumente za promatranje duhovnog svijeta. Ono je bilo poput fizičkog tijela koje nema oči da vidi ili uši da čuje. Tek je snaga primjenjivana u poniranju stvorila duševno-duhovne organe iz dotad neorganiziranog duševno-duhovnog bića. Ono što smo na ovaj način sami postigli najprije i zamjećujemo. Stoga je u izvjesnom smislu prvi doživljaj samoopažaj. Bitno obilježje duhovnog

školovanja jest da duša kroz na sebi uvježbani samoodgoj, u ovom trenutku svog razvoja ima punu svijest o tome da u svijetu slika (imaginacija) koje se javljaju kao posljedica opisanih vježbi, opaža prije svega samu sebe. Ove se slike u jednom novom svijetu pojavljuju, istina, kao žive, ali duša mora spoznati da one prije svega ipak nisu ništa drugo nego zrcaljenje njezina vlastitog, vježbom osnaženog bića. A ovo ne samo da mora spoznati ispravnim rasuđivanjem nego mora svoju volju tako izgraditi da u svakom trenutku može iz svijesti ponovno udaljiti i izbrisati slike. Unutar tih slika duša mora moći vladati potpuno slobodno i razborito. Na ovome stupnju to pripada u pravilno duhovno školovanje. Kada to ne bi bila u stanju, našla bi se na polju duhovnih doživljaja u istom položaju kao što bi se u fizičkom svijetu našla duša koju bi, kad bi usmjerila pogled na neki predmet, taj predmet tako zarobio da od njega više ne bi mogla odvratiti pogled. Iznimku od navedene mogućnosti brisanja čini samo jedna skupina unutrašnjih doživljaja slika koja se na postignutom stupnju duhovnog školovanja ne smije izbrisati. A ona odgovara biti vlastite duše. Duhovni učenik u tim slikama prepoznaje ono u samome sebi što se kao njegovo temeljno biće provlači kroz opetovane zemaljske živote. Na toj točki osjećanje ponovnih zemaljskih života postaje zbiljskim doživljajem. U svemu ostalom mora vladati spomenuta sloboda doživljaja. A tek nakon što je postignuta sposobnost navedenog uklanjanja slika, postaje moguć pristup zbiljskom vanjskom duhovnom svijetu. Na mjesto onoga izbrisanog dolazi nešto drugo u čemu se prepoznaje duhovna zbilja. Čovjek osjeća kako duševno iz nečeg neodređenog izrasta u nešto određeno. Od ovog samoopažaja treba krenuti dalje ka promatranju vanjskog duševno-duhovnog svijeta. To se ostvaruje kada se unutarnje doživljavanje usmjeri onako kako će to nadalje ovdje biti naznačeno.

Isprva je duša duhovnog učenika slaba s obzirom na sve ono što se može opažati u duševno-duhovnom

svijetu. Morat će zaista upotrijebiti veliku unutarnju energiju da bi u unutarnjem poniranju uzmogao zadržati simbole ili druge predodžbe koje je sebi izgradio na osnovi poticaja osjetilnog svijeta. A ako osim toga još hoće ostvariti realno promatranje višeg svijeta, mora postići to da se ne zadržava samo na tim predodžbama. On mora, nakon što je to učinio, moći prebivati u jednom stanju u kojemu na dušu ne djeluju nikakvi poticaji vanjskoga osjetilnog svijeta, a iz kojega mora također izbrisati iz svijesti i same opisane imaginativne predodžbe. Tek se sada u svijesti može pojaviti ono što se razvilo zbog poniranja. Riječ je o tome da sada ima dovoljno unutarnje snage duše kako bi se ono što je na taj način nastalo zaista moglo u duhu gledati da ne bi izmaknulo pozornosti. To je, međutim, upravo slučaj kod slabo razvijene unutarnje energije. Ono što se prvo razvija kao duševno-duhovni organizam i što treba zadržati u samoopažaju nježno je i krhko. A smetnje osjetilnoga vanjskog svijeta i utjecaji sjećanja na njih veliki su i unatoč velikom trudu da ih se ukloni. Ovdje ne dolaze u obzir samo one smetnje koje se primjećuju nego čak mnogo više one koje se u običnom životu uopće ne primjećuju. No, upravo je zbog čovjekove biti u ovom smislu moguće neko prijelazno stanje. Ono što duša zbog smetnji fizičkog svijeta u početku ne može postići u budnom stanju, to može postići u snu. Tko se preda unutarnjem poniranju, uz dovoljnu će pozornost nešto otkriti na svome snu. Osjetit će da u vrijeme spavanja "ne spava potpuno" nego da ima razdoblja u kojimaje njegova duša ipak na izvjestan način djelatna. U takvim stanjima prirodni procesi otklanjaju utjecaje vanjskog svijeta koje duša u budnom stanju iz vlastitih snaga još ne može otklanjati. Ako, međutim, već djeluju vježbe poniranja, duša će se u vrijeme sna osloboditi besvijesti i osjetiti duhovno-duševni svijet. To se može ostvariti na dvojaki način. U vrijeme sna čovjeku može biti jasno: nalazim se u nekom drugom svijetu; ili se

nakon buđenja prisjeća: bio sam u nekom drugom svijetu. U prvom je slučaju svakako potrebna veća unutarnja energija nego u drugom. Stoga će kod početnika duhovnog školovanja češći biti ovaj drugi slučaj. Malo-pomalo učeniku će se poslije buđenja činiti: za čitavo sam vrijeme spavanja bio u nekom drugom svijetu iz kojega pri buđenju izranjam. Njegovo sjećanje na bića i zbivanja u tom drugom svijetu postat će sve određenije. Tada kod duhovnog učenika u nekom obliku nastupa ono što se može nazvati kontinuiranom svijesti. (Trajanje svijesti u vrijeme sna.) Time, međutim, uopće nije mišljeno da je čovjek u vrijeme sna uvijek svjestan. Za kontinuiranu je svijest već mnogo postignuto ako čovjek koji inače spava kao i drugi ima u vrijeme spavanja izvjesna razdoblja u kojima može svjesno gledati u duhovno-duševni svijet ili kad kao u budnom stanju može ponovno vidjeti takva kratkotrajna stanja svijesti. Ne treba smetnuti s uma da se to što je ovdje opisano mora shvatiti samo kao prijelazno stanje. U svrhu školovanja dobro je da se prođe tim prijelaznim stanjem, ali zaista ne treba vjerovati da se na osnovi ovog prijelaznog stanja treba izvesti konačni zaključak o duhovno-duševnom svijetu. Duša je u ovom stanju nesigurna i ne može se u tome još osloniti na ono što opaža. Zbog takvih doživljaja duša, međutim, skuplja sve više snaga kako bi zatim i u budnom stanju uzmogla od sebe odbiti ometajuće utjecaje fizičkog vanjskog i unutarnjeg svijeta te postići duhovno-duševno motrenje, kada preko osjetila ne dolaze nikakvi utisci, kada razum vezan za fizički mozak šuti, kada su iz svijesti isključene i predodžbe poniranja koje su bile tek priprema za duhovno gledanje. Ono što bilo u kojem obliku objavljuje duhovna znanost ne bi nikada smjelo proizlaziti ni iz kojeg drugog duhovno-duševnog promatranja doli iz takvoga koje je nastalo pri punoj svijesti.

U daljnjem tijeku duhovnog školovanja važna su dva duševna doživljaja. Prvi je onaj zbog kojega čovjek

može sebi reći: ako sada i odvratim pogled od svih utisaka koje mi pruža fizički vanjski svijet, još uvijek ipak ne gledam na svoju nutrinu kao na biće u kojemu je ugasnula svaka djelatnost već gledam biće koje je svjesno samoga sebe u jednom svijetu o kojemu ništa ne znam sve dotle dok puštam da me potiču samo njegovi osjetilni i obični razumski utisci. U tom trenutku duša ima osjećaj da je, kako je opisano, sama u sebi rodila novo biće, jezgru svojega duševnog bića. A to je biće sasvim drukčijih svojstava nego što su ona koja su prije bila u duši. Drugi se doživljaj sastoji od toga da se svoje dosadašnje biće sada može imati pokraj sebe kao drugo biće. Ono u što se čovjek dosad osjećao uključen i time obuhvaćen postaje nešto čemu se on sada na izvjestan način nalazi sučelice. Čovjek se povremeno osjeća izvan onoga što je inače nazivao vlastitim bićem, svojim "Ja". To je tako kao da čovjek punom sviješću živi u dva "Ja". Prvo je ono koje je dosad bilo poznato. Drugo ga natkriljuje poput novorođenog bića. Osjeća kako je ovo prvo s obzirom na drugo postiglo izvjesnu samostalnost; to je otprilike tako kao što čovjekovo tijelo ima izvjesnu samostalnost s obzirom na prvo Ja. Taj je doživljaj vrlo važan jer zahvaljujući njemu čovjek zna što znači živjeti u onom svijetu do kojega školovanjem nastoji doprijeti.

Drugo se novorođeno - Ja sada može dovesti do opažanja duhovnog svijeta. U njemu se može razviti ono što za taj duhovni svijet ima isto takvo značenje kao što ga osjetilni organi imaju za osjetilno-fizički svijet. Kad je taj razvoj postigao potreban stupanj, tada čovjek neće samo sebe samoga osjećati kao novorođeno Ja nego će sada oko sebe opažati duhovne činjenice i bića kao što fizičkim osjetilima opaža fizički svijet. A to je treći važan doživljaj. Da bi se čovjek na ovom stupnju duhovnog školovanja potpuno snašao, mora računati s time da se usporedno sjaćanjem duševnih snagajavljaju i samoljublje i sebičnost takvom snagom koju običan duševni život uopće ne poznaje. Bio bi to

nesporazum kada bi netko pomislio da se na ovom stupnju može govoriti samo o uobičajenom samoljublju. Ono se na tom stupnju razvoja pojačava tako da unutar vlastite duše poprima izgled neke prirodne sile i zato je za pobjedu nad tim samoljubljem potrebno energično školovanje volje. To samoljublje ne nastaje zbog duhovnog školovanja; ono uvijek postoji samo što tek duhovnim doživljavanjem dolazi do svijesti. Usporedno s ostalim duhovnim školovanjem mora bezuvjetno ići i školovanje volje. Postoji jaki nagon da se čovjek osjeća sretnim i blaženim u svijetu koje je školovanjem sâm postigao. Treba na opisani način moći u neku ruku izbrisati ono oko čega se čovjek isprva trudio svim snagama. U dostignutom imaginativnom svijetu treba izbrisati sebe. Protiv toga se, međutim, bore najjači nagoni samoljublja. Lako je pomisliti da su vježbe duhovnog školovanja nešto izvanjsko što ne uzima u obzir moralni razvoj duše. Tomu nasuprot treba reći da se moralna snaga koja je potrebna za spomenutu pobjedu nad samoljubljem ne može steći a da nije postignut odgovarajući stupanj moralnosti duše. Napredak u duhovnom školovanju nezamisliv je bez istodobnog moralnog napretka. Bez moralne snage nije moguća pobjeda nad samoljubljem. Svako pričanje o tome kako duhovno školovanje nije istodobno i moralno školovanje, bespredmetno je. Samo onaj tko ne poznaje takav doživljaj može prigovoriti: Ako mislimo da imamo duhovne opažaje, kako možemo znati je li to stvarnost a ne tlapnja (vizije, halucinacije itd.)? Činjenica je da tko ispravnim školovanjem postigne opisani stupanj razvoja, zna razlikovati vlastite predodžbe od određene duhovne stvarnosti, kao što i čovjek zdravog razuma razlikuje predodžbu užarenog komada željeza od stvarnog komada željeza koji rukom može dodirnuti. Razlika se uočava zdravim doživljavanjem i ničim drugim. A i u duhovnom svijetu mjerilo je sâm život. Kao što se zna da zamišljeni komad željeza, ma koliko

on vruć bio, ne može spaliti prste, tako školovani duhovni učenik zna doživljava li samo u svojoj mašti neku duhovnu činjenicu ili na njegove probuđene duhovne organe opažanja ostavljaju utisak zbiljske činjenice i bića. U sljedećem će izlaganju još biti govora o pravilima koja treba slijediti u vrijeme duhovnog školovanja kako čovjek u tom smislu ne bi postao žrtvom obmane.

Od najveće je važnosti da je duhovni učenik postigao sasvim određeni ugođaj duše kad se kod njega pojavi svijest o novorođenom Ja. Jer, čovjek je taj koji svojim Ja upravlja vlastitim osjećajima, predodžbama, nagonima, požudama i strastima. Opažaji i predodžbe ne mogu u duši biti prepušteni samima sebi. Njima mora upravljati mislena razboritost. Upravo je Ja ono koje upravlja zakonima mišljenja i koje putem njih uspostavlja red u predodžbenom i misaonom životu. Slično je i sa željama, nagonima, sklonostima i strastima. Etičke zasade postaju voditeljicama ovih duševnih snaga. Etičkim prosuđivanjem Ja na ovom području postaje voditeljem duše. Ako čovjek iz svog običnog Ja izažme više Ja, tada će se prvo Ja u izvjesnom smislu osamostaliti. Bit će mu oduzeto onoliko žive snage koliko će snage priteći višem Ja. Uzmimo, primjerice, slučaj da čovjek u sebi još nije razvio određenu sposobnost i čvrstinu u zakonitostima mišljenja i u snazi rasuđivanja te da na takvom stupnju hoće roditi svoje više Ja. Svom običnom Ja moći će ostaviti samo toliko sposobnosti mišljenja koliko je tu sposobnost dotad izgradio. Ako je mjera sređenog mišljenja premala, tada će u osamostaljenom običnom Ja nastati nesređeno, smušeno, zanesenjačko mišljenje i prosuđivanje. A kako je kod takve osobe novorođeno Ja slabo, nad nadosjetilnim će gledanjem ono nesređeno niže Ja preuzeti vodstvo i čovjek neće imati uravnoteženo prosuđivanje za promatranje nadosjetilnog svijeta. Da je u dovoljnoj mjeri razvio sposobnost logičkog mišljenja, čovjek bi obično Ja

mogao mirno prepustiti njegovoj samostalnosti. Na etičkom je području isti slučaj. Ako čovjek u moralnom prosuđivanju nije postigao čvrstinu, ako nije u dovoljnoj mjeri postao gospodarom svojih sklonosti, nagona i strasti, svoje će obično Ja osamostaliti u jednom takvom stanju u kojemu djeluju navedene duševne snage. Može se dogoditi da čovjek, ustanovljujući doživljene nadosjetilne spoznaje, ne primjenjuje jednako visoki kriterij istinitosti kao u onome što je osvijestio u vanjskom fizičkom svijetu. Uz tako nesiguran osjećaj za istinu mogao bi duhovnom zbiljom smatrati i mnogo toga što je samo njegova tlapnja. U tom osjećaju za istinu moraju djelovati čvrstina etičkog rasuđivanja, sigurnost karaktera i temeljitost savjesti koji su u onom ostavljenom Ja bili izgrađeni prije nego što je više Ja preuzelo djelatnost nadosjetilne spoznaje. Ovo nipošto ne smije postati sredstvo zastrašivanja s obzirom na školovanje, ali mora se shvatiti vrlo ozbiljno.

Tko ima jaku volju da učini sve što će prvo Ja dovesti do unutarnje sigurnosti u izvođenju njegovih djelatnosti, ne treba se uopće plašiti što se, kako bi se ostvarila nadosjetilna spoznaja, drugo Ja zbog duhovnog školovanja odvojilo. Mora se, međutim, imati na umu da samoobmana ima nad čovjekom veliku moć upravo onda kada bi se on za nešto trebao osjećati "zrelim". U duhovnom školovanju koje je ovdje opisano čovjek postiže takvu izobrazbu svoga misaonog života da ne može, kako se to često zamišlja, doći u opasnost da zastrani. Ova izobrazba mišljenja potiče pokretanje svih potrebnih unutarnjih doživljaja kojima duša mora proći a da pritom nisu popraćeni štetnim zastranjivanjem mašte. Bez odgovarajućeg školovanja mišljenja doživljaji bi u duši mogli izazvati veliku nesigurnost. Spomenuti način vodi do toga da doživljaji budu takvi da ih se u potpunosti može upoznati, kao što se uza zdravo stanje duše mogu upoznati opažaji fizičkog svijeta. Izobrazbom misaonog života čovjek

postaje sve više promatračem onoga što na sebi doživljava dok bez misaonog života stoji u doživljenom neosviješteno.

Primjereno školovanje navodi određena svojstva koja vježbom mora steći onaj tko hoće naći put u više svjetove. To je prije svega: ovladavanje duše tijekom svojih misli, svojom voljom i svojim osjećajima. Način na koji se vježbom treba ostvariti to ovladavanje ima dvojak cilj. S jedne strane, u dušu treba utisnuti čvrstoću, sigurnost i uravnoteženost u tolikoj mjeri da ta svojstva može sačuvati i onda kada se iz nje rodi drugo Ja. S druge strane, ovom drugom Ja za njegov daljnji put treba dati snagu i unutarne uporište.

Ono što je čovjekovom mišljenju prije svega nužno za duhovno školovanje jest objektivnost. U fizičko-osjetilnom svijetu život je veliki učitelj ljudskog Ja na putu do objektivnosti. Kada bi duša dopustila da joj misli vrludaju, ubrzo bi morala dopustiti da je život ispravi kako s njim ne bi došla u sukob. Duša mora misliti u skladu s odvijanjem životnih činjenica. Odvrti li čovjek pozornost od fizičko-osjetilnog svijeta, nedostajat će mu njegovo prisilno ispravljanje. A ako tada njegovo mišljenje nije u stanju biti vlastitim korektorom, zapast će u varavi vir zabluda. Stoga mišljenje duhovnog učenika mora samo sebe tako vježbati da ono samome sebi uzmogne zadati smjer i cilj. Unutarnja čvrstina i sposobnost strogog zadržavanja pri jednom predmetu jest ono što mišljenje u sebi mora razviti. Stoga odgovarajuće "vježbe mišljenja" ne treba izvoditi s nekim udaljenim i složenim predmetima nego s jednostavnima i čovjeku bliskima. Tko sebe prevlada da mjesecima, svakoga dana, najmanje pet minuta svoje misli usmjeri nekom običnom predmetu (npr. pribadača, olovka itd.) i da pritom isključi sve misli koje ne suviše s tim predmetom, taj je u tom smislu mnogo učinio. (Svaki se dan može misliti o novom predmetu ili se nekoliko dana zadržati na istom.) Ni onaj tko se zbog

znanstvenog školovanja osjeća kao "mislilac" ne bi trebao prezirati ovakav način stjecanja "zrelosti" za duhovno školovanje. Jer, kada čovjek neko vrijeme misli veže uz nešto što mu je potpuno poznato, može biti siguran da su te misli primjerene. Tko pita: Od kojih se dijelova sastoji olovka? Kako se priprema materijal za olovku? Kako se poslije sastavlja? Kada je pronađena olovka itd. itd.? Taj sigurno svoje predodžbe više prilagođava stvarnosti nego onaj tko razmišlja o čovjekovu podrijetlu ili o tome što je život. Za primjereno predočavanje svijeta razvoja Saturna, Sunca i Mjeseca naučit će se više jednostavnim vježbama mišljenja nego kompliciranim i učenim idejama. Jer, nije prije svega riječ o onome o čemu se misli, već o tome da se na osnovi unutarnje snage nauči primjereno misliti. Kada se na lako preglednim osjetilno-fizičkim procesima usvoji ta primjerenost, mišljenje će težiti toj primjerenosti i onda kada se ne osjeća sputano fizičko-osjetilnim svijetom i njegovim zakonima. Čovjek se time odvikava od neprimjerenog vrludanja misli.

Kao što je duša vladarica u svijetu misli, tako mora postati vladarica i u području volje. I ovdje, kao i u fizičko-osjetilnom svijetu, život nastupa kao vladar. Čovjeku usađuje različite potrebe, a volja biva potaknuta da te potrebe zadovolji. Za više se školovanje čovjek mora naviknuti da strogo slijedi vlastite zapovijedi. Tko se na to navikne, sve će manje i manje biti sklon željeti nebitno. Nezasitnost, nestalnost voljnoga života potječe od priželjkivanja onih stvari o čijem se ostvarenju ne stvaraju jasni pojmovi. Takva nezadovoljenost može dovesti u nered čitav duševni život kada iz duše hoće proizaći više Ja. Dobra je vježba tijekom mjeseci, u određeno vrijeme dana sebi zadati: Danas, "u određeno vrijeme", izvest ćeš "to i to". Čovjek pomalo postiže da izvođenje i način izvođenja sebi tako zada da izvedba može biti potpuno točna. Na taj se način ovladava onim razornim: "Htio bih ovo; hoću

ono", pri čemu se uopće ne pomišlja na izvedivost. Veliki pjesnik proročici stavlja u usta riječi: "Onog volim koji nemogućem teži" (Goethe, Faust II). A sama ta osoba (Goethe) kaže: "Živjeti u ideji znači postupati s nemogućim tako kao da je moguće" (Goethe, Izrijeci u prozi). Takvi se izrijeci, međutim, ne smiju upotrijebiti kao prigovor onomu što je ovdje izloženo. Jer, zahtjev koji postavljaju Goethe i njegova proročica (Manto) može ispuniti samo onaj tko se u težnji za mogućim tako razvio, da bi zatim svojim, jakim htijenjem s "nemogućim" mogao postupati onako da se ono zbog tog htijenja preobrazi u nešto moguće.

S obzirom na svijet osjećaja, duša mora duhovnim školovanjem postići određenu smirenost. Za to je nužno da postane vladaricom izraza radosti i patnje, veselja i boli. Upravo u vezi s postizanjem ovih svojstava moguće su različite predrasude. Moglo bi se pomisliti da će čovjek otupjeti i postati ravnodušan spram svoje okoline ako se "radosnom ne smije radovati, ako suočen s nečim bolnim ne smije osjećati bol". No, nije o tome riječ. Ono što prčinja radost treba radovati dušu, žalost je treba boljeti. Ona samo mora postići to da ovlada izražavanjem veselja i boli, zadovoljstva i nezadovoljstva. Teži li čovjek za time, ubrzo će primijetiti da nije postao tuplji nego, naprotiv, osjetljiviji za sve radosno i bolno svoje okoline nego što je bio prije. To u svakom slučaju zahtijeva kroz dulje vrijeme jasnu pozornost s obzirom na samoga sebe ako se hoće zadobiti svojstvo o kojemu je ovdje riječ. Treba nastojati radost i patnju doživjeti u punoj mjeri, a da se pritom čovjek ne izgubi i da u onome što osjeća ne bude nekontroliran. Ne treba potisnuti opravdanu bol, nego neobuzdani plač; ne gnušanje nad zlodjelom, nego slijepo mahnitanje bijesa: ne oprez zbog opasnosti, nego neplodni strah itd. Samo takvom vježbom duhovni učenik stječe onaj mir koji je potreban u duši da ne bi pri rođenju višeg Ja, a osobito kod njegove djelatnosti, duša poput dvojnika vodila drugi

nezdravi život kraj toga višeg Ja. Upravo se u tim stvarima ne treba prepuštati samoobmani. Nekome se može činiti da je u običnom životu već postigao izvjesnu uravnoteženost i da mu stoga ova vježba nije potrebna. No, ona je upravo njemu dvostruko potrebna. Čovjek možda može biti smiren u okolnostima običnog života; a da pri uzdizanju u viši svijet neuravnoteženost koja je bila samo potisnuta može osobito doći do izražaja. Čovjek mora jasno spoznati da je za duhovno školovanje manje važno ono što izgleda da već otprije postoji, već je bitno pravilno vježbanje onoga što je potrebno. Kolikogod ovaj sud izgledao proturječno, on je ispravan. Ako i jest život izgradio čovjeka ovako ili onako, duhovnom školovanju služe ona svojstva koja je čovjek sam izgradio. Ako je život učinio čovjeka razdražljivim, tada se te razdražljivosti treba odviknuti; ako je, međutim, život učinio čovjeka ravnodušnim, tada bi se čovjek samoodgojem trebao tako pokrenuti da izraz duše odgovara doživljenom utisku. Tko se ničemu ne zna smijati, svojim životom vlada isto tako malo kao i onaj tko se ne umije svladavati i neprekidno ga sve potiče na smijeh.

Za mišljenje i osjećanje daljnje je odgojno sredstvo stjecanje svojstva koje se može nazvati pozitivnošću. Postoji lijepa legenda koja govori o tome kako je Isus Krist s nekoliko drugih ljudi prolazio kraj nekog uginulog psa. Dok su drugi odvratili pogled od ružnog prizora, Isus Krist je s divljenjem govorio o lijepim zubima životinje. Može se vježbati ono duševno raspoloženje koje proizlazi iz smisla ove legende. Ono pogrešno, loše, ružno ne treba sprečavati dušu da pronade i ono istinito, dobro i lijepo ondje gdje ono postoji. Pozitivnost ne treba zamijeniti s nekritičnošću, sa svjesnim zatvaranjem očiju pred onim lošim, neistinitim i nevrijednim. Tko se divi "lijepim zubima" neke uginule životinje, vidi također i leš koji se raspada. Taj ga leš, međutim, ne sprečava da vidi lijepe zube.

Loše se ne može smatrati dobrim, zabluda istinom. Može se, međutim, postići da zlo ne spriječi čovjeka da vidi ono što je dobro, a laž ono što je istinito.

Mišljenje povezano s voljom može postići izvjesnu zrelost ako nastojimo da nam ono što smo prije doživjeli ili iskusili nikada ne oduzme nepristranu prihvatljivost za nove doživljaje. Za duhovnog učenika misao: "To još nikada nisam čuo, u to ne vjerujem" mora izgubiti svako značenje. Kroz izvjesno vrijeme učenik mora posvuda upravo tražiti priliku i dopustiti da mu svaka stvar i svako biće kažu nešto novo. Od svakog daška, od svakog lista, od svakog dječjeg tepanja možemo učiti ako smo spremni primijeniti neko gledište koje dotad nismo primjenjivali. S obzirom na tu sposobnost, može se, doduše, lako otići predaleko. U određenoj se životnoj dobi nipošto ne trebaju zapostavljati životom stečena iskustva o stvarima. Sadašnje doživljaje treba prosuđivati na osnovi prošlih iskustava. To se stavlja na jednu stranu vage, a na drugu mora za duhovnog učenika doći sklonost za uvijek novim iskustvima te prije svega vjerovanje u mogućnost da novi doživljaji mogu proturječiti starima.

Time je navedeno pet svojstava duše koje duhovni učenik mora steći pravilnim školovanjem: ovladavanje vođenjem misli, ovladavanje voljnim impulsima, smirenost u radosti i patnji, pozitivnost glede prosuđivanja svijeta, nepristranost u shvaćanju života. Tko je tijekom izvjesnog vremena redom vježbao usvajanje ovih svojstava, trebat će ih u duši još međusobno usklađivati. Morat će istodobno vježbati dva po dva svojstva, a zatim tri i jedno svojstvo, kako bi među njima postigao sklad.

Opisane su vježbe zadane metodama duhovnog školovanja jer njihovim temeljitim izvođenjem ne postižu kao neposredni rezultat kod duhovnog učenika samo ono što je navedeno, nego posredno još mnogo toga što je potrebno na putu prema duhovnim svjetovima. Tko provodi ove vježbe u dovoljnoj mjeri.

naići će tijekom vježbanja na poneke nedostatke i greške svoga duševnog života; pronaći će sredstva koja su upravo njemu potrebna za osnaženje i sigurnost svog intelektualnog, osjećajnog i karakternog života. Zasigurno će mu biti potrebne još i druge vježbe, ovisno o njegovim sposobnostima, o njegovu temperamentu i karakteru. Na te će vježbe naići ako ove spomenute bude izdašno vježbao. Vidjet će se da opisane vježbe malo-pomalo donose posredno i ono što se u početku nije vidjelo da u sebi sadrže. Ako netko ima npr. premalo samopouzdanja, primijetit će nakon određenog vremena da se zbog vježbi razvilo potrebno samopouzdanje. To vrijedi i za druga duševna svojstva. (Posebne vježbe koje više ulaze u pojedinosti nalaze se u mojoj knjizi "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?") Od velike je važnosti da duhovni učenik spomenute sposobnosti uzdiže na sve više i više stupnjeve. Ovladavanje mislima i osjećajima mora voditi tomu da duša postigne moć uspostavljanja savršenog unutarnjeg mira kada čovjek iz svog duha i svog srca udaljava sve što u obliku zadovoljstava i muka, pa i zadaća i zahtjeva sa sobom donosi svakodnevni vanjski život. U takvim se trenucima u dušu može propustiti samo ono što ona sama u stanju meditacije hoće propustiti. S tim u vezi može lako nastati jedna predrasuda. Moglo bi se pomisliti da se čovjek otuđuje od života i njegovih zadaća ako se u izvjesnim trenucima tijekom dana svojim srcem i duhom povuče od tog života. To, međutim, zaista nije slučaj. Tko se na opisani način predaje razdobljima unutarnje tišine i mira, izrast će mu i za zadaće vanjskog života tolike i tako jake snage da time neće slabije izvršavati dužnosti života već će ih, sasvim sigurno, izvršavati bolje. Od velike je vrijednosti ako se čovjek u takvim razdobljima sasvim oslobodi misli na svoje osobne poslove, ako se uzmogne vinuti onome što se ne tiče samo njega već i čovjeka općenito. Ako je sposoban svoju dušu ispuniti sadržajima višeg duhovnog svijeta

te ako ti sadržaji privuku njegov interes u tako velikoj mjeri kao neka osobna briga i posao, tada će njegova duša doći do osobitih plodova. Tko se ovako trudi da sređujući zahvati svoj duševni život, razvit će mogućnost samopromatranja koja vlastite interese promatra s takvim mirom kao da su tuđi. Promatranje vlastitih doživljaja, vlastitih radosti i patnji kao da su tuđe dobra je priprema za duhovno školovanje. Čovjek u tom smislu pomalo postiže potreban stupanj razvoja ako si danomice, nakon završenog rada, duhovno predočava protekle doživljaje. Unutar tih svojih doživljaja treba u slici ugledati samoga sebe; treba, dakle, kao izvana sebe promatrati u svom dnevnom životu. U takvom samopromatranju čovjek stječe izvjesnu praksu ako započne s predodžbama pojedinih, malih dnevnih isječaka. U takvom unutarnjem gledanju čovjek postaje sve spretniji i okretniji tako da će ga nakon dulje vježbe moći u cjelini izvesti u kratkom vremenu. To unatražno gledanje dnevnih doživljaja ima za duhovno školovanje posebnu vrijednost zato što dovodi dušu tomu da se u predočavanju oslobodi one inače uvriježene navike da mišljenjem slijedi samo tijekom osjetilnog zbivanja. U unatražnom mišljenju ispravno predočavamo, ali bez podrške osjetilnog slijeda zbivanja. To je potrebno da bismo se uživjeli u nadosjetilni svijet. Ovako na zdrav način jača predodžbeni život. Stoga je dobro da si čovjek, osim svoga dnevnog života, unatražno predočava i druge stvari, primjerice tijekom neke drame, neke priče, neki slijed tonova itd. Ideal duhovnog učenika sve će više postati to da se spram životnih zbivanja na koja nailazi ponaša tako da ih s unutarnjom sigurnošću i duševnim mirom prihvati i da ih ne prosuđuje s gledišta svoga stanja duše nego na osnovi njihova unutarnjeg značenja i njihove unutarnje vrijednosti. On će upravo s obzirom na taj ideal sebi stvoriti duševne osnove, kako bi se mogao predati opisanom poniranju u simboličke i druge misli i osjećaje.

Ovdje opisani uvjeti moraju se ispuniti jer se nadosjetilni doživljaji izgrađuju na tlu na kojemu čovjek stoji u uobičajenom duševnom životu prije nego što uđe u nadosjetilni svijet. Sve nadosjetilno doživljavanje na dvojaki je način ovisno o polaznoj točki na kojoj je bila duša prije ulaska u nadosjetilni svijet. Tko od početka ne pripazi na to da zdrava moć rasuđivanja bude temelj duhovnog školovanja, razvit će u sebi takve nadosjetilne sposobnosti koje netočno i neispravno opažaju duhovni svijet. Njegovi duhovni organi opažanja razvit će se neispravno. I kao što se s oštećenim ili bolesnim okom u osjetilnom svijetu ne može ispravno vidjeti, tako se ne može ispravno opažati s duhovnim organima koji nisu izgrađeni na temelju zdrave moći prosuđivanja. Tko kao polazište uzme neko nemoralno duševno stanje, uzdiže se u duhovne svjetove tako da je njegovo duhovno gledanje zamućeno i zamagljeno. On se spram nadosjetilnih svjetova nalazi u istom stanju kao netko tko u omamljenom stanju promatra osjetilni svijet. Neće, međutim, doći do nekih bitnih iskaza dok je duhovni promatrač u svojoj omamljenosti ipak budniji negoli je čovjek u stanju obične svijesti. Stoga će se njegovi iskazi u vezi s duhovnim svijetom pokazati kao zablude.

Unutarnja pouzdanost imaginativnog stupnja spoznaje postiže se time što su prikazana duševna poniranja (meditacije) podržana onim što se može nazvati navikavanjem na neosjetilno mišljenje. Kada čovjek razmišlja na osnovi promatranja fizičko-osjetilnog svijeta, tada te misli nisu slobodne od osjetilnosti. No, čovjek ne stvara samo takve misli. Ljudsko mišljenje ne mora biti prazno i bez sadržaja zato što se ne ispunjava osjetilnim promatranjem. Za neosjetilno mišljenje sigurniji i najshvatljiviji put za duhovnog učenika je taj da činjenice višeg svijeta koje mu priopćava duhovna znanost učini vlasništvom svoga mišljenja. Fizička osjetila ne mogu opažati te činjenice. Čovjek će, međutim, primijetiti da ih može

shvatiti samo ako ima dovoljno strpljenja i ustrajnosti. Bez školovanja se u višem svijetu ne može istraživati, ne može opažati, ali se bez višeg školovanja može razumjeti sve što priopćavaju istraživači toga svijeta. Sasvim je neosnovano kada netko kaže: Kako mogu vjerovati u to što kažu duhovni istraživači kada sâm to ne mogu vidjeti? Međutim, već je i samim razmišljanjem moguće doći do čvrstog uvjerenja: To je priopćenje istinito. A ako netko ne može razmišljanjem steći to uvjerenje, to nije zato što se ne može "vjerovati" u nešto što se ne vidi, nego samo zato što čovjek još nije dovoljno bespredrasudno, obuhvatno i temeljito aktivirao mišljenje. Da bi ovo bilo jasno, na umu treba imati da ljudsko mišljenje, ako se energično unutarne pokrene, više može shvatiti nego što se to u pravilu misli. U samim se mislima već nalazi jedno unutarne biće koje je u vezi s nadosjetilnim svijetom. Duša obično nije svjesna te povezanosti jer je naviknuta primjenjivati sposobnost mišljenja samo na osjetilni svijet. Zato joj je neshvatljivo ono što joj se priopćava iz nadosjetilnog svijeta. A to nije shvatljivo samo mišljenju koje je odgojeno duhovnim školovanjem već svakom mišljenju koje je svjesno svoje pune snage i koje se njom hoće služiti. Time što neprekidno usvajamo ono što govori duhovna znanost, navikavamo se na mišljenje koje se ne oslanja na osjetilno promatranje. Čovjek spoznaje kako se u nutrini duše misli nižu i međusobno povezuju, kako misao traži misao, iako međusobna povezanost misli nije uvjetovana snagom osjetilnog promatranja. Pritom je bitno da vidimo kako svijet misli posjeduje unutarne život, kako se, ako zaista mislimo, već nalazimo u području živog nadosjetilnog svijeta. Kažemo sebi: U meni postoji nešto što izgrađuje jedan misaoni organizam, a ja sam jedno s tim "nešto". U predanosti neosjetilnom mišljenju doživljavamo da postoji nešto zbiljsko što uvire u naš unutarne život, kao što pri opažanju osjetilnim organima u nas uviru svojstva

osjetilnih stvari. Vani, u prostoru, tako sebi kaže promatrač osjetilnog svijeta, postoji jedna ruža, ona mi nije strana jer mi se očituje svojom bojom i svojim mirisom. Treba samo biti dovoljno nepristran da bismo tada kada u čovjeku počne djelovati neosjetilno mišljenje u skladu s time mogli reći: očituje mi se nešto zbiljsko što u meni nadovezuje misao na misao, što stvara organizam misli. Postoji razlika u osjećaju s obzirom na ono što ima na umu promatrač vanjskog osjetilnog svijeta i onoga što se zbiljski javlja u neosjetilnom mišljenju. Prvi se promatrač s obzirom na ružu osjeća izvan nje, onaj tko je predan neosjetilnom mišljenju osjeća ono što mu se javlja kao zbiljsko u sebi, osjeća se jedno s njime. Tko manje ili više svjesno smatra zbiljskim samo ono što mu prilazi kao vanjski predmet, neće imati osjećaj: ono što je po sebi zbiljsko, može mi se očitovati i tako da se ja s njime sjedinim. Da bi se s time u vezi jasno vidjelo, treba imati sljedeći unutarnji doživljaj. Treba naučiti razlikovati između svojevoljno stvorenih cjelina misli i onih koje se u sebi doživljavaju kada se ušutka vlastita samovolja. U tom se slučaju može reći: Sasvim ću u sebi utihnuti; neću stvarati nikakve veze među mislima; predat ću se onome što "u meni misli". U tom je slučaju opravdano reći: u meni djeluje nešto što je po sebi zbiljsko. Isto tako opravdano je reći: na mene djeluje ruža kada vidim određenu crvenu boju i kada osjetim određeni miris. Ne postoji proturječje ako se sadržaj vlastitih misli crpi iz priopćenja duhovnih istraživača. Misli su već tu, kada im se čovjek preda; ne može ih se, međutim, misliti ako ih se svaki put u duši opet iznova ne stvara. Bitno je da duhovni istraživač kod svog slušatelja i čitatelja pobudi takve misli koje će on tek morati iz sebe izažeti. Onaj, međutim, tko opisuje osjetilno-stvarne činjenice, iznosi nešto što slušatelj i čitatelj mogu promatrati u osjetilnom svijetu.

(Put koji zahvaljujući duhovnoznanstvenim priopćenjima vodi neosjetilnome mišljenju potpuno je siguran. Postoji, međutim, i drugi put koji je sigurniji i prije svega točniji, ali je zato za mnoge ljude i teži. Prikazan je u mojim knjigama "Spoznajna teorija Goetheovog svjetonazora" i "Filozofija slobode". U tim se knjigama iznosi ono što ljudska misao može postići ako se mišljenje ne preda utiscima fizičko-osjetilnog vanjskog svijeta nego samome sebi. Tada čisto mišljenje radi poput živog bića koje je u sebi živo, a ne radi kao ono mišljenje koje se u čovjeku iscrpljuje samo u sjećanju na osjetilne činjenice. U spomenutim se knjigama ne nalazi ništa što bi bilo uzeto iz priopćenja same duhovne znanosti. Ipak je pokazano da čisto mišljenje koje radi samo u sebi može dati objašnjenja o svijetu, životu i čovjeku. Te se knjige nalaze na vrlo važnom međustupnju između spoznaje osjetilnog svijeta i onoga duhovnog. Pružaju ono što mišljenje može zadobiti ako se izdigne nad osjetimo promatranje, ali koje još izbjegava ulazak u duhovno istraživanje. Tko dopusti da te knjige potaknu čitavu njegovu dušu, već se nalazi u duhovnom svijetu, samo što se on njemu očituje kao svijet misli. Tko se osjeća u stanju da sebe izloži djelovanju takvoga međustupnja, taj ide sigurnim putem i time može spram višeg svijeta steći takav osjećaj koji će mu za svu budućnost rađati najljepšim plodovima.)

* * *

Cilj poniranja (meditacije) u opisane simboličke predodžbe i osjećaje je, točno rečeno, stvaranje viših opažajnih organa unutar čovjekova astralnog tijela. Oni se stvaraju ponajprije iz supstancije toga astralnog tijela. Ovi novi organi promatranja posreduju jedan novi svijet, a u tome novom svijetu čovjek sebe upoznaje kao novo Ja. Od organa za promatranje osjetilno-fizičkog svijeta ovi se novi organi razlikuju

već i po tome što su to djelatni organi. I dok se oko i uho ponašaju pasivno puštajući da na njih djeluju svjetlo i zvuk, o duhovno-duševnim opažajnim organima može se reći da su neprekidno djelatni dok opažaju i da svoje predmete i činjenice zahvaćaju u neku ruku punom sviješću. Zbog toga se javlja osjećaj da je duhovno-duševno spoznavanje sjedinjenje s odgovarajućim činjenicama, da je to ustvari "življenje u njima". Pojedini nastajući duhovno-duševni organi mogu se, radi usporedbe, nazvati "lotosovim cvjetovima", što odgovara obliku koji o njima (imaginativno) stvara nadosjetilna svijest. (Samo po sebi mora biti jasno da takva oznaka sa samim predmetom nema nikakve veze, kao što nema veze ni izraz "krila" kada je riječ o "plućnim krilima".) Zbog sasvim određenih vrsta unutarnjeg poniranja u astralnom se tijelu stvaraju pojedini duhovno-duševni organi, pojedini "lotosovi cvjetovi". ***Nakon svega onog što je u ovoj knjizi izloženo, trebalo bi biti suviše naglašavati da se ti organi opažanja ne smiju zamišljati kao nešto što bi u predodžbi osjetilne slike bio otisak realnosti.*** Ti su "organi" nadosjetilni i sastoje se od posebno oblikovane duševne djelatnosti; oni postoje samo utoliko i tako dugo dok se izvršava ta duševna djelatnost, a imaju tako malo veze s osjetilnošću kao i stvaranje "pare" oko čovjeka dok misli. Tko sebi nadosjetilno bezuvjetno hoće predočiti osjetilnim, izaziva, dakako, nesporazume. Unatoč tomu što je ova primjedba suvišna, ovdje je potrebna jer uvijek iznova postoje sljedbenici nadosjetilnog koji u svojim predodžbama uvijek žele ostati pri osjetilnom; uz to, uvijek postoje i protivnici nadosjetilne spoznaje koji misle da duhovni istraživač govori o "lotosovim cvjetovima" kao o finijim osjetilnim tvorevinama. Svaka prava meditacija koja se izvodi s obzirom na imaginativnu spoznaju ima utjecaj na neki organ. (U mojoj knjizi "Kako se stječu spoznaje viših svjetova?" navedene su pojedine metode metodacije i vježbanja

koje djeluju na pojedine organe.) Pravilno školovanje oblikuje vježbe za duhovnog učenika te ih daje takvim slijedom da se organi na odgovarajući način mogu razvijati usporedno ili jedan za drugim. Za ovo je duhovnom učeniku potrebno mnogo strpljivosti i ustrajnosti. Tko ima samo toliku mjeru strpljivosti koju u pravilu čovjek ima u uobičajenim životnim okolnostima, njemu će to biti premalo. Treba mnogo vremena, često vrlo mnogo, da bi se organi toliko razvili kako bi ih duhovni učenik mogao upotrijebiti za opažanje viših svjetova. U tom trenutku za učenika nastupa ono što se naziva prosvjetljenjem, za razliku od pripreme, odnosno pročišćenja koje se sastoji od vježbi za razvoj organa. (Govori se o "pročišćenju" jer se odgovarajućim vježbama učenik na određenom području unutaršnjeg života čisti od svega onog što potječe samo od svijeta osjetilnog promatranja.) Sasvim je moguće da čovjek i prije pravog prosvjetljenja opetovano doživljava "svjetlosne munje" koje dolaze iz jednog višeg svijeta. Treba ih primiti sa zahvalnošću. Već ga one mogu učiniti svjedokom duhovnog svijeta. No, čovjek se ne treba pokolebati ako to ne doživi u vrijeme pripreme koja mu se može učiniti predugom. Tko zapadne u nestrpljivost, "jer još ništa ne vidi", znači da još nije stekao pravi odnos prema višem svijetu. Ovo je posljednje shvatio samo onaj tko smatra same po sebi razumljivima vježbe koje radi tijekom školovanja. To je vježbanje uistinu rad na duhovno-duševnom biću, to je, naime, rad na vlastitom astralnom tijelu. Čovjek može "osjećati" iako "ništa ne vidi": "Radim duhovno-duševno". Taj se osjećaj neće pojaviti samo ako sebi unaprijed stvorimo određeno mnijenje što ustvari hoćemo "vidjeti". Tada ćemo smatrati ništavnim ono što je uistinu neizmjereno važno. Trebalo bi, međutim, suptilno pripaziti na sve što čovjek doživljava u vrijeme vježbanja i što je tako bitno različito od svih doživljaja osjetilnog svijeta. Tada ćemo uočiti da na svom astralnom tijelu ne radimo

kao na nekoj ravnodušnoj supstanciji nego da u njemu živi jedan sasvim drukčiji svijet o kojemu u osjetilnom životu ništa ne znamo. Na astralno tijelo djeluju viša bića kao što fizičko-osjetilni vanjski svijet djeluje na fizičko tijelo. Na viši život "nailazimo" u vlastitom astralnom tijelu samo ako se od njega sami ne ogradimo. Netko tko sebi uvijek iznova kaže: "Ja ništa ne opažam" najčešće to govori zato što je sebi umislio da određeni opažaj mora izgledati tako i tako; a kako to ne vidi onako kako je zamislio da to mora vidjeti, reći će: "Ništa ne vidim".

Tko je, međutim, usvojio pravi odnos prema vježbanju školovanja, to će mu vježbanje sve više postati nečim što voli. A tada će znati da se on zbog samog vježbanja nalazi u duhovno-duševnom svijetu te će strpljivo i predano čekati ono što će uslijediti. Taj odnos može duhovnom učeniku najbolje doći do svijesti sljedećim riječima: "Hoću učiniti sve što je meni u vježbama primjereno i znam da će mi u odgovarajućem vremenu toliko toga priteći, koliko mi je važno. To ne zahtijevam s nestrpljenjem, ali uvijek se držim spremnim da to primim". Tomu se ne može prigovoriti: "Neka duhovni učenik, dakle, tapka u mraku tijekom neizmjereno dugog vremena, a da se sa svojim vježbama nalazi na pravom putu vidjet će tek kada se pokaže uspjeh". Ipak, nije tako da tek uspjeh pruža izvjesnost o ispravnosti vježbanja. Ako se učenik ispravno odnosi prema vježbama, tada će mu zadovoljstvo koje mu pruža samo vježbanje, a ne tek uspjeh, dati izvjesnost da čini nešto ispravno. Ispravno vježbanje na području duhovnog školovanja povezano je sa zadovoljstvom koje nije samo zadovoljstvo nego spoznaja, a to je spoznaja: činim nešto pri čemu vidim da me to u ispravnom smjeru vodi naprijed. Svaki duhovnih učenik može u svakom trenutku ostvariti tu spoznaju samo ako suptilnom pažnjom prati svoje doživljaje. Ako tu pažnju ne primijeni, tada će mimo doživljaja proći kao pješak utonuo u misli koji ne vidi

stabla s obje strane puta, iako bi ih vidio kada bi na njih usmjerio pogled. Nikako nije poželjno da se ubrza pojavljivanje bilo kakvog drugog uspjeha osim onog koji se vježbanjem uvijek javlja jer bi to lako mogao biti najmanji dio onoga što bi se zapravo trebalo pojaviti. U vezi s duhovnim razvojem često je djelomičan uspjeh razlogom vrlo usporenog punog uspjeha. Ovakvo kretanje oblicima duhovnog života kao što je to djelomičan uspjeh oslabljuje utjecaje snaga koje vode prema višim stupnjevima razvoja. A dobitak koji se postiže time daje čovjek ipak "zagledao" u duhovni svijet samo je prividan jer to gledanje ne može biti istina, može samo donijeti priviđenje.

* * *

Duhovno-duševni organi, lotosovi cvjetovi, nastaju tako da se nadosjetilnoj svijesti pojavljuju na neki način u blizini određenih fizičkih tjelesnih organa čovjeka koji se nalazi na putu školovanja. Iz niza ovih duševnih organa ovdje će biti navedeni: organ koji se osjeća kao da je u blizini sredine obrva (takozvani dvolatični lotosov cvijet), organ u blizini grkljana (šesnaestolatični lotosov cvijet), treći se organ nalazi u blizini srca (dvanaestolatični lotosov cvijet), četvrti se nalazi u području želučane jamice. Drugi se takvi organi javljaju u blizini drugih fizičkih dijelova tijela. (Imena kao "dvolatični" ili "šesnaestolatični" mogu se rabiti stoga što se odgovarajući organi mogu usporediti sa cvjetovima odgovarajućeg broja latica.)

Lotosovi se cvjetovi osvještavaju u astralnom tijelu. U trenutku kada se razvije određeni cvijet, čovjek zna da ga ima. Osjeća da se njime može služiti i da tim služenjem zaista ulazi u jedan viši svijet. Utisci koji se dobivaju u tom svijetu u stanovitom su smislu još slični onima fizičko-osjetilnog svijeta. Tko imaginativno spoznaje, moći će govoriti o višem svijetu tako da ga opisuje kao utiske topline ili hladnoće, kao opažaje

zvukova ili riječi, kao utjecaje svjetla ili boja. Opisivat će te utiske tako jer ih on kao takve doživljava. Svjestan je, međutim, da ti opažaji u imaginativnom svijetu izražavaju nešto drugo negoli u osjetilno-zbiljskom. Spoznaje da iza njih ne stoje fizičko-materijalni uzroci nego duhovno-duševni. Ako dobije toplinski utisak, ne pripisuje ga, primjerice, komadu užarenog željeza već ga smatra izrazom duševnih zbivanja, kakve je dotad poznao samo u svom duševnom unutaršnjem životu. Zna da se iza imaginativnih opažaja nalaze duševne i duhovne pojave i zbivanja, kao što se iza fizičkih opažaja nalaze materijalno-fizička bića i činjenice. Osim te sličnosti imaginativnog svijeta i onog fizičkog postoji, međutim, još i jedna važna razlika. U fizičkom svijetu postoji nešto što se u imaginativnom javlja sasvim drukčije. U njemu je vidljivo neprekidno nastajanje i nestajanje stvari, stalna je mijena rođenja i smrti. Na mjesto te pojave u imaginativnom svijetu dolazi neprekidno preobražavanje jednoga u drugo. U fizičkom se svijetu, primjerice, vidi kako neka biljka propada. U imaginativnom se svijetu, u istoj mjeri kako biljka vene, vidi nastajanje druge tvorevine koja se fizički ne opaža, a u koju se biljka koja vene postupno preobražava. Kada biljka nestane, tada se na njezinome mjestu javlja ona do potpunosti razvijena tvorevina. Rođenje i smrt su predodžbe koje u imaginativnom svijetu gube svoje značenje. Na njihovo mjesto dolazi pojam preobrazbe jednoga u drugo. Zbog toga imaginativnoj spoznaji postaju pristupačne one istine o čovjekovu biću koje su u ovoj knjizi izložene u poglavlju "Bit čovječanstva". Za fizičko-osjetilno opažanje vidljivi su samo procesi fizičkog tijela. Oni se odvijaju "na području života i smrti". Ostali dijelovi čovjekova bića: životno tijelo, tijelo osjeta-osjećaja i Ja nalaze se u moći zakona preobrazbe, a njihovo je opažanje dostupno imaginativnoj spoznaji. Tko je napredovao do imaginativne spoznaje, opaža kako se iz fizičkog tijela izdiže ono što smrću nastavlja živjeti u drukčijim oblicima postojanja.

No, razvoj ne zastaje unutar imaginativnog svijeta. Čovjek koji bi u njemu htio zastati opažao bi, doduše, bića u njihovu preobražavanju, ali ne bi razumio ta zbivanja, ne bi se u tom novostečenom svijetu mogao snalaziti. Imaginativni je svijet nemirno područje. Posvuda postoji samo pokretljivost i preobrazba; nigdje nema mirovanja. Do takvih točaka mirovanja čovjek dopijeva tek kada se preko imaginativnog stupnja spoznaje razvije do onoga što se naziva "spoznajom putem inspiracije". Nije nužno da se onaj tko traži spoznaju nadosjetilnog svijeta razvija tako da najprije u punoj mjeri stekne imaginativnu spoznaju i da tek tada uznapreduje do "inspiracije". Njegove vježbe mogu biti tako prilagođene da se ono što vodi do imaginacije i ono što vodi do inspiracije odvija usporedno. On će zatim nakon odgovarajućeg vremena stupiti u jedan viši svijet u kojem neće moći samo opažati nego će se u njemu moći orijentirati i razumjeti ga. Napredak će se u pravilu ostvarivati tako da će duhovni učenik doživjeti poneke pojave imaginativnog svijeta i da će nakon nekog vremena dobiti osjećaj: Sada se počinjem snalaziti. Ipak je svijet inspiracije nešto sasvim novo s obzirom na onaj samo imaginativni svijet. U imaginativnom se svijetu opažaju preobrazbe pojedinih procesa, u inspirativnom se svijetu upoznaju unutarnja svojstva bića i njihovo preobražavanje. Imaginacijom se spoznaje duševno očitovanje bića; inspiracijom se dopire u njihovu duhovnu nutrinu. Spoznaje se prije svega mnoštvo duhovnih bića i njihovi međusobni odnosi. Mnoštvo različitih bića postoji i u fizičko-osjetilnom svijetu, u svijetu inspiracije to mnoštvo imajuš i drugo obilježje. Ovdje je svako biće u sasvim određenom odnosu spram drugih, a ne kao u fizičkom svijetu zbog vanjskih utjecaja nego zbog unutarnjih osobina. Ako se u inspirativnom svijetu opazi neko biće, neće se zamijetiti njegov vanjski utjecaj na neko drugo biće koji bi se mogao usporediti s djelovanjem jednog fizičkog bića na neko drugo biće,

nego među njima postoji odnos koji je uvjetovan njihovim unutarnjim osobinama. To bi se moglo usporediti s odnosom u fizičkom svijetu gdje bi se u obzir uzeo međusoban odnos glasova ili slova unutar jedne riječi. Uzmemo li riječ "čovjek", vidimo kako je sastavljena od glasova: č-o-v-j-e-k. Ne postoji neki poticaj ili bilo kakav vanjski utjecaj, na primjer, od č na o, već oba glasa djeluju zajedno, i to unutar jedne cjeline, zahvaljujući njihovim osobinama. Stoga se promatranje u svijetu inspiracije može usporediti samo sa svojevršnim čitanjem, a bića u tom svijetu djeluju na promatrača poput pismena koja treba upoznati i čiji se nadosjetilni odnosi moraju tek otkriti. Stoga duhovna znanost inspirativnu spoznaju može također nazvati i "čitanjem tajnog pisma".

Kako se to "tajno pismo" čita i kako se pročitani sadržaj priopćuje bit će objašnjeno u idućim poglavljima ove knjige. Najprije je bilo opisano čovjekovo biće kako je izgrađeno od različitih dijelova. Zatim je izloženo kako je kozmičko biće na kojem se čovjek razvijao prolazilo različitim stanjima: Saturnovim, Sunčevim, Mjesečevim i Zemljinim stanjem. Opažaje kojima se mogu spoznati čovjekovi dijelovi s jedne strane i slijed Zemljinih uzastopnih stanja te njezinih prethodnih pretvorbi s druge strane dostupni su imaginativnoj spoznaji. Nadalje je potrebno spoznati kakvi odnosi postoje između Saturnova stanja i čovjekova fizičkog tijela, između stanja Sunca i eterskog tijela itd. Treba pokazati daje klica čovjekova fizičkog tijela nastala već u vrijeme stanja Saturna, da se ono zatim u vrijeme Sunčeva, Mjesečeva i Zemljina stanja dalje razvijalo do svoga današnjeg oblika. Trebalo je, primjerice, također izložiti koje su se promjene dogodile s čovjekovim bićem time što se Sunce odvojilo od Zemlje. Nešto slično ponovilo se i s Mjesecom. Trebalo je nadalje iznijeti što je sve djelovalo da bi se sa čovječanstvom mogle izvršiti promjene, kako su se one očitovale u atlantskom, kako

u idućem indijskom, praperzijskom, egipatskom razdoblju itd. Prikaz ovih stanja ne proizlazi iz imaginativne spoznaje nego iz inspirativne, odnosno iz čitanja tajnog pisma. Za ovo su "čitanje" potrebni imaginativni opažaji poput slova ili glasova. To "čitanje" nije, međutim, potrebno samo radi objašnjenja koja su navedena. Već se ni čovjekov životni put ne bi mogao razumjeti kad bi ga se promatralo samo imaginativnom spoznajom. Zamijetilo bi se, doduše, kako se pri umiranju iz onog čovjekova dijela koji ostaje u fizičkom svijetu odvajaju duševno-duhovni dijelovi, ali ne bi se razumjeli odnosi između onoga što se s čovjekom događa nakon smrti i njegovih prethodnih i kasnijih stanja kada se unutar imaginativnog opažanja čovjek ne bi mogao orijentirati. Bez inspirativne spoznaje imaginativni bi svijet bio poput pisma u koje je čovjek upiljio pogled, ali ga ne umije čitati.

Kada je duhovni učenik napredovao od imaginacije do inspiracije, vrlo brzo uviđa koliko bi bilo pogrešno odustati od razumijevanja velikih svjetskih zbivanja i htjeti se ograničiti samo na najbliži čovjekov interes. Tko u tim stvarima nije posvećen, mogao bi svakako reći: "Meni se ipak samo čini važno da saznam sudbinu ljudske duše nakon smrti. Dovoljno mi je da mi netko o tome nešto priopći; zašto mi duhovna znanost predočava tako daleke stvari kao što su stanja Satuma i Sunca, izdvajanje Sunca i Mjeseca itd.?" Tko je, međutim, dobro upućen u te stvari, uči spoznavati da se istinsko znanje o onome što se hoće saznati nikad ne može steći bez spoznaje onoga što se njemu čini toliko suvišnim. Prikazivanje čovjekovih stanja nakon smrti ostaje potpuno nerazumljivim i bezvrijednim ako ih čovjek ne uzmogne povezati s pojmovima koji su preuzeti od onih dalekih stvari. Već najjednostavnije promatranje nadosjetilnog svijeta čini nužnim upoznavanje takvih stvari. Kada, primjerice, biljka prelazi iz cvjetanja u stanje stvaranja ploda, tada će se čovjeku u nadosj etilnom promatranju pokazati

preobrazba astralnog bića koje je biljku u vrijeme cvjetanja prekrivalo i obavijalo poput oblaka. Da oplodnja nije nastupila, to bi astralno biće prešlo u sasvim drukčiji oblik od onog koji je poprimilo zbog oplodnje. Čitav proces koji smo zamijetili nadosjetilnim promatranjem možemo razumjeti ako smo njegovu bit naučili razumijevati u vezi s onim velikim svjetozbivanjem koje je u vrijeme Sunčeva izdvajanja zadesilo Zemlju i sve njezine stanovnike. Prije oplodnje biljka se nalazi u stanju u kojem je bila čitava Zemlja prije izdvajanja Sunca. Nakon oplodnje cvijet biljke se pokazuje onakvim kakva je Zemlja bila kada se Sunce izdvojilo i kada su se u njoj još nalazile Mjesečeve snage. Usvoje li se predodžbe koje se mogu zadobiti u vezi s izdvajanjem Sunca, ispravno će se shvatiti proces oplodnje kod biljke te će se reći: Biljka se prije oplodnje nalazi u Sunčevom stanju, nakon nje u Mjesečevom stanju. Uistinu se i najmanje zbivanje u svijetu može razumjeti samo ako se u njemu prepozna odraz jednog velikog svjetozbivanja. Inače ono ostaje tako neshvatljivo kao što je slika Rafaelove Madonne nerazumljiva onome tko vidi samo malu plavu mrljicu dok je sve ostalo prekriveno. Sve što se u čovjeku zbiva odraz je velikih svjetskih zbivanja koja su povezana s njegovim postojanjem. Ako hoćemo razumjeti ono što uočava nadosjetilna svijest u vezi s pojavama između rođenja i smrti te od smrti do novog rođenja, onda je to moguće ako ono što je imaginativno viđeno odgonetnemo predodžbama nastalim promatranjem velikih svjetskih zbivanja. Ovo je razmatranje ključ za razumijevanje ljudskog života. Stoga je u smislu duhovne znanosti promatranje Saturna, Sunca, Mjeseca itd. ujedno i promatranje čovjeka.

Inspiracijom se dolazi do spoznaje odnosa među bićima višeg svijeta. Višim stupnjem spoznaje postaje moguće spoznavanje same nutrine tih bića. Taj se stupanj spoznaje može nazvati intuitivnom spoznajom (intuicija je riječ koja se u običnom životu

zloupotrebljava za nejasan, neodređen uvid u neku stvar, u neku pomisao koja se katkad podudara s istinom čija se ispravnost, međutim, ne može u prvi mah dokazati. S takvom vrstom "intuicije" ovi sadržaji nemaju, dakako, nikakve veze. Intuicija ovdje označava spoznaju najviše, najsvjetlije jasnoće te ako je čovjek stekne, ima punu svijest o njezinoj opravdanosti.) Spoznati osjetilno biće znači biti izvan njega i prosuđivati ga na osnovi vanjskih utisaka. Spoznati duhovno biće intuicijom znači postati potpuno jedno s njim, sjediniti se s njegovom nutrinom. Duhovni se učenik uzdiže stupnjevito do takve spoznaje. Imaginacija vodi tomu da se opažaji više ne osjećaju kao izvanjska svojstva bića, nego da se u njima prepozna emanacija duševno-duhovnoga bića; inspiracija vodi duhovnog učenika dalje u nutrinu bića. Ona ga uči razumijevati što ta bića znače jedno drugome; intuicijom prodire u sama bića. Izlaganja u ovoj knjizi ponovno pokazuju koje značenje ima intuicija. U prethodnim poglavljima nije bilo govora samo o tome kako se odvija razvoj Saturna, Sunca, Mjeseca itd. nego je bilo govora i o tome kako bića sudjeluju u tome razvoju na najrazličitije načine. Navedena su bila prijestolja, odnosno duhovi volje, duhovi mudrosti, duhovi pokreta itd., u vezi s razvojem Zemlje bilo je govora o Luciferovim, Ahrimanovim duhovima. Razvoj svijeta bio je povezan s bićima koja su u njemu sudjelovala. Ono što se može saznati o tim bićima postiže se intuitivnom spoznajom. Ona je također nužna ako se hoće spoznati tijekom razvoja ljudskog života. Ono što se nakon smrti izdvaja iz čovjekove fizičke tjelesnosti prolazi zatim kroz različita stanja. Prva bi se stanja nakon smrti mogla imaginativnom spoznajom donekle i opisati. A što se dalje događa u vremenu između smrti i novog rođenja, to bi imaginaciji moralo ostati sasvim nerazumljivo kada tomu ne bi pridošla inspiracija. Samo inspiracija može ispitati što se može reći o čovjekovu životu nakon

pročišćenja kada uđe u "duhovnu zemlju". A tada dolazi nešto za što inspiracija više nije dovoljna, gdje se u neku ruku gubi nit razumijevanja. Između smrti i novog rođenja postoji u čovjekovu razvoju određeno vrijeme, kada je čovjekovo biće dostupno samo intuiciji. Taj se dio ljudskog bića uvijek nalazi u čovjeku; hoćemo li razumjeti njegovu pravu nutrinu, treba ga intuicijom potražiti u vremenu između rođenja i smrti. Tko bi čovjeka htio spoznati samo sredstvima imaginacije i inspiracije, izmahnuli bi mu upravo procesi njegova najunutarnijeg bića koji se odvijaju od utjelovljenja do utjelovljenja. Stoga tek intuitivna spoznaja čini mogućim pravo istraživanje opetovanih zemaljskih života i karme. Sva istina koju treba priopćiti o tim zbivanjima mora se temeljiti samo na istraživanju intuitivnom spoznajom. Hoće li čovjek spoznati sebe s obzirom na svoje unutarnje biće, on to može učiniti samo intuicijom. Njome opaža ono što se u njemu kreće u jednom zemaljskom životu prema drugom.

* * *

Spoznaju inspiracijom i intuicijom čovjek može steći zapravo samo duševno-duhovnim vježbama. One su slične vježbama koje su opisane kao "unutarnje poniranje" (meditacija) radi postizanja imaginacije. I dok kod onih vježbi koje vode imaginaciji još postoji neka povezanost s utiscima osjetilno-fizičkog svijeta, kod vježbi za inspiraciju ta se povezanost mora sve više gubiti. Da bismo si razjasnili što se treba dogoditi, pomislimo još jednom na simbol ružina križa. Ako se u njega udubimo, pred sobom ćemo imati sliku čiji dijelovi potječu od utisaka osjetilnog svijeta. Crna boja križa, ruže itd. Povezivanje tih dijelova u ružin križ nije, međutim, uzeto iz osjetilno-fizičkog svijeta. Ako zatim duhovni učenik pokuša iz svijesti potpuno ukloniti crni križ i crvene ruže kao slike osjetilno-zbiljskih stvari i nastoji u duši zadržati onu duševnu

djelatnost koja je te dijelove međusobno povezivala, tada ima sredstvo za takvu meditaciju koja će ga malo-pomalo dovesti do inspiracije. U svojoj duši čovjek može reći otprilike ovako: Što sam unutarne učinio da bih križ i ružu povezao u simbol? To što sam učinio (vlastiti duševni proces) hoću zadržati, a samu ću sliku izbrisati iz svijesti. Zatim hoću osjećati sve ono što je moja duša činila da bi sastavila sliku, ali samu sliku neću sebi predočiti. Hoću sasvim unutarne živjeti u toj svojoj djelatnosti koja je izgradila sliku. Neću se, dakle, udubiti ni u kakvu sliku nego u djelatnost vlastite duše koja je izgradila sliku. Takvo se poniranje mora poduzeti s mnogim simbolima. To vodi inspirativnoj spoznaji. Drugi bi primjer bio sljedeći: udubljujemo se u predodžbu jedne nastajuće i zatim nestajuće biljke. U duši stvaramo sliku biljke koja malo-pomalo nastaje, gledamo je kako izrasta iz klice, kako razvija list po list sve do cvijeta i ploda. A zatim opet gledamo kako počinje venuti, pa sve do potpunog usahnuća. Poniranjem u takve slike malo-pomalo se razvija osjećaj za nastajanje i nestajanje, pri čemu je biljka samo slika. Ako se vježbom ustrajno nastavlja, iz tog se osjećaja može razviti imaginacija one predodžbe koja se nalazi u temelju fizičkog nastajanja i nestajanja. Tko, međutim, hoće postići odgovarajuću inspiraciju, vježbu mora izvoditi drukčije. Treba se sjetiti vlastite duševne djelatnosti koja je iz slike biljke izgradila predodžbu nastajanja i nestajanja. Biljku treba sasvim izbrisati iz svijesti i potpuno se udubiti samo u ono što je pritom čovjek sâm unutrašnje učinio. Uspon prema inspiraciji moguć je samo s takvim vježbama. U početku duhovnom učeniku neće biti sasvim lako da u potpunosti shvati kako da se pripremi za takvu vježbu. To potječe od toga što čovjek koji je naviknuo na to da mu vanjski utisci određuju život odmah postaje nesiguran i vrlo kolebljiv kada još treba razviti duševni život koji je odbacio svaku vezu s vanjskim utiscima. U još većoj mjeri nego kod stjecanja

imaginacije, duhovnom učeniku mora, s obzirom na vježbe za inspiraciju, biti jasno da ih može poduzeti samo ako usporedno s njima poduzima sve pripreme koje mogu djelovati na sigurnost i učvršćivanje rasudne moći, osjećajnog života i karaktera. Poduzme li te pripreme, imat će dvostruki uspjeh. Kao prvo, vježbama neće moći izgubiti osobnu ravnotežu pri nadosjetilnom gledanju; kao drugo, steći će ujedno sposobnost da zaista uzmogne izvesti ono što se u tim vježbama zahtijeva. O tim će se vježbama samo dotle govoriti da su teške dok nije postignuto neko sasvim izvjesno stanje duše i dok nisu postignuti sasvim određeni osjećaji. Tko u svojoj duši strpljivo i izdržljivo njeguje takva unutarnja svojstva koja pogoduju razvoju nadosjetilne spoznaje, ubrzo će steći razumijevanje, a i sposobnost za vježbe. Tko se navikne da se češće povuče u svoju nutrinu i da pritom manje razmišlja o samome sebi, a umjesto toga u sebi tiho sređuje i prerađuje u životu stečena iskustva, mnogo će time postići. Vidjet će da se predodžbe i osjećaji obogaćuju ako se pojedina životna iskustva s drugima povežu i dovedu u određeni odnos. Vidjet će također u kojoj velikoj mjeri postiže nešto novo ne samo zbog novih utisaka i novih doživljaja nego zbog toga jer u sebi prerađuje one stare. Tko svoje doživljaje i stečena mnijenja tako suoči kao da sa svojim simpatijama i antipatijama, sa svojim osobnim interesima i osjećajima nije uopće prisutan, pripremit će nadosjetilnim snagama spoznaje osobito dobro tlo. Razvit će uistinu ono što se može nazvati bogatim unutarnjim životom. A najhitnija je ravnomjernost i uravnoteženost duševnih osobina. Kada je riječ o izvjesnoj duševnoj djelatnosti, čovjek je vrlo sklon da potpadne jednostranosti. Tako će, uočivši prednost unutarnjeg udubljanja i prebivanja u vlastitom svijetu predodžbi, steći sklonost sve većem ograđivanju od utisaka vanjskog svijeta. To, međutim, isušuje i čini pustim unutarnji život. Najdalje će doći onaj tko

uz sposobnost povlačenja u vlastitu nutrinu umije sačuvati i prihvatljivost za sve utiske vanjskog svijeta. A pritom ne treba misliti samo na takozvane važne utiske života, nego svaki čovjek može u svakoj prilici, između ma kako bijedna četiri zida, mnogo toga doživjeti, samo ako sačuva svoju prihvatljivost. Nije potrebno najprije tražiti doživljaje, njih posvuda ima. Od osobite je također važnosti kako se čovjekovi doživljaji prerađuju u duši. Netko možda ima primjerice iskustvo da neka osoba koju on ili netko drugi poštuje ima poneko svojstvo koje on smatra greškom karaktera. Takvo iskustvo može navesti čovjeka da razmišlja na dva načina. On sebi može jednostavno reći: Sada, kad sam to spoznao, tu osobu više ne mogu poštivati kao prije. Ili se može zapitati: Kako je moguće da je ova poštovana osoba opterećena tom pogreškom? Kako si trebam zamisliti da pogreška nije samo pogreška nego nešto što je uzrokovano životom te osobe, možda upravo njezinim velikim kvalitetama? Čovjek koji sebi postavlja takva pitanja doći će možda do toga da se unatoč primijećenoj pogreški njegovo poštovanje ne smanjuje. Kod svakog takvog ishoda naučit će nešto i obogatiti svoje razumijevanje života. Bilo bi, dakako, zlo za onoga tko bi se pozitivnom stranom takvog shvaćanja životu dao navesti na to da sve ispričava ili da mu čak postane navikom da prijeđe preko svega što je prijekora vrijedno samo zato što mu to donosi korist za njegov unutarnji razvoj. Ovo posljednje neće biti slučaj kada se sam čovjek osjeća potaknutim da pogrešku ne samo prekorava, nego je nastoji razumjeti. Dakle, samo kada određeni slučaj zahtijeva takvo ponašanje, bez obzira na to što onaj tko prosuđuje pritom dobiva ili gubi. Sasvim je točno: ne može se učiti osuđivanjem neke pogreške nego samo njezinim razumijevanjem. Tko bi, međutim, zbog razumijevanja htio isključiti negodovanje, također ne bi došao daleko. I ovdje nije bitna jednostranost bilo kojega smjera nego umjerenost i uravnoteženost snaga

duše. To je osobito slučaj kod jednog duševnog svojstva koje je od iznimne važnosti za čovjekov razvoj i koje se naziva poštovanje (devocija). Tko u sebi razvije taj osjećaj ili mu je sretnim slučajem od prirode već unaprijed dan, ima dobru podlogu za nadosjetilne snage spoznaje. Tko se u dječjoj ili mladenačkoj dobi predano mogao diviti pojedinim ljudima kao uzvišenim idealima, u dnu njegove duše postoji nešto u čemu nadosjetilna spoznaja osobito dobro uspijeva. A tko u kasnijem životu uza zdravo rasuđivanje digne pogled prema zvjezdanom nebu i u beskrajnoj odanosti i divljenju osjeti objavu uzvišenih moći, čini sebe zrelim za spoznaju nadosjetilnih svjetova. Isti je slučaj i kod onog tko se umije diviti snagama koje vladaju u čovjeku. Od manjeg značenja nije ni ako čovjek još i u zreloj dobi ima najdublje poštovanje prema drugim ljudima čiju vrijednost sluti ili misli da je poznaje. Pogled u više svjetove može se otvoriti samo ondje gdje postoji takvo poštovanje. Tko ne umije poštovati, neće ni u kojem slučaju u svojoj spoznaji daleko stići. Tko ničemu u svijetu neće odati priznanje, ne može proniknuti bit stvari i bića. Tko se, međutim, zbog osjećaja poštovanja i predanosti daje navesti na to da u sebi sasvim uguši zdravu samosvijest i samopouzdanje, taj se ogrešuje o zakon ravnomjernosti i uravnoteženosti. Duhovni će učenik neprekidno raditi na sebi kako bi postojao sve zreliji; a tada može imati i povjerenja prema samome sebi i vjerovati da će mu snage sve više rasti. Tko u ovom smislu razvije ispravne osjećaje, reći će sebi: U meni postoje skrivene snage i ja ih mogu iz svoje nutrine iznijeti na vidjelo. Ne moram samo poštovati ono što je iznad mene nego se smijem pouzdati u to da ću u sebi razviti sve ono što će me učiniti jednakim onome što poštujem.

Što je kod pojedinog čovjeka veća sposobnost da svoju pozornost usmjeri na određena životna zbivanja koja nisu odmah dostupna osobnom prosuđivanju,

većaje i mogućnost stvaranja podloge za njegov razvoj na putu prema duhovnom svijetu. To će biti uočljivo na sljedećem primjeru. Čovjek dolazi u životnu situaciju u kojoj može izvesti ili izostaviti neki svoj čin. Rasuđivanje mu kaže: Učini to. No, nešto ga u osjećaju neobjašnjivo odvraća od tog čina. Možda čovjek neće obratiti pozornost na to neobjašnjivo nešto, pa će izvesti onaj čin onako kako je u skladu s njegovom moći rasuđivanja. Može se, međutim, i dogoditi da čovjek popusti onom neobjašnjivom porivu i da izostavi čin. Ako nadalje slijedi razvoj događaja, moglo bi se pokazati pogubnim da je slijedio svoju prosudbu, a da se izostanak čina pokazao blagoslovom. Takvo iskustvo može odvesti čovjekovo mišljenje u sasvim određenom smjeru. On može sebi reći: U meni postoji nešto što me ispravnije vodi negoli stupanj rasudne moći koji sada imam. Moram ostati otvoren za ono "nešto u meni" za što sa svojom rasudnom moći još uopće nisam dozrio. Na dušu djeluje u velikoj mjeri povoljno ako u životu usmjeri svoju pozornost na takve slučajeve. Ona tada uviđa da je u zdravoj slutnji sadržano više nego što čovjek u pojedinom slučaju može shvatiti svojom rasudnom moći. Takva pozornost djeluje na proširenje duševnog života. No, i ovdje su moguće jednostranosti koje mogu biti opasne. Tko bi se htio naviknuti da svoj sud nikada ne iznese zato što ga "slutnje" gone na određeno ponašanje, mogao bi postati igračkom svih mogućih neodređenih nagona. A od navike do nemoći rasuđivanja i praznovjerja nije daleko. Za duhovnog je učenika kobna svaka vrsta praznovjerja. Mogućnost ispravnog pristupa područjima duhovnog života stječe se pomnim čuvanjem od praznovjerja, fantastike i snatrenja. Ne ulazi na ispravan način u duhovni svijet onaj tko je sretan kad negdje doživi "nešto što ljudsko mišljenje ne može shvatiti". Sklonost prema "neobjašnjivom" zaista nikoga ne čini duhovnim učenikom. On se mora sasvim odviknuti od predrasude daje "mistik onaj tko

sve što je neobjašnjivo i što se ne može istražiti pretpostavlja" posvuda ondje gdje mu to izgleda primjereno. Ispravan osjećaj za duhovnog učenika je da posvuda priznaje postojanje skrivenih snaga i bića, ali da isto tako pretpostavlja da se neistraženo može istražiti ako za to postoje snage.

Postoji izvjesno duševno stanje koje je duhovnom učeniku važno na svakom stupnju njegova razvoja. Ono je takvo da njegova težnja za spoznajom ne treba biti jednostrana i uvijek završavati s pitanjem. Kako se može na ovo ili koje drugo pitanje dobiti odgovor? Trebalo bi, međutim, pitati: Kako mogu u sebi razviti ovu ili koju drugu sposobnost? A kada se unutarnjim strpljivim radom na sebi određena sposobnost razvije, čovjek će dobiti odgovor na izvjesna pitanja. Duhovni će učenici uvijek njegovati takav ugođaj u duši. Time će biti dovedeni do toga da na sebi rade, da postanu sve zreliji i zreliji, da sebi ne dopuste ništa čime bi iskamčili odgovore. Oni će čekati dok im takvi odgovori ne pristignu. Tko se, međutim, i u tome navikne na jednostranost, također neće moći na pravi način napredovati. U određenom trenutku duhovni učenik može steći osjećaj da samim svojim snagama umije odgovoriti čak i na najviša pitanja. I ovdje, dakle, ravnomjernost i uravnoteženost duše imaju veoma važnu ulogu.

Još bi se moglo govoriti o mnogim duševnim svojstvima čija njega i razvoj poticajno djeluju kada duhovni učenik vježbama hoće postići inspiraciju. Kod svega toga treba naglasiti da su ravnomjernost i (uravnoteženost) bitna duševna svojstva. Ona pripremaju razumijevanje i sposobnost za opisane vježbe koje treba izvoditi radi postizanja inspiracije.

Vježbe za intuiciju zahtijevaju od duhovnog učenika ne samo da iz svijesti izbriše slike kojima se predavao za stjecanje imaginacije nego i življenje u vlastitoj djelatnosti duše u koju se udubio da bi postigao inspiraciju. U svojoj duši doslovce ne smije imati ništa

od dotad poznatih vanjskih ili unutarnjih doživljaja. Kada, međutim, nakon tog odbacivanja unutarnjih i vanjskih doživljaja u njegovoj svijesti ne bi postojalo ništa, to jest kada bi mu svijest nestajala, kada bi utonuo u besvijest, morao bi spoznati da još nije zreo da poduzme vježbe za intuiciju te bi morao nastaviti s vježbama za imaginaciju i inspiraciju. Jednom će već doći vrijeme kada svijest, pošto su izbrisani vanjski i unutarnji doživljaji, neće biti prazna, nego će nakon tog odbacivanja nešto u njoj ostati, čemu se čovjek u poniranju isto tako može predati, kao što se prije predavao onome što svoje postojanje zahvaljuje vanjskim ili unutarnjim utiscima. To "nešto" je, međutim, sasvim svojevrsno. U usporedbi sa svim prethodnim iskustvima, to je zaista nešto novo. Kada čovjek to doživi, zna da to prije nije poznao. To je opažaj, kao što je i stvarni zvuk opažaj koji čuje uho; ali ovo "nešto" može se pojaviti u svijesti zbog intuicije, kao što se zvuk zamjećuje samo zahvaljujući uhu. Intuicijom se iz čovjekovih utisaka briše i posljednji ostatak osjetilno-fizičkog svijeta; duhovni se svijet počinje otvarati spoznaji u takvom obliku koji nema više ništa zajedničko sa svojstvima fizičko-osjetilnog svijeta.

* * *

Imaginativna se spoznaja postiže stvaranjem lotosovih cvjetova u astralnom tijelu. Vježbama koje se poduzimaju za inspiraciju i intuiciju nastaju u čovjekovom eterskom ili životnom tijelu posebna kretanja, razni oblici i strujanja koja prije nisu postojala. U područje svojih sposobnosti čovjek sada ubraja i "čitanje tajnog pisma" i još ono što sve to nadilazi. Za nadosjetilnu se spoznaju promjene eterskog tijela čovjeka koji je postigao inspiraciju i intuiciju očituju na sljedeći način. U području oko fizičkog srca osvještava se eterskom tijelu novo središte

koje se oblikuje u novi eterski organ. Od njega se na najrazličitije načine šire kretanja i struje prema različitim dijelovima čovjekova tijela. Najvažnija strujanja šire se prema lotosovim cvjetovima, prožimaju njih i pojedine njihove latice i izlaze, pa se vane kao zrake šire vanjskim prostorom. Što je čovjek razvijeniji, to je veći oko njega krug u kojemu se ta strujanja zamjećuju. No, središte u blizini srca, unatoč ispravnom školovanju, ne nastaje odmah u početku. Ono se tek priprema. Najprije nastaje privremeno središte u glavi; ono se zatim spušta u predio grkljana te se na kraju premješta u blizinu fizičkog srca. Kada bi razvoj bio nepravilan, tada bi se navedeni organ odmah mogao razviti u blizini srca, čime bi nastala opasnost da čovjek umjesto postizanja mirnog, razboritog nadosjetilnog gledanja postane sanjarom i fantastom. U svom daljnjem razvoju duhovni učenik postiže da ovako nastala strujanja i raščlanjenost svoga eterskog tijela učini neovisnima od fizičkog tijela i da ih samostalno upotrebljava. Pritom mu kao sredstvo služe lotosovi cvjetovi kojima pokreće etersko tijelo. No, prije nego što se to dogodi, moraju se u čitavom okružju eterskog tijela pojaviti strujanja i zračenja koja ga obavijaju i ograđuju finim mrežastim tkivom, čineći ga jednim u sebi zaokruženim bićem. Kada je to izvršeno, mogu se kretanja i strujanja eterskog tijela nesmetano dodirivati s vanjskim duševno-duhovnim svijetom te se s njim povezati tako da vanjsko i unutarnje duhovno-duševno zbivanje (ono u čovjekovu eterskom tijelu) uvire jedno u drugo. Nakon toga nastupa trenutak kada čovjek počinje svjesno opažati svijet inspiracije. Ta se spoznaja javlja na drukčiji način negoli spoznaja osjetilno-fizičkog svijeta. U njemu se putem osjetila dobivaju opažaji, čovjek o tim opažajima stvara predodžbe i pojmove. Kod znanja stečenog inspiracijom nije tako. Ono što se osjetilno-fizičkim spoznavanjem tek poslije zadobiva pojmom, kod inspiracije je neposredno dano opažaj em. Stoga bi se

čovjek s tim duševno-duhovnim okruženjem stopio u jedno, ne bi se od njega uopće mogao razlikovati da u eterskom tijelu nije nastalo gore opisano mrežasto tkivo.

Ako se provode vježbe za intuiciju, one ne utječu samo na etersko tijelo nego djeluju sve do u nadosjetilne snage fizičkog tijela. U svakom se slučaju ne smije zamišljati da se time utječe na fizičko tijelo tako da je to zamjetljivo običnom osjetilnom promatranju. To su utjecaji koje može prosuđivati samo nadosjetilna spoznaja. Oni nemaju nikakve veze ni s kakvom vanjskom spoznajom. Javljaju se kao rezultat dozrijevanja svijesti kada ona u intuiciji može ostvarivati doživljaje unatoč tomu što je sve prije poznate vanjske i unutarnje doživljaje iz sebe isključila. No, iskustva intuicije vrlo su nježna, intimna i fina, dok je ljudsko fizičko tijelo na današnjem stupnju svog razvoja u usporedbi s njima veoma grubo. Stoga ono djeluje na uspjeh vježbi za intuiciju kao velika zapreka. Ako se vježbe nastave energično i ustrajno i s potrebnim unutarnjim mirom, one će na kraju nadvladati golemu prepreku fizičkog tijela. Duhovni će učenik to primijetiti tako što će izvjesne manifestacije fizičkog tijela koje su se prije odvijale potpuno nesvjesno pomalo uzeti u svoje ruke. Primijetit će to i na taj način što će nakratko osjećati potrebu da primjerice disanje (ili nešto slično) tako uskladi, harmonizira s onim što duša radi u vježbama ili inače u unutarnjem poniranju. Ideal razvoja je da samo fizičko tijelo ne izvodi nikakve vježbe, niti vježbe disanja, nego da sve što se s njim treba dogoditi dogodi samo kao posljedica čistih vježbi za intuiciju.

* * *

Kada se duhovni učenik uzdiže na putu u više svjetove spoznaje, na određenom će stupnju primijetiti da povezanost snaga njegove osobnosti poprima

drukčiji oblik nego u fizičko-osjetilnom svijetu. U tom svijetu Ja uvjetuje cjelovitu zajedničku djelatnost duševnih snaga, ponajprije snaga mišljenja, osjećanja i htijenja. Te se tri snage duše u uobičajenim životnim okolnostima nalaze uvijek u određenim odnosima. U vanjskom se svijetu vidi, primjerice, neka izvjesna pojava. Ona se duši sviđa ili ne sviđa. To znači da se određenom nužnošću na predodžbu pojave nadovezuje osjećaj ugone ili neugode. Ta se pojava ili stvar može poželjeti ili se može javiti poriv da se to na bilo koji način izmijeni. To znači: želja i volja udružuju se s jednom predodžbom i jednim osjećajem. To se udruživanje ostvaruje tako da Ja povezuje u cjelinu predočavanje (mišljenje), osjećanje i htijenje, unoseći na taj način red u čovjekove snage. Taj bi zdravi red bio narušen kada bi na primjer požuda htjela poći drugim putem nego osjećaj ili mišljenje. Čovjek ne bi bio duševno zdrav kada bi, doduše, neke stvari smatrao ispravnima, ali bi pritom htio nešto drugo, a da pritom nije uvjeren u ispravnost svog htijenja. Isti bi slučaj bio kada čovjek ne bi htio ono što mu se sviđa nego ono što mu se ne sviđa. Čovjek sada primjećuje da se ustvari na putu višoj spoznaji mišljenje, osjećanje i htijenje razdvajaju i poprimaju izvjesnu samostalnost, da se na primjer određeno mišljenje samo po sebi više ne podudara s određenim osjećanjem i htijenjem. Situacija je takva da se mišljenjem ispravno može opažati, ali da bi se uopće došlo do nekog osjećaja ili voljne odluke, potreban je novi samostalni poticaj. Mišljenje, osjećanje i htijenje ne ostaju u vrijeme nadosjetilnog promatranja tri snage koje zrače iz čovjekova zajedničkog Ja-središta nego kao da postaju samostalna bića, kao tri osobe, tako da sada vlastito Ja treba učiniti što jačim jer ono ne treba samo unijeti red među tri snage nego i upravljati trima bićima i voditi ih. To razdvajanje smije, međutim, trajati samo u vrijeme nadosjetilnog promatranja. I ovdje se ponovno jasno vidi kako je važno da se usporedno s

vježbama za više školovanje izvršavaju one vježbe koje rasudnoj moći te osjećajnom i voljnom životu pružaju sigurnost i čvrstinu. Jer, ako ih čovjek ne donosi sa sobom u viši svijet, ubrzo će vidjeti da je Ja slabo i da ne može upravljati na ispravan način mišljenjem, osjećanjem i htijenjem. Dušu bi, uz takvu slabost, one tri snage, poput triju osoba, odvukle u različitim smjerovima i njezina bi se unutarinja cjelovitost prekinula. Ako se, međutim, razvoj duhovnog učenika odvija na ispravan način, navedeno će razdvajanje duševnih snaga označavati stvarni napredak. Ja ostaje vladarom nad samostalnim bićima koja sada čine njegovu dušu. U tom tijeku događanja navedeni razvoj teče dalje. Mišljenje koje se osamostalilo potiče pojavljivanje posebnog, četvrtog duševno-duhovnog bića koje se može opisati kao neko neposredno uviranje određenih strujanja u čovjeka, a koje su slične mislima. Čitav se svijet čovjeku pojavljuje kao izgrađeni svijet misli onako kako se u fizičko-osjetilnom svijetu pojavljuje biljni ili životinjski svijet. Isto tako dvije snage duše potiču osamostaljeno osjećanje i htijenje koji u njoj djeluju kao samostalna bića. Tomu pridolazi i sedma snaga koja je slična samom vlastitom Ja.

Čitav se taj doživljaj povezuje s još jednim. Čovjek je prije ulaska u nadosjetilni svijet poznao mišljenje, osjećanje i htijenje samo kao unutarne duševne doživljaje. Čim stupi u nadosjetilni svijet, počinje opažati pojave koje ne izražavaju ništa osjetilno-fizičko nego duševno-duhovno. Iza opaženih svojstava novog svijeta stoje sada duševno-duhovna bića. Ona mu se sada pokazuju kao vanjski svijet, kao što su mu se u osjetilno-fizičkom svijetu pokazivali kamenje, biljke i životinje. Duhovni će učenik moći zapaziti bitnu razliku između duševno-duhovnog svijeta koji mu se sada otvara i onoga koji je bio naviknuo opažati svojim fizičkim osjetilima. Biljka osjetilnog svijeta ostaje što onajest, bez obzira na to što ljudska duša o njoj misli ili za nju osjeća. A to kod slika duševno-duhovnog

svijeta uopće nije slučaj. One se mijenjaju ovisno o tome što čovjek osjeća ili misli. Time im čovjek pridaje obilježja koja ovise o njegovu vlastitom biću. Zamislimo da se u imaginativnom svijetu pred čovjekom pojavi određena slika. Ostane li on pritom najprije ravnodušan, slika će poprimiti izvjestan oblik. No, u trenutku kad bi s obzirom na sliku osjetio zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, ona bi promijenila svoj lik. Na taj način slike ne izražavaju samo nešto što se nalazi samostalno izvan čovjeka nego zrcale i ono što sâm čovjek jest. One su u potpunosti prožete samim čovjekovim bićem. Ono poput koprene prekriva bića. Čovjek ne vidi stvarno biće koje se pred njim nalazi nego vidi samoga sebe. Na taj se način pred njim, doduše, može nalaziti nešto istinito, a on to može vidjeti kao nešto pogrešno. Da, to nije samo slučaj s obzirom na ono što čovjek na sebi vidi kao vlastito biće, nego i sve što je na njemu utječe na ovaj svijet. Čovjek može na primjer imati skrivene sklonosti koje u životu zbog odgoja i karaktera ne izlaze na vidjelo, ali utječu na duhovno-duševni svijet; on poprima osobitu boju zbog čitava čovjekovog bića, bez obzira na to koliko čovjek o tom biću zna ili ne zna. Da bi od ovog stupnja razvoja mogao napredovati dalje, potrebno je da čovjek nauči razlikovati sebe i vanjski duhovni svijet. Potrebno je da umije isključivati sve utjecaje vlastitog sebstva na okolni duševno-duhovni svijet. To se ne može postići drukčije nego spoznajom onoga što čovjek sâm unosi u novi svijet. Zato je prije svega bitna istinska obuhvatna samospoznaja kako bi se mogao opažati taj okolni duhovno-duševni svijet. Izvjesne činjenice ljudskog razvoja uvjetuju da se pri ulaženju u viši svijet takva samospoznaja mora prirodno uspostaviti. Čovjek u običnom fizičko-osjetilnom svijetu razvija svoje Ja, svoju samosvijest. To Ja djeluje kao neko središte privlačne snage na sve što čovjeku pripada. Sve njegove sklonosti, simpatije, antipatije, strasti, mnijenja itd. skupljajuse oko toga Ja. A to Ja je ujedno i točka koja

privlači ono što se naziva čovjekovom karmom. Kada bi se to Ja vidjelo sasvim razotkriveno, tada bi se također uočilo da će ga u ovom, ali i u sljedećim utjelovljenjima morati snaći određene vrste sudbina ovisno o tome kako je u prethodnim utjelovljenjima živjelo i što je sve usvojilo. Sa svim tim čime je Ja ovako opterećeno ono mora kao prva slika stati pred ljudsku dušu kada se ona uspinje u duševno-duhovni svijet. Taj čovjekov dvojniki mora se po jednom zakonu duhovnog svijeta kao prvi pojaviti u tom svijetu. Taj temeljni zakon možemo si razjasniti ako razmislimo o sljedećem. U fizičko-osjetilnom životu čovjek opaža utoliko sâm sebe ukoliko sebe unutarne doživljava u svome mišljenju, osjećanju i htijenju. To je, međutim, unutarnji opažaj; on ne staje pred čovjeka kao što pred njega staju kamenje, bilje i životinje. Čovjek, osim toga, unutarnjim opažanjem upoznaje sebe samo djelomično. U njemu, naime, postoji nešto što sprečava tu dublju samospoznaju. Ako na osnovi samospoznaje sebi mora priznati neko svojstvo te ako se neće predati samoobmani, osjetit će pobudu da to svojstvo preradi.

Ako tom nagonu ne popusti, ako jednostavno odvraća pozornost od vlastitog sebstva i ostaje onakav kakav je, oduzima sebi, dakako, mogućnost da se u dotičnoj točki spozna. No, prodre li čovjek u samoga sebe i pogleda li bez zavaravanja svoja pojedina svojstva, bit će u stanju ili ih ispraviti ili to u dotičnoj životnoj situaciji neće moći učiniti. U posljednjem će se slučaju u njegovu dušu uvući osjećaj koji treba označiti kao osjećaj stida. Tako ustvari djeluje čovjekova zdrava priroda: ona zbog samospoznaje osjeća višestruki stid. A taj osjećaj ima već i u običnom životu sasvim određeno djelovanje. Čovjek koji zdravo misli pobrinut će se da se to što ga ispunjava tim osjećajem ne očituje prema van, da se to ne izivi u nekom vanjskom činu. Stid je, dakle, snaga koja nagoni čovjeka da zatvori nešto u svoju nutrinu i da ne dopusti da se to zapazi izvana. Razmisli li se dobro

o tome, postat će jasno da duhovno istraživanje unutarnjem duševnom doživljaju koji je vrlo srodan s osjećajem stida pripisuje još mnogo dalekosežnija djelovanja. Ono smatra da u skrivenim dubinama duše postoji skriveni stid kojeg čovjek u fizičko-osjetilnom životu nije svjestan. No, taj prikriveni osjećaj djeluje na sličan način kao onaj navedeni vanjski, vidljivi osjećaj stida običnog života: sprečava da se najunutarnije čovjekovo biće pred ljudima pojavi u vidljivoj slici. Da nema tog osjećaja, čovjek bi vidio što on uistinu jest; svoje bi misli, osjećaje i svoju volju ne samo unutarnje doživio nego bi ih tako opazao kao što opaža kamenje, biljke i životinje. Tako taj osjećaj prikriva čovjeku njegovo vlastito biće. A tako ujedno prikriva i cijeli duhovno-duševni svijet. Jer, time što mu se zastire vlastito unutarnje ljudsko biće, ne može opaziti niti ono na čemu bi trebao razviti sredstva za spoznaju duševno-duhovnog svijeta; svoje biće ne može preobraziti tako da bi ono zadobilo duhovne organe opažanja. Ako, međutim, čovjek ispravnim školovanjem radi na stjecanju tih organa opažanja, tada će prvi utisak biti ono što on sâm jest. Opazit će svog dvojnika. Ovaj se opažaj uopće ne može odijeliti od opažanja ostalog duševno-duhovnog svijeta. U običnom životu fizičko-osjetilnog svijeta opisani osjećaj djeluje tako da pred čovjekom neprekidno zatvara vrata duhovno-duševnog svijeta. Kada bi čovjek htio učiniti ma i samo jedan korak kako bi dospio u taj svijet, onaj bi osjećaj stida koji se odmah javlja, ali koji ne dolazi do svijesti, prikrio onaj dio duhovno-duševnog svijeta koji hoće doći na vidjelo. Opisane vježbe, međutim, otvaraju taj svijet. Činjenica je da onaj skriveni osjećaj djeluje kao veliki čovjekov dobročinitelj. Jer, samo na osnovi svega onog što bez duhovnoznanstvenog školovanja postiže na planu moći rasuđivanja, osjećajnog života i karaktera, čovjek nije u stanju bez daljnjega podnijeti opažaj istinskog lika vlastitog bića. Zbog tog opažaja čovjek bi izgubio svaki osjećaj samog sebe, sve samopouzdanje i svu

samosvijest. Da se to ne bi dogodilo, treba se pobrinuti za sve mjere koje se uz vježbe za višu spoznaju poduzimaju za njegovanje zdrave snage prosuđivanja te svojstva osjećajnog života i karaktera. Pravilnim školovanjem čovjek spontano tako mnogo nauči od duhovne znanosti, a osim toga mu postaju jasna tolika sredstva za samospoznaju i samopromatranje koliko mu je potrebno da punom snagom sretne svoga dvojnika. Duhovni učenik vidi samo u slici imaginativnog svijeta u drugom obliku ono što je već bio upoznao u fizičkom svijetu. Tko je na ispravan način najprije u fizičkom svijetu razumom shvatio zakon karme, neće biti osobito potresen kada zametak svoje sudbine vidi ucrtan u lik svoga dvojnika. Tko je na osnovi svoje moći rasuđivanja upoznao zakone razvoja svijeta i čovjeka te zna kako su u određenom trenutku toga razvoja u ljudsku dušu prodrle Luciferove snage, neće teško podnijeti kada vidi da su u slici njegova vlastitog bića prisutna ta luciferska bića sa svim njihovim utjecajima. Iz toga se, međutim, vidi kako je nužno da čovjek ne zahtijeva na vlastitu ruku ulaz u duhovni svijet prije negoli je svojom običnom, u fizičko-osjetilnom svijetu stečenom rasudnom snagom shvatio određene istine duhovnog svijeta. U ovoj knjizi iznesena shvaćanja o "spoznaji viših svjetova" duhovni bi učenik pravilnim razvojem svoje obične rasudne moći morao usvojiti prije negoli poželi i sam krenuti putem nadosjetilnih svjetova.

Pri školovanju u kojemu se ne vodi briga o sigurnosti i čvrstini rasudne moći te o osjećajnom životu i karakteru može se dogoditi da viši svijet pristupi učeniku prije nego što on stekne za to potrebne unutarnje sposobnosti. U tom bi ga slučaju susret s dvojnikom potresao i vodio u zabludu. Kada bi se, međutim - što bi, doduše, također bilo moguće - susret s dvojnikom mogao sasvim izbjeći i kada bi čovjek ipak bio uveden u duhovni svijet, on ne bi bio u stanju spoznati ga u njegovu istinskom liku. Bilo bi mu, naime, sasvim nemoguće razlikovati između onoga što

sâm unosi u stvari i onoga što one u stvarnosti jesu. To je razlikovanje moguće samo ako se vlastito biće opažalo kao zasebna slika i ako se iz okoline izdvoji sve što dolazi iz vlastite nutrine. Dvojniki u čovjekovom životu u fizičko-osjetilnom svijetu djeluje tako da zbog opisanog osjećaja stida čini sebe nevidljivim kada se čovjek približi duševno-duhovnom svijetu. Time, međutim, prikriva i čitav taj svijet. On pred tim svijetom stoji poput "čuvara" kako bi spriječio ulazak onima koji za taj ulazak još nisu podobni. Stoga ga se može nazvati "čuvarom praga duševno-duhovnog svijeta". Osim kod navedenog ulaska u nadosjetilni svijet, čovjek susreće "čuvara praga" i pri prolazanju kroz fizičku smrt. On se malo-pomalo razotkriva u duševno-duhovnom razvoju života između smrti i novog rođenja. Ovdje taj susret čovjeka ne vodi u potištenost jer sada poznaje i druge svjetove osim onog za koji zna u životu između rođenja i smrti.

Kada bi čovjek stupio u duhovno-duševni svijet bez susreta s "čuvarom praga", potpao bi nizu varki. Nikada ne bi mogao razlikovati između onog što sâm unosi u taj svijet i onog što tomu svijetu stvarno pripada. No, pravilno školovanje smije duhovnog učenika uvesti samo u područje istine, a ne iluzije. Ispravno je školovanje samo po sebi takvo da do tog susreta jednom mora doći jer je on za promatranje nadosjetilnih svjetova jedna od mjera sigurnosti protiv mogućih varki i fantastike. Među neizostavnim mjerama koje učenik mora poduzeti jest rad na samome sebi kako ne bi postao fantast, odnosno čovjek koji potpada svim mogućim obmanama i samoobmanama (sugestija i autosugestija). Gdje se ispravno slijede upute za duhovno školovanje, ondje odmah nestaju izvori mogućih obmana. Ovdje se, dakako, ne može opširno govoriti o svim mnogobrojnim pojedinostima koje kod tih postupaka dolaze u obzir. Može se samo naznačiti što je važno. Obmane koje su ovdje moguće proizlaze iz dvaju izvora. Djelomično

potječu od toga što stvarnost poprima boju kroz vlastito biće. U običnom životu fizičko-osjetilnog svijeta ovaj izvor obmane predstavlja razmjerno malu opasnost jer se ovdje vanjski svijet uvijek jasno nameće promatranju u svojem vlastitom liku, ma kako god će ga promatrač htjeti obojiti s obzirom na svoje želje i interese. No, čim čovjek stupi u imaginativni svijet, njegove se slike mijenjaju ovisno o takvim željama i interesima, pa će se pred čovjekom pojaviti stvarnost koju je sâm proizveo ili je barem u tome sudjelovao. Time što u susretu s "čuvarom praga" duhovni učenik upoznaje sve što se u njemu samom nalazi i što, dakle, može unijeti u duševno-duhovni svijet, taj izvor obmane otpada. A priprema kojom duhovni učenik prođe prije ulaska u duševno-duhovni svijet djeluje tako da se on već kod promatranja osjetilno-fizičkog svijeta navikava isključivati samoga sebe i dopusti da mu stvari i zbivanja progovore samo na osnovi njihova vlastitog bića. Tko je tu pripremu izvršio u dovoljnoj mjeri, može mirno čekati susret s "čuvarom praga". Taj će mu susret biti konačni ispit osjeća li da je u stanju vlastito biće isključiti i onda kad stane sučelice duševno-duhovnom svijetu.

Osim ovog izvora obmana, postoji još jedan. On dolazi na vidjelo kada se neki utisak koji se prima netočno tumači. Jednostavni primjer u fizičko-osjetilnom životu za takvu obmanu je kada se čovjek vozi vlakom i misli da se stabla kreću u suprotnom smjeru od vlaka, dok se ustvari on sâm kreće s vlakom. Iako postoji velik broj slučajeva gdje se takve obmane u osjetilno-fizičkom svijetu teže ispravljaju negoli u navedenom jednostavnom slučaju, lako je uvidjeti da čovjek unutar tog svijeta može naći načina da ukloni te obmane, ako zdravim razumom uzme u obzir sve ono što može poslužiti odgovarajućem objašnjenju. Stvari se u svakom slučaju mijenjaju čim čovjek dospije u nadosjetilno područje. U osjetilnom svijetu činjenice ostaju neizmijenjene unatoč ljudskoj zabludi, pa je se

zato nepristranim promatranjem činjenica može ispraviti. U nadosjetilnom svijetu to nije moguće. Ako čovjek hoće promatrati nadosjetilno zbivanje i pristupiti mu s pogrešnom prosudbom, tada u zbivanje unosi tu pogrešnu prosudbu te se ono tako poveže s tom činjenicom da se od nje ne može odmah razlikovati. Zabluda sada nije u čovjeku, a ispravna činjenica izvan njega, nego je sama zabluda postala sastavnim dijelom vanjske činjenice. Ona se stoga ne može ispraviti samo nepristranim promatranjem. Time se ukazuje na ono što može postati prebogatim izvorom obmane i fantastike za onoga tko bez prave pripreme pristupi nadosjetilnom svijetu. Kao što duhovni učenik stječe sposobnost da ukloni obmane koje nastaju zbog obojenosti nadosjetilnih pojava svijeta vlastitim bićem, mora steći i sposobnost da učini nedjelatnim onaj drugi izvor obmana. Može isključiti to što dolazi od njega samog ako najprije spozna sliku vlastitog dvojnika; moći će isključiti ono što je u navedenom smislu drugi izvor obmane ako stekne sposobnost da na osnovi svojstava neke činjenice nadosjetilnog svijeta prepozna je li to stvarnost ili obmana. Kada bi obmane izgledale točno tako kao i stvarnost, tada razlikovanje ne bi bilo moguće. No, to nije tako. Obmane nadosjetilnog svijeta imaju same po sebi svojstva po kojima se razlikuju od stvarnosti. Pritom je bitno da duhovni učenik poznaje svojstva po kojima može prepoznati stvarnost. Ništa nije tako samo po sebi razumljivo kao kada nepoznavatelj duhovnog školovanja kaže: Gdje uopće postoji mogućnost neke zaštite od obmane kada su izvori za nju toliko brojni? A kada nadalje kaže: Je li uopće i koji duhovni učenik siguran u to da se sve njegove navodne više spoznaje ne temelje na obmani i samoobmani (sugestiji i autosugestiji)? Tko tako govori, ne uzima u obzir da se u svakom istinskom duhovnom školovanju, zbog cjelokupnog načina kojim se ono provodi, zatvaraju izvori obmana. Kao prvo, svaki će pravi duhovni učenik svojom pripremom steći dovoljno znanja osvemu onom što može uzrokovati obmanu i

samoobmanu te tako biti u stanju očuvati se od njih. U tom smislu zaista ima priliku trezveno se i razumno uključiti u tok života kao ni jedan drugi čovjek. Sve što iskusi potiče ga da se uopće ne osvrće ni na kakve neodređene slutnje, nadahnuća itd. Školovanje ga čini koliko je god moguće opreznim. Tomu pridolazi da svako pravo školovanje vodi stvaranju pojmova o velikim svjetozbivanjima, dakle do takvih stvari koje zahtijevaju pojačanje rasudne moći, čime se ona ujedno profinjuje i izoštrava. Samo onaj tko bi htio odbiti uputiti se u tako udaljena područja i htio se držati samo bliskih mu "objava" mogao bi izgubiti mogućnost izoštravanja one zdrave rasudne snage koja mu pruža sigurnost u razlikovanju između obmane i zbilje. Sve to, međutim, nije ono najvažnije. To najvažnije nalazi se u samim vježbama koje se primjenjuju u pravom duhovnom školovanju. One se moraju prilagoditi tako da u vrijeme unutarnjeg poniranja svijest duhovnog učenika ima točan pregled nad svim onim što se u duši zbiva. Najprije se stvara simbol za postizanje imaginacije. U njemu su još sadržane predodžbe vanjskih opažanja. Čovjek ne sudjeluje sâm u njihovom sadržaju, ne stvara ga sâm. Može se, dakle, prepustiti obmani o tome kako nastaje taj sadržaj; može pogrešno tumačiti njegovo podrijetlo. No, duhovni učenik kada napreduje do vježbi za inspiraciju udaljava taj sadržaj iz svoje svijesti. Tada se udubljuje još samo u vlastitu duševnu djelatnost, koja je oblikovala simbol. A i ovdje je zabluda još moguća. Čovjek je odgojem, učenjem itd. usvojio način svoje duševne djelatnosti. Ne može znati sve o njegovu podrijetlu. No, sada duhovni učenik uklanja iz svijesti i vlastitu duševnu djelatnost. A ako sada još nešto i preostane, u tome nema ničega što se ne bi moglo shvatiti. U to se ne može umiješati ništa što se ne bi moglo prosuditi s obzirom na čitav njegov sadržaj. U svojoj intuiciji duhovni učenik ima nešto što mu pokazuje kako izgleda jasna zbilja duhovno-duševnog svijeta. Ako, dakle, sada spoznata obilježja duhovno-

-duševne zbilje primijeni na sve što je dostupno njegovu promatranju, moći će raspoznati privid od zbilje. Može biti siguran da će primjenom tog zakona u nadosjetilnom svijetu biti isto tako zaštićen od obmane kao što mu se u fizičko-osjetilnom svijetu ne može dogoditi da zamišljeni komad vrućeg željeza smatra stvarnim komadom vrućeg željeza. Samo se po sebi razumije da će se čovjek odnositi ovako samo prema onim spoznajama koje smatra vlastitim doživljajima u nadosjetilnim svjetovima, a ne prema onima koje mu je priopćio netko drugi i koje se mogu shvatiti fizičkim razumom i zdravim osjećajem za istinu. Duhovni će se učenik truditi povući točnu granicu između onoga što je postigao jednim, a što drugim načinom. Bit će voljan s jedne strane prihvatiti priopćenja o višim svjetovima i nastojat će ih shvatiti svojom sposobnosti rasuđivanja. Ako, međutim, nešto smatra vlastitim iskustvom ili rezultatom vlastitog opažanja, provjerit će da li to točno odgovara svojstvima kojima je naučio opažati zahvaljujući intuiciji koja nikada ne vara.

* * *

Kada je za duhovnog učenika prošao susret s navedenim "čuvarom praga", tada mu kod uspona u nadosjetilne svjetove predstoje daljnji doživljaji. Najprije će primijetiti da postoji unutarinja srodnost između tog "čuvara praga" i one duševne snage koja je u gornjem opisu spomenuta kao sedma i koja se uobličila u samostalno biće. To sedmo biće u izvjesnom smislu nije nitko drugi nego dvojnik, odnosno sâm "čuvar praga". A on duhovnom učeniku daje osobitu zadaću da svojim novorođenim sebstvom vodi i upravlja običnim sebstvom koje mu se javlja samo kao slika. Nastat će neka vrsta borbe s dvojnikom koji neprekidno nastoji zauzeti prevlast. Uspostavljanje pravog odnosa prema njemu, ne dopuštajući mu da

išta čini što nije pod vlašću novorođenog Ja, učvršćuje i jača čovjekove snage. U višem je svijetu u izvjesnom smislu samospoznaja drukčija negoli u fizičko-osjetilnom svijetu. I dok se u ovome posljednjem samospoznaja javlja tek kao unutarnji doživljaj, novorođeno se sebstvo odmah pokazuje kao vanjska duševna pojava. Vlastito novorođeno sebstvo pred sobom vidi kao neko drugo biće, ali ga ne može opažati u potpunosti. Jer, koliko se god stupnjeva čovjek uzdigne na putu prema nadosjetilnim svjetovima, uvijek postoje još i viši stupnjevi. Na tim će putovima moći sve više opažati svoje "više sebstvo". Ono se, dakle, duhovnom učeniku na bilo kojem stupnju može razotkriti tek djelomično. Čim čovjek bilo što opazi od svoga "višeg sebstva", spopada ga velika napast da ga promatra s onog gledišta s kojega ga je usvojio u fizičko-osjetilnom svijetu. To je iskušenje čak i dobro i mora se javiti da bi se razvoj ispravno odvijao. Treba promatrati ono što se javlja kao dvojnjak, kao "čuvar praga" i postaviti pred "više sebstvo" da bi se mogao vidjeti razmak između onoga što čovjek jest i onoga što bi trebao postati. Za tog promatranja "čuvar praga" počinje poprimati sasvim drugi lik. On poprima izgled slike svih prepreka koje sprečavaju razvoj "višeg sebstva". Postat će vidljivo koliki teret nosi obično sebstvo. Ako čovjek svojom pripremom nije toliko ojačao da kaže: Neću ovdje zastati nego ću se neumorno razvijati i uzdizati prema svom "višem sebstvu", on će tada malaksati i ustuknuti pred onim što mu predstoji. Čovjek je tada uronio u duševno-duhovni svijet, ali odustaje od daljnjeg rada. Postaje zarobljenikom onog lika koji sada pred dušom stoji kao "čuvar praga". Bitno je da kod tog doživljaja ne postoji osjećaj zarobljenosti. Čovjeku se, štoviše, čini da doživljava nešto sasvim drugo. Lik koji stvara "čuvar praga" može biti takav da u duši promatrača ostavlja utisak da u slikama koje se na ovom stupnju razvoja javljaju već ima pred sobom čitav opseg svih mogućih svjetovai daje dospio do vrhunca spoznaje te ne treba

dalje težiti. Čovjek će se umjesto zarobljenikom osjećati neizmjereno bogatim posjednikom svih tajni svijeta. Ovakvom se doživljaju, koji je suprotnost pravome stanju stvari, ne treba čuditi onaj tko ima na umu da se čovjek, kada to doživi, već nalazi u duševno-duhovnom svijetu kojemu je svojstveno da se zbivanja mogu očitovati na obrnut način. U ovoj je knjizi bilo o toj činjenici govora pri razmatranju života nakon smrti.

Lik koji se opaža na ovom stupnju razvoja pokazuje duhovnom učeniku još nešto osim onog što je pokazivao onaj lik koji mu se isprava pokazao kao "čuvar praga". U dvojniku su se mogla zapažati sva ona svojstva koja obično čovjekovo sebstvo ima zbog utjecaja Luciferovih snaga. U tijeku čovjekova razvoja, a pod Luciferovim utjecajem, u ljudsku je dušu ušla još jedna moć. To je ona moć koja je u prethodnim odlomcima ove knjige bila označena kao Ahrimanova snaga. - To je ona snaga koja u fizičko-osjetilnom postojanju čovjeka sprečava da se iza površine osjetilnog vanjskog svijeta zapaze duhovno-duševna bića. Lik koji se javlja kod okarakteriziranog doživljaja pokazuje u slici ono što se zbog utjecaja te snage dogodilo s čovjekovom dušom. Tko s odgovarajućom pripremom pristupi ovom doživljaju, znat će ga ispravno protumačiti; zatim će se pojaviti drugi lik kojega se, za razliku od označenog "malog čuvara praga", može nazvati "velikim čuvarom praga". On duhovnom učeniku govori neka ne zastane na ovome stupnju nego neka energično radi dalje. Promatraču doziva u svijest da svijet koji je osvojio postaje istinom i ne pretvara se u iluziju ako na određeni način nastavi s radom. Tko bi, međutim, nepravilnim duhovnim školovanjem nepripremljen pristupio tom doživljaju, tomu bi se, kad bi došao pred "velikog čuvara praga", u dušu ulilo nešto što bi se moglo usporediti samo s "osjećajem neizmjernog užasa", "bezgraničnog straha".

Kao što susret s "malim čuvarom praga" duhovnom učeniku daje mogućnost da se preispita je li zaštićen od obmana koje mogu nastati unošenjem svog bića u

nadosjetilni svijet, tako se doživljajima koji na kraju vode "velikom čuvaru praga" može preispitati je li dorastao onim obmanama koje su označene u vezi s drugim izvorom. Uzmogne li pružiti otpor onoj golemoj iluziji koja mu stečeni svijet slika, obmanjujući ga, prikazuje kao bogato vlasništvo, dok je on ustvari zarobljenik, tada je u daljnjem tijeku svog razvoja pošteđen od toga da privid zamijeni za zbilju. Čuvar praga će za svakog pojedinog čovjeka do određene mjere poprimiti individualno obličje. Susret s njime odgovara upravo onome doživljaju kojim se ukida osobno obilježje nadosjetilnog promatranja, dajući mogućnost ulaska u ono područje doživljaja koje je slobodno od osobne obojenosti i koje vrijedi za svako ljudsko biće.

* * *

Kada je duhovni učenik prošao kroz opisane doživljaje, postaje sposoban da u duševno-duhovnoj okolini znade razlikovati to što on sâm jest i ono što se nalazi izvan njega. Spoznat će kako je razumijevanje svjetozbivanja opisanog u ovoj knjizi potrebno da bi se shvatio čovjek i sâm njegov život. Razumijevanje fizičkog tijela moguće je samo ako se spozna kako se ono izgrađivalo u vezi s razvojem Saturna, Sunca, Mjeseca i Zemlje. Etersko se tijelo može razumjeti ako se slijedi njegovo nastajanje tijekom razvoja Sunca, Mjeseca, Zemlje itd. Može se, međutim, razumjeti i ono što je danas povezano s razvojem Zemlje ako se spozna kako se sve malo-pomalo razvijalo. Duhovnim se školovanjem stječe sposobnost spoznaje odnosa svega onog što je u vezi s čovjekom i s odgovarajućim činjenicama i bićima. Jer, svaki pojedini čovjekov dio stoji u određenom odnosu spram čitavog ostalog svijeta. U ovoj su knjizi bile s tim u vezi moguće tek naznake i konture. Treba, međutim, imati na umu da se na primjer čovjekovo fizičko tijelo u vrijeme razvoja Saturna nalazilo tek u začetku. Njegovi su se organi

srce, pluća, mozak razvili iz prvih začetaka tek za razdoblja Sunca, Mjeseca i Zemlje. Srce, pluća itd. u vezi su s razvojem Sunca, Mjeseca i Zemlje. Isto je tako i s dijelovima eterskog tijela, tijela osjeta, duše osjeta itd. Čovjek je izgrađen od čitavog, njemu najbližeg svijeta; svaka njegova pojedinost odgovara nekom zbivanju, nekom biću vanjskog svijeta. Na određenom stupnju svog razvoja duhovni učenik dolazi do spoznaje odnosa vlastitog bića spram "velikog svijeta". Ovaj se stupanj spoznaje može nazvati opažanjem podudarnosti između "malog svijeta", mikrokozmosa, odnosno samog čovjeka i "velikog svijeta", makrokozmosa. Kada je duhovni učenik došao do takve spoznaje, nastupit će za njega nov doživljaj. On počinje osjećati kao da je srastao s cjelinom svijeta, unatoč tomu što osjeća svoju punu samostalnost. Taj je osjećaj svojevrsno stapanje s cijelim svijetom, čovjek postaje jedno s njime, a pritom ne gubi vlastito biće. Ovaj se stupanj može označiti kao "sjedinenje s makrokozmosom". Važno je da se to sjedinenje ne zamišlja kao prestanak zasebne svijesti i raspršenost čovjekova bića u svemiru. Takva bi misao samo bila izraz mnijenja proizašlog iz neškolovane prosudbene moći. Pojedini stupnjevi više spoznaje u smislu postupka posvećenja koji je ovdje bio opisan mogu se označiti na sljedeći način:

- 1. Studij duhovne znanosti, pri čemu se rabi prosudbena moć stečena u fizičko-osjetilnom svijetu*
- 2. Postizanje imaginativne spoznaje*
- 3. Čitanje tajnog pisma (što odgovara inspiraciji)*
- 4. Uživljavanje u duhovnu okolinu (što odgovara intuiciji)*
- 5. Spoznaja odnosa između mikrokozmosa i makrokozmosa*
- 6. Sjedinenje s makrokozmosom*
- 7. Sveukupno doživljavanje prethodnih iskustava kao osnovni ugođaj duše.*

Ove stupnjeve, međutim, ne treba zamišljati tako da slijede jedan za drugim. Školovanje se, štoviše, može odvijati tako da se, ovisno o individualnosti duhovnog učenika, prethodni stupanj izvede samo do određenog stupnja i da se prijeđe na vježbe koje odgovaraju sljedećem višem stupnju. Može, primjerice, biti da su na siguran način postignute tek neke imaginacije, a da se ipak već rade vježbe koje inspiraciju, intuiciju ili spoznaju o povezanosti mikrokozmosa i makrokozmosa unose u područje vlastitog doživljaja.

* * *

Kada je duhovni učenik postigao doživljaj intuicije, tada ne poznaje samo slike duševno-duhovnog svijeta i ne umije samo tajnim pismom čitati njihove odnose nego dolazi do spoznaje samih bića, čijim zajedničkim djelovanjem nastaje svijet kojemu čovjek pripada. Time upoznaje i samog sebe u onom liku koji kao duhovno biće ima u duševno-duhovnom svijetu. Izborio se do opažanja svog višeg Ja i vidio je kako mora dalje raditi da bi ovladao svojim dvojnikom, "čuvarom praga". Susreo se i s "velikim čuvarom praga" koji pred njim stoji neprekidno ga potičući na daljnji rad. Taj "veliki čuvar praga" postaje sada njegovim uzorom kojemu on teži. Kada se kod duhovnog učenika javi taj osjećaj, tada nastaje i mogućnost da spozna tko to kao "veliki čuvar praga" pred njim stoji. Taj se, naime, čuvar za učenikovo opažanje preobražava u Kristov lik čije je biće i zahvaćanje u razvoj Zemlje postalo vidljivo iz prijašnjih poglavlja ove knjige. Time će duhovni učenik biti posvećen u samu uzvišenu tajnu koja je povezana s Kristovim imenom. Krist mu se pokazuje kao "veliki ljudski zemaljski uzor". Kada je intuicijom Krist spoznat u duhovnom svijetu, tada postaje shvatljivo što se u četvrtom poatlantskom razvojnom razdoblju (u grčko-latinskom vremenu) povijesno odigralo. Kako je u to vrijeme visoko Sunčevo biće, Kristovo biće zahvatilo u zemaljski razvoj i kako dalje djeluje unutar

toga zemaljskog razvoja, to će duhovnom učeniku postati osobno doživljenom spoznajom. Intuicijom duhovni učenik dobiva objašnjenje smisla i značenja zemaljskog razvoja.

Ovdje opisani put spoznaje nadosjetilnih svjetova put je kojim može ići svaki čovjek u kojoj se god situaciji u današnjim uvjetima života on nalazio. Kada je riječ o takvom putu, treba imati na umu daje cilj spoznaje i istine u sva vremena zemaljskog razvoja isti, a da su čovjekova polazišta u različitim vremenima bila različita. Danas čovjek ne može kao npr. nekadašnji kandidat za posvećenje u starom Egiptu krenuti iz istog polazišta kad hoće stupiti u nadosjetilna područja. Stoga vježbe koje su se duhovnom učeniku propisivale u starom Egiptu ne može bez daljnega izvoditi suvremeni čovjek. Od onog su vremena ljudske duše prošle različitim utjelovljenjima, a napredovanje od utjelovljenja do utjelovljenja nije lišeno smisla i značenja. Sposobnosti i svojstva duše mijenjaju se od utjelovljenja do utjelovljenja. Tko makar i površno promatra ljudski povijesni život, primijetit će da su se od dvanaestog i trinaestog stoljeća nakon Krista promijenili svi životni uvjeti; da su mnijenja, osjećaji, ali i čovjekove sposobnosti postali drukčiji nego što su bili prije. Opisani je put do više spoznaje takav da je pogodan za duše koje se utjelovljuju u neposrednoj sadašnjosti. Ishodište toga duhovnog puta razvoja nalazi se ondje gdje današnji čovjek stoji bez obzira na životne okolnosti koje sadašnjost zadaje. S obzirom na putove ka višoj spoznaji, tijekom je razvoja od razdoblja do razdoblja isto tako vodio čovječanstvo prema uvijek drugim oblicima, kao što i vanjski život mijenja svoje oblike. A isto tako između vanjskog života i posvećenja uvijek mora postojati savršen sklad.

Sadašnjost i budućnost razvoja svijeta i čovječanstva

Spoznaja sadašnjeg i budućeg razvoja svijeta i čovječanstva u smislu duhovne znanosti nije moguća bez razumijevanja prošlosti tog razvoja. Jer, ono što duhovni istraživač opaža kad promatra skrivene činjenice prošlosti, sadrži ujedno i sve ono što može znati o sadašnjosti i budućnosti. U ovoj je knjizi bilo govora o razvoju Saturna, Sunca, Mjeseca i Zemlje. U duhovnoznanstvenom se smislu razvoj Zemlje ne može razumjeti ako se ne promatraju činjenice prethodnih vremena. Jer, ono na što čovjek danas nailazi unutar zemaljskog svijeta, sadrži u stanovitom smislu činjenice Mjesečeva, Sunčeva i Saturnova razvoja. Bića i Stvari koje su sudjelovale u razvoju Mjeseca dalje su se razvijale. Po njima je nastalo sve ono što danas pripada Zemlji. No, za fizičko-osjetilnu svijest nije zamjetljivo sve ono što je nastalo od Mjesečeva do Zemljinog razvoja. Dio onoga što je od tog Mjeseca preneseno u zemaljski razvoj očituje se tek na određenom stupnju nadosjetilne svijesti. Kada se ta spoznaja postigne, tada joj se očituje povezanost našeg zemaljskog svijeta s onim nadosjetilnim. On sadrži dio Mjesečeva postojanja koji se nije zgusnuo do fizičko-osjetilnog opažanja. Sadrži ga prije svega onakvog kakav je u današnjem stanju, a ne kakav je bio u pradavno vrijeme razvoja Mjeseca. Nadosjetilna svijest može, međutim, imati sliku tadašnjeg stanja. Ako se, naime, ta nadosjetilna svijest udubi u opažaj koji je danas moguć, vidjet će da se taj opažaj pomalo razdvaja u dvije slike. U prvoj se slici vidi oblik koji je Zemlja imala u vrijeme Mjesečeva razvoja. Na drugoj se slici vidi oblik koji je još u stanju zametka i koji će tek u budućnosti biti u onom smislu stvaran kao što je sada stvarna Zemlja. Daljnjim se promatranjem vidi da u taj oblik budućnosti neprekidno uvire ono što je u

izvjesnom smislu utjecaj onoga što se zbiva na Zemlji. Stoga se u tom obliku budućnosti treba vidjeti ono što se treba dogoditi s našom Zemljom. Utjecaji Zemljinog postojanja povezat će se s onim što se događa u opisanom svijetu, a iz toga će nastati novo kozmičko biće u koje će se Zemlja pretvoriti tako kao što se Mjesec pretvorio u Zemlju. Taj se budući oblik može nazvati stanjem Jupitera. Tko Jupiterovo stanje promatra nadosjetilnim pogledom, vidjet će da će u budućnosti morati nastupiti određeni događaji jer se u nadosjetilnom dijelu zemaljskog svijeta koji potječe od Mjeseca nalaze bića i stvari koji će poprimiti određene oblike kada unutar fizičko-osjetilne Zemlje dođe do određenih zbivanja. Stoga će u Jupiterovu stanju postojati nešto što je već bilo unaprijed određeno Mjesečevim razvojem; a novo će u njemu biti ono što je u cijeli razvoj došlo zbog zbivanja na Zemlji. Stoga nadosjetilna svijest može saznati nešto o onome što će se dogoditi u vrijeme Jupiterova stanja. Bićima i činjenicama koja se u tom polju svijesti opažaju nije svojstveno osjetilno-slikovno obilježje; ne pojavljuju se čak ni kao fine, zračne tvorevine iz kojih bi se mogli širiti utjecaji koji podsjećaju na osjetilne utiske. Oni pružaju čiste duhovne zvučne, svjetlosne, toplinske utiske. Ne očituju se ni u kakvim materijalnim utjelovljenjima, mogu se zamijetiti samo nadosjetilnom sviješću. Ipak se može reći da ta bića imaju "tijelo", ali ono se opaža unutar njihove duševnosti koja se kao njihovo sadašnje biće očituje kao zbir zgusnutih sjećanja koje unutar svoga duševnog bića nose u sebi. U njihovu se biću može razlikovati ono što sada doživljavaju, što su doživjela i ono čega se sjećaju. Ovo posljednje u njima je sadržano kao nešto tjelesno. To doživljavaju kao što zemaljski čovjek doživljava svoje tijelo. Za stupanj nadosjetilnog gledanja koji je viši od netom navedenog potrebnog stupnja spoznaje Mjeseca i Jupitera postaju zamjetljive nadosjetilne stvari i bića

koja su viši razvojni oblici onoga što je postojalo već i u vrijeme Sunca, a sada se nalaze na tako visokim stupnjevima postojanja da uopće nisu dostupna svijesti koja je doprla samo do opažanja Mjesečevih oblika. A i slika toga svijeta se prilikom unutarnjeg poniranja ponovno podvaja. Jedna vodi do spoznaje stanja Sunca u prošlosti, a druga pokazuje budući oblik Zemlje, oblik, naime, u koji će se Zemlja pretvoriti kada u likove onoga svijeta uvru utjecaji Zemljinih i Jupiterovih zbivanja. Ono što se na taj način od toga budućeg svijeta vidi, u smislu duhovne znanosti, može se nazvati stanjem Venere. Na sličan se način za još razvijeniju nadosjetilnu svijest uočava budući stupanj razvoja koji se može označiti kao stanje Vulkana i koji sa Saturnovim stanjem stoji u istom odnosu kao Venerino stanje sa Sunčevim, a Jupiterovo stanje s Mjesečevim razvojem. Stoga se, uzme li se u obzir prošlost, sadašnjost i budućnost Zemljinog razvoja, može govoriti o razvoju Saturna, Sunca, Mjeseca, Zemlje, Jupitera, Venere i Vulkana. Kao što su svijesti dostupna obuhvatna stanja Zemljinog razvoja, tako su joj dostupna i promatranja bliže budućnosti. Svakoj slici prošlosti odgovara ijedna slika budućnosti. Ipak, kada je riječ o takvim stvarima, treba naglasiti nešto čije uzimanje u obzir treba smatrati iznimno važnim. Ako se nešto takvo hoće spoznati, potrebno je potpuno odreći se mnijenja da se pukim filozofskim razmišljanjem odgojenim na osjetilnoj stvarnosti išta o tome može saznati. Te se stvari nikada ne mogu i ne trebaju istraživati takvim razmišljanjem. Tko pomisli, pošto je putem duhovne znanosti primio priopćenja o tome kako je izgledalo stanje Mjeseca, da takvim razmišljanjem može dokučiti kako će izgledati Jupiter, imajući ria umu Zemljine i Mjesečeve prilike, potpast će moćnim obmanama. Te prilike treba istražiti samo nadosjetilnom sviješću koja se uzdiže do promatranja. Tek pošto se istraženo priopći, postaje razumljivo i bez nadosjetilne svijesti.

S obzirom na priopćenja koja se odnose na budućnost, duhovni se istraživač nalazi u drukčijem položaju nego kadaje riječ o prošlosti. Čovjek se prije svega uopće ne može tako nepristrano suočavati s budućnošću kao što se može suočavati s prošlošću. Ono što predstoji u budućnosti pobuđuje čovjekovo osjećanje i htijenje; prošlost se podnosi sasvim drukčije. Tko promatra život, zna da to vrijedi već i za obično postojanje. U kojoj se velikoj mjeri to povećava, koje oblike poprima kada je riječ o skrivenim činjenicama života, zna samo onaj tko poznaje izvjesne stvari nadosjetilnih svjetova. A time je naveden razlog zašto su spoznaje tih stvari vezane za posve određene granice.

Onako kako se može prikazati slijed razvoja velikog svijeta od Saturna do Vulkana, tako je to moguće i za manja vremenska razdoblja, primjerice za razdoblje Zemljinog razvoja. Nakon one velike promjene koja je privela kraju stari atlantski život zemlje, uslijedila su u razvoju čovječanstva stanja koja su u ovoj knjizi označena kao staroindijska, praperzijska, egipatsko-kaldejska i grčko-latinska vremena. Peto je razdoblje ono u kojemu se čovječanstvo nalazi sada, dakle sadašnjost. To je vremensko razdoblje postupno nastajalo tijekom dvanaestog, trinaestog i četrnaestog stoljeća nakon Krista, nakon što se počelo pripremati od četvrtog i petog stoljeća. Sasvim je jasno nastupilo počevši od petnaestog stoljeća. Prethodno grčko-latinsko razdoblje započelo je otprilike u osmom pretkršćanskom stoljeću. Događaj Krista zbio se potkraj prve trećine tog razdoblja. Na prijelazu od egipatsko-kaldejskog ka grčko-latinskom vremenu promijenilo se čovjekovo duševno stanje i sve njegove sposobnosti. U ovom prvom razdoblju još nije postojalo ono što je sada poznato kao logičko razmišljanje, kao razumsko poimanje svijeta. Spoznaju koju čovjek sada usvaja razumom dobio je u onom obliku koji je bio prikladan za tadašnje vrijeme, dobio ju je neposredno

jednim unutarnjim, u izvjesnom smislu nadosjetilnim znanjem. Stvari su se opažale, a time što su se opažale, pojavljivao se u duši pojam, slika koju je duša o stvarima trebala. Ako je snaga spoznaje takva, onda se ne pojavljuju samo slike osjetilno-fizičkog svijeta, nego se iz dubina duše javlja i izvjesna spoznaja neosjetilnih činjenica i bića. To je bio ostatak stare, nejasne nadosjetilne svijesti koja je nekad bila zajedničko vlasništvo cijelog čovječanstva. U grčko-latinskom je vremenu bilo sve više ljudi kojima su te sposobnosti nedostajale. Na njihovo je mjesto došlo razumsko razmišljanje o stvarima. Ljudi su sve više bili udaljavani od neposrednog snolikog opažanja duhovno-duševnog svijeta i sve više upućivani da sliku o tom svijetu stvaraju uz pomoć razuma i osjećaja. U određenom se smislu ovo stanje nastavilo tijekom cijelog četvrtog poatlantskog razdoblja. Samo oni ljudi koji su poput nekog naslijeđa sačuvali nekadašnji ugođaj duše još su mogli neposredno u svijest primati duhovni svijet. Ti su ljudi, međutim, ostaci jednog minulog vremena. Njihov način spoznaje nije više bio prikladan za novo vrijeme jer zakoni razvoja uvjetuju da neka stara sposobnost duše gubi svoje značenje kada se pojavljuju nove sposobnosti. Tada se ljudski život prilagođava novim sposobnostima, a sa starima ne može više ništa započeti. Bilo je, međutim, i takvih ljudi koji su osim prije stečenih snaga razuma i osjećaja sasvim svjesno započeli razvijati i druge više snage koje su im ponovno omogućile da prodru u duhovno-duševni svijet. Morali su započeti time da to čine na drukčiji način od učenika starih posvećenih. Ovi još nisu morali voditi računa o duševnim sposobnostima koje su se razvile tek u četvrtom poatlantskom razdoblju. U tom se razdoblju javljaju prvi počeci onog načina duhovnog školovanja koje je u ovoj knjizi bilo opisano kao suvremeno. No, to je školovanje tada bilo u začetku, a njegov pravi razvoj pada tek u peto razdoblje (počevši od dvanaestog, trinaestog, a prije

S obzirom na priopćenja koja se odnose na budućnost, duhovni se istraživač nalazi u drukčijem položaju nego kadaje riječ o prošlosti. Čovjek se prije svega uopće ne može tako nepristrano suočavati s budućnošću kao što se može suočavati s prošlošću. Ono što predstoji u budućnosti pobuđuje čovjekovo osjećanje i htijenje; prošlost se podnosi sasvim drukčije. Tko promatra život, zna da to vrijedi već i za obično postojanje. U kojoj se velikoj mjeri to povećava, koje oblike poprima kada je riječ o skrivenim činjenicama života, zna samo onaj tko poznaje izvjesne stvari nadosjetilnih svjetova. A time je naveden razlog zašto su spoznaje tih stvari vezane za posve određene granice.

Onako kako se može prikazati slijed razvoja velikog svijeta od Saturna do Vulkana, tako je to moguće i za manja vremenska razdoblja, primjerice za razdoblje Zemljinog razvoja. Nakon one velike promjene koja je privela kraju stari atlantski život zemlje, uslijedila su u razvoju čovječanstva stanja koja su u ovoj knjizi označena kao staroindijska, praperzijska, egipatsko-kaldejska i grčko-latinska vremena. Peto je razdoblje ono u kojemu se čovječanstvo nalazi sada, dakle sadašnjost. To je vremensko razdoblje postupno nastajalo tijekom dvanaestog, trinaestog i četrnaestog stoljeća nakon Krista, nakon što se počelo pripremati od četvrtog i petog stoljeća. Sasvim je jasno nastupilo počevši od petnaestog stoljeća. Prethodno grčko-latinsko razdoblje započelo je otprilike u osmom pretkršćanskom stoljeću. Događaj Krista zbio se potkraj prve trećine tog razdoblja. Na prijelazu od egipatsko-kaldejskog ka grčko-latinskom vremenu promijenilo se čovjekovo duševno stanje i sve njegove sposobnosti. U ovom prvom razdoblju još nije postojalo ono što je sada poznato kao logičko razmišljanje, kao razumsko poimanje svijeta. Spoznaju koju čovjek sada usvaja razumom dobio je u onom obliku koji je bio prikladan za tadašnje vrijeme, dobio ju je neposredno

jednim unutarnjim, u izvjesnom smislu nadosjetilnim znanjem. Stvari su se opažale, a time što su se opažale, pojavljivao se u duši pojam, slika koju je duša o stvarima trebala. Ako je snaga spoznaje takva, onda se ne pojavljuju samo slike osjetilno-fizičkog svijeta, nego se iz dubina duše javlja i izvjesna spoznaja neosjetilnih činjenica i bića. To je bio ostatak stare, nejasne nadosjetilne svijesti koja je nekad bila zajedničko vlasništvo cijelog čovječanstva. U grčko-latinskom je vremenu bilo sve više ljudi kojima su te sposobnosti nedostajale. Na njihovo je mjesto došlo razumsko razmišljanje o stvarima. Ljudi su sve više bili udaljavani od neposrednog snolikog opažanja duhovno-duševnog svijeta i sve više upućivani da sliku o tom svijetu stvaraju uz pomoć razuma i osjećaja. U određenom se smislu ovo stanje nastavilo tijekom cijelog četvrtog poatlantskog razdoblja. Samo oni ljudi koji su poput nekog naslijeđa sačuvali nekadašnji ugođaj duše još su mogli neposredno u svijest primati duhovni svijet. Ti su ljudi, međutim, ostaci jednog minulog vremena. Njihov način spoznaje nije više bio prikladan za novo vrijeme jer zakoni razvoja uvjetuju da neka stara sposobnost duše gubi svoje značenje kada se pojavljuju nove sposobnosti. Tada se ljudski život prilagođava novim sposobnostima, a sa starima ne može više ništa započeti. Bilo je, međutim, i takvih ljudi koji su osim prije stečenih snaga razuma i osjećaja sasvim svjesno započeli razvijati i druge više snage koje su im ponovno omogućile da prodru u duhovno-duševni svijet. Morali su započeti time da to čine na drukčiji način od učenika starih posvećenih. Ovi još nisu morali voditi računa o duševnim sposobnostima koje su se razvile tek u četvrtom poatlantskom razdoblju. U tom se razdoblju javljaju prvi počeci onog načina duhovnog školovanja koje je u ovoj knjizi bilo opisano kao suvremeno. No, to je školovanje tada bilo u začetku, a njegov pravi razvoj pada tek u peto razdoblje (počevši od dvanaestog, trinaestog, a prije

svega od petnaestog stoljeća). Ljudi koji su se na taj način nastojali uzdići u nadosjetilne svjetove mogli su vlastitom imaginacijom, inspiracijom i intuicijom saznati nešto o višim područjima postojanja. Oni ljudi koji su ostali na razini razvijenih sposobnosti razuma i osjećaja mogli su o onom što je znala starija vidovitost saznati samo zahvaljujući predaji koja se s naraštaja na naraštaj prenosila usmenim ili pismenim putem.

A i o onome što čini bit Kristovog događaja potomci su, ako se nisu uzdignuli u nadosjetilne svjetove, mogli saznati nešto samo na osnovi takve predaje. Bilo je, doduše, i takvih posvećenih koji su još imali prirodnu sposobnost opažanja nadosjetilnog svijeta i koji su se ipak zbog svoga razvoja uzdizali u jedan viši svijet, unatoč tomu što nisu uzimali u obzir snage razuma i osjećaja. Pomoću njih je stvoren prijelaz od starog načina posvećenja onom novom. Takvih je osobnosti bilo još i u kasnijim vremenima. Za četvrto je razdoblje upravo bitno da su zbog isključenosti duše od neposrednog komuniciranja s duševno-duhovnim svijetom ojačale i osnažile se čovjekove snage razuma i osjećaja. Duše koje su se u ono doba tako utjelovljivale da su u velikoj mjeri razvile snage razuma i osjećaja donijele su zatim dostignuće tog razvoja u svoja utjelovljenja u petom vremenskom razdoblju. Nadomjestak za tu isključenost duše bila je moćna predaja prastare mudrosti, a prije svega predaja o Kristovu događaju koja je snagom svog sadržaja dušama ulijevala povjerenje u znanje o višim svjetovima. - Uvijek su, međutim, postojali i ljudi koji su uza snage razuma i osjećaja razvijali i snage više spoznaje. Oni su činjenice višeg svijeta, a osobito otajstvo Kristova događaja, trebali doživjeti neposrednim nadosjetilnim znanjem. Od njih je dušama drugih ljudi pritjecalo uvijek onoliko koliko su te duše mogle pojmiti i koliko je to za njih bilo dobro. U skladu s razvojem Zemlje početno se širenje kršćanstva trebalo odvijati u vremenu kada snage

nadosjetilne spoznaje kod velikog dijela čovječanstva nisu bile razvijene. Zbog toga je u ono vrijeme snaga predaje bila tako velika. Bila je potrebna najjača snaga da bi se ljude dovelo do povjerenja u nadosjetilni svijet. Gotovo je uvijek bilo i takvih ljudi (ako se ne uzme u obzir kratkotrajna iznimka tijekom trinaestog stoljeća) koji su se imaginacijom, inspiracijom i intuicijom mogli uzdizati u više svjetove. Ti su ljudi poslijekršćanski sljedbenici starih posvećenih, voditelja te sudionika u misterijskom znanju. Njihova je zadaća bila da vlastitim sposobnostima iznova spoznaju ono što se moglo steći starom misterijskom spoznajom; a tomu su trebali dodatijoš spoznaju o biti Kristova događaja.

Na taj je način kod novih posvećenih nastala spoznaja koja je obuhvaćala sve ono što je bilo predmetom starog posvećenja; no, u središtu te spoznaje sjalo je više znanje o tajnama Kristova događaja. Takva je spoznaja mogla samo u neznatnoj mjeri uvrijeti u općeniti život, dok je ljudska duša u četvrtom razdoblju trebala učvršćivati dušu razuma i osjećaja. Stoga je u tom razdoblju ovo znanje bilo jedno vrlo "skriveno znanje". Zatim je započelo novo razdoblje koje se označava kao peto. Njegova je bit u tome što se razvoj snaga razuma nastavio ostvarivši silan procvat koji će se preko sadašnjosti protegnuti i na budućnost. To se polako pripremalo od dvanaestog i trinaestog stoljeća, da bi zatim od šesnaestog stoljeća do današnjeg vremena postalo sve brže i brže. Pod takvim je utjecajem razvoj petog razdoblja postao takav da se sve više posvećivao njezi razumskih snaga, dok je nekadašnje povjerenje prema znanju, prema spoznaji stečenoj predajom za ljudsku dušu sve više gubilo snagu. No, zato se u tom vremenu razvilo ono što se može nazvati svejačim uviranjem spoznaja novovijeke nadosjetilne svijesti u ljudske duše. "Skriveno znanje", iako u početku sasvim neprimjetno, uvire u način mišljenja ljudi toga vremenskog razdoblja. Samo je po sebi razumljivo da se snage razuma do u današnje

vrijeme odbojno odnose spram ovakvih spoznaja. No, što se ima dogoditi, dogodit će se usprkos svemu povremenom neprihvaćanju. "Skriveno znanje" koje s te strane zahvaća čovječanstvo i koje će ga sve više zahvaćati može se na osnovi jednog simbola nazvati spoznajom "Grala". Tko nauči razumijevati dublje značenje ovog simbola danog u priči i sagi, vidjet će, naime, da smisljeno simbolizira bit onoga što je prije nazvano spoznajom novog posvećenja kojemu je u središtu Kristovo otajstvo. Stoga se novovjeki posvećenici mogu nazvati i "posvećenicima Grala". U ovoj su knjizi opisani početni stupnjevi onog puta u nadosjetilne svjetove koji vodi do "znanosti o Gralu". Toj je spoznaji svojstveno da se njezine činjenice mogu istraživati samo ako se usvoje sredstva koja su označena u ovoj knjizi. Ako se, međutim, te činjenice istraže, može ih se razumjeti upravo onim duševnim snagama koje su se razvile tijekom petog vremenskog razdoblja. Da, sve će se jasnije vidjeti da će ovom spoznajom u sve većoj mjeri te snage biti zadovoljene. Danas živimo u vremenu kada ta spoznaja treba u opću svijest zahvatiti jače nego što je to prije bio slučaj. Ova bi knjiga htjela iznijeti svoja priopćenja upravo s takvog stajališta. U onoj mjeri u kojoj će razvoj čovječanstva prihvatiti spoznaju Grala, postat će i impuls koji je dan Kristovim događajem sve važniji. Vanjskoj će se strani kršćanskog razvoja sve više priključiti i ona unutarinja. Ono što se imaginacijom, inspiracijom i intuicijom o višim svjetovima u povezanosti s Kristovim otajstvom može spoznati, sve će više prožimati misaoni, osjećajni i voljni život ljudi. "Skriveno znanje o Gralu" postat će očigledno; kao unutarinja snaga sve će više prožimati očitovanja ljudskog života.

Tijekom petog razdoblja u ljudsku će svijest uvrijeti spoznaje nadosjetilnih svjetova; a kada započne šesto razdoblje, čovječanstvo će moći na višem stupnju ponovno zadobiti ono što je u prijašnjim vremenima

posjedovalo kao još nejasno-nesjetilno gledanje. Novo će dostignuće imati sasvim drukčiji oblik od onog starog. Što je duša u starim vremenima znala o višim svjetovima, nije bilo prožeto vlastitim snagama razuma i osjećaja. To je znala iz nadahnuća. U budućnosti neće imati samo nadahnuća nego će ih razumijevati i osjećati kao bit vlastitog bića. Kada dođe do spoznaje nekog bića ili stvari, razum će tu spoznaju i opravdati; kada se ostvari spoznaja o nekom etičkom propisu ili o određenom čovjekovu ponašanju, duša će sebi reći: moj je osjećaj samo onda pred samim sobom opravdan ako učinim ono što je u skladu s tom spoznajom. Takav se stav duše treba razviti kod dovoljno velikog broja ljudi šestog vremenskog razdoblja. U petom se razdoblju na izvjestan način ponavlja ono što je razvoju čovječanstva donijelo treće, egipatsko-kaldejsko razdoblje. U ono je vrijeme duša još opažala izvjesne činjenice nadosjetilnog svijeta. To se opažanje tada pomalo gubilo jer se pripremao razvoj razumskih snaga; one su čovjeka prvotno trebale isključiti iz višeg svijeta. U petom su razdoblju nadosjetilne činjenice koje su se u trećem razdoblju vidjele nejasnom sviješću ponovno postale očigledne, ali su sada prožete čovjekovim razumskim i osobnim snagama osjećaja. Te su činjenice prožete i onim što duša može zadobiti spoznajom Kristova otajstva. Stoga poprimaju sasvim drukčiji oblik nego što su ga imale prije. Za razliku od utisaka iz nadosjetilnih svjetova koji su se u stara vremena osjećali kao snage koje čovjeka potiču iz jednog vanjskog duhovnog svijeta u kojemu se on nije nalazio, ti se utisci zbog novovjekovog razvoja sada osjećaju pripadnima jednom svijetu u koji čovjek urasta i u kojemu sve više i više prebiva. Neka nitko ne misli kako će ponavljanje egipatsko-kaldejske kulture uslijediti tako što će duša jednostavno prihvatiti ono što je nekada postojalo i što je preuzeto iz ondašnjih vremena. Ispravno shvaćen Kristov impuls djeluje tako da se ljudska duša koja ga je prihvatila

osjeća članom duhovnog svijeta izvan kojega se prije nalazila, da se kao član tog svijeta spozna i u skladu s time ponaša. I kao što na ovaj način u petom razdoblju ponovno oživljava treće, kako bi se ljudske duše prožele onim što je bilo sasvim novo u četvrtom razdoblju, tako će na sličan način to biti slučaj sa šestim razdobljem s obzirom na drugo i sedmim razdobljem s obzirom na prvo, staroindijsko razdoblje. Sva će se čudesna mudrost stare Indije koju su tadašnji veliki učitelji naviještali u sedmom vremenskom razdoblju opet moći pojaviti kao životna istina ljudskih duša.

Sada se na Zemlji događaju promjene u stvarima koje se nalaze izvan čovjeka, na način koji stoji u izvjesnom odnosu prema razvoju čovječanstva. Nakon završetka sedmog vremenskog razdoblja Zemlju će zadesiti promjena koja se može usporediti s onom koja se dogodila između atlantskog i poatlantskog vremena. A kasnija će se izmijenjena Zemljina stanja ponovno dalje razvijati tijekom sedam vremenskih razdoblja. Ljudske duše koje će se tada utjeloviti doživjet će na jednom višem stupnju zajedništvo s višim svijetom koje su Atlantiđani nekada doživljavali na jednom nižem stupnju. Novonastalim prilikama na Zemlji bit će, međutim, dorasli samo oni ljudi koji su u sebi utjelovili takve duše koje će moći primiti utjecaje grčko-latinskog i sljedećeg petog, šestog i sedmog razdoblja poatlantskog razvoja. Nutrina takvih duša odgovarat će dotadašnjem stupnju razvoja Zemlje. Ostale će duše tada morati zaostati, dok bi prije imale mogućnost izbora da sebi stvore uvjete za daljnji razvoj. Za odgovarajuće prilike nakon sljedeće velike promjene bit će zrele one duše koje su upravo na prijelazu od petog u šesto poatlantsko vremensko razdoblje stvorile mogućnost da nadosjetilne spoznaje prožmu snagama razuma i osjećaja. Peto i šesto su u neku ruku odlučujuća vremenska razdoblja. U sedmom će se razdoblju duše koje su postigle cilj šestoga prema tome dalje razvijati; ostale će, međutim, u izmijenjenim

odnosima okoline imati vrlo malo prilika da propušteno nadoknade. Tek će u kasnijoj budućnosti opet nastati uvjeti u kojima će to biti moguće. Tako se razvoj nastavlja od razdoblja do razdoblja. Nadosjetilna spoznaja ne promatra samo takve promjene u budućnosti u kojima ima udjela samo Zemlja nego i one promjene koje se odigravaju u povezanosti s nebeskim tijelima njezine okoline. Doći će vrijeme kada će razvoj Zemlje i čovječanstva toliko uznapredovati da će se snage i bića koja su se radi daljnjeg razvoja tijekom lemurskog doba morala odvojiti od Zemlje sada opet s njom moći sjediniti. Mjesec će se opet povezati sa Zemljom. To će se dogoditi zato što će tada postojati dovoljno veliki broj ljudskih duša koje će imati toliko unutarnje snage da će te Mjesečeve snage učiniti plodnima za daljnji razvoj. To će biti vrijeme kada će uz visok stupanj razvoja koji će postići odgovarajući broj ljudskih duša usporedno postojati i drukčiji stupanj koji je usmjeren prema zlu. Zaostale će duše u svojoj karmi nagomilati tolike zablude, ružnoće i zla da će prvo stvoriti posebnu zajednicu zlih i zabludjelih ljudi koja će se žestoko suprotstaviti dobroj ljudskoj zajednici.

Dobro će čovječanstvo na osnovi svojega razvoja moći koristiti Mjesečeve snage i time preobraziti i zli dio tako da će on kao posebno zemaljsko carstvo moći slijediti daljnji razvoj. Zbog toga rada dobrog čovječanstva Zemlja ujedinjena s Mjesecom moći će se nakon određenog vremena razvoja ponovno sjediniti sa Suncem (i s drugim planetima). A nakon međustanja, koje djeluje poput boravljenja u višem svijetu, Zemlja će se pretvoriti u stanje Jupitera. Unutar tog stanja neće više biti onoga što se sada naziva mineralnim carstvom; snage toga mineralnog carstva pretvorit će se u biljne snage. Biljno će carstvo u usporedbi s današnjim imati sasvim novi oblik i bit će u vrijeme Jupiterova stanja najniže carstvo. Na višem se stupnju na to nastavlja također preobraženo

životinjsko carstvo; zatim slijedi ljudsko carstvo kao potomstvo na Zemlji nastale zle ljudske zajednice. Kao ljudsko carstvo na višem stupnju slijede potomci dobre zemaljske ljudske zajednice. Velik dio rada toga zadnjeg ljudskog carstva sastoji se od takvog oplemenjivanja duša zapalih u zlu zajednicu kako bi one još uzmogle naći pristup pravom ljudskom carstvu. Venerino će stanje biti takvo da će tada nestati i biljno carstvo, a najniže će biti nanovo preobraženo životinjsko carstvo; idući prema gore, postojat će tri ljudska carstva različitih stupnjeva savršenstva. U vrijeme Venerinog stanja Zemlja ostaje povezana sa Suncem; razvoj Jupiterova vremena teče, naprotiv, tako da se Sunce u određenom trenutku još jednom od njega odvaja te on prima njegov utjecaj izvana. Zatim se Sunce i Jupiter ponovno povezuju, a ta promjena pomalo prelazi u stanje Venere. U to se vrijeme od Venere odvaja jedno posebno nebesko tijelo čija bića sadrže sve ono što se suprotstavljalo razvoju poput nekog "nepopravljivog Mjeseca", a koje sada ide ususret razvoju takvog obilježja za koje nije moguće naći izraz jer je previše različito od svega onog što čovjek na Zemlji može doživjeti. Razvijeno se čovječanstvo, međutim, potpuno produhovljenim životom kreće dalje prema razvoju Vulkana, čiji opis prelazi okvire ove knjige.

Vidljivo je kako iz "spoznaje Grala" proizlazi najviši zamislivi ideal ljudskog razvoja: oduhovljenje koje čovjek postiže vlastitim radom. Jer, to je oduhovljenje posljedica sklada koji čovjek u petom i šestom razdoblju današnjeg razvoja uspostavlja između stečenih snaga razuma i osjećaja te spoznaja nadosjetilnih svjetova. Ono što razrađuje u nutrini svoje duše treba na kraju postati vanjskim svijetom. Čovjekov se duh uzdiže moćnim utiscima svoga vanjskog svijeta i prvo naslućuje, a zatim spoznaje duhovna bića koja se nalaze iza tih utisaka; čovjekovo srce osjeća beskrajnu uzvišenost toga duhovnog.

Čovjek, međutim, može također spoznati da su intelektualni, osjećajni i karakterni doživljaji njegove nutrine klice nastajućeg duhovnog svijeta.

Tko misli da čovjekova sloboda nije spojiva s budućim, već unaprijed poznatim i unaprijed određenim stvarima, treba imati na umu da čovjekovo slobodno djelovanje u nekom budućem vremenu ne ovisi o tome kakve će biti već unaprijed određene stvari, da sloboda nije upitna ako čovjek, primjerice, odluči da će se za godinu dana nastaniti u kući čiji je plan već sada izradio. Slobodan može biti u onoj mjeri u kojoj on to može biti s obzirom na svoje unutarnje biće, upravo u kući koju je sebi sagradio; a na Jupiteru i Veneri bit će tako slobodan kako to odgovara njegovoj nutrini, dakle unutar prilika koje će ondje nastati. Sloboda neće ovisiti o tome što je zbog prethodnih prilika unaprijed određeno nego o tome što je duša od sebe učinila.

* * *

Stanje Zemlje sadrži u sebi ono što se razvilo tijekom prethodnih stanja Saturna, Sunca i Mjeseca. Čovjek nailazi na "mudrost" u zbivanjima koja ga okružuju. Ta je mudrost posljedica onoga što se prije dogodilo. Zemlja je potomak "starog Mjeseca". A stari se Mjesec s onim što mu je pripadalo izgradio u "kozmos mudrosti". Zemlja je početak takvog razvoja koji će u tu mudrost unijeti jednu novu snagu. Ona čovjeka vodi do toga da se osjeća kao samostalni član duhovnog svijeta. To potječe otuda što su u tijeku Zemljinog razvoja "duhovi oblika" u njemu izgradili njegovo Ja, kao što su na Saturnu "duhovi volje" izgradili njegovo fizičko tijelo, na Suncu "duhovi mudrosti" njegovo životno tijelo, a na Mjesecu "duhovi pokreta" njegovo astralno tijelo. Zajedničkim djelovanjem "duhova volje, mudrosti i pokreta" nastaje ono što se očituje kao mudrost. Zbog rada tih triju

duhovnih hijerarhija zemaljska se bića i zbivanja u mudrosti usklađuju s ostalim bićima njihova svijeta. Od "duhova oblika" čovjek dobiva svoje samostalno Ja. Ono će se u budućnosti uskladiti s bićima Zemlje, Jupitera, Venere i Vulkana zahvaljujući snazi koja se tijekom razvoja Zemlje pridružuje mudrosti. To je snaga ljubavi. Ta snaga ljubavi mora započeti u zemaljskom čovjeku. "Kozmos mudrosti" razvija se u "kozmos ljubavi". Iz svega onog što Ja može u sebi razviti treba nastati ljubav. U objavi uzvišenog Sunčevog bića koja je opisana i naznačena Kristovim razvojem dan je obuhvatni "uzor ljubavi". Time je položena klica ljubavi u najunutarniju čovjekovu bit. A odavde treba uvrijeti u cjelokupni razvoj. Kao što se prije stvorena mudrost očituje u silama osjetilnog vanjskog svijeta Zemlje, u sadašnjim "prirodnim silama", tako će se u budućnosti ljubav sama očitovati u svim pojavama kao nova prirodna sila. Tajna svega budućeg razvoja jest: spoznaja, i sve ono što čovjek izvršava na osnovi istinskog razumijevanja razvoja, sjetva je koja mora sazrijeti kao ljubav. Onoliko koliko se razvije snaga ljubavi, toliko će stvaralačke snage biti ostvareno za budućnost. U onome što će nastati iz ljubavi, nalazit će se one jake snage koje će voditi gore opisanom krajnjem rezultatu oduhovljenja. Koliko duhovne spoznaje bude uvrlo u razvoj čovjeka i Zemlje, toliko će biti za život sposobnih klica u budućnosti. Duhovna se spoznaja zahvaljujući onom što ona jest preobražava u ljubav. Čitavo navedeno zbivanje, počevši od grčko-latinskog pa sve do današnjeg vremena, pokazuje kako se ta preobrazba treba odvijati i čemu služi početak razvoja koji vodi u budućnost. Ono što se kao mudrost pripremalo tijekom Saturna, Sunca i Mjeseca djeluje u čovjekovu fizičkom, eterskom i astralnom tijelu očitujući se kao "mudrost svijeta"; a u Ja se to pounutrašnjuje. Počevši od Zemljinog razdoblja, "mudrost vanjskog svijeta" postaje unutarnja čovjekova mudrost. A kada se u njemu

pounutrašnji, postaje klicom ljubavi. Mudrost je preduvjet ljubavi; ljubav proizlazi iz nanovo rođene mudrosti u ljudskom Ja.

Tko bi se prethodnim izlaganjima dao zavesti na pomisao kako opisani razvoj nosi fatalističko obilježje, ta je izlaganja pogrešno shvatio. Tko misli da je pri takvom razvoju određeni broj ljudi osuđen da pripadne "zlom čovječanstvu", ne vidi na koji način kod tog razvoja stvara uzajamni odnos osjetilnog svijeta spram duševno-duhovnog. I osjetilno i duševno-duhovno stvaraju unutar određenih granica odvojene smjerove razvoja. Oblici "zlog čovječanstva" nastaju zbog snaga koje su svojstvene osjetilnoj struji. Nužnost da se ljudska duša utjelovi u takvom obliku postojat će samo onda kada je ljudska duša sama za to stvorila uvjete. Moglo bi se također dogoditi da oblici nastali iz snaga osjetilnoga ne nađu ljudske duše koje potječu iz prijašnjih vremena zato što bi one za takva tijela bile predobre. Tada se ti oblici ne bi proželi prijašnjim ljudskim dušama nego takvima koje dolaze iz svemira. Opisane oblike prožimaju ljudske duše samo onda ako su se ti oblici pripremili za takva utjelovljenja. Nadosjetilna spoznaja treba na tom području reći ono što vidi. A to je da će u navedenoj budućnosti postojati dva ljudska carstva, jedno dobro i jedno zlo; no, nadosjetilna spoznaja ne smije na osnovi sadašnjeg stanja ljudskih duša, kao iz neke prirodne nužnosti, zaključivati o dolazećem, budućem stanju. Nadosjetilna spoznaja mora razvoj ljudskih oblika i razvoj sudbina ljudskih duša tražiti na dva sasvim odvojena puta; svjetonazor koji ta dva puta ne razlikuje bio bi ostatak materijalističkog načina mišljenja koji bi se, kad bi postojao, pogubno uplitao u nadosjetilnu znanost.

Pojedinosti iz područja duhovne znanosti Čovjekovo etersko tijelo

Promatraju li se nadosjetilnim opažanjem čovjekovi viši članovi, taj opažaj nikada nije sasvim isti kao onaj koji se postiže vanjskim osjetilima. Kada čovjek dodirne neki predmet i ima određeni toplinski opažaj, onda treba razlikovati između onoga što dolazi od predmeta što iz njega struji i onoga što se doživljava u duši. Unutarnji doživljaj duše pri toplinskom osjetu nešto je drugo od topline koju zrači predmet. Zamislimo taj duševni doživljaj sâm za sebe, bez vanjskog predmeta. Zamislimo doživljaj - ali duševni doživljaj - toplinskog osjeta u duši, a da nije izazvan nekim vanjskim fizičkim predmetom. Kada bi takav doživljaj nastao bez povoda, bila bi to tlapnja. Duhovni učenik doživljava takve unutarnje opažaje bez fizičkog povoda, a prije svega bez povoda svoga vlastitog tijela. Takvi se opažaji pojavljuju na određenom stupnju razvoja, ali tako da duhovni učenik može znati (kao što je bilo pokazano da može znati na osnovi samoga doživljaja) da unutarnji opažaj nije tlapnja nego da je uvjetovan nekim duhovno-duševnim bićem nadosjetilnog vanjskog svijeta, isto kao i obični toplinski osjet koji je, primjerice, izazvan nekim vanjskim, fizičko-osjetilnim predmetom. Isto je tako i kada se govori o opažaju neke boje. Ovdje treba razlikovati boju koja je na vanjskom predmetu od unutarnjeg osjeta boje u duši. Treba sebi predočiti unutarnji osjećaj koji duša ima kada opaža neki crveni predmet fizičko-osjetilnog vanjskog svijeta. Zamislimo da smo sačuvali vrlo živo sjećanje tog utiska; no, odvratimo pogled od tog predmeta. To što nam još ostaje kao predodžba sjećanja na boju predočimo si kao unutarnji doživljaj. Tada ćemo razlikovati ono što je unutarnji doživljaj boje i vanjsku boju. Ti se unutarnji doživljaji po sadržaju jasno razlikuju od vanjskih osjetilnih utisaka.

Oni nose u mnogo većoj mjeri obilježje osjećaja boli i radosti negoli normalni osjetilni doživljaji. A sada zamislimo takav unutarnji doživljaj duše bez udjela vanjskog fizičko-osjetilnog predmeta ili prisjećanja na takav doživljaj. Takav doživljaj može imati onaj tko raspolaže nadosjetilnom spoznajom. U određenom slučaju može također znati da nije riječ o tlapnji nego o izrazu nekog duševno-duhovnog bića. Ako ovo duševno-duhovno biće izaziva isti utisak kao i neki crveni predmet osjetilno-fizičkog svijeta, tada to biće možemo nazvati crvenim. Kod osjetilno-fizičkog predmeta uvijek će se, međutim, najprije pojaviti vanjski utisak, a zatim unutarnji doživljaj boje; kod istinskog nadosjetilnog gledanja današnjeg čovjeka to mora biti obrnuto: najprije unutarnji doživljaj koji je nejasan poput pukog sjećanja naboju, a zatim slika koja postaje sve življa. Što se manja pozornost skreće na to da to zbivanje mora biti baš takvo, to će se manje moći razlikovati stvarni duhovni opažaj od sugerirane obmane (iluzija, halucinacija itd.). Koliko će slika pri takvom duhovno-duševnom opažaju biti živa, hoće li ostati nejasna poput neke maglovite predodžbe, hoće li intenzivno djelovati poput nekog vanjskog predmeta, u potpunosti će ovisiti o tome kako se razvio onaj koji posjeduje nadosjetilnu spoznaju. Opći se utisak koji vidoviti ima o čovjekovu eterskom tijelu može opisati ovako: ako je netko u nadosjetilnoj spoznaji razvio toliku snagu volje da unatoč tomu što pred njim stoji fizički čovjek može pozornost odvratiti od onog što vidi fizičko oko, onda nadosjetilnom sviješću može zagledati u prostor koji zauzima fizički čovjek. Potrebna je, dakako, jako osnažena volja ne samo da se pozornost odvrati od nečeg o čemu se misli nego i od onoga što pred nama stoji kako bi se fizički utisak mogao sasvim izbrisati. To je osnaženje, međutim, moguće i postiže se vježbama za nadosjetilnu spoznaju. Onaj tko tako spoznaje, može kao prvo imati neki opći utisak eterskog tijela. U njegovoj duši izranja isti unutarnji osjećaj koji

se javlja pri pogledu na boju breskvinog cvijeta; ta boja postaje tako živa da on može reći: etersko tijelo ima boju breskvinog cvijeta. Zatim opaža i pojedine organe i strujanja eterskog tijela. Etersko se tijelo, međutim, može dalje opisivati i tako da se navode doživljaji duše koji odgovaraju toplinskim, zvučnim utiscima itd. Jer, etersko tijelo nije samo pojava koja se očituje kao boja. U istom se smislu mogu opisati i astralno tijelo, a i drugi članovi čovjekova bića. Tko to uzima u obzir, uvidjet će kako treba shvatiti opise dane u smislu duhovne znanosti. (Usporedi s II. poglavljem ove knjige.)

Astralni svijet

Sve dotle dok se promatra samo fizički svijet, Zemlja kao čovjekovo stanište izgleda kao izdvojeno nebesko tijelo. Ako se, međutim, nadosjetilna spoznaja vine drugim svjetovima, ta izdvojenost prestaje. Stoga se moglo reći da imaginacija osim Zemlje opaža ujedno i do sadašnjosti razvijeno Mjesečevo stanje. Onaj svijet u koji se na taj način ulazi je takav da mu ne pripada samo nadosjetilni element Zemlje nego su u njega uključena i druga nebeska tijela koja su fizički odvojena od Zemlje. Spoznavatelj nadosjetilnih svjetova ne promatra tada samo nadosjetilni dio Zemlje nego prije svega nadosjetilni dio drugih nebeskih tijela. (Da je prije svega riječ o onom nadosjetilnom drugih nebeskih tijela neka ima na umu onaj tko osjeća potrebu upitati: zašto vidoviti ljudi ne iznose ništa o tome kako izgleda Mars itd. Tko tako pita, ima na umu fizičko-osjetilne odnose.) Stoga je u prikazu ove knjige moglo biti riječi o izvjesnim odnosima Zemljinog razvoja spram istodobnog razvoja Saturna, Jupitera, Marsa itd. - Kada san preuzme čovjekovo astralno tijelo, tada ono ne pripada samo zemaljskim stanjima nego i svjetovima u kojima imaju udjela i druga područja

svijeta (zvjezdani svjetovi). Ti svjetovi utječu na čovjekovo astralno tijelo i u budnom stanju. Time bi naziv "astralno tijelo" bio opravdan.

O čovjekovu životu nakon smrti

U izlaganjima ove knjige bilo je riječi o vremenu u kojemu, nakon što je za čovjeka nastupila smrt, astralno tijelo još ostaje povezano s eterskim tijelom. U tom vremenu postupno blijedi sjećanje na čitav upravo minuli život. (Usporedi s III. poglavljem). To je vrijeme za različite ljude različito. Ono ovisi o tome koliko je jaka snaga kojom astralno tijelo nekog čovjeka za sebe veže etersko tijelo i koju moć prvo ima nad ovim drugim. Nadosjetilna spoznaja može uočiti tu snagu ako promatra nekog čovjeka koji bi zapravo, s obzirom na svoj duševno-tjelesni ustroj, morao spavati, a koji se, međutim, svojom unutaršnjom snagom održava budnim. Ovdje se vidi da se različiti ljudi mogu različito dugo održavati budnima a da u međuvremenu ne budu shrvani snom. Približno tako dugo koliko se neki čovjek u krajnjem slučaju, ako to mora biti, održava budnim, toliko dugo traje nakon smrti sjećanje na upravo protekli život, tj. traje povezanost s eterskim tijelom.

* * *

Kada se nakon smrti od čovjeka odvojilo etersko tijelo (usporedi s III. poglavljem), od njega ipak ostaje za sav kasniji čovjekov razvoj nešto što se može označiti kao njegov ekstrakt ili esencija. Taj ekstrakt sadrži plodove proteklog života. On je nositelj svega onog što se u vrijeme čovjekova duhovnog razvoja između smrti i ponovnog rođenja razvilo kao klica budućeg života (usporedi s III. poglavljem).

Vrijeme između smrti i novog rođenja (usporedi s III. poglavljem) u svom je trajanju određeno time što se Ja u pravilu tek tada ponovno vraća u fizičko-osjetilni svijet kada se on u međuvremenu toliko izmijenio da Ja može doživjeti nešto novo. Dok se Ja nalazi u duhovnom području, zemaljsko se stanište mijenja. To mijenjanje ovisi s jedne strane o velikim promjenama u svemiru, o promjenama položaja Zemlje s obzirom na Sunce itd. No, u bitnome su to promjene u kojima se javljaju izvjesna ponavljanja koja su u vezi s novonastalim prilikama. Vanjski izraz tih promjena očituje se, primjerice, u tome što točka na nebeskom svodu u kojoj početkom proljeća izlazi Sunce u tijeku od približno 26.000 godina prijeđe puni krug. Time se u navedenom vremenu proljetna točka kreće od jednog nebeskog područja do drugog. U tijeku dvanaestine navedenog vremena, tj. za približno 2.100 godina prilike se na Zemlji tako mijenjaju da ljudska duša na njoj nakon prethodnog utjelovljenja može doživjeti nešto novo. Budući da su čovjekovi doživljaji različiti već prema tome utjelovljuje li se on kao žena ili kao muškarac, to se unutar navedenog vremena u pravilu događaju dva utjelovljenja, jedno kao muškarac, drugo kao žena. Ipak, te stvari ovise i o tome kakve su snage koje čovjek iz zemaljskog života prenese kroz smrt. Stoga se svi takvi navodi kao ovi ovdje moraju shvatiti samo tako da vrijede općenito, a da se u pojedinačnom slučaju pojavljuju u sasvim izmijenjenom obliku. Duljina prebivanja čovjekovog Ja u duhovnom svijetu između smrti i novog rođenja ovisi o navedenim prilikama u svemiru samo u jednom pogledu. Zatim to ovisi i o stupnjevima razvoja kojima čovjek u to vrijeme prolazi. Nakon izvjesnog vremena ta stanja dovode Ja u takvo duhovno raspoloženje koje u svom unutarnjem duhovnom doživljavanju više ne nalazi zadovoljenje, što stvara želju za onom

promjenom svijesti koja ispunjenje nalazi u sebezrcaljenju putem fizičkog doživljaja. Iz zajedničkog djelovanja ove unutarnje žeđi za utjelovljenjem i svemirom dane mogućnosti pronalaženja odgovarajuće tjelesnosti slijedi čovjekov ulazak u zemaljski život. Budući da je pritom potrebno dvojako zajedničko djelovanje, taj se ulazak u jednom slučaju ostvaruje i onda kada "žeđ" još nije dostigla vrhunac jer se pojavila mogućnost približno primjerenog utjelovljenja; u drugom se slučaju taj ulazak ostvaruje i onda kada je "žeđ" prešla normalnu granicu jer u to vrijeme još nije postojala mogućnost utjelovljenja. O tim je prilikama ovisno opće životno raspoloženje u kojem se pojedini čovjek nalazi zbog svoje tjelesne konstitucije.

Tijek čovjekova života

Čovjekov je život, onako kako se on očituje u slijedu različitih stanja u vremenu između rođenja i smrti, u potpunosti shvatljiv ako se osim osjetilno-fizičkog tijela promatraju i one promjene koje se događaju s nadosjetilnim članovima čovjekove prirode. - Te se promjene mogu promatrati na sljedeći način. Fizičko se rođenje pokazuje kao čovjekovo odvajanje od majčinskog fizičkog ovoja. Snage čovjekova zametka, koje su prije rođenja bile zajedničke s tijelom majke, poslije rođenja postoje još u njemu samome kao samostalne snage. U kasnijem se životu, međutim, za nadosjetilno opažanje odvijaju slični nadosjetilni procesi kao što se kod fizičkog rođenja odvijaju osjetilni. Čovjek je, naime, približno do promjene zubi (u šestoj ili sedmoj godini) s obzirom na svoje etersko tijelo obavijen eterskim ovojem koji u tom životnom razdoblju otpada. Dolazi do "rođenja" eterskog tijela. No, čovjek je još uvijek obavijen astralnim ovojem koji otpada između dvanaeste i šesnaeste godine (u vrijeme spolnog dozrijevanja). To je "rođenje" astralnog tijela.

A poslije se još rada pravo Ja. (Plodonosna gledišta koja proizlaze iz ovih nadosjetilnih činjenica i koja nalaze primjenu u odgoju iznesena su u mojoj knjižici "Odgoj djeteta s gledišta duhovne znanosti". Ondje su iznesena i daljnja objašnjenja o onome što se ovdje tek može naznačiti.) Nakon rođenja Ja čovjek živi tako da se učlanjuje u uvjete života i svijeta te daje u njima djelatan u mjeri u kojoj je Ja djelatno u svojim članovima: u duši osjećanja, duši razuma i duši svijesti. Zatim nastupa vrijeme u kojemu etersko tijelo počinje nazadovati, u kojem opet prolazi, ali sada u obrnutom smjeru svog razvoja počevši od sedme godine. Dok je astralno tijelo prije tako napredovalo da je u sebi najprije razvijalo ono što je u njemu prilikom rođenja kao osnova, kao sklonost postojalo, što se zatim nakon rođenja Ja zbog doživljavanja vanjskog svijeta obogatilo, od određenog se trenutka ono počinje duhovno hraniti vlastitim eterskim tijelom i trošiti ga. U daljnjem tijeku života i etersko tijelo počinje trošiti fizičko. S time suvisi njegovo propadanje u starosti. Na taj je način čovjekov život podijeljen na tri dijela: na vrijeme u kojemu se razvijaju fizičko i etersko tijelo, zatim na vrijeme u kojemu se razvijaju astralno tijelo i Ja i, konačno, na vrijeme u kojemu se etersko i fizičko tijelo ponovno vraćaju u prvotno stanje. No, astralno tijelo sudjeluje u svim procesima koji se odvijaju u vremenu između života i smrti. No, kako se ono zapravo duhovno rađa između dvanaeste i šesnaeste godine i kako u posljednjem razdoblju života mora trošiti snage eterskog i fizičkog tijela, to će se ono što bi astralno tijelo moglo izvesti vlastitim snagama razvijati sporije nego što bi se razvijalo da se ne nalazi u eterskom i fizičkom tijelu. Stoga se nakon smrti, kada otpadne fizičko i etersko tijelo, razvoj u vremenu pročišćenja odvija otprilike tako (usporedi s III. poglavljem) da iznosi trećinu onog trajanja vremena koje zauzima život između rođenja i smrti.

Viša područja duhovnog svijeta

Imaginacijom, inspiracijom i intuicijom nadosjetilna se spoznaja pomalo uzdiže u ona područja duhovnog svijeta u kojima su joj dostupna bića koja sudjeluju u razvoju svijeta i čovječanstva. Nadosjetilna spoznaja će na taj način također moći slijediti čovjekov razvoj između smrti i novog rođenja tako da on postane razumljiv. No, postoje još viša područja života koja se ovdje mogu samo sasvim kratko naznačiti. Ako se nadosjetilna spoznaja vinula do intuicije, tada ona živi u svijetu duhovnih bića. I ta se bića razvijaju. Događaji koji se tiču današnjeg čovječanstva na neki se način protežu sve do svijeta intuicije. Čovjek, međutim, u tijeku svog razvoja u vremenu između smrti i novog rođenja prima utjecaje iz još viših svjetova; te utjecaje, međutim, ne prima izravno nego uz pomoć bića duhovnog svijeta. Sve što se u čovjeku događa posljedica je njihovog djelovanja. Promatranjem se vidi da od njih proizlazi sve što se s čovjekom događa. No, ono što se tiče samih tih bića, ono što trebaju sama za sebe kako bi vodila ljudski razvoj može se dokučiti samo spoznajom koja nadilazi intuiciju. Time je ukazano na svjetove koje sebi treba tako predočiti da su duhovna zbivanja koja su na Zemlji najuzvišenija u onom svijetu najneznatnija. Razborite odluke, na primjer, pripadaju najvišem obliku zemaljskog djelovanja; djelovanje mineralnog carstva onom najnižem. U tim višim regijama razborite odluke znače približno ono što na Zemlji znači djelovanje mineralnog carstva. Iznad svijeta intuicije postoji regija u kojoj se iz duhovnih uzroka tka plan svijeta.

Članovi čovjekova bića

Kada je bilo rečeno (usporedi str. 39 i one sljedeće) da Ja radi na članovima čovjekova bića, na fizičkom tijelu, eterskom tijelu i astralnom tijelu te da ih u obrnutom redoslijedu uobličava u duh-sâm, životni duh i duhovnog čovjeka, to se odnosilo na rad ljudskog Ja na čovjekovu biću, i to uz pomoć najviših sposobnosti čiji je razvoj započeo tek u tijeku zemaljskog razdoblja. Toj preobrazbi prethodi, međutim, preobrazba nižeg stupnja, a zbog nje nastaju duša osjeta, duša razuma i duša svijesti. Jer. dok u tijeku čovjekova razvoja nastaje duša osjeta, događaju se promjene i u astralnom tijelu. Nastanak duše razuma očituje se u preobrazbama eterskog tijela, a nastanak duše svijesti u preobrazbama fizičkog tijela. U tijeku opisa Zemljinog razvoja izloženog u ovoj knjizi bilo je pobliže o tome govora. I tako se, dakle, u izvjesnom smislu može reći: već se i duša osjeta temelji na preobrazbi astralnog tijela, duša razuma na preobrazbi eterskog tijela, duša svijesti na preobrazbi fizičkog tijela. Može se, međutim, također reći da su ta tri duševna člana dijelovi astralnog tijela jer je, primjerice, duša svijesti moguća samo time što je ona astralno biće koje se nalazi u njoj prilagođenom fizičkom tijelu. Ta duša živi astralnim životom u fizičkom tijelu koje je tako obrađeno da bi ona u njemu mogla prebivati.

Snovito stanje

Snovito stanje na izvjestan je način bilo opisano u III. poglavlju ove knjige. S jedne ga strane treba shvatiti kao ostatak stare slikovite svijesti koja je čovjeku bila svojstvena u vrijeme razvoja Mjeseca, a ijoš za velikog dijela razvoja Zemlje. Razvoj se odvija tako da se prijašnja stanja odražavaju u kasnijima. I tako se u

vrijeme sanjanja sada u čovjeku pojavljuje kao ostatak ono što je prije bilo normalno stanje. No, to je stanje s druge strane ipak drukčije nego što je bila stara slikovita svijest. Jer, nakon što se razvilo Ja, ono ulazi i u zbivanja astralnog tijela koja se odvijaju u snu u vrijeme sanjanja. I tako je u sanjanju riječ o slikovitoj svijesti izmijenjenoj zbog nazočnosti Ja. No, kako Ja u vrijeme sanjanja svoju djelatnost na astralnom tijelu ne izvodi svjesno, ne smije se ništa od onoga što pripada u područje snovitog života pripisati onome što zaista može dovesti do spoznaje nadosjetilnih svjetova u smislu duhovne znanosti. Isto vrijedi i za ono što se često označava kao vizija, slutnja ili "drugo viđenje" (deuteroskopija). Ta stanja nastaju time što se Ja isključuje i na taj se način javljaju ostaci starih stanja svijesti. U duhovnoj znanosti nemaju nikakvu neposrednu primjenu; što se u njima vidi, ne može se u pravom smislu smatrati dostignućem duhovne znanosti.

O stjecanju nadosjetilnih spoznaja

Put za stjecanje spoznaja nadosjetilnih svjetova, koji je u ovoj knjizi opširnije opisan, može se nazvati i "neposrednim putem spoznaje". Uz njega postoji još jedan takav put koji se može nazvati "put osjećaja". Ipak bi bilo potpuno netočno pomisliti da onaj prvi nema nikakve veze s izobrazbom osjećaja. On, štoviše, vodi najvećem mogućem produbljenju osjećajnog života. No, "osjećajni put" se obraća izravno samom osjećaju i otuda se nastoji uzdići spoznajama. Temelji se na tome da se osjećaj, ako mu se duša na izvjesno vrijeme potpuno preda, preobražava u spoznaju, u slikovito shvaćanje. Ispuni li se, primjerice, duša tjednima, mjesecima, pa i dulje osjećajem poniznosti, smjernosti, sadržaj tog osjećaja pretvara se u određeno shvaćanje. Postupnim proživljavanjem takvih osjećaja

moguće je pronaći put u nadosjetilna područja. No, taj put za današnjeg čovjeka u običnim životnim uvjetima nije lako provediv. Pritom je samoća i povučенost od suvremenog života gotovo neizostavna. Jer, utisci koje donosi svakodnevni život u početku razvoja ometaju ono što duša postiže poniranjem u određene osjećaje. Nasuprot tomu je put spoznaje, koji je prikazan u ovoj knjizi, provediv u svim današnjim životnim prilikama.

Promatranje osobitih zbivanja i bića duhovnoga svijeta

Može se postaviti pitanje dopuštaju li unutarnje poniranje i druga navedena sredstva za stjecanje nadosjetilnih spoznaja samo općenito promatranje čovjeka između smrti i novog rođenja ili drugih duhovnih zbivanja ili omogućavaju i promatranje sasvim određenih pojedinačnih zbivanja i bića kao što je, na primjer, promatranje određenog pokojnika. Na ovo treba odgovoriti: Tko opisanim sredstvima stekne sposobnost promatranja duhovnog svijeta, može postići i sposobnost promatranja pojedinosti koje se u tom svijetu zbivaju. Postaje sposoban stupiti u vezu s ljudima koji žive u duhovnom svijetu u vremenu između smrti i novog rođenja. Treba samo imati na umu da se to u smislu duhovne znanosti može događati tek nakon što je čovjek prošao ispravnim školovanjem za stjecanje nadosjetilnih spoznaja. Jer, s obzirom na osobita zbivanja i bića tek se tada može razlikovati obmana od stvarnosti. Tko hoće promatrati pojedinosti bez pravog školovanja, postat će žrtvom brojnih varki. Čak ni ono osnovno: razumijevanje načina kojim se tumače utisci posebnih činjenica nadosjetilnog svijeta nije moguće bez uznapređovalog duhovnog školovanja. Školovanje koje u višim svjetovima vodi do promatranja onoga što je opisano u ovoj knjizi vodi također tomu

da je moguće pratiti i život pojedinog čovjeka nakon smrti; to školovanje omogućava i promatranje i razumijevanje svih duhovno-duševnih posebnih bića koja iz skrivenih svjetova djeluju na one objavljene. Ipak je sigurno promatranje upravo onog pojedinačnog moguće samo na osnovi spoznaje općih, velikih, duhovnih činjenica svijeta i čovječanstva koje se tiču svakog čovjeka. Tko želi jedno, a da pritom neće drugo, pada u zabludu. Među iskustva do kojih se mora doći u vezi s promatranjem duhovnog svijeta ubraja se i to da je ulazak u područja nadosjetilnog života za kojima čovjek prije svega teži moguć tek onda ako se ozbiljnim i teškim putovima, usmjerenima samo općim pitanjima spoznaje, nastojalo pronaći objašnjenje smisla života. Ako je čovjek tim putovima išao u čistoj nesebičnoj težnji za spoznajom, tek je onda zreo da promatra pojedinosti čije bi promatranje prije bilo ipak tek zadovoljavanje sebične potrebe, iako bi sebi čovjek sugerirao da samo iz ljubavi, na primjer prema nekom pokojniku, teži za uvidom u duhovni svijet. Uvid u posebnost može zadobiti samo onaj tko je ozbiljnim zanimanjem za duhovnoznanstvene općenitosti zadobio mogućnost da i ono posebno bez sebičnog priželjkivanja primi kao objektivnu znanstvenu istinu.

Posebne primjedbe

(Vidi str. 43 i sljedeće stranice) Rasprave kao one koje sadrži ova knjiga o sposobnosti sjećanja mogu vrlo lako dovesti do nesporazuma. Jer, onaj tko promatra samo vanjska zbivanja neće bez daljnjega uočiti razliku između onoga što se događa kod životinje, pa čak i kod biljke kad se javlja nešto slično sjećanju i onoga što se kod čovjeka obilježava kao stvarno sjećanje. Dakako, ako neka životinja izvodi jednu radnju treći ili četvrti put, izvodi je tako da se njezino vanjsko zbivanje i odvija na taj način kao da je riječ o

sjećanju i s njim povezano učenje. Može se čak poput pojedinih prirodoznanstvenika i njihovih sljedbenika pojam sjećanja ili pamćenja proširiti tako da se kaže kako pile kad se izlegne već zna ključati zrnje, zna čak pokretati glavu i tijelo kako bi došlo do cilja. To nije moglo naučiti u jajetu nego od onih mnogih tisuća bića od kojih vuče podrijetlo (tako kaže npr. Hering). Ovdje se opisana pojava može označiti kao nešto što izgleda kao sjećanje. No, nikada se ne može doći do stvarnog poimanja čovjekova bića ako se nema na umu da ono posebno što se u čovjeku javlja kao proces stvarnog opažanja prijašnjih doživljaja u kasnijim vremenima nije samo djelovanje prijašnjih vremena u onim kasnijim. U ovoj se knjizi opažanje prošlih događaja naziva sjećanjem. To nije samo - iako u izmijenjenom obliku - novo pojavljivanje prijašnjega u kasnijem. Kada bi se riječ "sjećanje" htjela upotrijebiti i za odgovarajuće procese u biljnom i životinjskom carstvu, tada bi za sjećanje kod čovjeka trebala postojati druga riječ. U gornjem se prikazu ove knjige vidi da uopće nije bitna riječ nego je za razumijevanje čovjekova bića nužna spoznaja te bitne razlike. Isto se tako naizgled vrlo inteligentno ponašanje životinja ne može povezati s onim što se ovdje naziva sjećanjem.

(Vidi str. 51) Između promjena do kojih dolazi zbog djelatnosti Ja u astralnom tijelu i onih koje se odvijaju u eterskom tijelu ne može se povući čvrsta granica jer jedni procesi prelaze u druge. Kada čovjek nešto uči, stječući tako određene sposobnosti rasuđivanja, nastaje promjena u astralnom tijelu; ako, međutim, prosudba djeluje na promjenu duševnog stanja tako da čovjek nakon učenja navikne drukčije nego prije osjećati stvari, znači da je došlo do promjene u eterskom tijelu. Sve što na taj način postane čovjekovim vlasništvom, tako da ga se čovjek uvijek iznova može prisjetiti, temelji se na promjeni eterskog tijela. Ono što malo-pomalo postaje trajnim blagom pamćenja temelji se na tome da je rad na astralnom

prenesen na etersko tijelo.

(Vidi str. 59) Veza između sna i umora najčešće se ne shvaća onako kako to zahtijevaju činjenice. Misli se da san nastupa kao posljedica umora. Da je ova predodžba prejednostavna pokazuje činjenica da čovjek koji uopće nije umoran često pada u san kada sluša neki njemu nezanimljiv govor ili nešto slično. Tko tvrdi da se čovjek u takvim prilikama umara, tumači tu pojavu metodom kojoj nedostaje prava ozbiljnost spoznaje. Nepristrano promatranje mora ipak doći do toga da su budnost i spavanje izraz različitog odnosa duše prema tijelu koji se u normalnom tijeku života mora javljati u ritmičkom slijedu poput lijevog i desnog otklona njihala na satu. Nepristranim se promatranjem uočava da ispunjenost duše s utiscima vanjskog svijeta u njoj budi žudnju da nakon ovog stanja prijeđe u drugo, u kojemu se rasplinjuje u užitku vlastite tjelesnosti. Izmjenjuju se dva duševna stanja: predanost vanjskim utiscima i predanost vlastitoj tjelesnosti. U prvom se nesvjesno stvara žudnja za onim drugim, koje se zatim i samo odvija u nesvjesnom. Umor je izraz žudnje za uživanjem u vlastitoj tjelesnosti. Mora se, dakle, zapravo reći: čovjek osjeća umor jer hoće spavati, a ne čovjek hoće spavati jer osjeća umor. Budući da je ljudska duša navikla i namjerno izazivati u sebi stanja koja se u normalnom životu nužno javljaju, moguće je da svojim otupljivanjem za neki dani vanjski utisak u sebi izazove žudnju za užitkom vlastite tjelesnosti; to znači da ona usniva kada zbog čovjekova unutaršnjeg stanja ne postoji za to nikakav povod.

(Vidi str. 87-89) Naravno, lako se može pogrešno shvatiti izjava da bi se čovjekova osobna darovitost, kad bi bila podložna pukom zakonu "naslijeđa", morala pokazati na početku a ne na kraju neke krvne zajednice. Moglo bi se reći da se darovitost tu ne može očitovati jer se tek treba razviti. No, to nije nikakav prigovor jer ako se hoće dokazati da je nešto naslijeđeno od nečeg

ranijeg, treba pokazati kako se kod potomka opet nailazi na ono što je već prije postojalo. Kada bi se pokazalo daje na početku neke krvne zajednice nešto bilo što bi se u daljnjem tijeku opet pronašlo, tada bi se moglo govoriti o naslijeđu. To se, međutim, ne može kada se na kraju javlja nešto čega prije nije bilo. Preokretanje gornje rečenice trebalo bi samo pokazati da je pojam naslijeđa nemoguć pojam.

(Vidi str. 104) U pojedinim je poglavljima ove knjige prikazano kako čovjekov svijet, a i on sâm prolaze stanjima koja su označena imenima Saturn, Sunce, Mjesec, Zemlja, Jupiter, Venera i Vulkan. Bilo je također spomenuto u kojem odnosu stoji ljudski razvoj prema nebeskim tijelima koja još postoje osim Zemlje i koja su navedena kao Saturn, Jupiter, Mars itd. Ova posljednja nebeska tijela također prolaze svojim razvojem. U sadašnjem su vremenu došla do takvog stupnja da se njihovi fizički dijelovi opažaju kao ono što se u fizičkoj astronomiji naziva Saturnom, Jupiterom, Marsom itd. Promatra li se današnji Sauru u duhovnoznanstvenom smislu, vidi se da je on u neku ruku ponovno utjelovljenje onoga što je bio stari Saturn. Nastao je zato što su prije izdvajanja Sunca od Zemlje postojala određena bića koja nisu mogla sudjelovati u tom razdvajanju jer su poprimila previše svojstava koja su bila primjerena Saturnu tako da nisu mogla boraviti ondje gdje su pretežno bila razvijena Sunčeva svojstva. Sadašnji Jupiter nastao je, međutim, tako što su postojala bića koja su posjedovala svojstva koja će se s obzirom na cjelokupni razvoj moći razviti tek na budućem Jupiteru. Za njih je nastalo boravište u kojemu su taj kasniji razvoj mogli već unaprijed pripremati. Tako je Mars nebesko tijelo u kojemu borave bića koja su Mjesečev razvoj prošla tako da im daljnji napredak na Zemlji ništa ne bi mogao dati. Mars je ponovno utjelovljenje starog Mjeseca na jednom višem stupnju. Današnji Merkur je boravište bića koja su pretekla razvoj Zemlje upravo zato što su se određena

zemaljska svojstva u većoj mjeri izgradila nego što je to na Zemlji moguće. Na sličan je način sadašnja Venera proročki prethodnik budućeg stanja Venere. Iz svega ovog proizlazi opravdanost da su za stanja koja su Zemlji prethodila i koja će nakon nje uslijediti izabrana imena njihovih sadašnjih predstavnika u svemiru. Samo je po sebi razumljivo da će protiv ovdje iznesenog imati mnogo primjedbi onaj tko stvaranje paralela između nadosjetilno viđenog stanja Saturna, Sunca itd. i istoimenih fizičkih nebeskih tijela hoće podvrgnuti prosuđivanju razuma koje se temelji na vanjskom promatranju prirode. No, kao što postoji mogućnost da se sredstvima matematičkog predočavanja sunčani sustav postavi pred dušu kao slika prostorno-vremenskog događanja, tako je nadosjetilnoj spoznaji moguće matematičku sliku prožeti duševnim sadržajem. A tada je gore navedeni paralelizam dopušten. Ovo prožimanje duševnim sadržajem prisutno je, međutim, u punoj mjeri i u daljnjem provođenju strogo prirodoznanstvenog načina razmišljanja. Taj se način razmišljanja, doduše, sada još ograničava na to da se međusobni odnos Sunčevog sustava i Zemlje istražuje na osnovi posve matematičko-mehaničkih pojmova. Na taj će način prirodna znanost u budućnosti sama po sebi morati doći do predodžbi koje će mehaničko proširiti u ono duševno. Trebalo bi napisati posebnu knjigu kako bi se pokazalo da bi takvo proširenje bilo sasvim moguće već na osnovi suvremenih, prirodoznanstvenih predodžbi. Ovdje se može navesti samo ono što ovdje dolazi u obzir, a što bi ustvari moralo biti izloženo raznim nespোরазумима. Često se duhovna znanost samo prividno ne podudara s prirodnom znanosti zato što ta prirodna znanost danas još uopće ne želi stvarati predodžbe koje ne zahtijeva samo nadosjetilna spoznaja nego uistinu i ona koja se temelji na osjetilnosti. U suvremenim prirodoznanstvenim rezultatima istraživanja nepristrani promatrač

posvuda može uočiti navode koji upućuju na druga, sasvim puko osjetima područja istraživanja koja će se u budućnosti morati posve prirodoznanstveno obrađivati. Pokazat će se da prirodoznanstveno istraživanje u potpunosti potvrđuje ono što objavljuje nadosjetilno gledanje ako se ta nadosjetilna spoznaja odnosi na takvo nadosjetilno svjetozbivanje kojemu odgovara neka osjetima objava.

NASLOV ORIGINALA

Rudolf Steiner

Die Geheimwissenschaft im Umriss

GA 13

PHILOSOPHISCH - ANTHROPOSOPHISCHER VERLAG
AM GOETHEANUM, DORNACH / SCHWEIZ
1923.

Prevedeno na temelju njemačkog originalnog izdanja koje je objavio Rudolf Steiner Verlag, Dornach / Schweiz
pod naslovom

"Die Geheimwissenschaft im Umriss"

s ljubaznim dopuštenjem

Nachlaßverwaltunga, Dornach / Schweiz